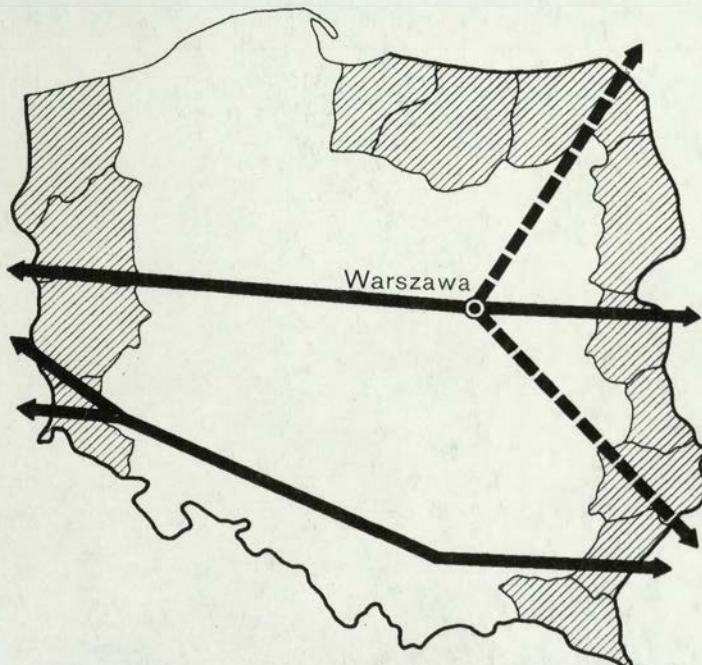

PODSTAWY ROZWOJU ZACHODNICH I WSCHODNICH OBSZARÓW PRZYGRANICZNYCH POLSKI

Biuletyn Nr 6

PROBLEMY WSPÓŁPRACY PRZYGRANICZNEJ POMIĘDZY POLSKĄ I OBWODEM KALININGRADZKIM FEDERACJI ROSYJSKIEJ

ПРОБЛЕМЫ ПРИГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ ПОЛЬШЕЙ И КАЛИНИГРАДСКОЙ ОБЛАСТЬЮ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

WYKAZ PUBLIKACJI

projektu badawczego nr 6 6130 92 03 pt. "Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski":

- Biuletyn nr 1, Materiały z konferencji "Problematyka Zachodniego Obszaru Pogranicza", Zielona Góra 16–17.10.1992, Warszawa, maj 1993,
- Biuletyn nr 2, Problematyka Wschodniego Obszaru Pogranicza, Warszawa, lipiec 1993,
- Biuletyn nr 3, Problemy polsko–ukraińskiej współpracy przygranicznej, Warszawa–Kijów, grudzień 1993,
- Biuletyn nr 4, Rolnictwo zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski, Warszawa, grudzień 1993.
- Biuletyn nr 5, Węzłowe problemy współpracy przygranicznej, Warszawa, sierpień 1994.
- Biuletyn nr 6, Problemy współpracy przygranicznej pomiędzy Polską i Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej, Warszawa, grudzień 1994.

POLSKA AKADEMIA NAUK
Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania

Projekt badawczy nr 6 6130 92 03
Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich
obszarów przygranicznych Polski

Biuletyn Nr 6

Kierownik Projektu:
Prof. dr hab. Andrzej Stasiak

**PROBLEMY WSPÓŁPRACY PRZYGRANICZNEJ
POMIĘDZY POLSKĄ I OBWODEM
KALININGRADZKIM FEDERACJI ROSYJSKIEJ**

Pod redakcją:
Prof. dr hab. Andrzeja Stasiaka
i mgra Tomasza Komornickiego

Warszawa, grudzień 1994

<http://rcin.org.pl>

ПОЛЬСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
Институт географии и пространственного освоения

Исследовательский проект № 6 6130 92 03
Основы развития западных и восточных
приграничных районов Польши

Бюллетень № 6

Руководитель проекта:
Проф. д-р Анджей Стасяк

**ПРОБЛЕМЫ ПРИГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА
МЕЖДУ ПОЛЬШЕЙ И КАЛИНИГРАДСКОЙ
ОБЛАСТЬЮ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ**

Под редакцией:
проф. д-ра Анджея Стасяка
и магистра Томаша Коморницкого

Варшава, декабрь 1994

Содержание

<http://rcin.org.pl>

CONTENTS

I. Introduction

Andrzej Stasiak - Introduction (in English)	XI
Andrzej Stasiak - Introduction (in Polish)	XV
Andrzej Stasiak - Introduction (in Russian)	XIX
Agreement Between the Government of the Polish Republic and the Government of the Russian Federation of Cooperation Between the North-Eastern Districts of the Polish Republic and Kaliningrad District of the Russian Federation	XXIII
Tomasz Komornicki - Report on the Polish - Russian Scientific Seminar at Stare Jabłonki 10-14.04.1994 (in English)	XXXI
Tomasz Komornicki - Report on the Polish - Russian Scientific Seminar at Stare Jabłonki 10-14.04.1994 (in Polish)	XLI
Tomasz Komornicki - Report on the Polish - Russian Scientific Seminar at Stare Jabłonki 10-14.04.1994 (in Russian)	LI

II. Lectures of the Polish Party (in Polish)

Piotr Eberhardt - Demographic and Habitation changes at the Polish-Russian Frontier	1
Zdzisław Olszewski - Perspectives of Border Area Cooperation with Kaliningrad District on the Example of Elbląg District	25
Ewa Piekarska - Issues of Regional Planning in the Frontier Zone as based on the Example of Olsztyn Voivodship	41
Marek Proniewski - Problems and Lines of Development of Districts Bordering Upon Kaliningrad District	59
Tomasz Komornicki - Transportation Connections between Poland and the Kaliningrad District	71
Halina Powęska - Trade and Service in the Polish-Russian Frontier Zone	81

VI

Włodzimierz Zgliński - Property Transformations of Public Agriculture in the North-Eastern Region of Poland	91
Bożena Degórska - Ecological Issues of the Polish - Russian Frontier	113

III. Lectures of the Russian Party (in Russian)

G.M.Fiodorow - Polish - Russian Relations as the Factor of Development of Kaliningrad District and the North-Eastern District of Poland	125
W.S.Bilczak - Peculiarities of the Forming of Motivational Market Mechanisms in Conditions of Near-the-Border Cooperation	133
J.M.Zwieriew - Formulation of Infrastructure of the Free Economic Zone JANTAR as an Element of Activization of Over-the-Border Cooperation	145
K.K.Gimbickij - Studies on Demographical Characteristics of Population According to Places in Poliesk Region of Kaliningrad District	157
B.W.Czubarenko - Complex International Science-Practical Project for Construction of Base for Management and Conservation of Vistula Lagoon Environment	165
W.S.Korniejewiec - Problems of the Over-the-Border Cooperation in the Agriculture Sector	171

IV. List of Seminar Participants

in English language	179
in Polish language	181
in Russian language	183

SPIS TREŚCI

I. Część wstępna

Andrzej Stasiak - Wprowadzenie (w języku angielskim)	XI
Andrzej Stasiak - Wprowadzenie (w języku polskim)	XV
Andrzej Stasiak - Wprowadzenie (w języku rosyjskim)	XIX
Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federacji Rosyjskiej o współpracy północno-wschodnich województw Rzeczypospolitej Polskiej i Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej	XXIII
Tomasz Komornicki - Sprawozdanie z polsko-rosyjskiego seminarium naukowego w Starych Jabłonkach 10-14.04.1994 (w języku angielskim)	XXXI
Tomasz Komornicki - Sprawozdanie z polsko-rosyjskiego seminarium naukowego w Starych Jabłonkach 10-14.04.1994 (w języku polskim)	XLI
Tomasz Komornicki - Sprawozdanie z polsko-rosyjskiego seminarium naukowego w Starych Jabłonkach 10-14.04.1994 (w języku rosyjskim)	LI

II. Referaty strony polskiej (w języku polskim)

Piotr Eberhardt - Przemiany demograficzno-osadnicze na pograniczu polsko-rosyjskim	1
Zdzisław Olszewski - Perspektywy współpracy przygranicznej z obwodem kaliningradzkim na przykładzie województwa elbląskiego	25
Ewa Piekarska - Planowanie regionalne w strefie przygranicznej na przykładzie województwa olsztyńskiego	41
Marek Proniewski - Problemy i kierunki zagospodarowania województw graniczących z obwodem kaliningradzkim	59
Tomasz Komornicki - Powiązania transportowe Polski i obwodu kaliningradzkiego - stan aktualny, wykorzystanie, perspektywy	71
Halina Powęska - Handel i usługi w strefie pogranicza polsko-rosyjskiego	81

VIII

Zgliński Włodzimir - Przekształcenia własnościowe rolnictwa państwowego w północno-wschodnim regionie Polski	91
Bożena Degórska - Problematyka ekologiczna pogranicza polsko-rosyjskiego	113

III. Referaty strony rosyjskiej (w języku rosyjskim)

G.M.Fiodorow - Związki polsko-rosyjskie jako czynnik rozwoju obwodu kaliningradzkiego i północno-wschodnich województw Polski	125
W.S.Bilczak - Formowanie rynkowych mechanizmów motywacyjnych w regionach przygranicznych	133
J.M.Zwieriew - Formowanie infrastruktury Wolnej Strefy Ekonomicznej JANTAR, jako czynnik aktywizacji rosyjsko-polskiej współpracy przygranicznej	145
K.K.Gimbickij - Badanie charakterystyki demograficznej ludności wg miejscowości w rejonie polieskim obwodu kaliningradzkiego	157
B.W.Czubarenko - Kompleksowy międzynarodowy naukowo-praktyczny program opracowania podstaw zarządzania i ochrony środowiska Zalewu Wiślanego	165
W.S.Korniejew - Problemy kooperacji przygranicznej w sektorze rolniczym	171

IV. Lista uczestników seminarium

w języku angielskim	179
w języku polskim	181
w języku rosyjskim	183

Содержание

I. Вступительная часть

Анджей Стасяк - Введение (на английском языке)	XI
Анджей Стасяк - Введение (на польском языке)	XV
Анджей Стасяк - Введение (на русском языке)	XIX
Соглашение между Правительством Польской Республики и Правительством Российской Федерации о сотрудничестве северо-восточных воеводств Польской Республики и Калининградской области Российской Федерации	XXIII
Томаш Коморницкий - Отчет о польско-российском научном семинаре в Старых Яблонках 10-14.04.1994 (на английском языке)	XXXI
Томаш Коморницкий - Отчет о польско-российском научном семинаре в Старых Яблонках 10-14.04.1994 (на польском языке)	XLI
Томаш Коморницкий - Отчет о польско-российском научном семинаре в Старых Яблонках 10-14.04.1994 (на русском языке)	LI

II. Доклады польской стороны (на польском языке)

Петр Эберхардт - Демографо-поселенческие перемены в польско-российской пограничной полосе	1
Здзислав Ольшевский - Перспективы приграничного сотрудничества с Калининградской областью на примере Эльблонгского воеводства	25
Эва Пекарская - Региональное планирование в приграничной зоне на примере Ольштынского воеводства	41
Марек Проневский - Проблемы и направления хозяйственного освоения воеводств, граничащих с Калининградской областью	59

Х

Томаш Коморницкий - "Транспортные связи Польши и Калининградской области"	71
Халина Повзнская - Торговля и услуги в польско-российской приграничной зоне	81
Влодзимеж Зглиньский - Преобразования собственности в государственном сельском хозяйстве в северо-восточном регионе Польши	91
Божена Догурская - Экологическая проблематика польско-российской приграничной зоны	113

III. Доклады российской стороны (на русском языке)

Г.М. Федоров - Польско-российские связи как фактор развития Калининградской области и северо-восточных воеводств Польши	125
В.С. Бильчак - Формирование рыночных мотивационных механизмов в приграничных регионах	133
Ю.М. Зверев - Формирование инфраструктуры СЭЗ "Янтарь" как фактор активизации российско-польского приграничного сотрудничества	145
К.К. Гимбицкий - Исследование демографических характеристик населения в разрезе населенных пунктов в Полесском районе Калининградской области	157
Б.В. Чубаренко - Комплексная международная научно-практическая программа разработки основ управления и охраны водной среды Вислинской лагуны	165
В.С. Корнеевец - Проблемы пограничной кооперации в аграрном секторе экономики	171

IV. Список участников семинара

на английском языке	179
на польском языке	181
на русском языке	183

I. CZĘŚĆ WSTĘPNA

Andrzej Stasiak

INTRODUCTION

We deliver to the hands of readers consecutive bulletin (No 6) of research project "Bases of the Western and Eastern Border Areas of Poland", now dedicated problems of the Polish-Russian border area. Actually, it concerns border area of Kaliningrad District of the Russian Federation together with North-Eastern Districts (Elbląg, Olsztyn, Suwałki) of the Polish Republic. One can ask, if this problem is really worthy of such great attention, which is devoted by the both parties? Nevertheless the Polish - Russian border amounts 209 km and almost 1,0 million of persons live in Kaliningrad District (including approx. 400.000 of inhabitants in the city of Kaliningrad), and its area amounts approx. 15.000 sq km. On the Polish side in three above mentioned districts (Elbląg, Olsztyn, Suwałki) almost 1,7 million people live on the area of approx. 29.000 sq km. The biggest cities on the Polish side are: Olsztyn (approx. 165.000 of inhabitants), Elbląg (approx. 130.000) and Suwałki (approx. 65.000).

But if we realize that Poland has only direct border with great state - Russian Federation, where approx. 150 million people live on the territory of 17 million sq km, just along esclave of Kaliningrad District, then our point of view and evaluation of importance of this frontier will be changed. Kaliningrad District is the potential "window for West" for the Russian Federation. We have to remeber that there are great chances to use this district as the place of the expansion of the Polish economy as well as widely understood cultural links with the great areas of the Russian Federation.

Therefore, simultaneously with signing of the Treaty of Friendship and Good-Neighbourly Cooperation between the Polish Republic and the Russian Federation on 22nd May 1992, the Agreement of Cooperation of the Nort-Eastern Districts of the Polish Republic and Kaliningrad District

of the Russian Federation between the Polish Republic and the Government of the Russian Federation has been concluded, text of which is presented in bulletin No 6. Essence of the economic, social- cultural and ecological problems for the both parties is emphasized. Following this, in Spring 1994 and in accordance with art. 15 of the agreement, Mr Kazimierz Korona was designated as the proxy of the Polish party responsible for the programme of coordination and activities. Coordination meeting of the Voivodes and the representatives of the self- administration and economic organizations of the North- Eastern region of Poland was held under direction of Chief of Bureau of Cabinet Dr. Michał Strąk and Secretary of State Mr Kazimierz Korona over Wigry Lake near Suwałki in the end of June 1994. The wider scope of this cooperation concerning interregional cooperation of districts of then Polish Republic with the regions of the Russian Federation was also discussed with other regions of the Russian Federation during meeting organized by the Minister - Chief of Bureau of Cabinet Mr Dr. Michał Strąk in Konin on 26th August 1994. Minister Mr Lesław Podkański-Chairman of the Commission for Interregional Cooperation presented "Status of Organization of Transborder Cooperation in the Light of Agreement Between the Government of the Polish Republic and the Government of the Russian Federation of Transborder Cooperation". I presented especially wider background of the legal and organization basis of the border area with Kaliningrad District in order to support importance of this problem.

Obviously, we as the scientific workers can cover only some fragments of the wide planned border area cooperation with our researches. In 1993 for this purpose, we entered into close contacts with University of Kaliningrad and we made study trip to this district. To that purpose agreement of scientific cooperation between Institute of Geography and Spatial Organization of the Polish Academy of Sciences in Warsaw and the Institute of Complex Studies of Regions, University of Kaliningrad was signed on 9th June 1993.

From 11th-14th April 1994 at Jabłonki Stare near Olsztyn the first scientific Polish-Russian seminar on the subject: "Problems of near-the-border cooperation between Poland and the Kaliningrad District of the Russian Federation" was held. From the Russian party group of the scientific workers of the University of Kaliningrad guided by Prof. W. Bilczak took part at this seminar. The comprehensive report on this seminar has been prepared by Tomasz Komornicki, M.Sc. and it is pub-

lished in this bulletin. I would like to express my thanks to Dr. Janusz Lorenz - Voivode of Olsztyn and his collaborators for the assistance in organization and substantial participation in this seminar. I would like also to express cordial acknowledgements to the Voivode of Elbląg for preparation and delivering of very interesting lecture, which is published in this bulletin. Special thanks to Dr Jerzy Dudo, who has facilitated contacts of Institute of Geography and Spatial Organization with the University of Kaliningrad and has taken active part in organization and substantial course of the seminar.

The bulletin is prepared in similar way like bulletin no 3 on the subject: "Problems of the Polish-Ukrainian Border Area Cooperation". It means that introduction, report on seminar at Stare Jabłonki, contents and list of participants are printed in three languages: English, Polish and Russian. The lectures of the Polish party are printed in Polish. The lectures of the Russian party are printed in Russian.

I do hope, that lectures substantially rich will arise interest of the recipients. I would like to pay Your attention to the fact that extremely important are transportation links and connected with this frontier passages. In the last years (1993-94) modern frontier passages at Bezledy (Olsztyn district) wa constructed and modernized and opened for traffic. Frontier passage at Gronowo/Mamonowo (Elbląg district) previously used only for service traffic was modernized and opened for citizens of Poland and Russia on 4th September 1994. In December 1994 the new frontier passage in Gołdap (Suwałki district) should be opened. Therefore the Polish - Russian frontier will be more penetrable. One can not forget about railway line Gdynia- Elbląg-Braniewo-Kaliningrad facilitating the passenger traffic. Reconstruction of so-called "Berlin road" - express-way on the Polish territory, which should make easier on the route Kaliningrad-Elbląg-Gdańsk is still waiting for decision. Probably in 1996/97 this transportation system will be reconstructed.

The problem, that should be solved is the problem of water transport on the Vistula Lagoon connecting Kaliningrad with Frombork, Elbląg, Krynica Morska and possible with Gdańsk. Necessity to purify water of the Vistula Lagoon is closely connected with this lagoon (area of 900 sq km, length approx.90 km). It is the most important ecological problem of this border area and one should be confident that due to researches and studies of the Russian and Polish specializing institutes in Kaliningrad and in Gdańsk, suitable directives will be worked out, per-

formance of which will ensure purity of water of the Vistula Lagoon (among others construction and development of sewage treatments).

The problem of "green lungs of Poland", which comprise areas of Suwałki, Olsztyn and Elbląg districts and "green lungs of Europe" consisting of Kaliningrad District, Vistula Lagoon, Rominicka forest, Pregoła river-basin etc. should be added to the ecological problems.

Finally, I would like to express acknowledgements to Minister - Chief of Bureau of Cabinet - Dr. Michał Strąk, who made possible to cover costs of preparation and printing of Bulletin No 6 concerning border area cooperation of Poland with Kaliningrad District of the Russian Federation.

WPROWADZENIE

Oddajemy do rąk czytelników kolejny biuletyn (nr 6) projektu badawczego "Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski", tym razem poświęcony problematyce pogranicza polsko-rosyjskiego. Konkretnie chodzi o pogranicze Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej z północno-wschodnimi województwami (elbląskie, olsztyńskie, suwalskie) Rzeczypospolitej Polskiej. Można zapytać się, czy rzeczywiście ta problematyka zasługuje na tak wielką uwagę, jaką poświęcają jej obie strony? Przecież granica polsko-rosyjska liczy 209 km, Obwód Kaliningradzki zamieszkuje niespełna 1,0 mln osób (w tym miasto Kaliningrad około 400 tysięcy), a jego powierzchnia wynosi ok. 15 tys km². Ze strony polskiej, trzy wspomniane województwa (elbląskie, olsztyńskie, suwalskie) zamieszkuje ok. 1,7 mln osób na powierzchni ok 29 tys. km². Największe miasta po stronie polskiej to Olsztyn (ok. 165 tys. mieszkańców), Elbląg (ok. 130 tys.) i Suwałki (ok. 65 tys.).

Jednak jeżeli uświadomimy sobie, iż Polska posiada jedyną bezpośrednią granicę z potężnym państwem - Federacją Rosyjską, zamieszkałą przez ok 150 mln osób na terenie ok. 17 mln km² - właśnie wzdłuż eksklawy, jaką stanowi Obwód Kaliningradzki, to nasza optyka i ocena wagi tej granicy ulegnie zmianie. Obwód Kaliningradzki jest potencjalnym "oknem na Świat" w kierunku zachodnim dla Federacji Rosyjskiej. Musimy też pamiętać, że istnieją duże szanse wykorzystania tego Obwodu jako miejsca dla ekspansji polskiej gospodarki, a także dla szeroko pojętych powiązań kulturowych z ogromnymi obszarami Federacji Rosyjskiej.

Dlatego też równocześnie z podpisaniem Traktatu między Rzeczypospolitą Polską a Federacją Rosyjską o przyjaźni i dobrosąsiedzkiej współpracy w dniu 22 maja 1992 roku, zostało zawarte porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federacji Rosyjskiej o współpracy północno-wschodnich województw

Rzeczypospolitej Polskiej i Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej, które w niniejszym biuletynie nr 6 zamieszczamy. Podkreśla się tam istotę problemów ekonomicznych, społeczno-kulturowych i ekologicznych dla obu stron. W ślad za tym wiosną 1994 roku zgodnie z artykułem 15 porozumienia został powołany ze strony polskiej Pełnomocnik odpowiedzialny za koordynację programów i działań - Sekretarz Stanu w Urzędzie Rady Ministrów - Pan Kazimierz Korona. W końcu czerwca 1994 roku odbyło się nad Wigrami koło Suwałk pod kierownictwem Ministra Szefa URM dr Michała Strąka i Sekretarza Stanu Pana Kazimierza Korony, koordynacyjne spotkanie wojewodów i przedstawicieli samorządów oraz instytucji gospodarczych województw północno-wschodniej Polski. Przedyskutowaniu szerszego zakresu tej współpracy, również z innymi regionami Federacji Rosyjskiej, służyło spotkanie zorganizowane przez Ministra - Szefa URM dr Michała Strąka w dniu 26 sierpnia 1994 w Koninie, dotyczące współpracy międzyregionalnej województw Rzeczypospolitej Polskiej z regionami Federacji Rosyjskiej. Pan minister Lesław Podkański - Przewodniczący Polsko-Rosyjskiej Komisji do Spraw Współpracy Międzyregionalnej przedstawił tam "Stan organizacji współpracy transgranicznej w świetle umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federacji Rosyjskiej o współpracy transgranicznej". Specjalnie szerzej zaprezentowałem tu tło podstaw prawnych i organizacyjnych współpracy przygranicznej z Obwodem Kaliningradzkim, aby wzmocnić wagę tego problemu.

Naturalnie jako pracownicy nauki możemy objąć naszymi badaniami tylko niektóre fragmenty tak szeroko zakrojonej współpracy przygranicznej. W tym celu w 1993 roku nawiązaliśmy kontakt z Kaliningradzkim Uniwersytetem Państwowym (KUP) i odbyliśmy podróż studialną do tego Obwodu. W efekcie w dniu 9 czerwca 1993 roku, została podpisana umowa o współpracy naukowej między Instytutem Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w Warszawie a Instytutem Kompleksowych Badań Regionów KUP.

W dniach od 11 do 14 kwietnia 1994 roku w Starych Jabłonkach koło Olsztyna odbyło się pierwsze polsko-rosyjskie seminarium naukowe pt. "Problematyka współpracy przygranicznej pomiędzy Polską i Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej". Ze strony rosyjskiej brał w nim udział kilkusobowy zespół pracowników naukowych Kaliningradzkiego Uniwersytetu Państwowego pod kierunkiem prof. W. Bilczaka. Obszerne sprawozdanie z tego seminarium zostało przygotowane przez

mgra Tomasza Komornickiego i jest drukowane w tym biuletynie. W tym miejscu chciałbym tylko podziękować Wojewodzie olsztyńskiemu dr Januszowi Lorenzowi i jego współpracownikom za pomoc w organizacji i merytoryczny udział w seminarium. Równie serdecznie chciałbym podziękować Wojewodzie elbląskiemu za przygotowanie i wygłoszenie niezwykle interesującego referatu, który jest drukowany w niniejszym biuletynie. Specjalne podziękowania należą się też dr Jerzemu Dudzie, który w 1993 roku ułatwił kontakt IGiPZ Pan z państwowym Uniwersytetem w Kaliningradzie i brał czynny udział w organizacji i merytorycznym przebiegu seminarium.

Biuletyn jest przygotowany w podobny sposób jak biuletyn nr 3 pt. "Problemy polsko-ukraińskiej współpracy przygranicznej". Oznacza to, iż wprowadzenie, sprawozdanie z seminarium w Starych Jabłonkach, spis treści i lista uczestników seminarium są drukowane w trzech językach: angielskim, polskim i rosyjskim. Referaty ze strony polskiej są drukowane w języku polskim. Referaty ze strony rosyjskiej są drukowane w języku rosyjskim.

Mam nadzieję, że bogate w merytoryczne treści referaty, wzbudzą zainteresowanie szerokiego kręgu odbiorców. W tym miejscu chciałbym zwrócić uwagę, iż niesłychanie ważne są powiązania komunikacyjne i związane z nimi przejścia graniczne. W ostatnich latach (1993-1994) zbudowano i udostępniono nowoczesne przejście graniczne w Bezledach (woj. olsztyńskie), zmodernizowano i udostępniono (w dniu 4 września 1994) dla obywateli Polski i Rosji przejście Gronowo / Mamonowo (woj. elbląskie; uprzednio tylko dla ruchu służbowego). W grudniu 1994 r. ma zostać otwarte przejście graniczne w Gołdapii (woj. suwalskie). W ten sposób granica polsko-rosyjska staje się bardziej przepuszczalna. Nie należy też zapominać o powiązaniu kolejowym Gdynia - Elbląg - Braniewo - Kaliningrad, ułatwiającym ruch pasażerski. Do rozwiązania pozostaje odbudowa po stronie polskiej tzw. "Berlinki" - drogi szybkiego ruchu, która ułatwi powiązanie komunikacyjne na trasie Kaliningrad - Elbląg - Gdańsk. Być może, iż w latach 1996-1997 ten układ komunikacyjny zostanie odtworzony.

Problemem, który należy rozwiązać jest też komunikacja wodna na Zalewie Wiślanym, łącząca Kaliningrad z Fromborkiem, Elblągiem, Krynica Morską i ewentualnie Gdańskiem. Z Zalewem Wiślanym (powierzchnia ok 900 km², długość ok 90 km) łączy się konieczność oczyszczenia jego wód. Jest to najważniejszy problem ekologiczny tego

pogranicza i można mieć nadzieję, iż w wyniku studiów rosyjskich i polskich Instytutów, specjalizujących się w tej tematyce w Kaliningradzie i Gdańsku, zostaną opracowane odpowiednie wytyczne, których realizacja zapewni czystość wód Zalewu Wiślanego (m.in. rozbudowa i budowa oczyszczalni ścieków).

Do problematyki ekologicznej należy dodać problem "Zielonych Płuc Polski", które obejmują m.in. obszary województw suwalskiego, olsztyńskiego i elbląskiego, jak też i "Zielonych Płuc Europy", które obejmują także znaczną część Obwodu Kaliningradzkiego, m.in. Zalew Wiślany, Puszcę Romincką, dorzecze Pregoly itd.

Na zakończenie chciałbym podziękować Ministrowi Szefowi URM dr Michałowi Strąkowi, który w dużej części umożliwił pokrycie kosztów przygotowania i wydrukowania Biuletynu nr 6, dotyczącego współpracy przygranicznej Polski z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej.

А. Стасяк, проф. д-р
Институт географии и пространственного
планирования ПАН

Введение

Передаем в руки читателей очередной бюллетень (№ 6) исследовательского проекта "Основы развития западных и восточных приграничных территорий Польши", посвященный в этот раз проблематике польско-российской приграничной зоны. Конкретно речь идет о пограничных территориях Калининградской области Российской Федерации с северо-восточными воеводствами (Эльблонгское, Ольштынское, Сувальское) Польской Республики. Можно задаться вопросом, действительно ли эта проблематика заслуживает такого большого внимания, какое посвящают ей обе стороны. Ведь польско-российская граница насчитывает 209 км, Калининградскую область населяют менее 1,0 млн. человек (в том числе город Калининград - около 400 тысяч), а ее площадь составляет около 15 тыс. км². С польской стороны три названных воеводства (Эльблонгское, Ольштынское, Сувальское) населяют ок. 1,7 млн. человек на площади ок. 29 тыс. км². Самые крупные города на польской стороне - это Ольштын (ок. 165 тыс. жителей), Эльблонг (ок. 130 тыс.) и Сувалки (ок. 65 тыс.).

Но если принять во внимание, что Польша имеет единственную непосредственную границу с мощным государством - Российской Федерацией с населением ок. 150 млн. человек на площади ок. 17 млн. км² - именно вдоль эксклава, какой представляет собой Калининградская область, наша оптика и оценка важности изменится. Калининградская область, - это потенциальное "окно в мир" в западном направлении для Российской Федерации. Так что нужно помнить, что существуют большие шансы использовать эту область как место для экспансии польской экономики, а также широко понимаемых культурных связей с огромными территориями Российской Федерации.

Поэтому одновременно с подписанием Договора между Польской Республикой и Российской Федерацией о дружбе и добрососедском сотрудничестве 22 мая 1992 года было заключено соглашение между Правительством Польской Республики и Правительством Российской Федерации о сотрудничестве северо-восточных воеводств Польской Республики и Калининградской области Российской Федерации, которое мы помещаем в настоящем бюллетене № 6. Тем самым подчеркиваем сущность экономических,

социально-культурных и экологических проблем для обеих сторон. Вслед за этим весной 1994 года в соответствии со статьей 15 соглашения с польской стороны был назначен Уполномоченный, ответственный за координацию программ и действий - Государственный секретарь в Управлении Совета Министров - г-н Казимеж Корона. В конце июня 1994 года на Виграх под Сувалками под руководством министра - главы УСМ Михала Стронка и Госсекретаря г-на Казимежа Корона состоялась координационная встреча воевод и представителей самоуправлений и хозяйственных организаций северо-восточных воеводств Польши. Обсуждению широкого объема этого сотрудничества, в том числе и с другими регионами Российской Федерации, служила встреча, организованная Министром - главой УСМ Михалом Стронком 26 августа 1994 года в Конине, посвященная межрегиональному сотрудничеству воеводств Польской Республики с регионами Российской Федерации. Там было представлено, в частности, "Состояние организации приграничного сотрудничества в свете договора между Правительством Польской Республики и Правительством Российской Федерации о приграничном сотрудничестве" - г-н министр Леслав Подканьский - председатель Польско-российской комиссии по межрегиональному сотрудничеству представил "Состояние организации приграничного сотрудничества в свете договора между правительством Польской Республики и правительством Российской Федерации о приграничном сотрудничестве". Я специально широко показал здесь фон правовых и организационных основ приграничного сотрудничества с Калининградской областью, чтобы подчеркнуть важность этой проблемы.

Разумеется, мы как работники науки можем охватить нашими исследованиями лишь некоторые фрагменты такого широко задуманного приграничного сотрудничества. С этой целью в 1993 году мы установили контакты с Калининградским государственным университетом (КГУ) и совершили исследовательскую поездку по области. В итоге 9 июня 1993 года был подписан договор о научном сотрудничестве между Институтом географии и пространственного планирования ПАН в Варшаве и Институтом комплексного изучения регионов КГУ.

С 11 по 14 апреля 1994 года в Старых Яблонках под Ольштыном состоялся первый польско-российский научный семинар "Проблематика приграничного сотрудничества между Польшей и Калининградской областью Российской Федерации". С российской стороны в нем приняли участие несколько научных работников Калининградского государственного университета под руководством проф. В.Бильчака. Обширный отчет о работе этого семинара был подготовлен магистром Томашом Коморницким и печатается в этом бюллетене. И здесь я

хотел бы поблагодарить Ольштынского воеводу Януша Лоренца и его сотрудников за помощь в организации и участие в семинаре. Сердечно благодарю и Эльблонгского воеводу за подготовку и представление необычайно интересного реферата, который печатается в настоящем бюллетене. Особую благодарность выражаю также канд. наук Ежи Дуде, который в 1993 году облегчил контакт ИГиПП ПАН с Государственным университетом в Калининграде и принял активное участие в организации и проведении семинара.

Бюллетень подготовлен подобным образом, как бюллетень № 3 под названием "Проблемы польско-украинского приграничного сотрудничества". А именно, введение, отчет о семинаре в Старых-Яблонках и список участников семинара печатаются на трех языках: английском, польском и русском. Рефераты польской стороны печатаются по-польски. Рефераты российской стороны печатаются по-русски, а содержание - на английском и польском языках.

Надеюсь, что богатые по содержанию доклады возбуждают интерес широкого круга адресатов. Здесь я хотел бы обратить внимание, что необычайно важны коммуникационные связи, в том числе пограничные переходы. В последние годы (1993 - 1994) был построен и сдан пограничный переход в Безледах (Ольштынское воеводство), реконструирован и передан в распоряжение граждан Польши и России (4 сентября 1994) переход Гроново/Мамоново (Эльблонгское воеводство; ранее предназначенный только для служебного движения). В декабре 1994 г. должен быть открыт пограничный переход в Голдапе (Сувальское воеводство). Таким образом польско-российская граница становится все более пропускаемой. Не следует забывать и о железнодорожной линии связи Гдыня - Эльблонг - Бранево - Калининград, упрощающей пассажирское движение. На польской стороне должен быть решен вопрос строительства так наз. "берлинки" - дороги скоростного движения, которая упростит коммуникацию на трассе Калининград - Эльблонг - Гданьск. Возможно, что в 1996 - 1997 годах эта коммуникационная система будет восстановлена.

Проблемой, требующей решения, является также водная коммуникация в Вислинском заливе, соединяющая Калининград с Фромборком, Эльблонгом, Крыницей Морской и возможно с Гданьском. С Вислинским заливом (площадь ок. 900 км², длина ок. 90 км) связана необходимость очистки его вод. Это самая важная экологическая проблема этой приграничной зоны и можно надеяться, что в результате изысканий российских и польских институтов, специализирующихся на этой тематике в Калининграде и Гданьске, будут разработаны соответствующие указания, реализация которых обеспечит чистоту вод Вислинского залива (в частности, расширение и строительство станций очистки сточных вод).

К экологической проблематике следует отнести проблему "зеленых легких Польши", которые охватывают территории Сувальского, Ольштынского и

XXII

Эльблонгского воеводств Польши, а также "зеленых легких Европы", которые охватывают также значительную часть Калининградской области, в том числе Вислинский залив, Роминцкую пушу, бассейн Прегоды и т.д.

В заключение я хотел бы поблагодарить министра - главу УСМ Михала Стронка, который предоставил значительные средства на подготовку и выпуск бюллетеня № 6, посвященного приграничному сотрудничеству Польши с Калининградской областью Российской Федерации.

**POROZUMIENIE MIĘDZY RZĄDEM
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ A RZĄDEM
FEDERACJI ROSYJSKIEJ O WSPÓŁPRACY
PÓŁNOCNO-WSCHODNICH
WOJEWÓDZTW RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ I
OBWODU
KALININGRADZKIEGO FEDERACJI ROSYJSKIEJ**

Rząd Rzeczypospolitej Polskiej i Rząd Federacji Rosyjskiej,
zwane dalej stronami,

kierując się celami i zasadami Traktatu między Rzeczypospolitą
Polską a Federacją Rosyjską o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy z
dnia 22 maja 1992 roku, a w szczególności jego Artykułem 10 ustęp 1 i
2;

doceniając znaczenie podtrzymywania i doskonalenia istniejących
związków północno-wschodnich województw Rzeczypospolitej Polskiej i
Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej;

uwzględniając wspólne dla tych rejonów Polski i Rosji problemy i
zadania w dziedzinie ekonomicznej, społeczno - kulturalnej i ekologi-
cznej;

wyrażając szczególne zainteresowanie stałym rozwojem i
współpracą w regionie bałtyckim;

uzgodniły co następuje:

Artykuł 1

1. W rozwijaniu stosunków polsko-rosyjskich Strony przywiązują
duże znaczenie do bezpośrednich związków oraz współpracy gospodar-
czej i społeczno-kulturalnej północno - wschodnich województw Rzeczy-
pospolitej Polskiej i Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej.

2. Strony będą także popierać współpracę między innymi zainteresowanymi regionami Polski i Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej.

Artykuł 2

Strony będą tworzyć sprzyjające warunki dla współpracy w szczególności w takich dziedzinach jak:

- rozwój regionów, miast i obszarów wiejskich,
- transport samochodowy, kolejowy, powietrzny, morski, rzeczny i rurociągowy oraz jego infrastruktura,
- łączność (poczta i telekomunikacja),
- zaopatrzenie w elektryczność, gaz, wodę,
- współpraca przemysłowa,
- rolnictwo,
- handel i usługi,
- finanse i bankowość,
- budownictwo,
- gospodarka komunalna, w tym budowa oczyszczalni, sieci kanalizacyjnych, urządzeń do utylizacji odpadów,
- ochrona przyrody i środowiska,
- wykorzystanie zasobów naturalnych,
- oświata, nauka, kultura, kształcenie zawodowe i wzajemne nauczanie języka sąsiada,
- ochrona zdrowia, w tym wzajemne wykorzystywanie placówek służby zdrowia,
- turystyka i sport,
- walka z przestępczością,
- informowanie się, pomoc i podejmowanie wspólnych przedsięwzięć w dziedzinie ratownictwa morskiego,
- informowanie się i pomoc na wypadek klęsk ekologicznych i żywiołowych, katastrof i epidemii, a także współdziałanie w likwidacji ich skutków.

Artykuł 3

Organy administracji państwowej i samorządów, podmioty gospodarcze oraz organizacje społeczne będą nawiązywać bezpośrednie kontakty na wszystkich szczeblach i zawierać odpowiednie porozumienia i kontrakty w celu realizacji konkretnych projektów współpracy w dziedzinach wymienionych w artykule 2.

Artykuł 4

Strony będą sprzyjać zorganizowaniu wymiany informacji o ustawodawstwie obu Państw, aktach prawnych lokalnych organów władzy, regulujących działalność w zakresie przedsiębiorczości, w tym wymiany handlowej, warunków inwestowania oraz warunków funkcjonowania wolnych stref ekonomicznych.

Artykuł 5

Na podstawie odrębnych porozumień Strony ustanowią wzajemne Ośrodki Informacji oraz Promocji Gospodarczej, Kulturalnej i Naukowo-Technicznej, obsługujące Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej i współpracujące z nim polskie województwa.

Artykuł 6

Strony, zgodnie z ustawodawstwem wewnętrznym, będą stwarzać korzystne warunki dla wspólnych inwestycji na swoich terytoriach oraz dla wymiany towarów i usług, współpracy naukowo-technicznej i wymiany doświadczeń w dziedzinie zarządzania działalnością organizacji gospodarczych.

Artykuł 7

Strony będą szczególnie popierać współpracę między gospodarstwami farmerskimi, a także innymi podmiotami gospodarczymi, w produkcji, przetwórstwie i zbycie artykułów rolnych.

Artykuł 8

W celu zapewnienia połączeń transportowych wewnątrz regionów, jak również rozwoju połączeń tranzytowych Strony rozpatrzą możliwości:

- zorganizowania międzynarodowych przewozów pasażerskich między miastami na terytorium Polski a miastami w Obwodzie Kaliningradzkim Rosji,
- otwarcia międzynarodowej komunikacji powietrznej między miastami polskimi i Kaliningradem,
- wykorzystania Kanału Mazurskiego dla połączeń transportowych i turystycznych,
- rozszerzenia przewozów morskich i śródlądowych między portami polskimi a portami Obwodu Kaliningradzkiego Rosji,
- realizacji wspólnego projektu rekonstrukcji autostrady Elbląg - Kaliningrad.

Artykuł 9

W celu realizacji przedsięwzięć wynikających z niniejszego porozumienia Strony będą popierać polskie i rosyjskie banki, przedsiębiorstwa, inne osoby prawne i fizyczne w tworzeniu przez nie wspólnych banków i ich filii.

Artykuł 10

Strony będą popierać zawieranie umów między organizacjami ubezpieczeniowymi o wzajemnych ubezpieczeniach majątkowych, na mienie i na życie.

Artykuł 11

Strony będą współdziałać w rozwoju współpracy na wszystkich szczeblach w dziedzinie nauki i techniki, w szczególności przez:

- rozwój kooperacji naukowo-technicznej i ułatwianie dostępu do informacji naukowo-technicznej,
- ustanowienie bezpośrednich kontaktów między instytucjami naukowo-badawczymi oraz placówkami naukowo-produkcyjnymi,
- opracowywanie wspólnych projektów w dziedzinie rybołówstwa i przetwórstwa rybnego, gospodarki portowej, łączności, sektora agrarnego i innych,
- przeprowadzania roboczych narad i sympozjów, organizowanie stażów dla pracowników naukowych i wymianę ekspertów.

Artykuł 12

1. Strony rozpatrzą możliwość utworzenia Europejskiego Uniwersytetu w Kaliningradzie.
2. Strony rozpatrzą możliwość zorganizowania przeszkolenia zawodowego kadry wojskowej zwalnianej do rezerwy po odbyciu służby w Siłach Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w Obwodzie Kaliningradzkim.

Artykuł 13

1. Właściwe organy opracują i będą realizować programy dotyczące ochrony środowiska na terenach przygranicznych, a także gospodarki wodnej na powierzchniowych i podziemnych wodach granicznych, włączając w to Zalew Wiślany.
2. Współpraca w dziedzinie wymienionej w ustępie 1 niniejszego artykułu dotyczyć będzie w szczególności:
 - okazywania, na wzajemnie uzgodnionych warunkach, pomocy przy zapobieganiu zagrożeniom ekologicznym i zwalczaniu ich następstw, włączając w to wzajemne informowanie się o możliwych zanieczyszczeniach transgranicznych,

XXVIII

- uzgadniania planowanych przedsięwzięć, w celu wyeliminowania ich negatywnego wpływu na środowisko sąsiednich regionów,
- stworzenia obiektów przyrody chronionej, w szczególności w rejonie Mierzei Wiślanej, Puszczy Rominckiej i Jeziora Oświn.

3. Strony rozpatrzą możliwość powołania wspólnego organu w celu realizacji niniejszego Artykułu.

Artykuł 14

Strony będą popierać rozwój stosunków w dziedzinie oświaty, nauki, kultury i informacji w ramach zdecentralizowanej współpracy i bezpośredniej wymiany:

- przedstawicieli instytucji naukowych i kulturalnych oraz organizacji społecznych,
- pracowników naukowych, wykładowców, doktorantów, studentów i twórców, zgodnie z obowiązującym prawem Strony przyjmującej,
- młodzieży.

Artykuł 15

1. Strony wyznaczą swoich Pełnomocników, odpowiedzialnych za koordynację programów i działań mających na celu rozwój współpracy w północno-wschodnich województwach Rzeczypospolitej Polskiej i w Obwodzie Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej, oraz sprawujących nadzór nad zgodnością realizacji tych programów i działań z postanowieniami niniejszego Porozumienia.

2. Pełnomocnicy ustanowią w miarę potrzeb strukturę zapewniającą realizację postanowień niniejszego Porozumienia.

3. Pełnomocnicy wchodzi z urzędu w skład Polsko-Rosyjskiej Komisji do spraw Współpracy Międzyregionalnej jako jej wiceprzewodniczący.

4. Powołanie Pełnomocników nastąpi w terminie dwóch miesięcy od wejścia w życie niniejszego Porozumienia.

Artykuł 16

W odniesieniu do poszczególnych dziedzin współpracy Strony mogą zawierać protokoły, które będą stanowić integralną część niniejszego Porozumienia.

Artykuł 17

Realizacja postanowień niniejszego Porozumienia nie będzie naruszać prawa wewnętrznego żadnego z obu Państw.

Artykuł 18

1. Niniejsze porozumienie wejdzie w życie w dniu ostatniego zawiadomienia stwierdzającego, że zostały spełnione niezbędne wymogi wewnętrzne dla jego wejścia w życie.

2. Niniejsze Porozumienie zostaje zawarte na okres 10 lat. Ulega ono automatycznemu przedłużeniu na kolejne okresy pięcioletnie, jeżeli żadna ze Stron nie zawiadomi drugiej Strony w drodze notyfikacji na 6 miesięcy przed upływem odpowiedniego okresu o zamiarze wypowiedzenia niniejszego Porozumienia.

Sporządzono w Moskwie, dnia 22 maja 1992 roku, w dwóch egzemplarzach, każdy w językach polskim i rosyjskim, przy czym obydwie teksty posiadają jednakową moc.

Z upoważnienia Rządu
Rzeczypospolitej Polskiej

Z upoważnienia Rządu
Federacji Rosyjskiej

/Krzysztof Skubiszewski/

/Andriej Kozyriew/

RZECZPOSPOLITA POLSKA
PREZES RADY MINISTRÓW

Warszawa, 1994 - 05 - 20

P a n
Kazimierz KORONA
Podsekretarz Stanu
w Urzędzie Rady Ministrów

Na wniosek Ministra-Szefa
Urzędu Rady Ministrów powierzam
Panu z dniem 20 maja 1994 r.
funkcję Pełnomocnika Rządu do
Spraw Współpracy Północno -
Wschodnich Województw Rzeczypos-
politej Polskiej z Obwodem Kali-
ningradzkim Federacji Rosyjskiej
oraz Regionów Rzeczypospolitej
Polskiej z Regionem Sankt Petersburga.

Tomasz Komornicki

**REPORT FROM THE FIRST POLISH-RUSSIAN
SCIENTIFIC SEMINAR TITLED "PROBLEMS OF
NEAR-THE-BORDER COOPERATION BETWEEN
POLAND AND THE KALININGRAD DISTRICT OF
THE RUSSIAN FEDERATION"**

Stare Jablonki 10-14.04.1994

Cooperation between the Institute of Geography and Spatial Organization of the Polish Academy of Sciences and the Institute of Complex Studies of Regions at the University of Kaliningrad, was begun in June of 1993. At that time, a group of scientists from the Polish Academy of Sciences (professors A.Stasiak - group leader, M.Rościszewski, P.Eberhardt, J.Dudo, Phd, B.Degórska, M.A., T.Komornicki, M.A., S.Cabała) took part in a study trip to the Kaliningrad District. Jerzy Dudo, Phd, of the Agricultural-Technical Academy in Olsztyn, was the initiator and organizer of this undertaking. During this study trip, the following sites, among others, were visited: border crossing at Mamonowo, building site of the post-german highway Kaliningrad-Elbląg, a future border crossing on the route from Gusiew to Gołdap, Russian-Lithuanian crossings at Kibartaj and Sovietsk (previously Tylża), a resort on the seacoast - Swietlagoorsk. During the stay in Kaliningrad meetings were held with University staff, among these, with Deputy-Chancellor G.M.Fiodorov. The result is the signing, on June 9, 1993, of an agreement about scientific cooperation pertaining to problems of development, in the near-border areas, between the Institute of Geography and Spatial Organization of the Polish Academy of Sciences and the Institute of Complex Studies of Regions of the University of Kaliningrad. On the Polish side, it was signed by Professor Andrzej Stasiak - leader of the research project "Foundations of development of the western and eastern near- border areas of Poland" and Professor Marcin Rościszewski - Deputy Director of the Institute of Geography

<http://rcin.org.pl>

nd Spatial Organization at PAN, and on the Russian side by W.S.Bilczak -Director of the Institute of Complex Studies of Regions.

In accordance with the assumptions of this agreement, on April 11th through 14th, 1994, in Stare Jabłonki near Olsztyn, the first Polish-Russian scientific seminar was held. It was titled: "Problems of near-the-border cooperation between Poland and the Kaliningrad District", organized by Institute of Geography and Spatial Organization at PAN and the Institute of Complex Studies of Regions at the University of Kaliningrad.

The honorary host of the seminar was the Voivode of Olsztyn, Janusz Lorentz, Phd. Besides him, in the meeting, participated: Voivode of Elbląg, Zdzisław Olszewski, Deputy Voivode of Olsztyn, Krzysztof Fabiański, and a representative of the Voivode of Suwałki, Mister Marian Szypiłło. The seminar participants from Institute of Geography and Spatial Organization PAN were:

- professor, doctor habilitatis, Andrzej Stasiak - Seminar Chairman
- professor, doctor habilitatis, Marcin Rościszewski
- professor, doctor habilitatis, Piotr Eberhardt
- doctor Roman Kulikowski
- doctor Halina Powęska
- master of arts Bożena Degórska
- master of arts Krzysztof Miros
- master of arts Tomasz Komornicki - Seminar Secretary

Other participants from the Polish side:

- professor, doctor habilitatis, Andrzej Hopfer - ATA in Olsztyn
- doctor Jerzy Dudo - ATA Olsztyn
- doctor Marek Proniewski - Regional Planning Office /CUP/ Białystok
- Ewa Piekarska - Director of Regional Planning Office in Olsztyn
- Hanna Mikulska-Bojarska - Director of Department of Regional Policy at the Voivodship Office in Olsztyn
- Władysław Mańkut - Director of the Elbląg Branch of the Agricultural Development Bank
- Ryszard Kozyra - chief of the commune council in Barciany

The Russian side was represented by:

- professor Wasilij Bilczak - Director of the Institute of Complex Studies of Regions
- associate professor Jurij Zwieriew

- candidate of sciences Borys Czubarenko
- candidate of sciences Konstantin Gimbitskij

Most of the participants arrived at hotel Anders in Stare Jabłonki, in the evening of 10.04.1994. Voivode of Olsztyn - Doctor Janusz Lorentz, participated in the inaugural supper.

On April 11th, 1994 at 10:00, the meeting was opened by **Professor Andrzej Stasiak**. In the name of Voivode Lorentz, not present that day, the first to speak was **Deputy Voivode of Olsztyn, Krzysztof Fabiański**. In his presentation, he pointed to huge perspectives standing before the Polish-Russian near-the-border economic cooperation. Next, the chairman of the Russian delegation, **Professor W.S.Bilczak**, in a few words, thanked for the invitation and outlined the main substantial problems standing before the participants of the seminar being opened.

The next speaker was Voivode of Elbląg, **Zdzisław Olszewski**. His presentation took on the form of a substantial report. The current situation and development perspectives of the Polish-Russian border crossing located within the voivodship of Elbląg were very specifically described. The Voivode also underlined the significant role of bank settlements in mutual economic contacts, specifying that the solvency of Russian buyers has improved markedly, in recent months. He also referred to ecological situation of the Vistula Lagoon. He mentioned that, in the Polish part, water is significantly cleaner because several new waste-water cleaning plants have been established.

Next, the representative of Voivode of Suwałki, **Marian Szypillo**, presented a short information. He pointed out the specific situation of the voivodship of Suwałki as the only one in Poland having borders with three foreign neighbors. He also touched upon the subject of the Polish-Russian border area as being part of the so called, Green Lungs of Poland.

Upon a motion from the Voivode of Elbląg, the next speaker, before discussion would be opened, was Mister **Władysław Mańkut**, Director of the Elbląg Branch of the Agricultural Development Bank. He announced that the official opening of the Kaliningrad Branch of the Agricultural Development Bank will take place on May 5th and that, it will be the first foreign banking institution in the District. He said that at present, financial operations, in settlements done by his bank with Russia, take no more than 4 days.

Next, Professor A. Stasiak invited, all present, to the inaugural discussion. In it, participated: Professors Hopfer, Stasiak and Bilczak, Director Piekarska, Deputy Voivode Fabiański and candidate of sciences Czubarenko. Controversies were evoked by the statement made by Chancellor of the Agricultural-Technical Academy in Olsztyn, Professor Andrzej Hopfer, who questioned the justification of conducting mutual Polish-Russian discussions since they usually do not lead to concrete effects in economic cooperation. In answer, Professor Wasilij Bilczak agreed with the point that, development of cooperation is influenced by general political situation in Russia, however, he stated that he absolutely does not consider the situation to be hopeless. In this context, candidate of sciences, Borys Czubarenko, underlined the role of mutual contacts at the level of secondary school pupils and students.

After a short break, the presentations of substantial reports was begun. First, **Professor Piotr Eberhardt** presented the report titled: "Demographic and habitation changes at the Polish-Russian frontier". It had historical reference. Demographic changes and transformations of the network of habitats, which had taken place in the last decades, in the area of pre-war, previously German, Eastern Prussia, were presented. Significant differences between the northern and southern part of the area were taken into account. In the Kaliningrad District, today's city habitation system is definitely monocentric in character (Kaliningrad's dominance). In part of the previously Eastern Prussia area, which belonged to Poland, there remain both, the policentric system of the city network, as well as, for the most part, the old system of village habitation.

The following report was by **Associate Professor Jurij Zwieriew**. He presented the study titled: "Formulation of the infrastructure of the Free Economic Zone Jantar, as an element of activization of over-the-border cooperation". It pertained to changes of the, widely understood, infrastructure in the Kaliningrad District, presented against the background of the general economic situation of the District. Associate Professor Zwieriew presented, among others, building plans for new gas pipelines and crude oil pipelines connecting Kaliningrad District with the rest of Russia; pointed to the possibility of building a transit road system, connecting the District with Russia, through Polish territory and through Byelorussia (border crossing at Gołdap) and also presented perspectives for development of sea trade ports in Kaliningrad and Baltijsk. The report also contained newest data pertaining to companies with foreign capital

which are active in Kaliningrad. On January 1st, 1994 there were 689 such companies and 262 of them were with Polish capital. However, their total invested capital does not exceed 2 million US dollars.

The first speaker, after the lunch break, was **Tomasz Komornicki, M.A.**, who presented the report titled: "Transportation connections between Poland and the Kaliningrad District". It contained a precise analysis of the existing, over-the-border, road and railway infrastructure, changes which had taken place in recent years in frequency of Polish-Russian border traffic and the dynamic development of over-the-border, regular connections of public transportation. The positive role of the modern border crossing in Bezledy, build in the last two years, was underlined. Conditions for further development of border traffic and a listing of the most important assignments, of the decision-making and investment type, which are facing the central and local authorities, both in Poland and Russia, in reference to improvements of the state of transportation connections, were presented in the summary. An anxiety was expressed, in that, soon the infrastructure may become the narrow passage blocking the development of mutual economic contacts, over-the-border cooperation and tourism.

Next, a substantial discussion was held in reference to all three presented reports. It was participated by Professors Stasiak and Rościszewski, Director Bojarska, Director Piekarska, Doctor Dudo, candidate of sciences Gimbitskij, candidate of sciences Czubarenko and Director Mańkut. Exchanges of viewpoints were concentrated around the controversial issue of priorities for over-the-border road investments. The Polish side defended the leading role of the route Olsztyn-Bezledy-Kaliningrad. As is well known, the main stress of the Russian investors is laid on the reconstruction of the post-German highway Elbląg-Kaliningrad. A lively reaction resulted from the comments made to Professor Eberhardt by candidate of sciences Czubarenko, pertaining to the influence of the widely understood environment, on demographic development and form of habitation network.

Then, **Director Ewa Piekarska** presented the report: "Issues of regional planning in the frontier zone as based on the example of Olsztyn Voivodship". In the first part of the presentation, the author concentrated on the problems of communication connections, in this, in particular of the role of the domestic road no.51 (leading to the new border crossing in Bezledy) and investments planned along this route. She also drew atten-

tion to potential possibilities existing, in the not fully exploited, over-the-border railways. The general, socio-economic characterization of the Olsztyn Voivodship and the frontier area (communes adjoining the Polish-Russian border, and the communes of Korsze, Lidzbark Warmiński, Bisztynek, Jeziorany, Kętrzyn and Dobrze Miasto) delineated for near-the-border planning, was presented in the second part of the report.

As last in the first day of the meeting, **Professor Bilczak**, leader of the Russian delegation, took the floor and presented the report titled: "Peculiarities of the forming of motivational market mechanisms in conditions of near-the-border cooperation." The main goal of the report was presentation of a methodological outline of possible approaches to near-the-border issues. Eight such approaches were described: environmental and economical conditions, production base, level of markets development, family budgets, production resources markets, infrastructure level, trade potential, development of new management forms.

At the closing of the meeting, in a commentary to methodological proposals presented by Professor Bilczak, Professor A. Stasiak responded. He pointed to limitations in staff and finances, which could be the barrier in developing such a wide range of research. He proposed that mutual studies concentrate on the issues of: environment and ecology, the general scope of demographic development, technical infrastructure, agriculture and food supply economy, unemployment and financial-banking issues.

On **April 12, 1994**, the participants of the seminar took part in a bus tour along the Polish - Russian border. At 10:30, in a mill in Stara Różanka, they were met by the chief of the council of Barciany commune, Ryszard Kozyra. Within the territory of this commune, the site of the in-active reloading station at Skandawa was visited, as well as, the national border at the point of the potential border crossing in Michałkowo. The building of the crossing was the reason for forming a goal-oriented association of communes called "Barcia". Till now, this undertaking has not found a place in the Polish-Russian agreement on border crossings.

The next item on the agenda was a visit to the largest and most modern Polish-Russian border crossing in Bezledy. The visitors were acquainted with its functioning by the local commander of the Border Guards. A short talk, with the commander of the Russian border protection station, also took place. Next, in the building of the border crossing

station, a meeting was held with the Chairman of the Bartoszyce Trade Chamber, who presented plans for use of the over-the-border railway Bartoszyce - Bagriationovsk, and also, in further perspective, organization of a duty-free zone. After the meeting, participants traveled to Bartoszyce for dinner, in which they were accompanied by the mayor of this city, Janusz Dąbrowski, M.S.

The final point of the program was a review of the site of the future border crossing at Grzechotki, on the post- German highway, Elbląg - Kaliningrad. On the Polish side, this highway needs huge investments (reconstruction of several broken viaducts), on the Russian side, building works are very well advanced. Seminar participants returned to Stare Jabłonki about 20:30.

On April 13, 1994 at 10:00, Professor A.Stasiak presented the outline of the program for the second day of the meeting. The first to take the floor was Doctor Jerzy Dudo, in the name of the absent representative of the Russian side, **Doctor W.Korniejevec**, presenting, in short, his report titled "Problems of over-the-border cooperation in the agricultural sector". Doctor Korniejevec's report concentrated on describing the drastic decrease of agricultural production, which had taken place in the Kaliningrad District in the last three years. Only during one year (1992-1993) meat production in the District decreased by 23% and milk production by 19%. According to recently prepared prognoses, it is evaluated that, in the year 2000, the agricultural production level will reach 90% of the production in 1990. In the second part of the report there was a short characterization of agriculture in the area bordering with Poland, as compared with agriculture in the entire District. The closeness of border crossings with Poland caused a faster progress of privatization processes. In the Bagriatonovski region, already 342 farm enterprises have been established, whereas in Prawdzinski region, only 70.

After the presentation of Doctor Korniejevec's report, **Doctor Jerzy Dudo** presented his own report titled: "Problems of agriculture of the Kaliningrad District and of Polish voivodships near the border". In the first part he described agriculture of the pre-war East Prussia and its meaning to agriculture in Germany, as a whole. He also supplemented information illustrating regression of agriculture in the Kaliningrad District. Describing problems of agriculture, on the Polish side of the border, he concentrated on the situation existing in the Olsztyn Voivodship.

Next, **candidate of sciences, K.Gimbitskij**, presented the report titled: "Demographic problems of the Polieskij region". The Polieskij region was selected for this study as being the only one, from among the 13 regions of the Kaliningrad District, where the army is not stationed. Due to this, it was possible to obtain a full picture of the demographic situation. K.Gimbitskij concentrated on presenting changes in the demographic - habitation system in reference to villages and, the so called, "sielsoviets". He also presented the main directions of migration from, areas previously under the USSR, into the territory of this region. During the last three years, the population in this region increased by 10%, due to migration.

After K.Gimbitskij's report, Professor A.Stasiak inaugurated discussion pertaining primarily to agricultural issues. It was participated by Professors Stasiak and Eberhardt, Director Piekarska and Doctor Proniewski. During the discussion, particular attention was drawn to problems faced by State Agricultural Enterprises (PGR), which are going bankrupt, and the resulting increase of unemployment.

After a short break, **Doctor Halina Powęska** presented the report titled: "Trade and services in the Polish-Russian frontier zone". She described, in turn, the availability of services, at the Polish-Russian border crossings, and changes in development of the trade network in the frontier communes, during the period of transformation. There were presented 5 models illustrating privatization changes in trade (progressive, recessive-progressive, progressive-recessive, unstable and recessive). On the Polish-Russian frontier, only the commune of Bartoszyce acted in accordance with the dynamic (progressive) model. In the final part of the report, Doctor Powęska presented the localization of dynamically developing, in the frontier zone, bazaar trade.

After the report, discussion was continued, in which besides issues connected with services again, those connected with ownerships transformations in agriculture, were touched upon. In this discussion, participated: Professors Stasiak and Rościszewski, Doctor Kulikowski, Doctor Powęska and candidate of sciences Gimbitskij.

After the lunch break, **candidate of sciences, B.Czubarenko** presented the report titled: "Complex International Science-Practical Project for Construction of Base for Menagement and Conservation of Vistula Lagoon Environment". The presentation included the role of the Vistula Lagoon as a fragment of the Baltic Sea eco-system and the char-

acterization of pollution of the Lagoon as well as its spatial distribution. Then, he described the particulars of mutual Polish-Russian-Danish studies, the goal of which will be to monitor environmental of the Polish and the Russian sides, of the Lagoon.

The following report, titled: "Ecological issues of the Polish-Russian frontier", was presented by **Bożena Degórska, M.A.** A concise characterization of the natural environment at the Polish-Russian frontier, was presented; particular attention was paid to areas endangered ecologically, in this, the Vistula Lagoon. The presenter underlined that the pollution level of the Inundation is, in a large part, a derivative of the state of cleanliness of the rivers flowing into it. In further part of the report, a presentation of potential, over-the-border areas of protected landscapes, was made.

After reports pertaining to ecology, a lively discussion erupted. It concerned methodological issues and, the so called, areas of conflict (conflicts between agricultural function, tourism and environmental protection). The problem of building highways and transit routes, in the region of Warmia and Mazury, returned in the ecological context. Almost all present participants of the seminar took part in the discussion.

On **April 14, 1994** at 10:00, the session was opened by Professor Andrzej Stasiak, who presented a short summary report in which he analyzed the main research problems which evolved during the seminar sessions. Particular attention was drawn to issues of over-the-border transportation infrastructure, transformations in agriculture and ecology. As Chairman of the seminar, Professor Stasiak thanked the Voivode of Olsztyn, Doctor Lorentz, Director Piekarska and Doctor Dudo, for their help in organizing the seminar. He also reminded that the reports presented during the three days of sessions, will be published in the form of the next bulletin of the research project "Foundations of development of western and eastern, near-the-border areas of Poland".

In turn, in the name of the Russian delegation, Associate Professor Jurij Zwieriew, took the floor. He underlined the role of transforming the character of the Polish-Russian border from an unpassable barrier into a place of contacts and cooperation. He stated that, for the Russian side, particularly valuable seems to be the chance to take advantage of the Polish experience in regional planning. In Russia, at present, there is no planning at an intermediate level (between central and local).

The last to take the floor was the **Voivode of Olsztyn, Doctor Janusz Lorenz**. He thanked the scientists for having concerned themselves with the issues of the region at the border with Russia, including the Olsztyn Voivodship. He stated that he fully agrees with the settlements and conclusions of the seminar. Once more he underlined the role of the border crossing in Bezledy and touched upon the continuing Polish-Russian misunderstandings in this matter.

Professors Stasiak, Eberhardt and Rościszewski, Director Piekarska and candidate of sciences Czubarenko, again took part, in the open discussion ending the seminar. Participants departed for home after lunch, at about 13:30.

Tomasz Komornicki

**SPRAWOZDANIE Z PIERWSZEGO POLSKO -
ROSYJSKIEGO
SEMIANARIUM NAUKOWEGO PT.
"PROBLEMATYKA WSPÓLPRACY
PRZYGRANICZNEJ POMIĘDZY POLSKĄ I
OBWODEM KALININGRADZKIM
FEDERACJI ROSYJSKIEJ"
stare jabłonki 10-14.04.1994 r.**

Współpraca pomiędzy Instytutem Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk a Instytutem Kompleksowych Badań Regionów Kaliningradzkiego Uniwersytetu Państwowego, zapoczątkowana została w czerwcu 1993 roku. Wówczas to grupa pracowników IGiPZ PAN (profesorowie A.Stasiak - kierownik grupy, M.Rościszewski, P.Eberhardt, dr J.Dudo, mgr B.Degórska, mgr T.Komornicki, S.Cabała) wzięła udział w wyjeździe terenowo-studyjnym do obwodu kaliningradzkiego. Inicjatorem i organizatorem przedsięwzięcia był dr Jerzy Dudo z Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie.

W trakcie objazdów terenowych odwiedzono m.in. przejście graniczne w Mamonowie, plac budowy niemieckiej autostrady Kaliningrad - Elbląg, przyszłe przejście graniczne na trasie Gusiew - Gołdap, przejścia rosyjsko-litewskie w Kibartaj i w Sowietsku (dawniej Tylża), nadmorski kurort - Swietłagorsk. W czasie pobytu w Kaliningradzie odbyły się spotkania z pracownikami Uniwersytetu, w tym z prorektorem G.M. Fiodorowem. Zaowocowały one podpisaniem dnia 9 czerwca 1993 roku umowy o współpracy naukowej dotyczącej problematyki rozwoju obszarów przygranicznych, pomiędzy IGiPZ PAN a Instytutem Kompleksowych Badań Regionów KUP. Ze strony polskiej podpisali ją profesorowie Andrzej Stasiak - kierownik projektu badawczego "Podstawy Rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski" i

Marcin Rościszewski - v-ce dyrektor IGiPZ PAN, ze strony rosyjskiej
W.S.Bilczak - dyrektor Instytutu Kompleksowych Badań Regionów.

Zgodnie z założeniami tej umowy w dniach od 11 do 14 kwietnia 1994 roku, w Starych Jabłonkach koło Olsztyna odbyło się pierwsze polsko-rosyjskie seminarium naukowe pt. "Problematyka współpracy przygranicznej pomiędzy Polską i Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej", organizowane przez Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN oraz Instytut Kompleksowych Badań Regionów Kaliningradzkiego Uniwersytetu Państwowego.

Honorowy patronat nad seminarium objął Wojewoda Olsztyński dr Janusz Lorenz. Prócz niego w obradach udział brali wojewoda elbląski Zdzisław Olszewski, wice wojewoda olsztyński Krzysztof Fabiański oraz przedstawiciel wojewody suwalskiego pan Marian Szypiłło.

Z IGiPZ PAN w seminarium udział wzięli:

- prof. dr hab. Andrzej Stasiak - przewodniczący seminarium,
- prof. dr hab. Marcin Rościszewski - v-ce dyrektor IGiPZ PAN,
- prof. dr hab. Piotr Eberhardt,
- dr Roman Kulikowski,
- dr Halina Powęska,
- mgr Bożena Degórska,
- mgr Krzysztof Miros,
- mgr Tomasz Komornicki - sekretarz seminarium.

Ponadto ze strony polskiej przybyli także:

- prof. dr hab. Andrzej Hopfer - rektor Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie,
- dr Jerzy Dudo - ART Olsztyn,
- dr Marek Proniewski - dyrektor Biura Planowania Regionalnego CUP w Białymstoku,
- Ewa Piekarska - dyrektor Biura Planowania Regionalnego w Olsztynie wraz ze swoim zespołem,
- Hanna Mikulska-Bojarska - dyrektor Wydziału Polityki Regionalnej Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie,
- Władysław Mańkut - dyrektor oddziału Banku Rozwoju Rolnictwa w Elblągu,
- Ryszard Kozyra - wójt gminy Barciany.

Stronę rosyjską reprezentowali:

- prof. Wasilij Bilczak - dyrektor Instytutu Kompleksowych Badań Regionów,

- doc. Jurij Zwieriew,
- kand.nauk Borys Czubarenko,
- kand.nauk Konstantin Gimbitskij,

Większość uczestników przybyła do hotelu Anders w Starych Jabłonkach 10.04.1994 wieczorem. W kolacji inauguracyjnej wziął udział wojewoda olsztyński - dr Janusz Lorenz.

W dniu **11.04.1994** o godz 10.00 obrady otworzył prof. Andrzej Stasiak. W zastępstwie nieobecnego tego dnia wojewody Lorenza, jako pierwszy głos zabrał wice wojewoda olsztyński Krzysztof Fabiański. W swym wystąpieniu wskazał on na ogromne perspektywy stojące przed polsko-rosyjską przygraniczną współpracą gospodarczą. Następnie przewodniczący delegacji rosyjskiej - prof. W.S.Bilczak w krótkich słowach podziękował za zaproszenie oraz nakreślił główne problemy merytoryczne stojące przed uczestnikami rozpoczynającego się seminarium.

Jako kolejny głos zabrał wojewoda elbląski **Zdzisław Olszewski**. Jego wystąpienie przybrało formę merytorycznego referatu. Szczegółowo omówione zostały stan i perspektywy rozbudowy znajdujących się na terenie województwa elbląskiego polsko-rosyjskich przejść granicznych. Wojewoda podkreślił też istotną rolę rozliczeń bankowych we wzajemnych kontaktach gospodarczych, zaznaczając przy tym, iż wypłacalność rosyjskich odbiorców uległa w ostatnich miesiącach bardzo wyraźnej poprawie. Referent zatrzymał się także na kwestii sytuacji ekologicznej Zalewu Wiślanego. Stwierdził, że w polskiej części zalewu nastąpiła już znaczna poprawa stanu czystości wód, związana z uruchomieniem kilku nowych oczyszczalni ścieków.

Następnie z krótką informacją wystąpił także przedstawiciel wojewody suwalskiego **Marian Szpyłło**. Wskazał na szczególną sytuację województwa suwalskiego, jako jedyne w Polsce posiadające granicę z trzema zagranicznymi sąsiadami. Poruszył też problematykę przynależności polsko-rosyjskiej strefy pogranicza do tzw. Zielonych Płuc Polski.

Na wniosek wojewody elbląskiego przed przystąpieniem do dyskusji udzielono głosu dyrektorowi elbląskiego oddziału Banku Rozwoju Rolnictwa - panu **Władysławowi Mańkutowi**. Podał on do wiadomości iż 5 maja nastąpi oficjalne otwarcie oddziału BRR w Kaliningradzie i że będzie to pierwsza obca instytucja bankowa na terenie Obwodu.

Stwierdził, że już obecnie operacje finansowe w prowadzonych przez jego bank rozliczeniach z Rosją nie trwają dłużej niż 4 dni.

Następnie prof. A. Stasiak zaprosił obecnych do inauguracyjnej dyskusji. Wzięli w niej udział profesorowie Hopfer, Stasiak i Bilczak, dyr. Piekarska, wice wojewoda Fabiański oraz kand.nauk Czubarenko. Kontrowersje wywołała wypowiedź rektora ART w Olsztynie prof. Andrzeja Hopfera poddająca w wątpliwość celowość prowadzenia wzajemnych polsko - rosyjskich rozmów, skoro na ogół i tak nie owocują one konkretnymi efektami we współpracy gospodarczej. W odpowiedzi prof. Wasilij Bilczak zgodził się z tezą, że na rozwój współpracy rzutuje ogólna sytuacja polityczna w Rosji, niemniej jednak stwierdził iż absolutnie nie uważa sytuacji za beznadziejną. W tym kontekście kand. nauk Borys Czubarenko podkreślił rolę wzajemnych kontaktów na poziomie uczniów szkół średnich i studentów.

Po krótkiej przerwie przystąpiono do prezentacji wystąpień merytorycznych. Jako pierwszy **prof. Piotr Eberhardt** przedstawił referat pt "Przemiany demograficzno-osadnicze na pograniczu polsko-rosyjskim". Miał on ujęcie historyczne. Przedstawione zostały zmiany demograficzne oraz przeobrażenia sieci osadniczej jakie w ostatnich dziesięcioleciach zaszły na obszarze przedwojennych, byłych niemieckich Prus Wschodnich. Uwzględniono przy tym zasadnicze różnice pomiędzy północną i południową częścią badanego obszaru. W Obwodzie Kaliningradzkim miejski układ osadniczy ma dzisiaj charakter wybitnie monocentryczny (dominacja Kaliningradu). Nastąpił też zanik części osadnictwa wiejskiego. W części byłych Prus Wschodnich należącej do Polski zachował się zarówno policentryczny układ sieci miejskiej, jak i w dużej mierze dawny układ osadnictwa wiejskiego.

Kolejnym referentem był **doc. Jurij Zwieriew**. Przedstawił on opracowanie pt. "Formowanie infrastruktury Wolnej Strefy Ekonomicznej Jantar, jako czynnik aktywizacji współpracy transgranicznej". Dotyczyło ono przemian szeroko pojętej infrastruktury na terenie Obwodu Kaliningradzkiego, przedstawionych na tle ogólnej sytuacji ekonomicznej Obwodu. Doc. Zwieriew przedstawił m.in. plany budowy nowych gazociągów i ropociągów łączących Obwód Kaliningradzki z resztą Rosji; wskazał na możliwość budowy drogowej magistrali tranzytowej łączącej Obwód z Rosją przez teren Polski i Białorusi (przejście graniczne w Gołdapii) oraz zaprezentował perspektywy rozbudowy handlowych portów morskich w Kaliningradzie i Bałtiju. W referacie

znalazły się także najnowsze dane odnośnie działających w Kaliningradzie firm z udziałem obcego kapitału. 1 stycznia 1994 roku istniało 689 takich firm, z czego aż 262 to firmy z kapitałem polskim. Mimo to zainwestowany przez nie łączny kapitał nie przekracza 2 mln dolarów USA.

Jako pierwszy po przerwie obiadowej głos zabrał **mgr Tomasz Komornicki** przedstawiając referat pt. "Powiązania transportowe Polski i Obwodu Kaliningradzkiego". Zawierał on dokładną analizę istniejącej transgranicznej infrastruktury drogowej i kolejowej, zmian jakie zaszły w ostatnich latach w natężeniu polsko-rosyjskiego ruchu granicznego oraz dynamicznego rozwoju transgranicznych regularnych powiązań komunikacji publicznej. Podkreślona została pozytywna rola wybudowanego na przestrzeni ostatnich dwóch lat nowoczesnego przejścia granicznego w Bezledach. W podsumowaniu przedstawione zostały uwarunkowania dalszego wzrostu ruchu granicznego oraz zestawienie najważniejszych zadań o charakterze decyzyjnym i inwestycyjnym stojących przed władzami centralnymi i lokalnymi zarówno Polski jak i Rosji w zakresie poprawy stanu powiązań transportowych. Wyrażona została obawa, iż już wkrótce infrastruktura może stać się wąskim gardłem blokującym rozwój wzajemnych kontaktów gospodarczych, współpracy transgranicznej i turystyki.

Następnie przeprowadzona została dyskusja merytoryczna dotycząca wszystkich trzech zaprezentowanych referatów. Brali w niej udział profesorowie Stasiak, Rościszewski, dyr. Bojarska, dyr. Piekarska, dr Dudo, kand.nauk Gimbitskij, kand. nauk Czubarenko oraz dyrektor Mańkut. Wymiana poglądów koncentrowała się wokół kontrowersyjnej kwestii priorytetu dla transgranicznych inwestycji drogowych. Strona polska broniła wiodącej roli trasy Olsztyn - Bezledy - Kaliningrad. Jak wiadomo główny nacisk inwestorów rosyjskich położony jest natomiast na rekonstrukcję niemieckiej autostrady Elbląg - Kaliningrad. Wielkie ożywienie wywołały też skierowane do prof. Eberhardta uwagi kand. nauk Czubarenki, dotyczące wpływu szeroko pojętego środowiska na rozwój demograficzny i kształt sieci osadniczej.

Z kolei **dyr. Ewa Piekarska** przedstawiła referat pt. "Problematyka planowania regionalnego w strefie przygranicznej na przykładzie województwa olsztyńskiego". W pierwszej części wystąpienia referentka skoncentrowała się na problematyce powiązań komunikacyjnych, w tym szczególnie na roli szosy krajowej nr 51 (wiodącej do nowego przejścia granicznego w Bezledach) i inwestycji planowanych wzdłuż tej trasy.

Zwróciła też uwagę na potencjalne możliwości tkwiące w niewykorzystanych transgranicznych liniach kolejowych. W części drugiej referatu przedstawiona została ogólna charakterystyka społeczno-ekonomiczna województwa olsztyńskiego oraz wydzielonej dla potrzeb planistycznych strefy przygranicznej (gminy przylegające do granicy polsko-rosyjskiej, a ponadto gmina: Korsze, Lidzbark Warmiński, Bisztynek, Jeziorany, Kętrzyn i Dobre Miasto).

Jako ostatni w pierwszym dniu obrad głos zabrał szef delegacji rosyjskiej **prof. W. Bilczak** prezentując referat pt. "Osobliwości formowania się rynkowych mechanizmów motywacyjnych w warunkach współpracy przygranicznej". Głównym celem referatu było przedstawienie metodologicznego schematu możliwych podejść do problematyki przygranicznej. Wydzielonych zostało 8 takich podstawowych podejść obejmujących badania: warunków środowiskowo-ekonomicznych, bazy produkcyjnej, stopnia rozwoju rynków, budżetów rodzinnych, rynków środków produkcji, poziomu infrastruktury, potencjału handlowego, rozwoju nowych form gospodarowania.

W kończącym obrady komentarzu do propozycji metodologicznych **prof. Bilczaka** ustosunkował się **prof. A. Stasiak**. Wskazał na ograniczenia kadrowe i finansowe, mogące stanąć na przeszkodzie w rozwinięciu tak szerokiego wachlarza badań. Zaproponował by wspólne badania koncentrowały się na zagadnieniach: środowiska i ekologii, szeroko pojętego rozwoju demograficznego, infrastruktury technicznej, rolnictwa i gospodarki żywnościowej, bezrobocia oraz problematyki finansowo-bankowej.

W dniu **12.04.1994** uczestnicy seminarium wzięli udział w auto-karowej wycieczce objazdowej wzdłuż granicy polsko-rosyjskiej. O godzinie 10.30 w młynie w Starej Różance powitał ich wójt gminy Barciany Ryszard Kozyra. Na terenie gminy zapoznano się z obiektami nieczynnej stacji przeładunkowej Skandawa (aktualnie trwają tam prace modernizacyjne) oraz dojechano do granicy państwowej w miejscu potencjalnego przejścia granicznego w Michałkowie. Budowa tego przejścia stała się powodem zawiązania celowego związku gmin "Barcia". Jak dotąd przedsięwzięcie nie znalazło się jednak w polsko-rosyjskiej umowie o przejściach granicznych.

Kolejnym punktem programu była wizyta na największym i najnowocześniejszym polsko-rosyjskim przejściu granicznym w Bezledach.

Z jego funkcjonowaniem zapoznał przybyłych miejscowy komendant Straży Granicznej. Miała też miejsce krótka rozmowa z komendantem rosyjskiej placówki ochrony granicy. Następnie w gmachu przejścia odbyło się spotkanie z prezesem Bartoszyckiej Izby Handlowej, który przedstawił plany wykorzystania transgranicznej linii kolejowej Bartoszyce-Bagrationsk, oraz w dalszej perspektywie także organizacji strefy wolnocłowej. Po spotkaniu uczestnicy przejechali do samych Bartoszyce na obiad, w którym towarzyszył im burmistrz tego miasta mgr inż. Janusz Dąbrowski.

Ostatnim punktem programu była wizja lokalna przyszłego przejścia granicznego w Grzechotkach na poniemieckiej autostradzie Elbląg - Kaliningrad. Po stronie polskiej autostrada ta wymaga jeszcze ogromnych inwestycji (rekonstrukcja kilku zerwanych wiaduktów), po stronie rosyjskiej prace budowlane są już bardzo zaawansowane. Do Starych Jabłonek uczestnicy seminarium powrócili ok. godz. 20.30.

13.04.1994 o godz. 10.00 prof. A. Stasiak przedstawił w zarysie program drugiego dnia obrad. Jako pierwszy głos zabrał dr Jerzy Dudo w imieniu nieobecnego przedstawiciela strony rosyjskiej **dr W. Korniejewca**, przedstawiając w skrócie jego referat pt. "Problemy kooperacji transgranicznej w sektorze rolniczym". Referat dr Korniejewca koncentrował się na omówieniu drastycznego spadku produkcji rolniczej, jaki miał miejsce w Obwodzie Kaliningradzkim na przestrzeni ostatnich trzech lat. Tylko w ciągu jednego roku (1992-1993) produkcja mięsa w Obwodzie zmniejszyła się o 23% a mleka o 19%. Wg opracowanych ostatnio prognoz ocenia się, że w roku 2000 osiągnięte zostanie 90% poziomu produkcji rolnej z roku 1990. W drugiej części referatu znalazła się krótka charakterystyka rolnictwa obszaru przygranicznego z Polską na tle rolnictwa całego Obwodu. Sąsiedztwo przejść granicznych z Polską spowodowało szybszy postęp procesów prywatyzacyjnych. W rejonie Bagrationskim powstały już 342 gospodarstwa farmerskie, podczas gdy np. w Prawdzińskim tylko 70.

Po prezentacji referatu dr Korniejewca, **dr Jerzy Dudo** przedstawił własny referat pt. "Problematyka rolnictwa Obwodu Kaliningradzkiego i polskich województw przygranicznych". W pierwszej części omówił on rolnictwo, przedwojennych Prus Wschodnich i jego znaczenie w rolnictwie Niemiec jako całości. Uzupełnił także informacje obrazujące regres rolnictwa w Obwodzie Kaliningradzkim. Omawiając

problemy rolnictwa po polskiej stronie granicy skoncentrował się na sytuacji panującej w województwie olsztyńskim.

Z kolei **kand.nauk K.Gimbickij** przedstawił opracowanie pt. "Problemy demograficzne rejonu polieskiego". Rejon polieskij wybrany został do badania jako jedyny spośród 13 rejonów Obwodu Kaliningradzkiego, w którym nie stacjonuje wojsko. Tym samym możliwe było uzyskanie pełnego obrazu sytuacji demograficznej. K.Gimbickij skoncentrował się na przedstawieniu zmian w układzie demograficzno - osadniczym wg wsi i tzw. sielsowietów. Przedstawił też główne kierunki migracji z terenów byłego ZSRR na obszar rejonu. W ciągu ostatnich 3 lat ludność rejonu wzrosła na skutek migracji o ok. 10%.

Po referacie K.Gimbickiego prof. A.Stasiak zainauguował dyskusję dotyczącą przede wszystkim zagadnień rolniczych. Brali w niej udział profesorowie Stasiak, Eberhardt, dyrektor Piekarska i dr Prońewski. W dyskusji zwrócono szczególną uwagę na problemy bankrutujących PGR-ów oraz zwiększającą się skutkiem tego liczbę bezrobotnych.

Po krótkiej przerwie **dr Halina Powęska** przedstawiła referat pt. "Handel i usługi w strefie pogranicza polsko-rosyjskiego". Omówiła kolejno wyposażenie polsko-rosyjskich przejść granicznych w usługi, oraz zmiany w rozwoju sieci handlowej w gminach przygranicznych w okresie transformacji. Zaprezentowanych zostało 5 modeli obrazujących przemiany prywatyzacyjne w handlu (progresywny, recesyjno-progresywny, progresywno-recesyjny, niestabilny i recesyjny). Na pograniczu polsko-rosyjskim zgodnie z modelem dynamicznym (progresywnym) zachowywała się jedynie gmina Bartoszyce. W końcowej części referatu dr Powęska przedstawiła rozmieszczenie dynamicznie rozwijającego się w strefie przygranicznej handlu bazarowego.

Po referacie kontynuowano dyskusje, w której prócz problematyki usług poruszono ponownie kwestie związane z przeobrażeniami własnościowymi w rolnictwie. Brali w niej udział profesorowie Stasiak i Rościszewski, dr Kulikowski, dr Powęska i **kand. nauk Gimbickij**.

Po przerwie obiadowej **kand.nauk B.Czubarenko** wygłosił referat pt. "Wspólny polsko-rosyjski program badań naukowych podstaw zarządzania gospodarką wodną Zalewu Wiślanego". Przedstawiona została rola Zalewu Wiślanego jako fragmentu ekosystemu Morza Bałtyckiego oraz charakterystyka zanieczyszczeń Zalewu i ich rozkładu przestrzennego. Następnie referent omówił szczegółowo program

wspólnych polsko-rosyjsko-duńskich badań mających na celu monitoring stanu środowiska tak polskiej jak i rosyjskiej części Zalewu.

Kolejny referat pt. "Problematyka ekologiczna pogranicza polsko-rosyjskiego" wygłosiła **mgr Bożena Degórska**. Zaprezentowana została zwięzła charakterystyka środowiska przyrodniczego pogranicza polsko-rosyjskiego, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów ekologicznego zagrożenia, w tym Zalewu Wiślanego. Referentka podkreśliła, że poziom zanieczyszczeń Zalewu jest w dużej mierze pochodną stanu czystości wpadających do niego rzek. W dalszej części referatu przedstawiono także potencjalne transgraniczne obszary chronionego krajobrazu.

Po referatach dotyczących ekologii rozpełtała się ożywiona dyskusja dotycząca zagadnień metodologicznych oraz tzw. obszarów konfliktowych (konflikt pomiędzy funkcją rolniczą, turystyczną i ochrony przyrody). W kontekście ekologicznym powrócił także problem budowy autostrad i dróg tranzytowych w rejonie Warmii i Mazur. W dyskusji brali udział prawie wszyscy obecni na sali uczestnicy seminarium.

W dniu **14.04.1994** o godz. 10.00 obrady otworzył prof. Andrzej Stasiak, wygłaszając krótki referat podsumowujący, w którym przeanalizował główne problemy badawcze wynikłe podczas obrad seminarium. Szczególna uwaga zwrócona została na zagadnienia transgranicznej infrastruktury transportowej, przeobrażeń w rolnictwie oraz ekologii. Jako przewodniczący seminarium prof. Stasiak złożył podziękowania dla wojewody olsztyńskiego dra Lorenza, dyrektor Piekarskiej oraz dra Dudo za pomoc w organizacji seminarium. Przypomniał też, że wygłoszone podczas trzech dni obrad referaty zostaną opublikowane w formie kolejnego biuletynu projektu badawczego "Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski".

Z kolei, w imieniu delegacji rosyjskiej głos zabrał doc. Jurij Zwieriew. Podkreślił rolę przemiany charakteru granicy polsko-rosyjskiej z nieprzekraczalnej bariery na miejsce kontaktów i współpracy. Zaznaczył, że dla strony rosyjskiej szczególne cenna wydaje się możliwość skorzystania z polskich doświadczeń w dziedzinie planowania regionalnego. W Rosji aktualnie nie istnieje bowiem żadne planowanie na poziomie pośrednim (pomiędzy centralnym i lokalnym).

Jako ostatni wystąpił wojewoda olsztyński dr Janusz Lorenz. Podziękował naukowcom, że zechcieli zająć się problematyką rejonu pogranicza rosyjskiego w tym województwa olsztyńskiego. Stwierdził iż w

L

pełni zgadza się z ustaleniami i wnioskami seminarium. Raz jeszcze podkreślił rolę przejścia granicznego w Bezledach i nawiązał do trwających na tym tle nieporozumień polsko-rosyjskich.

W kończącej obrady luźnej dyskusji głos zabrali ponownie profesorowie Stasiak, Eberhardt i Rościszewski, dyrektor Piekarska oraz kand. nauk Czubarenko. Uczestnicy rozjechali się do domów po obiedzie ok godz 13.30.

Коморницкий Томаш
магистр,
Институт географии и пространственного
планирования ПАН,
Варшава

ОТЧЕТ
О ПЕРВОМ ПОЛЬСКО-РОСССИЙСКОМ НАУЧНОМ СЕМИНАРЕ
"ПРОБЛЕМАТИКА ПРИГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА
МЕЖДУ ПОЛЬШЕЙ И КАЛИНИГРАДСКОЙ ОБЛАСТЬЮ
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ"

Старе Яблонки 10 - 14.1994 г.

Сотрудничество между Институтом географии и пространственного планирования Польской академии наук и Институтом комплексного изучения регионов Калининградского государственного университета было начато в июне 1993 года. Тогда группа сотрудников ИГиПП ПАН (профессора А.Стасяк - руководитель группы, М.Росцишевский, П.Эберхардт, канд. наук Е.Дудо, магистр Б.Дегурская, магистр Т.Коморницкий, С.Цабала) приняла участие в изыскательской поездке в Калининградскую область. Инициатором и организатором мероприятия был Ежи Дудо из Сельскохозяйственно-технической академии в Ольштыне.

Во время местных объездов был посещен, в частности, пограничный переход в Мамонове, строительная площадка бывшей немецкой автостреды Калининград - Эльблонг, будущий пограничный переход на трассе Гусев - Голдап, российско-литовские переходы в Кибартае и Советске (ранее Тыльжа), надморский курорт Светлогорск. Во время пребывания в Калининграде состоялись встречи с работниками университета, в том числе с проректором Г.М.Федоровым. В итоге 9 июня 1993 года был подписан договор о научном сотрудничестве по проблематике развития приграничных территорий между ИГиПП ПАН и Институтом комплексного изучения регионов КГУ. С польской стороны его подписали профессора Анджей Стасяк, руководитель исследовательского проекта "Основы развития западных и восточных приграничных территорий Польши" и Марцин Росцишевский, вице-директор ИГиПП ПАН, с российской стороны - В.С.Бильчак, директор Института комплексного изучения регионов.

В соответствии с положениями этого договора с 11 по 14 апреля 1994 года в Старых Яблонках под Ольштыном состоялся первый польско-российский научный семинар "Проблематика приграничного сотрудничества между Польшей и Калининградской областью Российской Федерации", организованный

ЛП

Институтом географии и пространственного планирования ПАН, а также Институтом комплексного изучения регионов Калининградского государственного университета.

Почетный патронат над семинаром взял Ольштынский воевода, канд. наук Януш Лоренц. Кроме него, в заседаниях принимали участие Эльблонгский воевода Здзислав Ольшевский, Ольштынский вице-воевода Кшиштоф Фабианьский, а также представитель Сувальского воеводы г-н Мариан Шипилло. Из ИГиПП ПАН в семинаре участвовали:

- проф. д-р Анджей Стасяк - председатель семинара,
- проф. д-р Марцин Росцишевский - вице-директор ИГиПП ПАН,
- проф. д-р Петр Эберхардт,
- канд. наук Роман Куликовский,
- канд. наук Халина Поовэнская,
- магистр Божена Дегурская,
- магистр Кшиштоф Мирос,
- магистр Томаш Коморницкий - секретарь семинара.

Кроме того, с польской стороны прибыли:

- проф. д-р Анджей Хопфер - ректор Сельскохозяйственно-технической академии

в Ольштыне,

- Канд. наук Ежи Дудо - СТА Ольштын,
- канд. наук Марек Проневский - директор Бюро регионального планирования ЦУП в Белостоке,
- Эва Пекарская - директор Бюро регионального планирования в Ольштыне со своим коллективом,
- Ханна Микульская-Боярская - директор Отдела региональной политики Воеводского управления в Ольштыне,
- Владислав Манькут - директор отделения Банка развития сельского хозяйства в Эльблонге,
- Рышард Крзыра - войт гмины Барчяны.

Российскую сторону представляли:

- проф. Василий Бильчак - директор Института комплексного изучения регионов,
- доц. Юрий Зверев,
- канд. наук Борис Чубаренко,
- канд. наук Константин Гимбицкий,

Большинство участников прибыли в гостиницу Андерс в Старых Яблонках 10.04.1994 г. вечером. В торжественном ужине по случаю открытия семинара принял участие Ольштынский воевода, канд. наук Януш Лоренц.

ЛШ

11.04.1994 г. в 10.00 заседание открыл проф. Анджей Стасяк. В замещительстве отсутствовавшего в этот день воеводы Лоренца первым взял слово Ольштынский вице-воевода Кшиштоф Фабианьский. В своем выступлении он указал на огромные перспективы, открывающиеся перед польско-российским приграничным экономическим сотрудничеством. Затем председатель российской делегации проф. В.С.Бильчак в нескольких словах поблагодарил за приглашение и начертал главные проблемы, стоящие перед участниками начинающегося семинара.

Очередное выступление сделал Эльблонгский воевода Здзислав Ольшевский. Оно приняло форму содержательного реферата. Были детально обсуждены состояние и перспективы расширения находящихся на территории Эльблонгского воеводства польско-российских пограничных переходов. Воевода подчеркнул существенную роль банковских расчетов во взаимных хозяйственных контактах, отметив, что платежеспособность российских заказчиков значительно улучшилась в последние месяцы. Докладчик остановился также на вопросе экологического положения Вислинской лагуны. Сконстатировал, что в польской части лагуны уже наступило значительное улучшение состояния чистоты вод в связи с пуском нескольких новых станций очистки сточных вод.

Затем краткое сообщение сделал представитель Сувальского воеводства Мариан Шипилло. Он указал на особую ситуацию Сувальского воеводства как единственного в Польше, имеющего границу с тремя иностранными соседями. Затронул также проблематику принадлежности польско-российской приграничной зоны к так наз. "зеленым легким" Польши.

По предложению Эльблонгского воеводы перед началом дискуссии слово было предоставлено директору Эльблонгского отделения Банка развития сельского хозяйства г-ну Владиславу Манькуту. Он сообщил, что 5 мая наступит официальное открытие отделения БРСХ в Калининграде и что это будет первое иностранное банковское учреждение на территории области. Сконстатировал, что сейчас финансовые операции в расчетах его банка с Россией длятся не более 4 дней.

Затем проф. Стасяк пригласил участников открыть дискуссию. В ней приняли участие профессора Хопфер, Стасяк и Бильчак, дир. Пекарская, вице-воевода Фабианьский и канд. наук Чубаренко. Вызвало разногласия высказывание ректора СТА в Ольштыне, ставящее под сомнение целесообразность ведения взаимных польско-российских переговоров, поскольку обычно они не приносят результатов в виде конкретных эффектов в экономическом сотрудничестве. В ответ проф. Василий Бильчак согласился с тем, что на развитии сотрудничества сказывается общее политическое положение в России, но сказал, что помимо этого не считает ситуацию безнадежной.

В этом контексте канд. наук Борис Чубаренко подчеркнул роль взаимных контактов на уровне учащихся средних школ и студентов.

После короткого перерыва начато презентацию выступлений по содержанию. Первым проф. Петр Эберхардт представил доклад "Демографо-поселенческие перемены на польско-российских приграничных территориях". Он изложил исторический подход. Представил демографические изменения, а также преобразования сети населенных пунктов, какие произошли за последние десятилетия на территории довоенной бывшей Восточной Пруссии. При этом учтено принципиальные различия между северной и южной частью изучаемой территории. В Калининградской области городская система поселений имеет исключительно моноцентрический характер (доминанция Калининграда). Произошло также отмирание части сельских населенных пунктов. В части бывшей восточной Пруссии, принадлежавшей Польше, сохранились как полицентрическая система городской сети, так и в большой мере давняя система сельских населенных пунктов.

Очередным докладчиком был доц. Юрий Зверев. Он представил работу "Формирование инфраструктуры свободной экономической зоны Янтарь как фактор активизации приграничного сотрудничества". Работа посвящена переменам в широко понимаемой инфраструктуре на территории Калининградской области, представленным на фоне общей экономической ситуации области. Доц. Зверев представил, в частности, планы строительства новых газо- и нефтепроводов, соединяющих Калининградскую область с остальной Россией; указал на возможность строительства транзитной автодорожной магистрали, соединяющей область с Россией через территорию Польши и Беларуси (пограничный переход в Голдапе), а также перспективы расширения торговых морских портов в Калининграде и Балтийске. В докладе были приведены также новейшие данные, касающиеся действующих в Калининграде фирм с участием иностранного капитала. 1 января 1994 года существовало 689 таких фирм, в том числе 262 фирмы с польским капиталом. Однако заинвестированный ими общий капитал не превышает 2 млрд. ам. долларов.

После обеденного перерыва первым выступил магистр Томаш Коморницкий с докладом "Транспортные связи Польши и Калининградской области". Он содержал детальный анализ существующей трансграничной авто- и железнодорожной инфраструктуры, изменений, какие произошли за последние годы в интенсивности польско-российского пограничного движения, а также динамического развития трансграничных регулярных связей публичной коммуникации. Отмечена позитивная роль построенного на протяжении последних двух лет современного пограничного перехода в Безледах. В заключение были представлены обусловленности дальнейшего роста

пограничного движения, а также перечень важнейших задач по принятию решений и инвестициям, стоящих перед центральными и местными властями как Польши, так и России в области улучшения состояния транспортных связей. Выражено опасение, что вскоре эта инфраструктура может стать узким горлом, блокирующим развитие взаимных хозяйственных контактов, трансграничного сотрудничества и туризма.

Затем была проведена дискуссия по содержанию всех трех представленных докладов. В ней приняли участие профессора Стасяк, Росцишевский, дир. Боярская, дир. Пекарская, канд. наук Дудо, канд. наук Гимбицкий, канд. наук Чубаренко и лиректор Манькут. Обмен мнениями концентрировался на спорном вопросе приоритета для трансграничных дорожных инвестиций. Польская сторона защищала ведущую роль трассы Ольштын - Безледы - Калининград. Огромное оживление вызвали также замечания канд. наук Чубаренко в адрес проф. Эберхардта о влиянии среды в широком смысле этого слова на демографическое развитие и форму сети населенных пунктов.

В свою очередь, дир. Эва Пекарская представила доклад "Проблематика регионального планирования в приграничной зоне на примере Ольштынского воеводства". В первой части выступления докладчица концентрировалась на проблематике коммуникационных связей, а особенно на роли польского шоссе № 51 (ведущего к новому пограничному переходу в Безледах) и планируемых вдоль этой трассы инвестиций. Обратила также внимание на потенциальные возможности, таящиеся в неиспользуемых трансграничных железнодорожных линиях. Во второй части доклада была представлена общая социально-экономическая характеристика Ольштынского воеводства, а также выделенной для нужд планирования приграничной зоны (гмины, прилегающие к польско-российской границе, а также гмины: Корше, Лидзбарк-Варминьски, Биштынек, Езераны, Кентшин и Добре-Място).

Последним в первый день заседаний выступил глава российской делегации проф. В.Бильчак с докладом "Особенности формирования рыночных мотивационных механизмов в условиях приграничного сотрудничества". Главной целью доклада было представить методологическую схему возможных подходов к приграничной тематике. Выделено 8 таких основных подходов, охватывающих изучение: условий среды и экономики, производственной базы, степени развития рынков, семейных бюджетов, рынков средств производства, уровня инфраструктуры, строительного потенциала, развития новых форм хозяйствования.

В завершающем заседании комментарии к методологическим предложениям проф. Бильчака отнесся проф. Стасяк. Он указал на кадровые и финансовые ограничения, которые могут стать препятствием в развитии такой широкой гаммы

LVI

исследований. Предложил концентрировать совместные исследования на вопросах: среды и экологии, широко понимаемого демографического развития, технической инфраструктуры, сельского и продовольственного хозяйства, безработицы, а также финансово- банковской проблематики.

12.04.1994 г. участники семинара приняли участие в автобусной обзорной экскурсии вдоль польско-российской границы. В 10.30 в мельнице в Старой-Ружанке их приветствовал воит гмины Барчяны Рышард Козыра. На территории гмины участники ознакомились с объектами недействующей перегрузочной станции Скандава (сейчас там идут работы по реконструкции), доехали до государственной границы на место потенциального пограничного перехода в Михалкове. Строительство этого перехода стало поводом образования целевого союза гмин "Барчия". Но пока это мероприятие не вошло в польско-российский договор о пограничных переходах.

Очередным пунктом программы было посещение самого крупного и самого современного польско-российского пограничного перехода в Безледах. С его функционированием ознакомил прибывших местный комендант Пограничной стражи. Состоялся и короткий разговор с комендантом российского пункта охраны границы. Затем в здании перехода прошла встреча с председателем Бартошицкой торговой палаты, который представил планы использования трансграничной железнодорожной линии Бартошице-Багратионовск, а в дальнейшей перспективе - организации свободной экономической зоны. После встречи участники проехали в Бартошице на обед, на котором их сопровождал бургомистр этого города магистр инж. Януш Домбровский.

Последним пунктом программы был осмотр места будущего пограничного перехода в Гжехотках на бывшей немецкой автостраде Эльблонг - Калининград. На польской стороне автострада требует еще огромных инвестиций (реконструкция нескольких сорванных виадуктов), на российской стороне строительные работы уже далеко продвинуты. В Старе Яблонки участники семинара вернулись примерно в 20.30.

13.04.1994 г. в 10.00 проф. А.Стасяк представил в общих чертах программу второго дня заседаний. Первым выступил канд. наук Ежи Дудо от имени отсутствовавшего представителя российской стороны д-ра Корнеевца, изложив краткое содержание его доклада "Проблемы приграничной кооперации в аграрном секторе". Доклад д-ра Корнеевца концентрировался на обсуждении резкого падения сельскохозяйственной продукции, какое имело место в Калининградской области на протяжении последних трех лет. В течение только

LVII

одного года (1992-1993) производство мяса в области снизилось на 23%, а молока на 19%. По разработанным в последнее время прогнозам предусматривается, что в 2000 году будет достигнут уровень 90% сельскохозяйственного производства 1990 года. Во второй части доклада была приведена краткая характеристика сельского хозяйства территорий, граничащих с Польшей, на фоне сельского хозяйства всей области. Соседство с пограничными переходами с Польшей вызвало более быстрый прогресс приватизационных процессов. В Багратионовском районе уже образовались 342 фермерских хозяйства, в то время как, например, в Правдинском - всего лишь 70.

После презентации доклада д-ра Корнеевца канд. наук Ежи Дудо представил свой доклад "Проблематика сельского хозяйства Калининградской области и польских приграничных воеводств". В первой части он рассмотрел сельское хозяйство довоенной Восточной Пруссии и его значение в сельском хозяйстве Германии в целом. Привел также информацию, иллюстрирующую регресс сельского хозяйства в Калининградской области. При обсуждении проблем сельского хозяйства на польской стороне концентрировался на ситуации, господствующей в Ольштынском воеводстве.

В свою очередь, канд. наук К.Гимбицкий представил работу "Демографические проблемы Полесского района". Полесский район был выбран для изучения как единственный из 13 районов Калининградской области, в котором не расположены воинские части. Это позволило получить полную картину демографической ситуации. К.Гимбицкий концентрировался на представлении изменений демографической характеристики в разрезе населенных пунктов - сел и так наз. сельсоветов. Представил также главные направления миграции с территорий бывшего СССР на территорию района. В течение последних 3 лет население района возросло в результате миграции примерно на 10%.

После доклада К.Гимбицкого проф. Стасяк открыл дискуссию по всем сельскохозяйственным вопросам. В ней приняли участие профессора Стасяк, Эберхардт, директор Пекарская и канд. наук Проневский. Особое внимание обращалось в дискуссии на проблемы обанкротившихся госхозов, а также на увеличивающееся в результате этого число безработных.

После краткого перерыва канд. наук Халина Повзэнская прочла доклад "Торговля и услуги в приграничной польско-русской зоне". Рассмотрела поочередно оснащение услугами польско-русских пограничных переходов, а также изменения в развитии торговой сети в приграничных гминах в период трансформации. Представила 5 моделей, иллюстрирующих приватизационные преобразования в торговле (прогрессивная, рецессивно-прогрессивная, рецессивно-прогрессивная, нестабильная и рецессивная). В польско-русской приграничной зоне только гмина Бартошице вела себя в соответствии с

LVIII

динамической (прогрессивной) моделью. В заключительной части доклада автор представила размещение динамически развивающейся в приграничной зоне базарной торговли.

После доклада была продолжена дискуссия, в ходе которой, наряду с проблематикой услуг, снова затрагивались проблемы, связанные с преобразованиями собственности в сельском хозяйстве. В ней принимали участие профессора Стасяк, Росцишевский, канд. наук Куликовский, канд. наук Повэнская и канд. наук Гимбицкий.

После обеденного перерыва канд. наук Б.Чубаренко прочел доклад "Совместная польско-российская программа научных исследований основ управления водным хозяйством Вислинской лагуны". Была представлена роль Вислинского залива как фрагмента экосистемы Балтийского моря, а также характеристика загрязнений залива и их пространственного распределения. Затем докладчик детально обсудил программу совместных польско-российско-датских исследований, имеющих целью мониторинг состояния среды как польской, так и российской части залива.

Следующий доклад "Экологическая проблематика польско-российских приграничных районов" сделала магистр Божена Дегурская. Она представила краткую характеристику природной среды польско-российской приграничной зоны, с особым учетом находящихся под экологической угрозой территорий, в том числе Вислинского залива. Докладчица отметила, что уровень загрязненности залива - в значительной мере производная состояния чистоты впадающих в него рек. В дальнейшей части доклада были представлены также потенциальные трансграничные территории охраняемого пейзажа.

После докладов по экологии развернулась оживленная дискуссия по методологическим проблемам и так наз. конфликтным территориям (конфликт между сельскохозяйственной, туристической функциями и охраной природы). В экологическом контексте вернулась также проблема строительства автострад и транзитных дорог в районе Вармии и Мазур. В дискуссии принимали участие почти все присутствовавшие в зале участники семинара.

14.04.1994 г. в 10.00 заседание открыл проф. Анджей Стасяк, сделав краткий подытоживающий реферат, в котором проанализировал главные исследовательские проблемы, появившиеся на заседаниях семинара. Особое внимание он обратил на проблемы трансграничной транспортной инфраструктуры, преобразований в сельском хозяйстве и экологии. Как председатель семинара проф. Стасяк выразил благодарность Ольштынскому воеводе Лоренцу, директору Пекарской и канд. наук Дудо за помощь в организации семинара. Напомнил также, что прочитанные на трехдневных

LIX

заседаниях доклады будут опубликованы в виде очередного бюллетеня исследовательского проекта "Основы развития западных и восточных приграничных территорий Польши".

Затем от имени российской делегации выступил доц. Юрий Зверев. Он подчеркнул роль преобразований характера польско-российской границы из непреодолимого барьера в место контактов и сотрудничества. Отметил, что для российской стороны особенно ценной представляется возможность использования польского опыта в области регионального планирования. В России пока еще нет никакого планирования на промежуточном уровне (между центральным и местным).

Последним выступил Ольштынский воевода Януш Лоренц. Он поблагодарил научных работников за то, что они занялись проблематикой приграничного района, в том числе Ольштынского воеводства. Сказал, что полностью соглашается с установками и выводами семинара. Еще раз отметил роль пограничного перехода в Безледах и упомянул длящиеся на этом фоне польско-российские недоразумения.

В завершающей заседании свободной дискуссии снова выступили профессора Стасяк, Эберхардт и Росцишевский, директор Пекарская и канд. наук Чубаренко. Участники разъехались по домам после обеда примерно в 13.30.

CZEŚĆ II

REFERATY STRONY POLSKIEJ

Piotr Eberhardt

PRZEMIANY DEMOGRAFICZNO - OSADNICZE NA POGRANICZU POLSKO - ROSYJSKIM

Wprowadzenie

Granica polsko - rosyjska przebiega po linii równoleżnikowej od miejsca położonego na styku granicy polsko - litewsko - rosyjskiej usytuowanego na północny zachód od Wizajn aż do Morza Bałtyckiego a dokładnie do Mierzeji Wiślanej w rejonie Nowej Karczmy, dzieląc po drodze Zalew Wiślany na dwie części. Granica ta liczy 210 km i została ostatecznie wyznaczona polsko - radziecką umową graniczną podpisaną 16.08.1945 r. przez E. Osóbkę - Morawskiego i W. Mołotowa w Moskwie. Decyzja w tej sprawie została podjęta przez Stalina, Churchilla i Roosevelta na konferencji w Teheranie a potwierdzona werdyktem poczdamskim. W konsekwencji tych ustaleń historycznych Prusy Wschodnie zostały podzielone na część polską położoną na południe od wspomnianej linii granicznej i północną część rosyjską, która przybrała po wojnie nazwę obwodu kaliningradzkiego. Stanowi ten obwód wyodrębnioną enklawę nadbałtycką należącą do Rosji a graniczącą jedynie z Polską i Litwą.

Nowa granica wyznaczona po linii prostej przecięła drogi, linie kolejowe, kanały a nawet pojedyncze osiedla. Oddzieliła od siebie obszar, który przez stulecia stanowił jedność polityczną, geograficzną i ekonomiczną. Istniejące do końca II wojny światowej Prusy Wschodnie

liczyły 36 990 km². Do Polski włączono 23 805 km² zaś do ZSRR - 13181 km² ¹⁾. W obu częściach wprowadzony został nowy podział administracyjny. Na miejsce niemieckich rejencji i kreisów (powiatów) w północnej części Prus Wschodnich, w których znajdował się Królewiec (Koenigsberg) wprowadzono rejony i miasta rejonowe a sam obszar przemianowano na obwód (obłast') kalingradzki. Na terytorium przyłączonym do Polski utworzono woj. olsztyńskie a część obszaru byłych Prus Wschodnich włączono do woj. białostockiego oraz gdańskiego. Po reformie podziału administracyjnego w 1975 r. terytorium to znalazło się w granicach województw olsztyńskiego, suwalskiego i elbląskiego.

Przed omówieniem kształtowania się w ujęciu historycznym procesów ludnościowych a następnie przedstawieniu aktualnej sytuacji demograficznej i osadniczej na obecnym pograniczu polsko - rosyjskim, należy przyjąć wiążące założenia delimitacyjne dotyczące zasięgu geograficznego przyjętego do badania terytorium. Jako obszar pogranicza po stronie rosyjskiej przyjąć można cały obwód kaliningradzki. Wynika to z faktu, że jest on nie duży powierzchniowo i przylega w całości do granicy polskiej. Traktowanie jego w całości ułatwi analizę statystyczną i merytoryczną. Przyjęcie odpowiedniej jednostki przestrzennej po stronie polskiej jest zadaniem bardziej kłopotliwym. Przy granicy z obwodem kaliningradzkim znajduje się woj. olsztyńskie, północno - wschodnia część woj. elbląskiego oraz zachodnia część woj. suwalskiego. Te ostatnie w większym już stopniu przylega do granicy polsko-litewskiej. Operowanie całymi województwami jest więc nieuzasadnione. Pozostaje więc konieczność określenia rozległości terytorium na podstawie administracyjnego układu gminnego. Wyznaczenie południowej granicy obszaru przygranicznego po stronie polskiej jest zadaniem dość złożonym. Powinien to być obszar przylegający ściśle do obwodu kaliningradzkiego. Pod względem geograficznym i ekonomicznym powinien odpowiadać pewnym ściśle określonym kryteriom delimitacyjnym. Wybrane jednostki gminne powinny tworzyć pewną całość funkcjonalną, odznaczać się podobieństwem strukturalnym w zakresie zagospodarowania przestrzennego. Ponadto powinny dysponować odpowiednimi warunkami umożliwiającymi szerszą integrację funkcjonalno - gospodarczą z obwodem po drugiej stronie granicy. Po żmudnych rozważaniach stwierdzono, że istnieje jedyne sensowne rozwiązanie a mianowicie przyjęcie całego obszaru, który do II wojny światowej należał do Prus Wschodnich. Przyjęto więc jako podstawę delimitacji kryterium historyczne, którego adekwat-

ność trudno zakwestionować. Z punktu widzenia poznawczego tego typu założenie może być cenne, gdyż poszerza możliwości interpretacyjne. Ponadto przy analizie retrospekcyjnej odniesionej do przeszłości operujemy stale tym samym terytorium, co umożliwia przeprowadzenie różnorodnych porównań. Powstają do rozstrzygnięcia dwie istotne trudności techniczne. Pierwsza z nich powstaje przy omawianiu problematyki demograficznej występującej na interesującym nas terytorium do II wojny światowej. Przy odrębnej analizie części północnej i południowej Prus Wschodnich trzeba wyznaczyć w sposób dokładny aktualną granicę polsko - rosyjską. Wspomniano już, że granica ta przebiega po linii prostej, przecinając funkcjonujące do 1945 roku jednostki podziału administracyjnego (rejencje, powiaty, gminy). Trzeba więc będzie dokonać ustalenia, które jednostki niemieckiego podziału administracyjnego znajdują się aktualnie w granicach Polski, a które w granicach obwodu kaliningradzkiego. Geometryczny układ współczesnej granicy polsko-rosyjskiej stawia przed badaczem zadanie niezmiernie skomplikowane. Kolejna trudność metodyczna wymagająca jednoznacznego rozwiązania polega na odtworzeniu w sensie geograficznym i statystycznym byłej granicy politycznej istniejącej w okresie międzywojennym między Polską a Prusami Wschodnimi. Należy określić te jednostki gminne, które obecnie znajdują się w województwie elbląskim, olsztyńskim i suwalskim a które przed wojną były w składzie Prus Wschodnich. Wyznaczony w ten sposób obszar położony między obecną a przedwojenną granicą północną Polski będzie zaliczony do południowej części pogranicza polsko - rosyjskiego i dla tego jedynie obszaru będzie zebrana odpowiednia dokumentacja demograficzna. Podobną analizą statystyczną objęty będzie obwód kaliningradzki. Przy takim założeniu metodologicznym tzw. obszarem pogranicza polsko - rosyjskiego będzie terytorium byłych Prus Wschodnich, znajdujące się obecnie w granicach Polski i Rosji.

Sytuacja demograficzna w obwodzie kaliningradzkim

Decyzją Konferencji Poczdamskiej uległy likwidacji Prusy Wschodnie. W północnej części przekazanej ZSRR utworzono 7 kwietnia 1946 r. obwód Koenigsberski w składzie Rosyjskiej SRR. Dekret Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 4 czerwca 1947 r. zmienił jego nazwę na kaliningradzki. <http://rcin.org.pl>

Po przeprowadzonych masowych przesiedleniach i wymianie ludności obwód kaliningradzki zmienił całkowicie swój charakter etniczny. Na miejsce ewangelickiej ludności niemieckiej pojawiła się ludność słowiańska, przeważnie narodowości rosyjskiej, rodowodu prawosławnego, lecz siłą już oderwana od swoich religijnych korzeni. Oprócz przemian narodowościowych i społecznych nastąpiły zmiany ustrojowe. Po pełnej nacjonalizacji całego majątku (ziemi, warsztatów pracy oraz pojedynczych domów i mieszkań) został wprowadzony ustroj socjalistyczny. Utworzono kolektywne gospodarstwa rolne a dobra trwałe przejęło państwo.

Pierwsze szacunkowe informacje demograficzne posiadamy dla przełomu 1950 i 1951. Na terytorium obwodu kaliningradzkiego znajdowało się wówczas 455,0 tys. mieszkańców z tego w miastach 255,0 tys. oraz na wsi 200,0 tys. W stosunku do stanu istniejącego przed wojną nastąpił olbrzymi regres ludnościowy. Warto tu przypomnieć, że w 1925 r. na tym samym terytorium żyło 1005,8 tys. mieszkańców w tym w miastach - 483,4 tys. oraz na terenach wiejskich - 522,4 tys. Porównując stan ludności z początku lat pięćdziesiątych do tego jaki istniał w 1925 r. (przy tym nie był to stan maksymalny) otrzymujemy obraz demograficzny obwodu w okresie początkowym, bezpośrednio po wojnie i wymianie ludności. Głównie przyjechała do obwodu ludność młoda w wieku reprodukcyjnym. Konsekwencją młodej struktury wieku była wysoka stopa urodzeń. Przyniosło to w rezultacie szybki wzrost zaludnienia obwodu. Pierwsze pełne informacje statystyczne mamy dla 1959 roku. Odbył się wtedy wszechzwiązkowy spis ludności ²⁾. Ujawnił on na terytorium obwodu kaliningradzkiego 610,9 tys. mieszkańców (57,7% stanu z 1933 r.). W miastach obwodu koncentrowało się 398,8 tys. mieszkańców, zaś na terenach wiejskich jedynie 212,1 tys. W latach pięćdziesiątych nastąpił szybki wzrost liczby ludności miejskiej (z 255,0 tys. do 398,8 tys.), przy niewielkim przyroście ludności wiejskiej (z 200,0 tys. do 212,1 tys.). Porównując dane statystyczne spisu ludności z 1959 r. do stanu przedwojennego ujawnił się przede wszystkim olbrzymi regres w zaludnieniu wsi. Do stanu istniejącego w 1925 r. brakowało 310,3 tys. mieszkańców. Jeżeli przyjmiemy zaludnienie wiejskie w 1925 roku jako 100,0 % to w 1959 r. na wsi znajdowało się jedynie 40,6 % stanu ludności mieszkającej w połowie lat dwudziestych (zob. mapa nr 1).

Najszybciej wzrastała liczba ludności stolicy obwodu. Miasto Kaliningrad liczyło w 1959 r. - 204,2 tys. mieszkańców (64,7 % stanu z

Skład narodowościowy obwodu kaliningradzkiego w 1959 r.

Lp.	Narodowości	Liczba ludności	
		w tys.	w %
1.	Rosjanie	473.8	77.6
2.	Białorusini	57.2	9.4
3.	Ukraińcy	35.7	5.8
4.	Litwini	21.3	3.5
5.	Żydzi	4.5	0.7
6.	Polacy	3.3	0.5
7.	Niemcy	0.6	0.1
8.	Inne narodowości	14.5	2.4
Ogółem		610.9	100.0

Źródło: J. Dudo - Ekonomiczna charakterystyka obwodu kaliningradzkiego. Olsztyn 1993 r.

1933 r.). Pomimo wzrostu zaludnienia były to lata postępującej dewastacji ekonomicznej obwodu. Zwłaszcza miało miejsce niszczenie wiejskiej tkanki osiedleńczej. Przedwojenne osadnictwo wiejskie miało charakter rozproszony. W ramach celowo prowadzonej akcji koncentracji zabudowy w centrach kołchozowych ulegały zagładzie pojedyncze zagrody a następnie małe i średnie wsie. Równocześnie następowała dekapitalizacja zasobów miejskich, nieracjonalnie eksploatowanych i nie w pełni odbudowanych po zniszczeniach wojennych.

Struktura etniczna była dość zróżnicowana. Przeważali Rosjanie ale mieszkali przedstawiciele prawie wszystkich narodów radzieckich (patrz tabela nr 1). Ludność narodowości rosyjskiej obejmowała 3/4 zaludnienia obwodu. Liczni byli Białorusini dochodzący do 10% ogółu ludności. Spis ujawnił obecność Litwinów w liczbie - 21,3 tys. Trudno stwierdzić w jakim stopniu była to ludność autochtoniczna stanowiąca resztki rodzimej ludności litewskiej czy też napływowa z pobliskiej Litwy. Przypuszczać należy, że litewska ludność rodzima jako obywatele niemieccy została wysiedlona. Na całym terytorium obwodu z ponad milionowej rzeszy Niemców ostało się jedynie 600, w tym mogli to być w dużym stopniu Niemcy przybyli z dalekiej Rosji czy Kazachstanu. Przedstawione rezultaty dowodzą, że obwód przybrał typowe radzieckie oblicze narodowościowe.

Następny spis ludności w ZSRR odbył się w 1970 r. Wykazał on w obwodzie kaliningradzkim 731,9 tys. mieszkańców, w tym w miastach - 536,4 tys. oraz na terenach wiejskich - 195,5 tys. Przyrost zaludnienia w

latach 1959 - 1970 był bardzo wysoki. Wynikał on ze znacznego przyrostu naturalnego ludności oraz dodatniego salda migracyjnego. Przy poważnej dynamice ludności miejskiej, wystąpił proces obniżania się zaludniania wsi (z 212,1 tys. do 195,5 tys.). Przy istniejącym niedoludnieniu wsi świadczyło to o dalszej depopulacji terenów wiejskich i ubytku liczby miejscowości wiejskich.

Kolejny spis ludności miał miejsce w ZSRR w 1979 r. Stanie się on obiektem analizy przestrzennej wg niniejszych jednostek administracyjnych. Spis ujawnił na obszarze rozpatrywanego obwodu - 808,0 tys. mieszkańców w tym ludności miejskiej - 614,4 tys. oraz ludności wsi - 193,6 tys. Nadal obwód odznaczał się szybkim tempem rozwoju demograficznego. Osiągnięto już prawie 80% stanu zaludnienia sprzed II wojny światowej, z tym, że ludność miejska obwodu przekroczyła znacznie poziom przedwojenny. Średnia gęstość zaludnienia osiągnęła 53 osoby na km². Wskaźnik ten był wypadkową dużych dysproporcji przestrzennych i strukturalnych. W przypadku pominięcia Kaliningradu oraz kilku miast pozostały obszar był bardzo rzadko zaludniony. W niektórych rejonach przeciętna gęstość zaludnienia wynosiła zaledwie kilkanaście osób na km². Zwłaszcza dotyczyło to terenów wschodnich. Średnia gęstość zaludnienia obszarów wiejskich wynosiła około 13 mieszkańców na 1 km². Na tym samym obszarze skupiało się w 1925 r. około 35 mieszkańców wsi na 1 km². Wysoki poziom urbanizacji wynikał nie tyle z istnienia gęstej sieci miast, lub ich istotnego potencjału demograficznego co bardziej z niedoludnienia obszarów wiejskich (zob. tab. nr 2).

Zachodzące procesy urbanizacji miały charakter ekstensywny, typowy dla całego ZSRR. W rezultacie dużych ruchów migracyjnych i wyludniania się wsi ludność miejska szybko wzrastała. Inne elementy urbanizacji zwłaszcza związane z zagospodarowaniem w środki trwałe przyrastały powoli. W konsekwencji powstały duże dysharmonie rozwojowe powodujące trudne warunki życia mieszkańców oraz нефunkcjonalny rozwój sieci osadniczej.

Ostatni i najbardziej aktualny spis ludności został przeprowadzony w ZSRR w 1989 r. Na podstawie jego rezultatów można stwierdzić, że liczba ludności obwodu kaliningradzkiego osiągnęła 871,2 tys. mieszkańców. (zob. mapa nr 2). Przyrost ludności nadal był znaczny ale w stosunku do ubiegłych dekad uległ wyraźnemu przyhamowaniu. Nadal bardzo szybko wzrastało zaludnienie miast, zwłaszcza tych największych a przede wszystkim Kaliningradu, który przekroczył wielkość 400,0 tys.

Liczba ludności w obwodzie kaliningradzkim w 1979 r.

Lp.	Rejony ^{1/}	Powierzchnia w km ²	Liczba ludności		Ludność miejska		Ludność wiejska	
			w tys.	na km ²	w tys.	w %	w tys.	w %
1.	Kaliningrad ^{2/}	215.7	354.0	1641	354.0	100.0	-	-
2.	Bałtijsk ^{2/}	49.1	23.7	483	23.7	100.0	-	-
3.	Gusiew	642.3	33.9	53	24.6	72.6	9.3	27.4
4.	Nieman	699.5	22.5	32	12.5	55.5	10.0	44.5
5.	Swietłogorsk	22.6	27.9	1243	24.4	87.5	3.5	12.5
6.	Swietłyj	17.2	20.7	1203	19.0	91.2	1.7	8.8
7.	Sowietsk ^{2/}	41.0	40.1	978	40.1	100.0	-	-
8.	Czerniachowsk	1286.2	50.7	39	36.4	71.8	14.3	28.2
9.	Bagrationowsk	1146.2	38.8	34	16.9	43.5	21.9	56.5
10.	Gwardiejsk	784.2	27.2	35	15.6	57.3	11.6	42.7
11.	Gusiewsk	1422.6	36.0	25	5.9	16.4	30.1	83.6
12.	Zielonograd	2092.0	25.9	12	9.5	36.7	16.4	63.3
13.	Krasnozamiensk	1279.9	12.9	10	3.3	25.6	9.6	74.4
14.	Niestierow	1062.1	15.2	14	4.4	28.9	10.8	71.1
15.	Oziersk	877.6	16.7	19	5.9	35.3	10.8	64.7
16.	Poliesk	834.3	17.2	21	6.1	35.5	11.1	64.5
17.	Prawdinsk	1283.8	21.7	17	7.7	35.5	14.0	64.5
18.	Sławsk	1350.2	22.9	17	4.4	19.2	18.5	80.8
Ogółem		15106.5 ^{3/}	808.0	53	614.4	76.0	193.6	24.0

^{1/} Obwód kaliningradzki liczy 13 rejonów wiejskich, 5 miast nie tworzących rejonów (stolica obwodu, a także Sowietsk, Swietłyj, Bałtijsk i Swietłogorsk) i 1106 miejscowości wiejskich. Wymienione miasta, a także rejonowe centra: Gusiew, Nieman i Czerniachowsk podporządkowano obwodowej radzie, pozostałe 10 rejonowych centrów i miasta Ładuszkin, Mamonowo, Pionierskij, Primorsk są podległe radom rejonowym. W skład oddzielnych rejonów i Swietłogorskiej Strefy Uzdrawiskowej wchodzi pięć osiedli robotniczych: Żelznodarożnyj i Znamiensk, Primorje, Rybaczij i Jantarnyj. W obwodzie utworzono 15 rad rejonowych (10 w rejonach wiejskich i 5 w rejonach miasta Kaliningrad), 12 miejskich, 5 osiedlowych i 97 wiejskich. W rejonach: gusiewskim, niemańskim i czerniachowskim rejonowe rady nie powstały, ich terytoria podporządkowano odpowiednim radom miejskim (J.Dudo 1993, s.7).

^{2/} miasta

^{3/} łącznie z przybrzeżnymi akwenami wodnymi

Źródło: J.Dudo, Ekonomiczna Charakterystyka obwodu kaliningradzkiego; Olsztyn 1993 r.

Tabela 3

Liczba ludności w obwodzie kaliningradzkim w 1989 r.

Lp.	Rejony	Powierzchnia w km ²	Liczba ludności		Ludność miejska		Ludność wiejska	
			w tys.	na km ²	w tys.	w %	w tys.	w %
1.	Kaliningrad ^{1/}	215.7	400.6	1857	400.6	100.0	-	-
2.	Baltijsk ^{1/}	49.1	27.5	560	27.5	100.0	-	-
3.	Gusiew	642.3	34.8	54	27.1	77.9	7.7	22.1
4.	Nieman	699.5	22.9	33	13.9	60.7	9.0	39.3
5.	Swietłogorsk	22.6	31.0	1372	26.8	86.5	4.2	13.5
6.	Swietłyj	17.2	23.5	1366	22.0	93.6	1.5	6.4
7.	Sowietsk ^{1/}	41.0	42.6	1039	42.6	100.0	-	-
8.	Czerniachowsk	1286.2	52.6	41	39.7	75.5	12.9	24.5
9.	Bagrationowsk	1146.2	40.3	35	17.7	43.9	22.6	56.1
10.	Gwardiejsk	784.2	27.4	35	16.5	60.2	10.9	39.8
11.	Guriewsk	1422.6	40.1	28	8.2	20.4	31.9	79.6
12.	Zielonograd	2092.0	27.1	13	10.9	40.2	16.2	59.8
13.	Krasnoznamiensk	1279.9	12.4	9	3.8	30.6	8.6	69.4
14.	Niestierow	1062.1	15.3	14	4.8	31.4	10.5	68.6
15.	Oziersk	877.6	16.1	18	6.1	37.9	10.0	62.1
16.	Poliesk	834.3	16.9	20	6.8	40.2	10.1	59.8
17.	Prawdinsk	1283.8	19.4	15	7.2	37.1	12.2	62.9
18.	Sławsk	1350.2	20.8	15	4.7	22.6	16.1	77.4
-	Ogółem	15106.5 ^{2/}	871.2	58	686.9	78.8	184.3	21.2

^{1/} miasta

^{2/} łącznie z przybrzeżnymi akwenami wodnymi (np. 36.6% w rejonie guriewskim i 57.6% w rejonie zielonogradzkim)

Źródło: J. Dudo, Ekonomiczna charakterystyka obwodu kaliningradzkiego; Olsztyn 1993

mieszkańców. Zaludnienie wsi ustabilizowało się z niewielką tendencją do spadku na bardzo niskim poziomie 180,0 tys. mieszkańców. Ukształtowany po wojnie układ przestrzenny rozmieszczenia ludności był stabilny i nie ulegał większym przeobrażeniom. Nadal nie został osiągnięty przedwojenny stan ludności. Natomiast w stosunku do okresu przedwojennego zaszły duże zmiany strukturalne. Potencjał demograficzny miast w porównaniu do czasów niemieckich uległ poważnemu wzmocnieniu. Działo się to jednak kosztem terenów wiejskich, które były

nie tylko niedoludnione ale również zapuszczone i słabo zagospodarowane. Stara poniemiecka zabudowa uległa zniszczeniu. Nowe obiekty reprezentowały niski stan techniczny. W miastach przy równoczesnych procesach dekapitalizacji starych zasobów wystąpił wyraźny rozwój budownictwa mieszkaniowego. Reprezentowało ono jednak niski standard i było skoncentrowane głównie w Kaliningradzie oraz w kilku największych miastach. Rozkład przestrzenny ludności wg jednostek rejonowych prezentuje tabela nr 3.

W rezultacie stałej koncentracji ludności w nielicznych miastach a zwłaszcza Kaliningradzie narastały dysproporcje w układzie osadniczym i ludnościowym obwodu. Na przełomie lat 80-tych i 90-tych już 46,0% całej ludności obwodu skupiało się w Kaliningradzie. W tym samym czasie na terenach siedmiu peryferyjnych rejonów wiejskich (Sławsk, Prawdinsk, Poliesk, Oziorsk, Niestierow, Krasnoznamensk, Zielonograd), obejmujących 58,0% powierzchni obwodu, mieszkało niecałe 10,0% ludności. Stosunkowo szybką dynamiką demograficzną odznaczały się większe miasta. Zwłaszcza dotyczy to stolic rejonów. W celu pokazania skali wzrostu warto przeanalizować w tabeli nr 3 liczbę ludności w okresie przedwojennym (1925 r.) i porównać ją do stanu współczesnego.

W okresie powojennym pojawiło się na mapie obwodu kilka od podstaw zbudowanych miast (np. Swiatłyj, Pionierskij czy Zielonogradsk). Niektóre z miast np. Bałtysk (Pilawa), będąca wielką bazą morską radzieckiej marynarki wojennej, rozwijało się bardzo dynamicznie. Natomiast nie osiągnął poziomu z lat dwudziestych Sowietsk (Tylża). Podobnie wolnym tempoem wzrostu odznaczał się Czerniachowski (Wystruć). Pojawienie się nowych czynników miastotwórczych wywołało odmienne tendencje rozwojowe. Relatywnie szybciej rozwijały się miasta położone nad Bałtykiem. Ośrodki usytuowane w głębi lądu cechowały się słabszą dynamiką demograficzną.

Struktura osadnicza obwodu ulegała stałym przekształceniom. Nie mogło to jednak zmienić utrwalonego układu monocentrycznego. Dominacja Kaliningradu była zawsze wyraźnie zaznaczona. Można nawet stwierdzić, że w latach powojennych uległa ona wzmocnieniu. Działo się to pomimo, że ranga Kaliningradu jako stolicy prowincji uległa osłabieniu. Większa część byłych Prus Wschodnich znalazła się poza granicą oddziaływania miasta - w składzie Polski. Zdecydował rozwój funkcji przemysłowych i ranga niezamarzającego portu, spełniającego ważną rolę ogólnoradziecką. Zmiana sytuacji geopolitycznej, która

Tabela 4

Liczba ludności największych miast obwodu kaliningradzkiego w okresie 1925 - 1989

Lp.	Miasta	Liczba ludności		
		1925 r.	1979 r.	1989 r.
1.	Kaliningrad	287.3	354.0	400.6
2.	Sowietsk	50.8	40.1	42.6
3.	Czerniachowsk	39.3	36.4	39.7
4.	Bałtijsk	6.9	23.7	27.5
5.	Gusiew	19.0	24.6	27.1
6.	Swiatłyj*/	-	17.3	20.1
7.	Nieman	7.8	12.5	13.9
8.	Gwardiejsk	6.5	10.9	12.0
9.	Pionierskij*/	-	10.7	11.5
10.	Zielonogrds*/	-	8.7	10.1

*/ Miasta nie istniały w 1925 roku.

Źródła: a/ Gemeindeleriton fur den Freistaat Preussen; Band I Provinz Ostpreussen; Berlin 1931 r.

b/ J. Dudo - Ekonomiczna charakterystyka obwodu kaliningradzkiego; Olsztyn 1993 r.

Tabela 5

Skład narodowościowy obwodu kaliningradzkiego w 1989 r.

Lp.	Narodowości	Liczba ludności	
		w tys.	w %
1.	Rosjanie	683.6	78.5
2.	Białorusini	73.9	8.5
3.	Ukraińcy	62.8	7.2
4.	Litwini	18.1	2.1
5.	Polacy	4.3	0.5
6.	Żydzi	3.2	0.4
7.	Niemcy	1.3	0.2
8.	Inne narodowości	24.0	2.6
Ogółem		871.2	100.0

Źródło: J. Dudo - Ekonomiczna charakterystyka obwodu kaliningradzkiego. Olsztyn 1993 r.

przyniosła odcięcie od zaplecza rosyjskiego może wpłynąć na pozycję Kaliningradu jako portu morskiego.

Skład narodowościowy obwodu między 1959 r. a 1989 r. nie uległ większym zmianom (zob. tab. nr 5). Zdecydowanie przeważała ludność narodowości rosyjskiej. Dużą rolę odgrywali Białorusini i Ukraińcy. Większość przedstawicieli tych dwóch narodów słowiańskich posługuje się językiem rosyjskim i przypuszczalnie podlega szybkim procesom asy-

milacji i rusyfikacji. W stosunku do 1959 r. uległ zmniejszeniu odsetek ludności litewskiej. Liczba Niemców była znikoma. Z informacji podanych ostatnio wynika, że już po spisie napłynęła do obwodu pewna liczba Niemców z Kazachstanu i z Syberii. Nie może to zmienić powstałej i utrwalonej po II wojnie światowej struktury etnicznej w której dominuje ludność narodowości rosyjskiej.

Sytuacja demograficzna na polskich obszarach pogranicza.

Po włączeniu południowych Prus Wschodnich do Polski przeprowadzone zostały zmiany administracyjne. Utworzono nowe województwo olsztyńskie obejmujące większą część przyłączonych terenów. Trzy powiaty wschodnie: Ełk, Olecko i Gołdap znalazły się w składzie poszerzonego woj. białostockiego. Zachodnie powiaty tzn.: Elbląg, Malbork, Kwidzyń i Sztum włączono do woj. gdańskiego.

Pierwszy powojenny spis ludności w Polsce został zrealizowany w lutym 1946 r. Istniały wówczas warunki nieustabilizowane. Spis odbył się w momencie dokonywanych dużych przemieszczeń ludności. Wyniki jego nie są zbyt miarodajne. Pokazują sytuację w trakcie wysiedlania pozostałej ludności niemieckiej oraz napływu, tak planowanego jak i nieorganizowanego, ludności polskiej. Rezultaty spisu przedstawia tabela nr. 6.

Przedstawione dane wskazują na olbrzymi regres demograficzny w stosunku do okresu międzywojennego. Według spisów niemieckich na tym samym terytorium mieszkało w 1925 r. - 1250,3 tys. i 1933 r. - 1275,2 tys. osób. Bezpośrednio po wojnie na rozpatrywanym obszarze pozostało jedynie nieco ponad 1/3 stanu ludności przedwojennej. Pozostała na miejscu etniczna ludność polska (mazurska i warmińska) znalazła się w bardzo trudnej sytuacji. W końcowej fazie wojny uległa ona dużemu rozproszeniu. Wielu mężczyzn powołanych do armii niemieckiej zginęło lub znajdowało się w obozach jenieckich. W rezultacie ewakuacji i ucieczki przed zbliżającą się armią radziecką około 150 tys. Mazurów znajdowało się poza terenem prowincji. Ludność ta stopniowo wracała do swoich stron rodzinnych. Władze polskie rozpoczęły tzw. akcję weryfikacyjną. Polegała ona na konieczności udowodnienia przed

Tabela 6

Liczba ludności na obszarze byłych południowych Prus Wschodnich w 1946 r.

Lp.	Województwa	Liczba ludności w tys.	Ludność miejska		Ludność wiejska	
			w tys.	w %	w tys.	w %
1.	Olsztyńskie	351.8	101.9	28.9	249.9	71.1
2.	Białostockie /cz./	36.5	8.1	22.2	28.4	77.8
3.	Gdańskie /cz./	80.8	43.8	54.2	37.0	45.8
Ogółem		469.1	153.8	32.8	315.3	67.2

Źródło: Ziemie Zachodnie i Północne w liczbach; Główny Urząd Statystyczny; Warszawa 1964, s. 42-43.

Tabela 7

Liczba ludności na obszarze pogranicza polsko-rosyjskiego w 1950 r.

Lp.	Województwa	Liczba ludności w tys.	Ludność miejska		Ludność wiejska	
			w tys.	w %	w tys.	w %
1.	Olsztyńskie	610.2	184.2	30.2	426.0	69.8
2.	Białostockie /cz./	70.6	21.6	30.6	49.0	69.4
3.	Gdańskie /cz./	166.5	89.2	53.4	77.3	46.6
Ogółem		847.3	295.5	34.8	552.3	65.2

Źródło: Ziemie Zachodnie i Północne w liczbach; GUS; Warszawa 1964, s. 42-43.

polską komisją swojej narodowości polskiej. Jedynie w przypadku pozytywnego wyniku dana osoba nie podlegała wysiedleniu do Niemiec.

W połowie 1947 r. w samym woj. olsztyńskim mieszkało 119,4 tys. ludności autochtonicznej (w tym 84,4 tys. przeszło już przez akcję weryfikacyjną). Późniejsze dane z marca 1949 r. wykazują, że w woj. olsztyńskim pozostało 108,0 tys. rodowitej ludności mazurskiej lub warmińskiej. Najwięcej było jej w powiecie olsztyńskim - 26,7 tys., mragowskim - 21,7 tys. oraz szczecińskim - 12,6 tys. Doliczając ludność z powiatów woj. gdańskiego i białostockiego można ocenić, że pozostało po wojnie około 120,0 tys. starych mieszkańców tych ziem. Na miejsce wysiedlonych Niemców zaczęła masowo napływać ludność polska.

Można założyć, że do 1950 r. zakończyły się główne przemieszczania ludności. Następny spis ludności przeprowadzony w Polsce w grudniu 1950 r. przedstawiał sytuację już bardziej ustabilizowaną.

Dla uzyskania pełnej porównywalności przestrzennej prezentowane dane demograficzne będą dopasowane w sposób konsekwentny w dalszym ciągu do tego samego terytorium tzn. byłych południowych Prus Wschodnich, które po II wojnie światowej przypadły Polsce. Ulegnie zmianie jedynie terminologia. Od tego momentu analizy, to ściśle określone terytorium będzie definiowane jako tzw. pogranicze polsko - rosyjskie (zob. tab. nr 7).

Straty demograficzne wywołane wysiedleniem ludności niemieckiej w latach 1946 - 1950 zostały w dużym stopniu zrekomensowane i w ciągu tego okresu liczba ludności wzrosła o 378,2 tys. Z wyjątkiem powiatów południowych na pozostałych obszarach nastąpiła całkowita wymiana ludności. Nie został osiągnięty poziom ludności istniejący przed wojną. Do stanu mającego miejsce w 1933 r. brakowało jeszcze 427,9 tys. ludzi. Ta różnica mówi wiele o wpływie II wojny światowej na układy demograficzne. Podobnie jak w obwodzie kaliningradzkim nastąpiło szybsze zasiedlenie ośrodków miejskich. W stosunku do poziomu 1933 r. ludność miejska doszła w 1950 r. do 73,4% zaś wiejska do 65,0% stanu przedwojennego.

Dziesięciolecie 1950 -1960 cechowało się bardzo szybką dynamiką demograficzną. Wiązało się to z korzystną strukturą wieku ludności. Napływali na te tereny głównie ludzie młodzi. Stopa urodzeń była wysoka. Liczba zgonów oscylowała na niskim poziomie. Przyniosło to w efekcie wysoki przyrost naturalny. Ponadto badany obszar odznaczał się dodatnim saldem migracyjnym. Następny spis ludności odbył się w 1960 r. Był on zbieżny czasowo ze spisem radzieckim, który był przeprowadzony w 1959 r. Umożliwi to analizę porównawczą. Rezultaty polskiego spisu z 1960 r. prezentuje tabela nr 8.

Poziom zaludnienia w 1960 r. świadczył już o zasiedleniu przez nową ludność obszaru włączonego do Polski. Jeżeli przyjmiemy stan z 1925 r. za 100,0% to w 1960 r. liczba ludności miejskiej przekroczyła już poziom przedwojenny i osiągnęła wskaźnik 116,2%, zaś zaludnienie wsi doszło do wskaźnika 77,4%. Dla przypomnienia warto wspomnieć, że w zasadzie w tym samym okresie (1959 r.) w obwodzie kaliningradzkim stan ludności miejskiej dochodził dopiero do wysokości 82,5%, zaś na

Tabela 8**Liczba ludności na obszarze pogranicza polsko-rosyjskiego w 1960 r.**

Lp.	Województwa	Liczba ludności w tys.	Ludność miejska		Ludność wiejska	
			w tys.	w %	w tys.	w %
1.	Olsztyńskie	789.5	293.1	37.1	496.4	62.9
2.	Białostockie /cz./	103.4	35.9	34.7	67.5	65.3
3.	Gdańskie /cz./	230.4	137.9	59.8	92.5	40.2
Ogółem		1123.3	466.9	41.6	656.4	58.4

Źródło: Ziemie Zachodnie i Północne w liczbach; GUS; Warszawa 1964, s. 42-43.

Tabela 9**Liczba ludności na obszarze pogranicza polsko-rosyjskiego w 1991 r.**

Lp.	Województwa	Liczba ludności w tys.	Ludność miejska		Ludność wiejska	
			w tys.	w %	w tys.	w %
1.	Olsztyńskie /cz./	723.9	444.4	60.6	288.5	39.4
2.	Suwalskie /cz./	293.3	164.8	56.2	128.5	43.8
3.	Elbląskie /cz./	429.6	285.0	66.3	144.6	33.7
4.	Ostrołęckie /cz./	5.3	-	-	5.3	100.0
Ogółem		1461.1	894.2	61.2	566.9	38.8

Źródło: Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym; GUS; Warszawa 1992 r.

terenach wiejskich było jedynie 40,6% ludności z okresu przedwojennego (1925 r.).

Procesy demograficzne były ściśle związane z uwarunkowaniami ekonomicznymi. W obwodzie kaliningradzkim zachodziły szybsze procesy transformacji gospodarki w kierunku socjalistycznym. Istniejący w Polsce sektor prywatny a zwłaszcza wysoki udział ziemi w rękach indywidualnego rolnictwa wpływał na bardziej równomierne rozmieszczenie ludności. Integracja tych ziem z resztą kraju była też w przypadku Polski łatwiejsza do przeprowadzenia. Były to tereny położone stosunkowo blisko Warszawy. Natomiast obwód kaliningradzki leżał peryferyjnie w stosunku do głównych centrów rosyjskich. Można sądzić, że atrakcyjność turystyczna regionu mazursko-warminskiego też ułatwiła procesy inte-

gracyjne. Nie znaczy to, że rozwój w Polsce przebiegał bez perturbacji. Podobnie jak w części północnej nastąpiły procesy dekapitalizacji wiejskiej tkanki osadniczej. Nie przybrały jednak tak wielkiego rozmiaru jak po północnej stronie granicy. Forsowane przez władze centralne programy zwiększania udziału sektora uspołecznionego w rolnictwie doprowadziły w niektórych rejonach do ekstensyfikacji gospodarki oraz były przyczyną pojawienia się w następnej fazie procesów depopulacji wsi. Szybki rozwój ludności miejskiej nie szedł w parze z odpowiednim rozwojem infrastruktury technicznej a zwłaszcza zasobów mieszkaniowych. Niemniej zjawiska znacznej dewastacji były faktami marginalnymi. Przebudowa gospodarki przebiegała w sposób zrównoważony i dopasowana była w zasadzie do rozmieszczenia ludności.

Niepowodzeniem zakończyły się natomiast próby integracji ludności autochtonicznej z napływową ludnością polską. Duże różnice kulturowe i cywilizacyjne (a w przypadku ludności mazurskiej również wyznaniowe) doprowadziły do izolacji i wyobcowania tej ludności. W momencie otworzenia się możliwości emigracji do Niemiec ludność ta masowo zaczęła wyjeżdżać z Polski.

Następne spisy ludności z 1970, 1979 i 1988 r. wykazały pewne zahamowanie dynamiki demograficznej. Było to rezultatem zmniejszenia się przyrostu naturalnego ludności. Dane spisu z 1970 r. ujawniły na całym analizowanym obszarze 1248,0 tys. mieszkańców. Można więc stwierdzić, że na początku lat 70 - tych został osiągnięty maksymalny poziom zaludnienia okresu międzywojennego. Nie jest celowe przedstawienie dokładnych danych statystycznych wg kolejnych spisów. Istotniejsze jest pokazanie sytuacji jak najbardziej aktualnej, odniesionej do współczesności. Nie jest to zadanie proste. Trudność ta wynika z dokonanej w 1975 r. zmiany podziału administracyjnego. Powstanie nowych mniejszych województw, likwidacja powiatów oraz ciągłe zmiany w układzie gmin powodują, że dopasowanie jednostek odniesienia przestrzennego do historycznego terytorium wymaga przeprowadzenia dość pracochłonnej procedury technicznej. Należy bowiem odtworzyć na siatce obecnego podziału administracyjnego starą granicę polityczną między Polską a Niemcami. Przy realizowaniu tej procedury podstawowymi jednostkami odniesienia przestrzennego będzie układ gminy. Każda pojedyncza gmina położona w sąsiedztwie tej granicy będzie skontrolowana z punktu widzenia jej usytuowania geograficznego względem starej granicy. Ze względu na niewielki obszar przeciętnej gminy i to, że zazwyczaj roz-

graniczenia między jednostkami gminnymi przebiegają zgodnie ze starą granicą polityczną między Polską i Niemcami ewentualne niedokładności nie będą odgrywały większej roli.

Przyjęty do analizy badawczej obszar znajduje się obecnie w zasadzie w gestii trzech województw: olsztyńskiego, suwalskiego i elbląskiego³⁾.

Po odpowiednich przeliczeniach okazało się, że w 1991 roku na rozpatrywanym terytorium obejmującym 24017 km² (wliczając polską część Zalewu Wiślanego) znajdowało się 1461,1 tys. mieszkańców. Było ich znacznie więcej niż w każdym poprzednio analizowanym przekroju czasowym. W stosunku do lat międzywojennych liczba ludności jest znacznie wyższa (1933 - 1275,2 tys.). Nastąpiły jednak przy tym duże zmiany strukturalne polegające na zmianie proporcji między udziałem ludności miejskiej i wiejskiej (zob. tab. nr 9).

Lata powojenne były okresem intensywnych procesów urbanizacyjnych. W stosunku do lat przedwojennych ludność miejska wzrosła ponad dwukrotnie. Liczba ludności wiejskiej ustabilizowała się na poziomie nieznacznie przekraczającym 550, 0 tys. mieszkańców (o okło 300,0 tys. mniej niż przed wojną). Należy jedynie zaznaczyć, że oprócz pewnych procesów depopulacyjnych odegrały w tym dużą rolę zmiany o charakterze formalnym. Dużo ośrodków uzyskało prawa miejskie i zmieniło swój status prawny. Najszybciej jednak wzrastały miasta duże takie jak Olsztyn czy Elbląg. Narastały procesy koncentracji przestrzennej. Pomimo tego układ osadniczy był zrównoważony w ujęciu strukturalnym i terytorialnym.

Dla pełnego rozeznania zestawiono informacje o zmianach w zaludnieniu wszystkich miast, które przekroczyły do 1991 r. pułap 10 tys. mieszkańców. W odróżnieniu od obwodu kaliningradzkiego gdzie brak jest danych dla niektórych przekrojów czasowych (np. 1946) dla części polskiej jesteśmy w stanie zaprezentować długi ciąg informacji statystycznych pokazujących dynamikę demograficzną wszystkich miast (zob. tab. nr 10).

Dane ukazujące stan ludności w miastach w 1925, 1929, 1946, 1960 i 1991 roku są doskonałą ilustracją pokazującą przemiany sieci osadniczej w ciągu ostatnich 65 lat. Wyraźny rozwój demograficzny większości miast zaznaczył się już w latach trzydziestych. Prusy Wschodnie ze względu na swoje strategiczne położenie odgrywały dużą rolę w przygotowaniach do zbliżającej się wojny. Inwestycje o charakterze mili-

Tabela 10

Liczba ludności w miastach na obszarze pogranicza polsko - rosyjskiego w okresie 1925 - 1991

Lp.	Miasto	Liczba Ludności (w tys.)				
		1925	1939	1946	1960	1991
1.	Olsztyn	38.1	50.4	29.1	67.9	163.9
2.	Elbląg	68.2	85.9	20.9	76.5	126.5
3.	Ełk	15.4	16.5	6.1	22.0	53.1
4.	Malbork	21.0	27.3	10.0	25.3	39.8
5.	Kwidziń	13.7	20.5	8.0	20.2	37.2
6.	Ostróda	16.6	19.5	6.8	17.7	34.6
7.	Iława	11.2	13.9	2.2	12.0	31.9
8.	Kętrzyn	14.4	19.6	5.5	16.2	30.5
9.	Giżycko	10.9	16.3	4.5	14.8	29.3
10.	Szczytno	10.4	14.2	3.6	12.8	27.2
11.	Bartoszyce	7.9	12.9	3.5	11.7	25.9
12.	Mragowo	7.4	9.9	3.3	10.9	22.7
13.	Pisz	5.2	6.3	1.0	7.1	18.8
14.	Braniewo	14.0	21.1	1.4	9.8	18.1
15.	Olecko	6.0	7.1	1.4	7.2	16.7
16.	Morąg	4.9	8.4	2.7	8.3	14.5
17.	Nidzica	6.2	9.2	2.9	7.1	14.5
18.	Gołdap	8.5	12.8	0.6	6.7	13.8
19.	Węgorzewo	6.9	10.9	1.2	6.8	11.7
20.	Pasłęk	5.2	6.3	3.3	6.8	11.7
21.	Dobre Miasto	4.9	5.9	1.0	5.5	10.9
22.	Biskupiec	3.1	3.2	1.2	2.0	10.5
23.	Sztum	5.0	7.4	3.1	5.6	10.0

Źródła: 1/ A. Jelonek - Ludność miast i osiedli typu miejskiego na ziemiach Polski od 1810 r. do 1960 r.; Dokumentacja Geograficzna, Zeszyt 3/4; Warszawa 1967 r.

2/ Powierzchniai ludność w przekroju terytorialnym; GUS; Warszawa 1992.

tarnym działały stymulująco na przekształcenia struktury osadniczej. Interesujące są dane odniesione do roku 1946. Pokazują one skalę ubytku demograficznego wywołanego wojną i wysiedleniem ludności niemieckiej. Większość miast do 1960 przekroczyła przedwojenny poziom liczby ludności. Także lata następne odznaczały się wysokim tempem przyrostu ludności w miastach. Zmiany ilościowe zaczęły przynosić poważne przekształcenia strukturalne. O ile w 1960 r. jedynie dwa miasta miały powyżej 50.0 tys. mieszkańców a jeszcze trzy ponad 20.0 tys. mieszkańców, to już obecnie dwa miasta przekroczyły graniczną wartość 100.0 tys. a dziewięć posiada powyżej 20.0 tys. mieszkańców. Powstał układ licznych

miast średnich odznaczających się równomiernym rozkładem przestrzennym. Stało się to pomimo utraty przez większość wymienionych miast funkcji ośrodków powiatowych. Dane odniesione do 1991 r. zamykają pewną historyczną fazę rozwoju. Po tym roku pojawiły się nowe uwarunkowania społeczno-gospodarcze. Były one konsekwencją transformacji ustrojowej. Musiały one wywołać reperkusje o charakterze demograficznym. Pojawienie się na dużą skalę bezrobocia, upadek Państwowych Gospodarstw Rolnych, które dysponowały połową arealu użytków rolnych, przyniósł wiele negatywnych skutków demograficznych. Ocena tych zjawisk z punktu widzenia społecznego czy gospodarczego a zwłaszcza wpływu na całokształt gospodarki przestrzennej jest jeszcze przedwczesna. Konsekwencje demograficzne pojawiają się z pewnym opóźnieniem i ich ocena wymaga pewnego dystansu czasowego.

Uwagi końcowe

Na całym pograniczu polsko-rosyjskim skupia się łącznie 2332.3 tys. mieszkańców, w tym w polskiej części 1461.1 tys. oraz w rosyjskiej 871.2 tys. osób. Przeważa zdecydowanie ludność miejska - 1581.1 tys., w tym w części polskiej - 894.2 tys. zaś w rosyjskiej - 686.9 tys. Świadczy to, że analizowany obszar cechuje się wysokim stopniem urbanizacji i stosunkowo niską gęstością ludności wiejskiej. Układ osadniczy ma w części północnej charakter wyraźnie monocentryczny. Dominuje tu zdecydowanie ośrodek kaliningradzki, który jest równocześnie największym miastem całego wspólnego rejonu. Sieć osadnicza południowej części polskiej charakteryzuje się dużą policentrycznością. Rozmieszczenie miast jest bardziej równomierne, przeważają miasta średnie. Porównanie obu systemów osadniczych może stanowić punkt wyjścia do analiz dotyczących funkcjonowania gospodarki w ujęciu przestrzennym (zob. tab. nr 11).

Dowodem skali różnic w stopniu koncentracji jest to, że ujęte łącznie cztery największe miasta po stronie polskiej mają mniejszy potencjał demograficzny od Kaliningradu. W załączonej tabeli określono układ wielkościowy miast w stosunku do miasta największego. Badanie rozkładów wielkościowych miast zwane w literaturze przedmiotu regułą kolejności i wielkości (tzw. reguła Zipfa) ułatwia interpretację. Układ osadniczy w obwodzie kaliningradzkim cechuje się nie tylko silną

Tabela 11

Układ największych ośrodków miejskich na pograniczu polsko-rosyjskim

Lp.	Miasta w części polskiej	Liczba ludności w tys.	Stosunek do miasta największego	Lp.	Miasta w części rosyjskiej	Liczba ludności w tys.	Stosunek do miasta największego
1.	Olsztyn	163.9	100.0	1.	Kaliningrad	400.6	100.0
2.	Elbląg	126.5	77.2	2.	Sowietzk	42.6	10.6
3.	Ełk	53.1	32.4	3.	Czerniachowsk	39.7	9.9
4.	Malbork	39.8	24.3	4.	Bałtijsk	27.5	6.9
5.	Kwidzń	37.2	22.7	5.	Gusiew	27.1	6.8
6.	Ostróda	34.6	21.1	6.	Swiatłyj	20.1	5.0
7.	Iława	31.9	19.5	7.	Nieman	13.9	3.5
8.	Kętrzyn	30.5	18.6	8.	Gwardiejsk	12.0	3.0
9.	Giżycko	29.3	17.9	9.	Pionierskij	11.5	2.9
10.	Szczytno	27.2	16.6	10.	Zielonogradsk	10.1	2.5

Źródła: 1/ Rocznik Statystyczny 1993, GUS; Warszawa 1993 r.

2/ J. Dudo, Ekonomiczna charakterystyka obwodu kaliningradzkiego; Olsztyn 1993 r.

koncentracją ale i dużymi dysproporcjami wielkościami i przestrzynnymi. Rozkład wielkościowy miast po stronie polskiej jest zróżnicowany. Wykształciła się liczna grupa miast o wielkości 30-40 tys., mieszkańców, pełniących funkcje centralne. Bardzo poważnie różni się też osadnictwo wiejskie po stronie polskiej i rosyjskiej. W części północnej przeważają duże ośrodki będące siedzibami dużych kołchozów lub sowchozów. Po polskiej stronie granicy osadnictwo wiejskie ma charakter bardziej zróżnicowany. Obok dużych wsi, istnieje duża liczba wsi średnich i małych. Występuje również osadnictwo rozproszone w formie pojedynczych zagrod. Wiąże się to ze strukturą własnościową rolnictwa. Ponadto po południowej stronie granicy jest stosunkowo wyższe zatrudnienie w rolnictwie. Natomiast potencjał przemysłowy jest większy po stronie rosyjskiej. Wynika to ze skali ośrodka kaliningradzkiego.

Mówiąc o pewnych różnicach w rozmieszczeniu ludności na obu pograniczach nie można pomijać problematyki etnicznej. Obwód kaliningradzki zamieszkują przedstawiciele wielu narodów byłego ZSRR. Pomimo przewagi liczebnej Rosjan, mieszkają tu także tysiące Ukraińców,

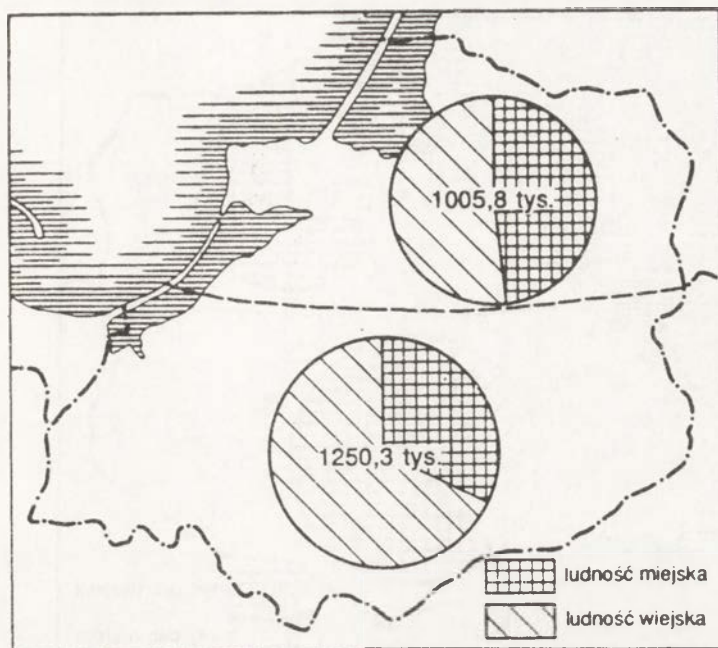
Białorusinów, Litwinów, Tatarów, Polaków czy Żydów. Po stronie polskiej poza kilkunastotysięczną rzeszą Ukraińców oblicze etniczne całego obszaru jest jednolite narodowościowo.

Przypisy:

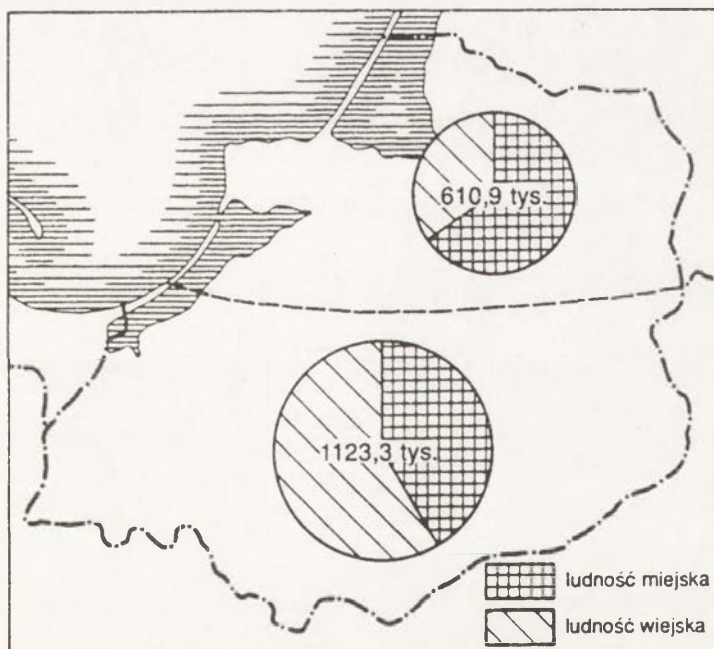
1/ Materiały źródłowe polskie, rosyjskie i niemieckie pokazują odmienne dane statystyczne dotyczące powierzchni części rosyjskiej i polskiej podzielonych Prus Wschodnich. Na przykład wg dokumentacji rosyjskiej obwód kaliningradzki liczy 13 325 km² a wliczając akweny wodne m.in. część Zalewu Wiślanego 15 125 km² lub 15 106.5 km² (J.Dudo 1993). Publikacja niemiecka określa powierzchnię lądową obwodu na 13 404 km², wraz z częścią Zalewu Wiślanego i Kurońskiego na 15 096 km² (A. Maryański 1993, s.90). Na podstawie pracy demograficznej K. Dziewońskiego i L. Kosinskiego z 1967 r. (tab. 3-50) wynika, że część lądowa obwodu liczy 13 185 km² i na podstawie tej informacji statystycznej dokonano przeliczeń demograficznych. W radzieckich rocznikach statystycznych można spotkać jeszcze inną wielkość powierzchni obwodu. Różnice nie są zbyt duże i nie zmieniają one obrazu sytuacji terytorialnej i demograficznej.

2/ Do niniejszej analizy demograficznej wykorzystano opracowanie J. Dudy (1993), który zestawiał dane statystyczne dla obwodu kaliningradzkiego w różnych ujęciach czasu - przestrzennych.

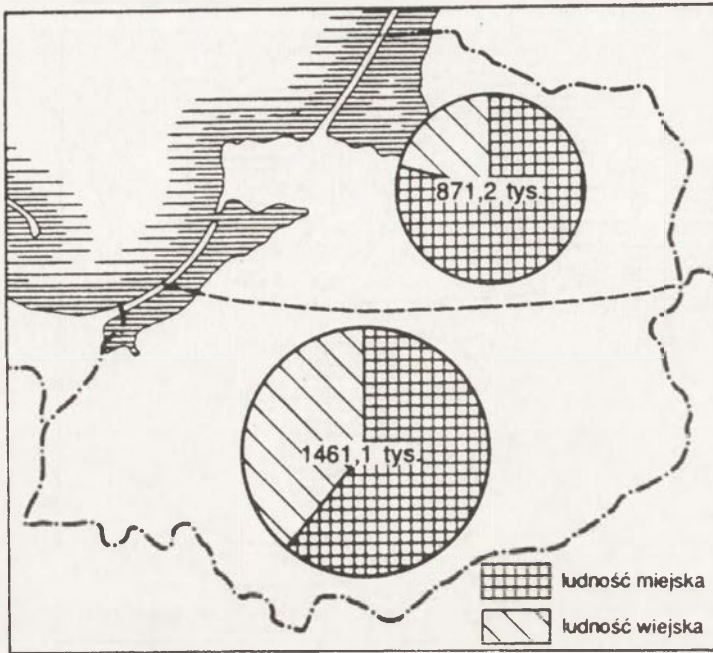
3/ Można założyć, że całe województwo olsztyńskie z wyjątkiem miasta i gminy Lubawa oraz gminy Janowiec Kościelny należy do interesującego nas obszaru. Z województwa elbląskiego należy uwzględnić następujące miasta z gminami: Elbląg, Braniewo, Frombork, Tolkmicko, Młynary, Pieniężno, Ornetę, Pasłęk, Dzierżgoń, Malbork, Sztum, Kwidzyń, Prabuty, Susz, Kisielice i Krynicy Morską oraz gminy: Lelkowo, Płoskinia, Wilczęta, Godkowo, Milejewo, Gronowo, Stare Pole, Markusy, Rychliki, Stary targ, Stary dzierzgoń, Mikołajki morskie, Sadlinki, Gardeja i Ryjewo. Z województwa suwalskiego należy wyłączyć następujące miasta z gminami: Węgorzewo, Giżycko, Ryn, Mikołajki, Ruciane -Nida, Pisz, Orzysz, Biała Piska, Ełk, Gołdap i Olecko oraz gminy: Budry, Banie Mazurskie, Dubeninki, Pozezdrze, Krukłanki, Miłki, Wydminy, Prostki, Stare Juchy, Świętajno, Kalinowo, Kowale Oleckie i Wieliczki. Należy włączyć jedną gminę z woj. ostrołęckiego - Rozłogi.

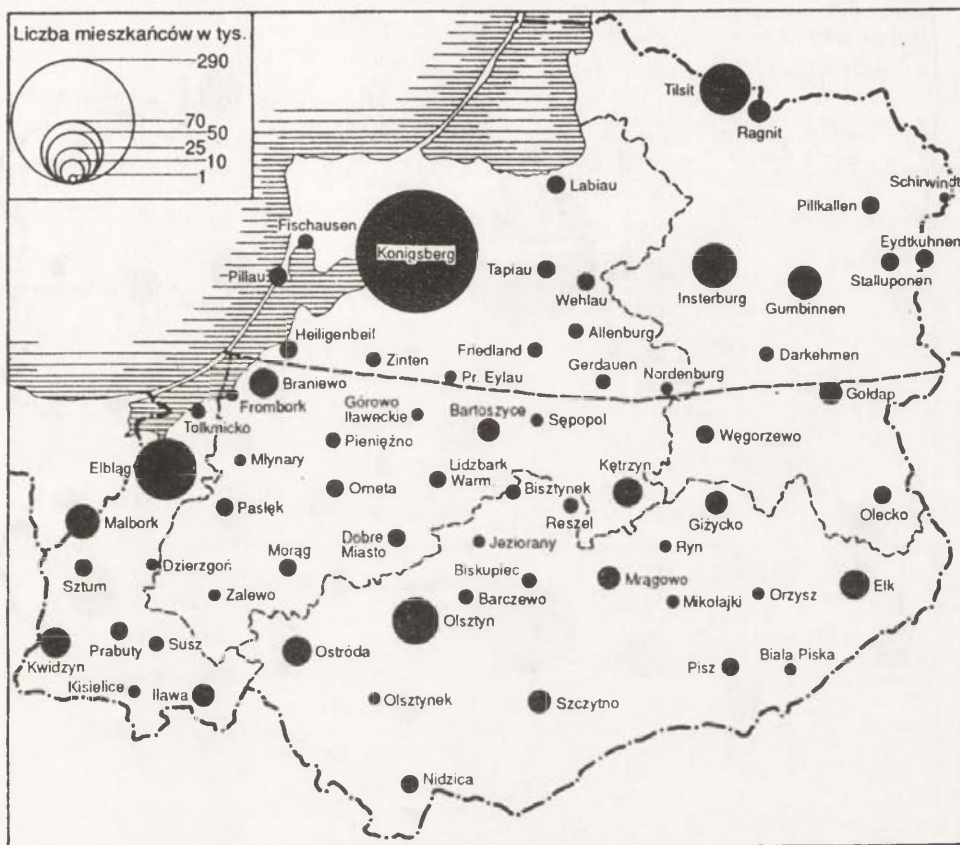
Ryc.1 Ludność miejska i wiejska w Prusach Wschodnich w 1925 r.

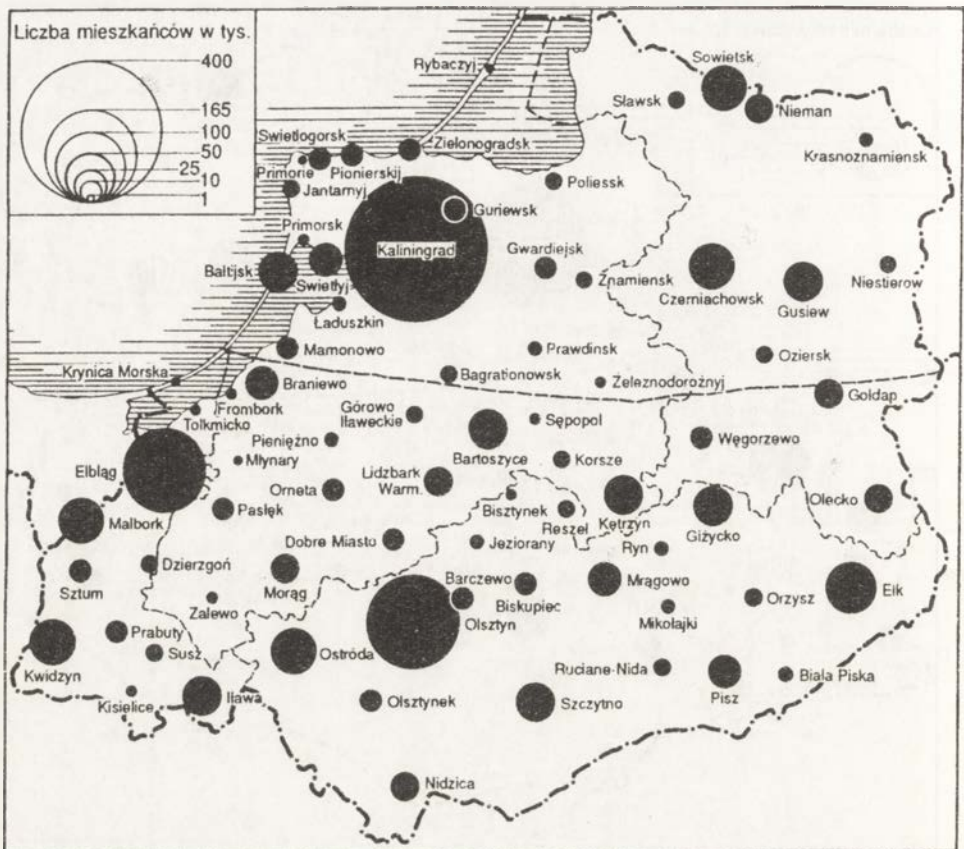
Ryc.2 Ludność miejska i wiejska na pograniczu polsko-rosyjskim 1959/1960

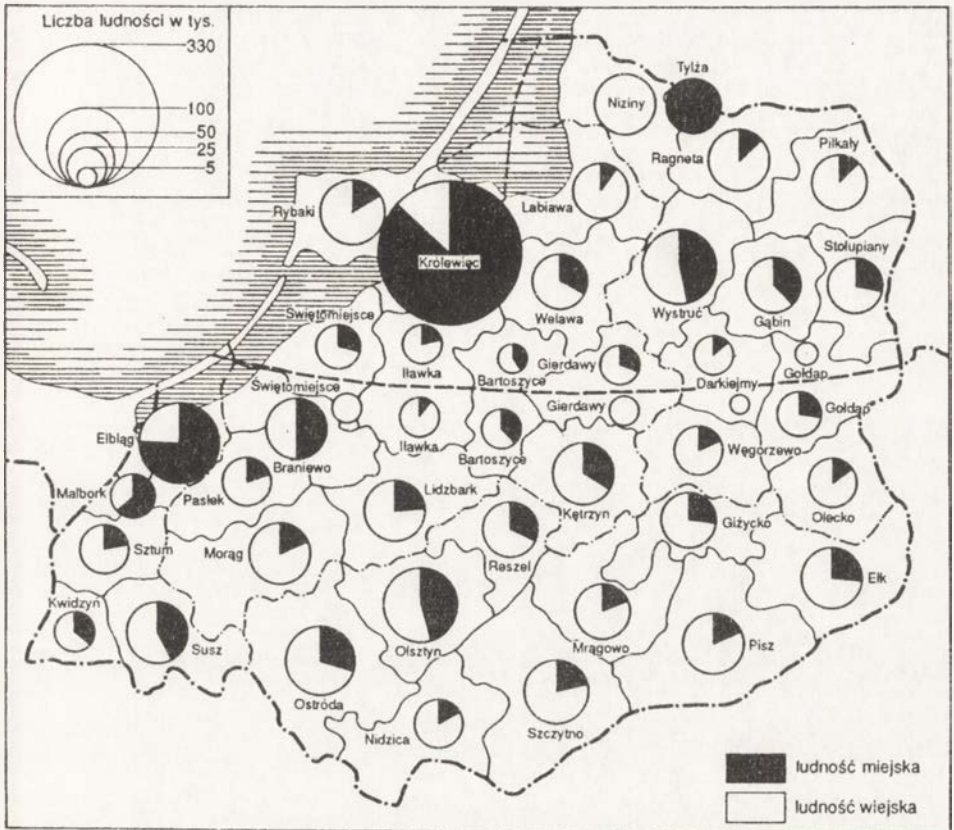
Ryc.3 Ludność miejska i wiejska na pograniczu polsko-rosyjskim 1989/1990

Ryc.4 Rozmieszczenie miast w Prusach Wschodnich w 1925 r.

Ryc.5 Rozmieszczenie miast na pograniczu polsko-rosyjskim 1989/1991

Ryc.6 Ludność miejska i wiejska w Prusach Wschodnich wg powiatów w 1925 r.

... ..

Zdzisław Olszewski

PERSPEKTYWY WSPÓŁPRACY PRZYGRANICZNEJ Z OBWODEM KALININGRADZKIM NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA ELBLĄSKIEGO*

1. Podstawy prawne współpracy

Podstawy prawne zostały przygotowane w trzech poziomach:

- poziom pierwszy - traktaty i umowy międzynarodowe:

-- Traktat między Rzeczypospolitą Polską a Federacją Rosyjską o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy z dnia 22 maja 1992 r.

-- Umowa między Rządem Polskim a Rządem Federacji Rosyjskiej o współpracy północno - wschodnich województw RP i Obwodu Kaliningradzkiego FR podpisana 22 lipca 1992 r. w Moskwie.

- poziom drugi - postanowienia, obrady polsko - rosyjskiego Okrągłego Stołu:

-- Obrady polsko - rosyjskiego I Okrągłego Stołu w sprawie współpracy regionów Rzeczypospolitej Polskiej z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej w dniu 6 września 1992 r. w Kaliningradzie.

-- Obrady polsko - rosyjskiego II Okrągłego Stołu w sprawie współpracy regionów RP z Obwodem Kaliningradzkim FR w dniach 3-4 czerwca 1993 r. w Olsztynie.

- poziom trzeci - porozumienia zawarte w 1992 r. pomiędzy Gubernatorem Obwodu Kaliningradzkiego a Wojewodami: Elbląskim, Olsztyńskim i Suwalskim.

Programy współpracy wynikające z tych umów obejmują:

* Skróć referatu wygłoszonego na Polsko-Rosyjskiej Konferencji "W stronę partnerstwa" w Krakowie w dniu 24.02.1994 oraz na seminarium polsko-rosyjskim w Starych Jabłonkach w dniu 14.04.1994 r.

- realizację wspólnych planów w dziedzinie połączeń transportowych i komunikacyjnych,
- tworzenie wspólnych przedsiębiorstw produkcyjnych, usługowych i wymiany towarowo-handlowej,
- ochronę środowiska naturalnego, głównie w sferze poprawy czystości wód i ochrony Zalewu Wiślanego,
- tworzenie sprzyjających warunków do właściwego wykorzystania terenów dla rozwoju turystyki i wypoczynku,
- działania w sferze usprawnień ruchu na przejściach granicznych poprzez modernizację istniejących i budowę nowych przejść,
- rozszerzenie kontaktów i wymiany w dziedzinie kultury, nauki, szkolnictwa i sportu. Istniejący, obowiązujący obecnie stan prawny w tym zakresie uznaje się za właściwy i wystarczający.

Niezbędne jest rozwiązanie spraw:

- powołanie Pełnomocnika Rządu d/s Współpracy Regionów Rzeczypospolitej Polskiej z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej (jest już powołany Sekretarz Stanu w URM Kazimierz Korona - przyp.red.)
- powołanie Polsko-Rosyjskiej Rady do spraw Współpracy Regionów Rzeczypospolitej Polskiej z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej, zgodnie z przyjętym statutem.

2. Zasięg terytorialny

Strefa przygraniczna z Obwodem Kaliningradzkim po stronie polskiej obejmuje województwa: olsztyńskie, suwalskie i elbląskie.

Podstawowe dane:

- powierzchnia - 28.9 tys. km² - 9.2 % powierzchni kraju
- ludność - 1.7 mln osób - 4.5 % ludności kraju
- długość granicy państwowej - 209 km

Obwód Kaliningradzki obejmuje:

- powierzchnię - 15.1 tys. km²
- ludność - około 900 tys. osób, w tym ludność miejska stanowi 79%
- Miasto Kaliningrad zamieszkuje ponad 400 tys. osób.

Ocena przestrzeni i potencjału gospodarczego całego obszaru przygranicznego, obejmującego zarówno województwa po stronie polskiej jak również tereny położone za granicą, głównie Obwód Kaliningradzki,

wskazuje na następujące naturalne czynniki rozwoju i możliwą współpracę przygraniczną:

1) Wykształcone ośrodki miejskie:

- o znaczeniu ośrodków krajowych (zurbanizowane) jak Elbląg, Olsztyn, Suwałki - z miastem Kaliningrad w wielu płaszczyznach gospodarczych, kulturalnych i innych.

- mniejsze ośrodki przygraniczne jak Braniewo, Pieniężno, Bartoszyce, Kętrzyn, Węgorzewo, Gołdap - bezpośrednie związki z obsługą ruchu przygranicznego.

2) Wykształcony potencjał przemysłowy - przetwórstwo rolne oparte o zaplecze surowcowe, miejscowe rolnictwo: mleczarnie, cukrownie i przetwórstwo cukrownicze, zboże i przetwory zbożowe, przemysł lekki-konfekcyjny, odzieżowy, skórzaný, meblowy - daje również dobre podstawy do współpracy. Może to być bazą do kooperacji w tych dziedzinach. Jest to także szeroka oferta - propozycja wymiany handlowej - dostaw towarowych na rynek kaliningradzki.

3) Rolnictwo - przestrzeń rolnicza - warunki do prowadzenia produkcji rolnej są zbliżone. Rolnictwo polskie już obecnie charakteryzuje nowoczesny sposób gospodarowania, zbliżony do standartów europejskich. Stwarza to możliwości i poziomy współpracy w następujących dziedzinach:

- szkolnictwo, doskonalenie kadr rolniczych, wspólne szkolenia i seminaria z zakresu ochrony roślin i technologii produkcji zwierzęcej, a także współpraca służb weterynaryjnych.

- pomocy w restrukturyzacji wsi i rolnictwa (gospodarstwa indywidualne).

4) Turystyka - zdolność do rozwoju turystyki międzynarodowej. Różnorodne, ciekawe walory naturalne środowiska i tereny wokół Zalewu Wiślanego - najczystsze puszcze i lasy w woj. suwalskim (na całym obszarze tak zwanych Zielonych Płuc Polski), kraina jezior - olsztyńskie i część suwalskiego między innymi Wielkie Jeziora Mazurskie. Znaczenie międzynarodowe mają także w tym obszarze zabytki kulturowe i architektoniczne.

3. Narzędzia i możliwości realizacji współpracy przygranicznej

3.1. Ruch na przejściach granicznych

Realizacja współpracy przygranicznej bardzo wyraźnie wpłynęła na bezpośredni ruch ludności i pojazdów na przejściach granicznych. W 1993 r. w stosunku do roku 1991 dynamika wynosiła:

- ruch osobowy na przejściach drogowych (osoby) 395 %
- ruch kolejowy (osoby) 2898 %
- ruch na przejściu morskim (osoby) 2440 %

Liczbowo ilustrują to następujące wielkości:

Przejście	1991	1992		1993		Dynamika	
	Osoby	Osoby	Pojazdy	Osoby	Pojazdy	1993/1991 /osoby/	1993/1992 /pojazdy/
Drogowe razem	232.853	777.997	142.114	919.604	315.336	395%	221%
w tym:							
elbląskie	112.217	164.349	39.520	103.814	41.269	93%	105%
olsztyńskie	120.636	613.648	102.594	815.790	274.067	676%	268%
Kolejowe	5.569	135.222	1.130	161.422	1.757	2898%	155%
/elbląskie/							
Morskie	573	4.268	380	13.981	745	2440%	196%
OGÓŁEM	238.995	917.487	143.624	1.095.007	317.838	458%	221%

Zwykła obserwacja tego ruchu, komunikaty podawane publicznie w radiu i prasie, świadczą o potrzebach i problemach na praktycznie wszystkich przejściach granicznych w tym kierunku. W roku 1993 na przejściu drogowym Bezledy (woj. olsztyńskie) czas oczekiwania pojazdów towarowych na odprawę wynosił 6-8 godz., a nawet przekraczał 12 godz. Na przejściu kolejowym Braniewo (woj. elbląskie) pociągi mają opóźnienie 3 - 4 godz. Oznacza to, że obecny stan infrastruktury przejść granicznych jak i układ transportowy jest niewystarczający. W standar-

dach międzynarodowych odprawa pojazdów przez przejście wynosi ok. 7 min.

3.2 Drogowe przejścia graniczne

Istniejące:

- Gronowo - Mamonowo I - Woj. Elbląskie. Gronowo - Mamonowo I funkcjonuje obecnie jako przejście o ruchu ograniczonym lokalnym - czynne w godz. 7.00 - 20.00. Przejście zlokalizowane jest w ciągu drogi regionalnej Nr 504 Elbląg - Braniewo - granica Państwa. W 1993 r. przeprowadzono prace modernizacyjne polegające na rozbudowie infrastruktury. Wykonano m.in. poszerzenie jezdni, budowę wiaty wraz z kanałem rewizyjnym. Z udziałem Komendy Głównej Straży Granicznej, Głównego Urzędu Cel przyjęto ostatnio ustalenie, że w przyszłości zostanie ono dopuszczone jako międzynarodowe przejście całodobowe. Po zakończeniu dalszych prac modernizacyjnych (dodatkowe trzy pasy ruchu, uporządkowanie spraw energetycznych, pomieszczenia dla służb granicznych i celnych), z początkiem 1995 r. przejście zostanie przekwalifikowane na międzynarodowe dla ruchu osobowego.

- Bezledy - Bagrationowsk - woj. Olsztyńskie. Bezledy - Bagrationowsk funkcjonuje jako przejście o statusie międzynarodowym, całodobowe, czynne zarówno dla ruchu osobowego jak i towarowego. Przejście wyposażone jest w 8 pasów ruchu, pole postojowe i pomieszczenia dla służb granicznych (GUC, weteryn., itp.). W latach 1993-1994 po stronie polskiej wybudowano i przekazano do użytku nowoczesną infrastrukturę na przejściu w Bezledach. Układ drogowy - dojazdowy wymaga modernizacji.

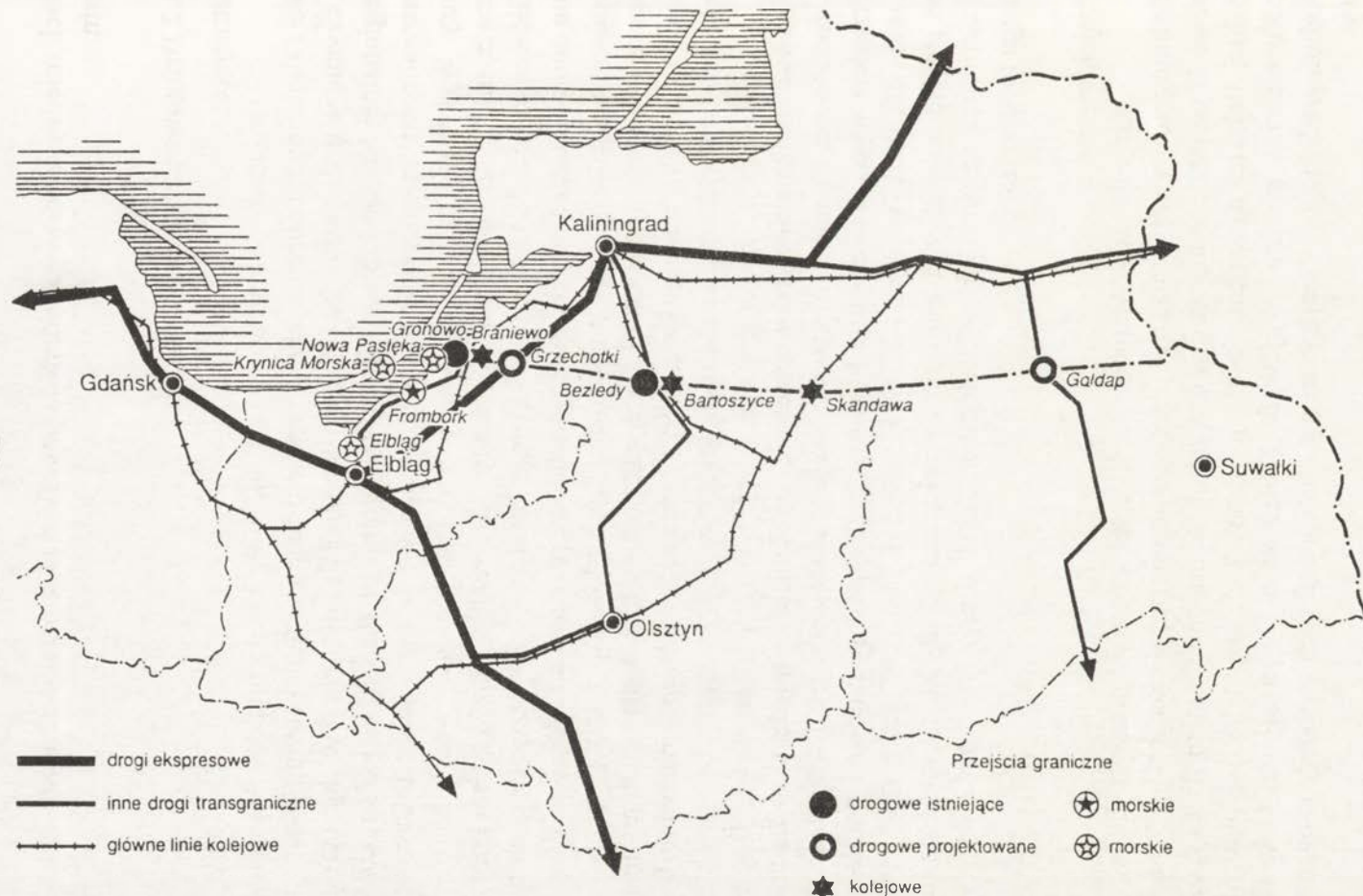
Projektowane:

- Grzechotki - Mamonowo II oraz droga ekspresowa Elbląg - Kaliningrad - (woj. elbląskie). Przejście graniczne Grzechotki - Mamonowo II uznane zostało zarówno w umowie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a rządem Federacji Rosyjskiej, jak też w podpisanym porozumieniu między Wojewodą Elbląskim a Gubernatorem Obwodu Kaliningradzkiego. Przejście to ma obsługiwać ruch osobowy i towarowy.

Przewidywane natężenie ruchu:

- osobowego 3 000 szt/dobę

- towarowego 500 szt/dobę <http://rcin.org.pl>

Przyjęte ostatnio na spotkaniu w Ministerstwie Transportu i Gospodarki Morskiej ustalenia określają, że strona polska będzie realizowała przejście graniczne z uwzględnieniem terminu jego otwarcia po stronie rosyjskiej oraz tempa budowy drogi po stronie polskiej.

- Odbudowa drogi ekspresowej Elbląg - Kaliningrad. Droga Elbląg - Kaliningrad do granicy państwowej wynosi 52 km. Zakres rzeczowy planu inwestycyjnego obejmuje:

- udrożnienie istniejącej jezdni
- odbudowę trzech dużych mostów

Zakłada się, że koszt tych prac wyniesie 20 mln USD.

Do chwili obecnej przygotowano następujące dokumenty planistyczno - wdrożeniowe:

- opracowana została koncepcja odbudowy drogi,
- szwedzka firma "SWEROAD" opracowała dokumentację studialną "Feasibility Study of the Elbląg - Kaliningrad road",
- na wspólnym spotkaniu ze stroną rosyjską u Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej ustalono, że:
 - strona polska wyraża wolę budowy drogi w systemie koncesyjnym jako drogi jednojezdniowej, ekspresowej, płatnej,
 - realizacja procesu inwestycyjnego prowadzona będzie przez utworzenie konsorcjum z udziałem partnerów zagranicznych i z uwzględnieniem zainteresowanej strony rosyjskiej,
 - strona polska i rosyjska dążyć będą do tego, aby budowę drogi i przejścia granicznego zakończyć w pierwszym kwartale 1996 r.*

- Gołdap - Gusiew - Woj. Suwalskie. W województwie suwalskim projektowane jest uruchomienie przejścia osobowo towarowego Gołdap - Gusiew. W 1993 r. przygotowano dokumentację techniczną i rozpoczęto roboty drogowe, budowlane oraz wodno kanalizacyjne, łącznie kosztem 4,2 mld zł. W bieżącym roku są one kontynuowane i przejście po stronie polskiej ma być gotowe w końcu 1994 r. Prace będą również prowadzone po stronie Obwodu Kaliningradzkiego. W pierwszym etapie zostanie uruchomione przejście graniczne osobowe międzypaństwowe, a po zakończeniu budowy przejście zostanie otwarte dla międzynarodowego ruchu osobowo - towarowego.

* Jest to uzależnione po stronie polskiej od zgromadzenia odpowiednich środków finansowych (przyp.red.)

3.3 Kolejowe przejścia graniczne

Istniejące:

- Braniewo - Mamonowo I - Woj. Elbląskie. Przejście uzyskało status międzynarodowego przejścia dla pasażerskiego ruchu osobowego i towarowego. Celem poprawy warunków obsługi pasażerów podjęto ze środków Północnej DOKP modernizację węzła kolejowego w Braniewie. Docelowo koszt przedsięwzięcia ogółem wynosi 80 mld zł. W zakresie rzeczowym przewiduje się budowę budynku dla służb granicznych, celnych i kolejowych, połączonego tunelem z peronem oraz przebudowę systemu łączności i energetycznego. W 1993 roku kosztem ponad 5 mld zł. wykonano roboty przygotowawcze i uzbrojeniowe pod budowę wyżej wymienionego budynku oraz rozpoczęto budowę układu torowego. Ruch pociągów na tym przejściu wynosi przeciętnie 4 - 6 pociągów na dobę.

- Bartoszyce - Bagrationowsk i Skandawa - Żelaznodrożnyj - Woj. Olsztyńskie. W 1993 r. przejścia zostały uruchomione dla ruchu towarowego. Ruch pociągów:

- Bartoszyce - Bagrationowsk - 2-3 pociągi miesięcznie,
- Skandawa - Żelaznodrożnyj - 1-2 pociągów na dobę.

Ważnym elementem w poprawie sprawności komunikacji kolejowej jest doprowadzenie w Kaliningradzie torów wąskich do dworca głównego.

3.4 Morskie przejścia graniczne

Morskie przejścia graniczne spełniają obecnie głównie charakter przejść dla potrzeb turystyki. W przyszłości odgrywać będą rolę przejść turystycznych i dla przewozów barkami.

Istniejące:

- Frombork. Morskie przejście graniczne we Fromborku jest administrowane przez Urząd Morski w Gdyni, w gestii Ministerstwa Transportu i Gospodarki Morskiej. Przejście nie jest w pełni wyposażone w obiekty i urządzenia do odpraw granicznych.

Projektowane - nowe:

Elbląg, Krynica Morska, Nowa Pasłęka - woj. elbląskie. W związku z żegluga po Zalewie Wiślanym zachodzi potrzeba uruchomienia morskich przejść granicznych w Elblągu, Krynicy Morskiej i Nowej Pasłęce. W Elblągu powołany został Kapitan Portu. Stwarza to możliwości utworzenia portu morskiego dla ruchu osobowego i towarowego.

Władze samorządowe Krynicy Morskiej wystąpiły do władz centralnych o ustanowienie morskiego przejścia granicznego. Uzyskano pozytywne opinie wojewody i URM - Biura d/s Współpracy Transgranicznej. W następnej kolejności funkcję morskiego przejścia granicznego powinien pełnić port w Nowej Pasłęce, głównie dla jachtingu i żeglugi turystycznej. Postuluje się także, uruchomienie wspólnego przejścia dla służb granicznych i celnych, a także pogłębienie torów wodnych u wejścia do portów.

Dla swobodnego przepływu z Zalewu Wiślanego na pełne morze przez Cieśninę Pilawską /Kaliningradzką/ niezbędne jest ustalenie zasad, przepisów na szczeblu Państwa.

4. WSPÓLPRACA GOSPODARCZA

Województwa przygraniczne współpracę gospodarczą prowadzą w oparciu o ustalenia I i II Okrągłego Stołu, a także o porozumienia pomiędzy wojewodami a Gubernatorem Obwodu Kaliningradzkiego. Podstawowe warunki tej współpracy to:

4.1 W dziedzinie energetyki, przemysłu i wymiany towarowej, tworzenie wspólnych podmiotów, przedsięwzięć, powołanie przedstawicielstw w Obwodzie Kaliningradzkim.

Przykładem powołania takiego przedstawicielstwa jest ABB Zamach - dla usprawnienia kontaktów handlowych, prowadzenia szkoleń ciepłowników pod nowy kierunek - rury preizolowane. Są też liczne przykłady wspólnych producentów towarów konsumpcyjnych:

- Zakłady Elbrewery Company utworzyły punkty własne i sklepy sprzedaży piwa. Sprzedaż w 1993 r. wynosiła 100 tys. litrów piwa.

- Elbląskie Zakłady Odzieżowe "Truso" prowadzą współpracę kooperacyjną. Współpraca polega na tzw. eksporcie uszlachetniającym - szycie u Rosjan.

- Zakłady Mięsne z Olsztyna, Ostródy i Elbląga prowadzą kooperację, polegającą na wymianie technologii z zakładami z Kaliningradu. Posiadają tam również sklepy lub uruchomiły stoiska patronackie. W 1993 roku sprzedaż ogółem wynosiła ponad 300 ton miesięcznie mięsa i wędlin.

- Olsztyńskie przedsiębiorstwo "OL-PUR" prowadzi w Obwodzie Kaliningradzkim wspólne przedsiębiorstwo rolno - spożywcze.

- Spółdzielnie Mleczarskie z Elbląga, Olsztyna, Lidzbarka i Suwałk prowadzą kooperację w zakresie wymiany technologii a także sprzedaży wyrobów mleczarskich, (głównie sery twarde, mleko w proszku, galanteria mleczarska).

Ogółem na terenie Obwodu Kaliningradzkiego szacuje się, że utworzono 210 wspólnych podmiotów /joint venture/ z udziałem kapitału polskiego.

4.2 W dziedzinie rolnictwa, doradztwa rolniczego

W województwach przygranicznych prowadzone są wspólne szkolenia i seminaria z przedstawicielami Obwodu Kaliningradzkiego. Szkolenia dotyczą głównie ochrony roślin, technologii uprawy roślin i produkcji zwierzęcej. Podstawową rolę w tym zakresie odgrywa Akademia Rolniczo-Techniczna w Olsztynie, wspomagająca Ośrodek Doradztwa Rolniczego m.in. w Starym Polu w woj. elbląskim który organizuje kursy uprawy roślin, głównie tradycyjnych na tych obszarach upraw rzepaku i buraków cukrowych.

Prowadzone są podobne działania również w zakresie wymiany doświadczeń przez służby weterynarii - Wojewódzkie Zakłady Weterynarii. W województwie olsztyńskim przygotowano praktyki dla rolników z Obwodu Kaliningradzkiego w zakresie produkcji zwierzęcej /20 miejsc u 13 rolników indywidualnych/ Prowadzone one już były w 1993 roku. Utrzymywany jest stały kontakt ze Stacją Ochrony Roślin i Naczelnym Lekarzem Weterynarii Obwodu Kaliningradzkiego, a także granicznymi służbami weterynarii i kwarantanny na przejściach granicznych.

Prowadzona jest także wymiana młodzieży ze szkołami rolniczymi. Z województwa elbląskiego wymianę prowadzą szkoły w Pieniężnie i Braniewie. W województwie olsztyńskim szkoły rolnicze w Karolewie i Reszlu przygotowały oferty wymiany nauczycieli i praktyk uczniowskich.

4.3 Handel i bankowość

Handel przygraniczny odbywa się głównie w formie wymiany barterowej. Ostatnio coraz częściej za płatności dewizowe. Ten kierunek jest normalnym mówiąc o perspektywicznym handlu przygranicznym. Wymaga jednak tworzenia obudowy instytucjonalnej - ubezpieczeniowej i bankowej. Są już pierwsze rozwiązania w tym zakresie. W lutym br. powołano przedstawicielstwa Banku Rozwoju Rolnictwa "ROLBANK"

S.A. w Kaliningradzie. Jest to pierwszy polski bank w Kaliningradzie /filia Banku Rozwoju Rolnictwa Oddział Elbląg/. Bank będzie gwarantem legalnie przeprowadzanych transakcji dewizowych, prowadzi pełną obsługę współpracujących w Obwodzie Kaliningradzkim podmiotów gospodarczych. W przyszłości będzie również udzielał pomocy w zakresie oceny wiarygodności kontrahentów. Usługi banku są świadczone także dla kontrahentów zagranicznych /z Niemiec, Francji, Szwajcarii itp./. Starania o uzyskanie gwarancji ubezpieczeń, jako narzędzia wspomagającego współpracę, nie są dotychczas zakończone.

4.4 Promocja gospodarcza

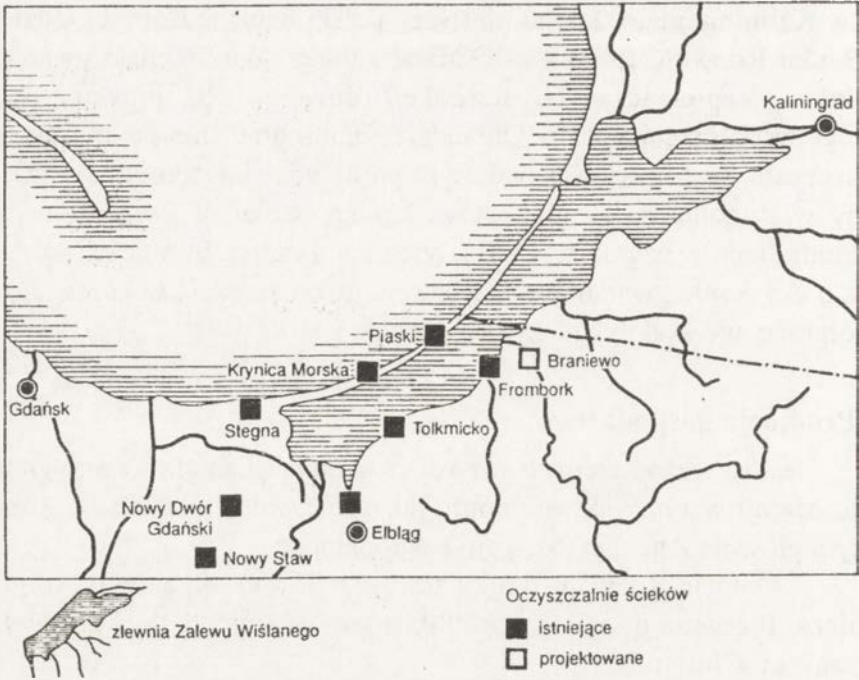
Jest to ważny element rozwoju wszelkich kontaktów przygranicznych. Mamy w tym zakresie dobre doświadczenia i przykłady. Zajmują się tym głównie Agencje Rozwoju Regionalnego:

- Agencja Rozwoju Regionalnego z Suwałk organizuje Targi pogranicza. Pierwsze odbyły się w 1993 roku, ostatnio II Suwalskie Targi Pogranicza w lutym br.

- Elbląska Agencja Rozwoju Regionalnego "Elar" zorganizowała w 1992 r. i 1993 r. w Kaliningradzie Targi Przemysłowo - Handlowe "EL-POL". Każdorazowo brało w nich udział ponad 20 podmiotów gospodarczych i zawarto szereg ciekawych kontraktów handlowych. Wystawa w 1993 roku połączona była z obchodami Dni Kultury Polskiej. Myślę, że jest to dobry model na przyszłość. Chcę by była to stała impreza gospodarczo - kulturalna.

- Agencja "Elar" i Elbląska Izba Gospodarcza organizowały seminaria, wyjazdy i konsultacje w Wolnej Strefie Ekonomicznej "Jantar" w sprawach dot. przepisów celnych, bankowych, finansowych i tworzenia wspólnych przedsiębiorstw.

Niestety są to najczęściej działania firm, podmiotów stony polskiej. Kaliningrad słabo dba o promocję swoich możliwości na terenie województw przygranicznych. Wymaga to także tworzenia obudowy instytucjonalnej, samorządu gospodarczego. W zaawansowanej formie jest organizacja Centrum Informacji w Kaliningradzie. Powołana została Izba Przemysłowo-Handlowa z siedzibą w Gdańsku. Pożądane jest i prowadzone są działania dla utworzenia wspólnej placówki dla województw północnych - Izby Przemysłowo-Handlowej. Przygotowuje się także budowę Polskiego Centrum Kultury i Biznesu w Kaliningradzie.

Ryc.2 Oczyszczalnie ścieków w zlewni Zalewu Wiślanego

5. ochrona środowiska

Współpraca w tym obszarze została również określona w ustaleniach I i II Okrągłego Stołu.

5.1 Ochrona wód - Zalew Wiślany

- Powierzchnia Zalewu Wiślanego - 838 km²

w tym w granicach Polski - 328 km²

Zalew jest zbiornikiem płytkim o średniej głębokości 2,6 m

- zlewisko Zalewu Wiślanego tworzą rzeki:

-- po stronie rosyjskiej: Pregola z dopływami Łyny, Dajny i Prochłodna

-- po stronie polskiej: Pasłęka, Bauda, Narusa, Elbląg, Nogat, Szkarpa

Badania wód wykazały narastający stan zanieczyszczeń zarówno w strefach przybrzeżnych, jak i w głównej masie wód. Podjęte działania województwa elbląskiego, głównie inwestycje - budowa oczyszczalni, dają podstawy do oczekiwań, że stopniowo będzie następowała poprawa

czystości wód. Wybudowano 9 oczyszczalni ścieków w całym pasie granicznym o łącznej przepustowości 55.800 m³/d. W budowie znajdują się dwie oczyszczalnie o przepustowości 48.000 m³/d (Braniewo, Malbork).

Współdziałania między określonymi służbami ochrony środowiska, w dotychczasowej działalności doprowadziły do:

- opracowania tymczasowego schematu informowania się stron o nadzwyczajnych zagrożeniach środowiska (sytuacjach ekologicznych),
- współpracy w zakresie zapobiegania nielegalnemu transgranicznemu przewozowi odpadów niebezpiecznych,
- uzgodnienia projektu międzyrządowej umowy o współpracy w dziedzinie ochrony środowiska i gospodarki wodnej na wodach granicznych.

W grudniu 1993 r. na spotkaniu służb ekologicznych województwa suwalskiego, olsztyńskiego, elbląskiego i Obwodu Kalinińgradzkiego przyjęto jako obowiązujące w badaniach wód granicznych wspólne zasady i dotyczą one następujących akwenów:

- Zalew Wiślany - woj. elbląskie
- rz. Łyna - woj. olsztyńskie
- rz. Węgorapa - woj. suwalskie

5.2 Zielone Płuca Polski

Zielone Płuca Polski obejmują w całości województwa: białostockie, łomżyńskie, olsztyńskie, ostrołęckie, suwalskie, częściowo: ciechanowskie, siedleckie, toruńskie i ostatnio złożono wniosek o włączenie części województwa elbląskiego. Dla obszaru funkcjonalnego Zielone Płuca Polski opracowana została strategia, która umożliwi w zmieniających się warunkach społeczno - politycznych i gospodarczych prowadzenie polityki rozwoju, sprzyjającej ochronie unikalnych wartości regionu. Strategia ta obejmuje następujące elementy:

- parki narodowe i krajobrazowe
- rezerваты przyrody
- kompleksy leśne
- wody

W protokole II Okrągłego Stołu podjęto ustalenia związane z przyspieszeniem dopracowania Międzynarodowego Programu "Zielone Płuca Europy" w części dotyczącej wzajemnego zainteresowania oraz opracowanie wspólnych mechanizmów jego realizacji.

6. Inne płaszczyzny współpracy

- Walka z bezrobociem. Specyfiką województw północnych jest wysoki poziom bezrobocia. Wynika on z następujących cech:
 - specyfiki struktury gospodarczej /duży udział rolnictwa, w tym uspołecznionego/,
 - struktury przestrzenno - osadniczej; duża ilość małych miasteczek niedorozwiniętych gospodarczo,
 - upadek często jedynych, małych przedsiębiorstw spowodował brak rynków pracy,
 - zaniedbania inwestycyjne zwłaszcza w zakresie infrastruktury technicznej.

W województwach tych na podobnym wysokim poziomie kształtował się wskaźnik bezrobocia. W województwie elbląskim na koniec 1993 r. wynosił do 27% w olsztyńskim do 28%, suwalskim do 29% (kraj do 16% średnio). Z oficjalnych informacji z Obwodu Kaliningradzkiego wynika, że problem ten ma tam inny wymiar. Źródła oficjalne podają wskaźnik bezrobocia na poziomie 2%, nieoficjalnie 10%, należy przewidywać dalszy wzrost bezrobocia. Dalsze procesy restrukturyzacji zjawisko to nasila. Województwo elbląskie - Wojewódzki Urząd Pracy zainicjował wymianę doświadczeń w tym zakresie z Regionalnym Centrum Pracy w Kaliningradzie. W 1993 r. podpisane zostało porozumienie o wzajemnej współpracy z Kaliningradzkim Regionalnym Centrum Pracy. Mając znaczne doświadczenia, profesjonalne przygotowanie w zakresie problemów bezrobocia, deklarujemy pomoc szkoleniową. Elbląg stał się pomostem integrującym tę współpracę również z innymi województwami północnej Polski, a także przy zainteresowaniu specjalistów ze Szwecji - Studium strategii rozwoju Strefy Nadmorskiej i Przygranicznej.

Możliwości i zagrożenia rozwoju gospodarczego uwzględniające uwarunkowania przestrzenne, społeczne i ekologiczne po obu stronach granicy winny być przedmiotem wspólnych prac badawczych i planistycznych. Województwo elbląskie podjęło pracę nad opracowaniem "Studium Strategii Rozwoju Strefy Nadmorskiej i Przygranicznej". Propozycje uzyskały akceptację Centralnego Urzędu Planowania. Widzi się potrzebę bardzo ścisłej współpracy zwłaszcza w zakresie:

- diagnozy stanu wyjściowego, tworzenia zbiorów danych, wyselekcjonowania wspólnych potrzeb,
- współdziałania w opracowaniu "Strategii Rozwoju Strefy Nadmorskiej i Przygranicznej" tego obszaru.

W założeniach polityki regionalnej Państwa na 1994 r., dokumentach rządowych znalazły się w tym zakresie bardzo istotne postanowienia:

- najważniejsze w polityce regionalnej są szanse rozwoju i przełamania syndromu peryferyjności polskich regionów przygranicznych;
- wykorzystanie tych szans wymaga usuwania przeszkód prawnych rozwoju współpracy transgranicznej;
- wymaga także zaangażowania kapitałowego "Centrum" w modernizację i budowę nowych przejść granicznych, urządzeń infrastruktury transportowej;
- rozwoju instytucji i podmiotów gospodarczych wspierających efektywną współpracę międzynarodową.

7. Wnioski końcowe

- Realizacja postanowień II Okrągłego Stołu wymaga powołania Rady d/s Współpracy Regionów Rzeczypospolitej Polskiej z Obwodem Kaliningradzkim. Spełniać ona winna ważną rolę w koordynowaniu wszystkich działań współpracy przygranicznej.

- Po prawie dwuletnim okresie /1,5 roku/ doświadczeń w ramach prac Okrągłego Stołu widzi się potrzebę konieczności kontynuowania spotkań Okrągłego Stołu.

Jednocześnie proponuje się:

- skumulowanie merytorycznych problemów współpracy - zmniejszenie liczby podstolików,
- ograniczenie składu osobowego po obu stronach,
- obszary przygraniczne zarówno przy stronie polskiej jak i Obwodu Kaliningradzkiego, powinny postawić na rozwój turystyki nastawionej na państwa trzecie. Wymaga to rozwoju dobrej bazy obsługi ruchu turystycznego także udostępnienia terenów dla państw zainteresowanych, głównie Niemiec,
- stałe doskonalenie i ulepszanie przejść granicznych i infrastruktury drogowej,

- utworzenie w Kaliningradzie Przedstawicielstwa Interesów Gospodarczych województw północnych,
- dalszy rozwój bankowości i instytucji ubezpieczeniowych.

Ewa Piekarska

PLANOWANIE REGIONALNE W STREFIE PRZYGRANICZNEJ NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA OLSZTYŃSKIEGO

W ostatnich latach trwa dyskusja nad określeniem roli polityki regionalnej i modelu planowania regionalnego. Wiele ośrodków odpowiadając na rysujące się potrzeby, podjęło prace z zakresu planowania regionalnego, by poprzez problemowe opracowania studialne przygotować materiał do kompleksowej wizji układów przestrzennych w regionach i obszarach funkcjonalnych.

1. Stan opracowań dotyczących regionu

W województwie olsztyńskim dotychczas prowadzone były prace studialne w zakresie środowiska naturalnego, turystyki, systemu obszarów chronionych, powiązania infrastruktury transportowej województwa z układem krajowym i międzynarodowym. Te opracowania i plany zagospodarowania przestrzennego gmin oraz zgromadzone informacje statystyczne i inwentaryzacja stanowią podstawowy materiał do studiowania obszaru funkcjonalnego jakim jest strefa przygraniczna z obwodem kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej.

Należy zwrócić uwagę, że wszystkie opracowania uwzględniają kontekst obszarów sąsiednich (system obszarów chronionych był uzgadniany z ościennymi województwami) i tym boleśniej jest odczuwany niedosyt informacji przestrzennych z obszarów po północnej stronie granicy.

Województwo olsztyńskie objęte jest również opracowaniami powstającymi poza regionem. Najważniejsze z nich to "Strategia przestrzennego zagospodarowania obszaru funkcjonalnego Zielone Płuca Polski według zasad ekorozwoju" (A.Kassenberg i zespół Warszawa 1992) - opracowanie w skali makroregionalnej obejmujące w całości wo-

jewództwa białostockie, łomżyńskie, olsztyńskie, ostrołęckie, suwalskie oraz części województw sąsiednich (ca 15% powierzchni kraju). Dla kilku gmin z pogranicza województw olsztyńskiego i suwalskiego międzynarodowa firma konsultingowa opracowała, zakończony w 1993 roku "Masterplan dla regionu Wielkich Jezior Mazurskich".

Nowa sytuacja społeczno-gospodarcza, otwarcie granic, zwiększający się ruch międzynarodowy (na skutek pełnego nowoczesnego przejścia granicznego w Bezledach), spowodowały konieczność opracowania planistycznego dla obszaru strefy przygranicznej. W województwach elbląskim i olsztyńskim trwają prace nad opracowaniem studium możliwości rozwoju strefy przygranicznej oraz studium strategii rozwoju tego obszaru funkcjonalnego. Prace prowadzone są w Biurach Planowania Przestrzennego i Wydziałach Polityki Regionalnej. W województwie suwalskim podjęto prace nad podobnym opracowaniem dotyczącym strefy przygranicznej z Białorusią.

Procesy wywołane położeniem przy granicy obejmują terytorium całego województwa, ale ich specyfika pozwala na wyodrębnienie subregionu przygranicznego.

2. Województwo olsztyńskie

Województwo olsztyńskie, jedno z trzech graniczących z Federacją Rosyjską, poprzez granicę z obwodem kaliningradzkim (ponad 80 km linii granicznej), pod względem powierzchni jest największe w kraju - 12.372 km² (4%). Jego ludność wynosi 760 tys. mieszkańców, co stanowi 2% ludności Polski. 60% mieszkańców mieszka w miastach. Stolica regionu, Olsztyn - centrum administracyjne, gospodarcze, naukowe i kulturowe - liczy ponad 165 tys. mieszkańców i jest największym miastem między Gdańskiem i Białymstokiem. Rośnie znaczenie Olsztyna jako ośrodka wystawienniczo-handlowego, czemu sprzyja dogodne położenie na szlakach komunikacyjnych i centralne usytuowanie w regionie przygranicznym.

Wspaniałe położenie miasta (9 jezior w otoczeniu lasów i parków), liczne imprezy handlowe i kulturalne o ogólnopolskim i międzynarodowym zasięgu, wzbudzają coraz większe zainteresowanie turystów. Atrakcyjności miasta nie przeszkadza usytuowanie w nim największych zakładów przemysłowych w województwie: największego w

kraju producenta opon ciągnikowych i samochodowych "Stomil" Olsztyn SA (3.5 tys. zatrudnionych), potentata przemysłu meblarskiego MM International Sp. z o.o. (3.0 tys. zatrudnionych w województwie, w tym jeden z zakładów i zarząd w Olsztynie), Olsztyńskich zakładów Drobiarskich "Indykpol" i Zakładów Mięśnych w Olsztynie.

Warunki naturalne w województwie sprzyjają rozwojowi rolnictwa. Prawie 55% obszaru stanowią użytki rolne, a jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej, mimo bardziej surowego klimatu, jest stosunkowo wysoka. Kompleksy najlepszych gleb, korzystnych dla uprawy pszenicy, roślin okopowych i pastewnych oraz rzepaku i rzepiku, znajdują się na północy województwa. Obszary południowe mają gleby lżejsze, korzystne dla uprawy żyta i ziemniaków. Blisko 1/3 użytków rolnych stanowią użytki zielone, co sprzyja rozwojowi hodowli bydła. Znaczący jest również chów drobiu (olsztyńskie dają 10% produkcji krajowej drobiu bitego). Problem stanowi restrukturyzacja byłych PGR-ów przejętych przez AWRSP, a zajmujących dotychczas ca 40% użytków rolnych (128 PGR o powierzchni 252.0 tys. ha). Oferowane do sprzedaży lub dzierżawy ponad 308 tys. ha, w oddziale olsztyńskim AWRSP (olsztyńskie, ciechanowskie, ostrołęckie), znalazło nabywcę lub dzierżawcę w 31% (niewiele ponad 115 tys. ha).

Przemysł województwa oparty jest głównie na surowcach lokalnych. Przemysł spożywczy stanowił w 1991 roku 42% produkcji sprzedanej przemysłu województwa, drzewny 18%, mineralny 3%. z pozostałych gałęzi najbardziej znaczące to przemysł chemiczny - 13% i elektromaszynowy - 10%.

Turystyka jest jedną z szans rozwoju regionu. Walory środowiska naturalnego i kulturowego:

- malownicza polodowcowa rzeźba terenu,
- krajobraz o cechach naturalnych,
- relatywnie nieskażone środowisko (woj. olsztyńskie i suwalskie należą do obszarów o najmniej zanieczyszczonym powietrzu),
- zabytki architektury i techniki oraz położenie przy granicy z obwodem kaliningradzkim, budzącym zainteresowanie turystów, stanowią o dużej atrakcyjności regionu.

W materiałach do planu krajowego oraz w "Założeniach rozwoju gospodarki turystycznej w Polsce" (opr. UKFiT, Warszawa 1991/92) potencjał województwa olsztyńskiego jest wysoko oceniony. Ponad połowa (53%) obszaru to tereny rekreacyjne o znaczeniu krajowym -

4.5% zasobów krajowych. Jednocześnie aż 7.3% zasobów krajowych I, II i III kategorii znajduje się w województwie olsztyńskim.

Obecnie w BPP prowadzone są prace nad uaktualnieniem inwentaryzacji bazy turystycznej województwa, którą w 1993 r. stanowiło ponad 85 tys. miejsc noclegowych, w tym:

- około 8 tys. całorocznych,
- 23.5 tys. sezonowych w budynkach,
- 5 tys. na polach namiotowych o stałej lokalizacji,
- 20 tys. w domach letniskowych,
- 6 tys. w budynkach przystosowanych do sezonowego wypoczynku dzieci,
- 12.7 tys. na samodzielnych polach namiotowych,
- szacunkowo 10 tys. w kwaterach prywatnych.

Z pierwszego etapu prac można podkreślić zarysowujące się tendencje:

- wzrostu liczby miejsc w domach letniskowych,
- zmniejszenia się ilości obiektów wykorzystywanych do sezonowego wypoczynku dzieci (obiekty kolonijne),
- prywatyzacji obiektów należących do zakładów pracy i przedsiębiorstw turystycznych,
- przekształcania dawnych zamkniętych obiektów "socjalnych" w obiekty ogólnodostępne,
- powstawania małych prywatnych pensjonatów,
- początków rozwoju agroturystyki.

Wg danych statystycznych rośnie liczba turystów zagranicznych, których 80% (w 1992 r.) stanowili obywatele niemieccy.

Charakterystyczne dla woj. olsztyńskiego jest bardzo wysokie bezrobocie. Prawie całe województwo (poza regionem Olsztyna) zostało uznane za zagrożone bezrobociem strukturalnym. Na koniec 1993 roku stopa bezrobocia wynosiła 27.7%. Poziom przekraczający 30% zanotowano w rejonach Nidzicy (33.6%), Ostródy (32.9%), Szczytna (31.0%), Morąga (30.5%) i Bartoszczy (31.5%).

Województwo charakteryzuje się też pozytywnymi cechami:

- dużym odsetkiem ludzi młodych, w wieku 0-17 lat - 32.3% (kraj 29.4%),
- wysokim przyrostem naturalnym - 7.1%. (kraj 3.7%),
- wysokim odsetkiem ludności z wykształceniem ponadpodstawowym, oraz znaczącym potencjałem naukowym w uczelniach rejonu: Akademii Rolniczo-Technicznej, Wyższej Szkole Pedagogicznej, Wyższym War-

mińskim Seminarium Duchownym i Wyższej Szkole Policji w Szczytnie oraz w placówkach naukowych: Ośrodku Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego, Instytucie Rybactwa Śródlądowego i Centrum Agrotechniki i Weterynarii PAN w Olsztynie,

- położeniem geograficznym:

- pojezierze o dużej atrakcyjności dla turystów,
- sąsiedztwo (wraz z województwami elbląskim i suwalskim) z obwodem kaliningradzkim,
- otwarte międzynarodowe przejścia graniczne w Bezledach i Skandawie.

Warunkiem wykorzystania możliwości rozwojowych generowanych przez położenie przygraniczne jest między innymi dobre powiązanie komunikacyjne z obecnym układem krajowym oraz projektowaną siecią autostrad i dróg ekspresowych.

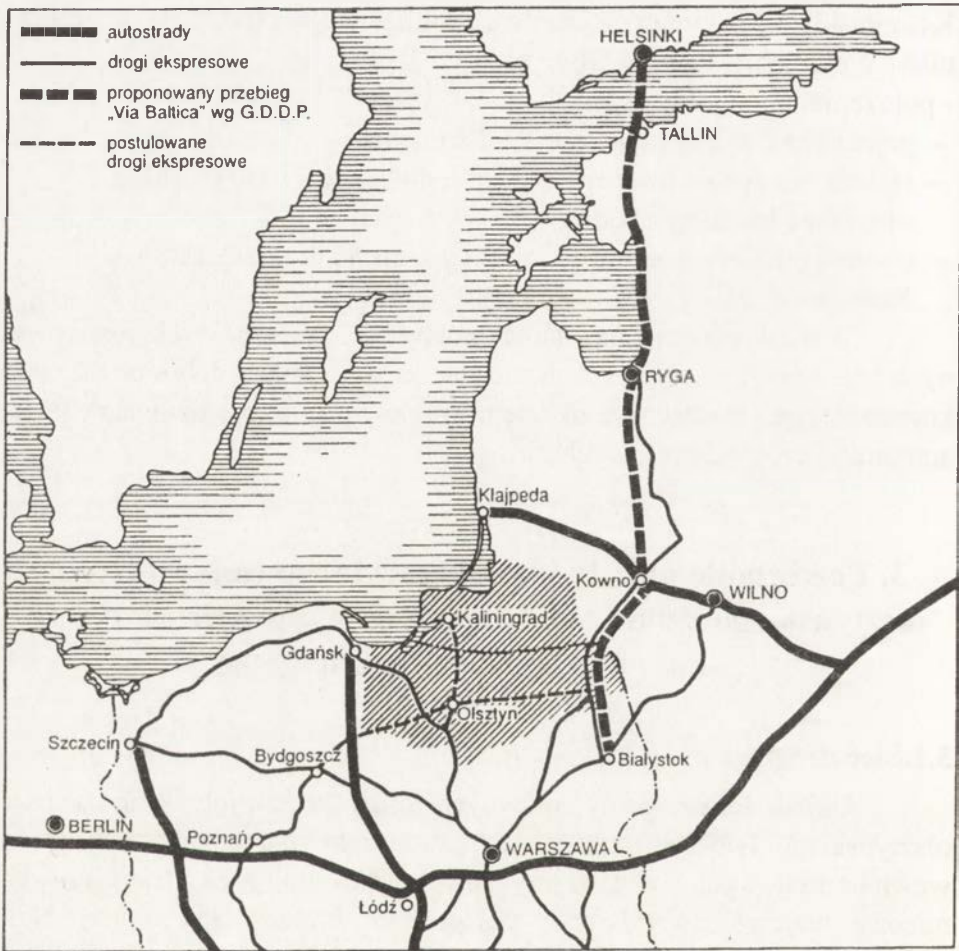
3. Powiązanie układu komunikacyjnego województwa olsztyńskiego z układem krajowym w aspekcie powiązań międzynarodowych

3.1. Sieć drogowa

Układ funkcjonalny głównych dróg krajowych województwa olsztyńskiego tworzy fragment sieci dróg relacji międzynarodowych i wewnątrz krajowych wykorzystywanych dla połączeń tranzytowych między województwami oraz połączeń z krajami sąsiednimi. Najważniejsza w województwie trasa krajowa to droga nr 7 relacji Gdańsk - Ostróda-Warszawa-Kielce-Kraków-Chyżne - granica państwa. Do podstawowej sieci dróg na terenie województwa należą:

- droga nr 16; Dolna Grupa - Grudziądz - Ostróda - Olsztyn - Mrągowo - Augustów; jest to droga łącząca Litwę i Białoruś z drogą ekspresową nr 7, a w przyszłości z autostradą A-1, trasa ta jest jedyną drogą w północno-wschodniej części Polski łączącą Wschód z Zachodem oraz przyszłą siecią dróg ekspresowych i autostrad;

- droga nr 51; granica państwa - Bezledy - Olsztyn - Olsztynek; jest to droga łącząca Rosję z drogą ekspresową nr 7, stanowi ona najkrótsze powiązanie obwodu kaliningradzkiego z Warszawą oraz

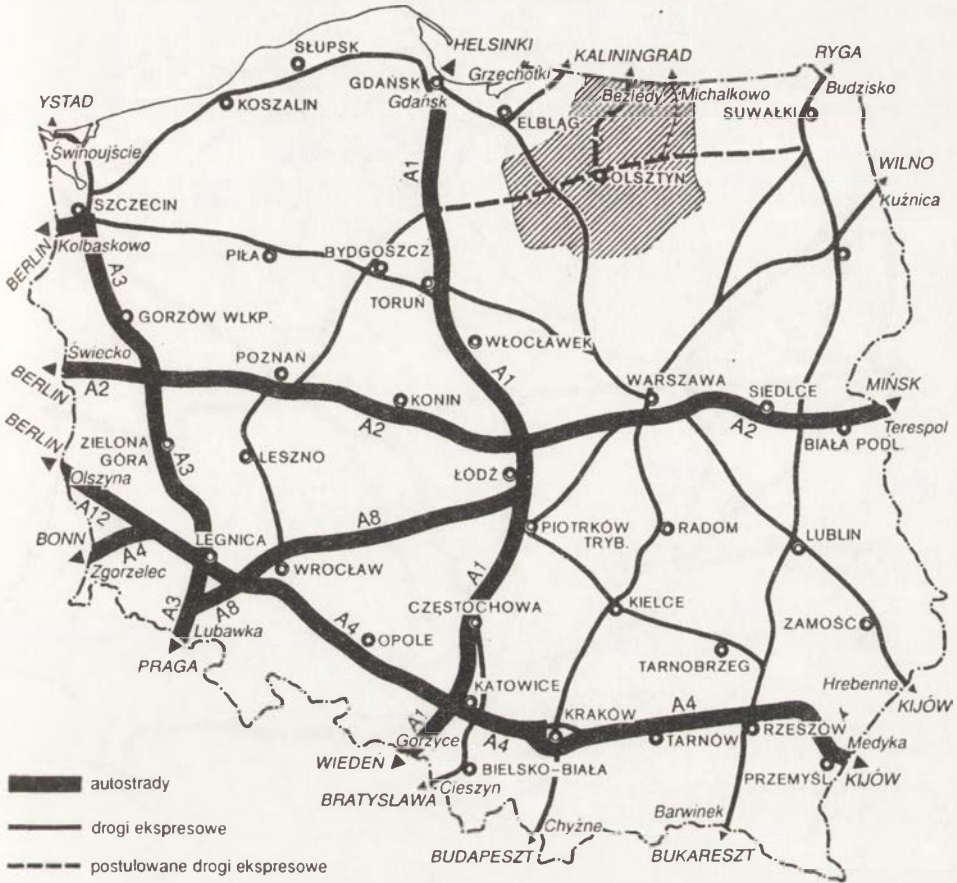

Ryc. 1 Powiązania układu komunikacyjnego województwa olsztyńskiego z układem krajowym w aspekcie powiązań międzynarodowych

centralną i południową Polską i poprzez istniejący układ dróg o znaczeniu międzynarodowym z Europą Centralną i południową;

- droga nr 53; Olsztyn - Szczytno - Ostrołęka;
- droga nr 52; Inowrocław - Toruń - Ostrołęka.

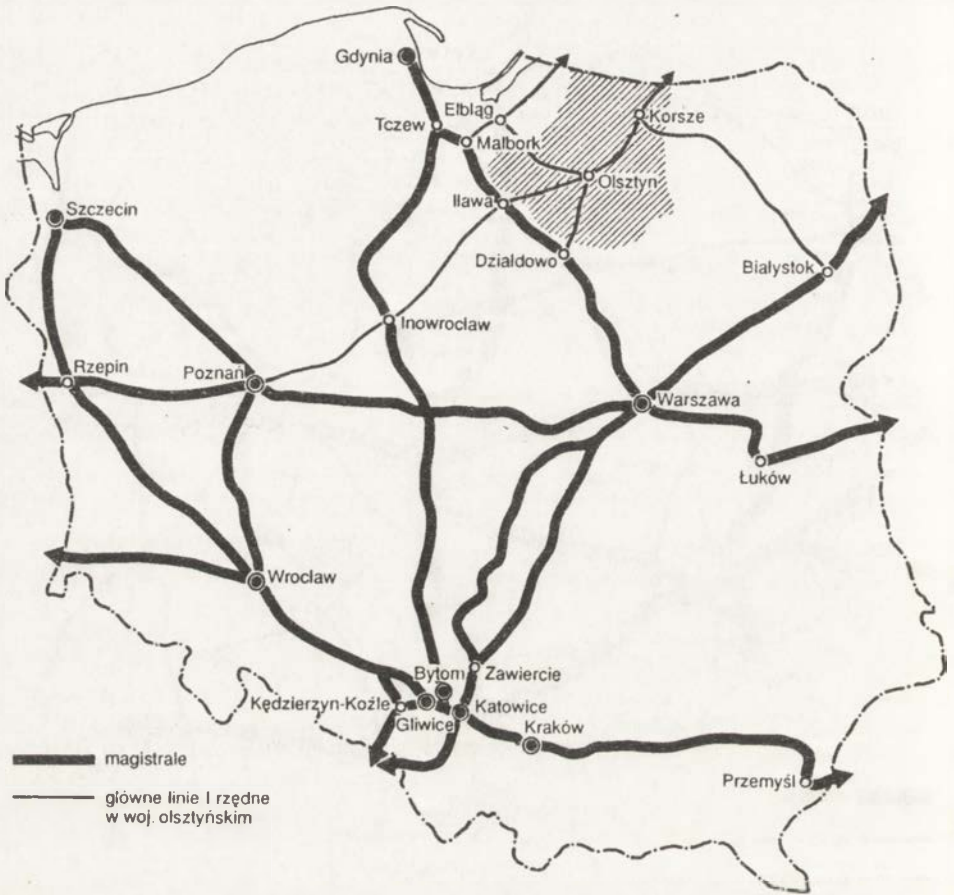
Dwie pierwsze drogi (nr 16 i 51) ze względu na przejmowany ruch oraz powiązanie z głównymi drogami w kraju postulowane są do podniesienia ich funkcji do dróg ekspresowych (droga nr 16 wg "Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju" klasyfikowana była jako droga ekspre-

Ryc.2 Sieć głównych dróg krajowych w powiązaniu z województwem olsztyńskim

sowa). Wielkość obciążenia obecnego (wg badań DODP) oraz prognoza na rok 2005 uzasadniają ich rangę.

W województwie olsztyńskim otwarte jest międzynarodowe drogowe przejście graniczne, ogólnodostępne dla ruchu osobowego oraz dla ruchu dwustronnego towarowego, w Bezedach. Z uwagi na istniejącą sieć drogową po stronie województwa olsztyńskiego istnieje możliwość utworzenia przejść granicznych dla ruchu lokalnego dwustronnego osobowego i towarowego w Michałkowie, Szczurkowie i Żywkowie.

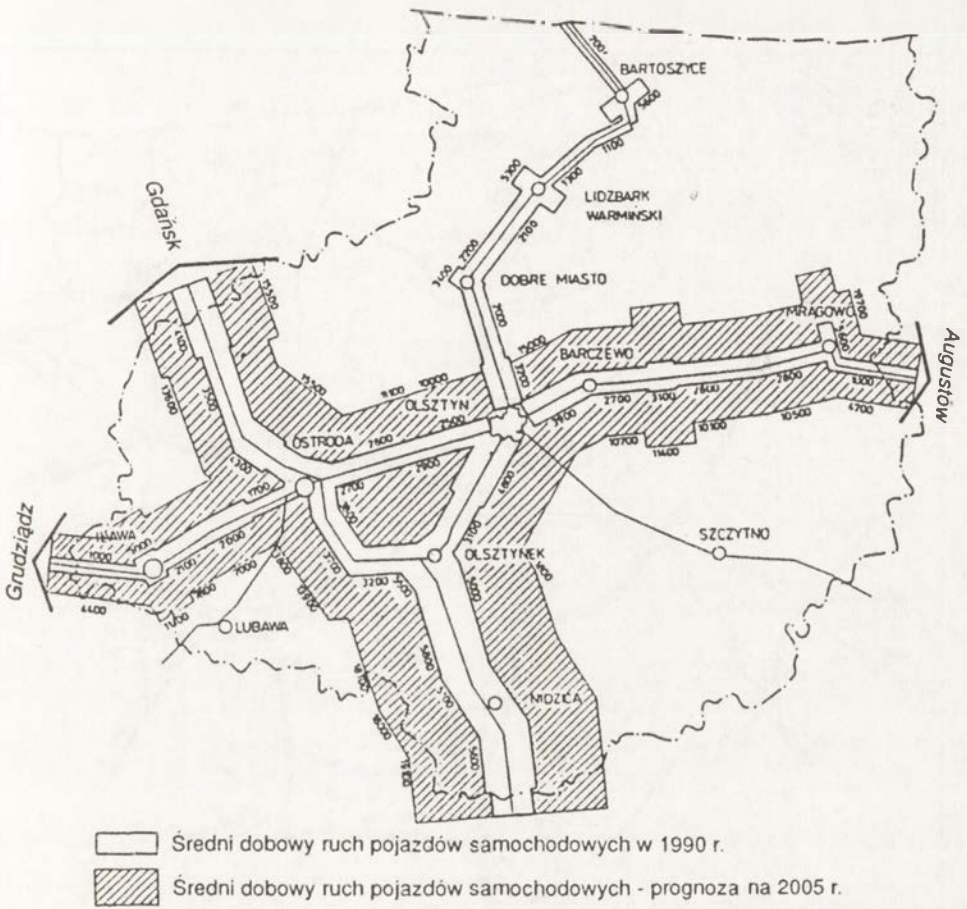
Ryc.3 Sieć głównych linii kolejowych w powiązaniu z województwem olsztyńskim

3.2.Kolej

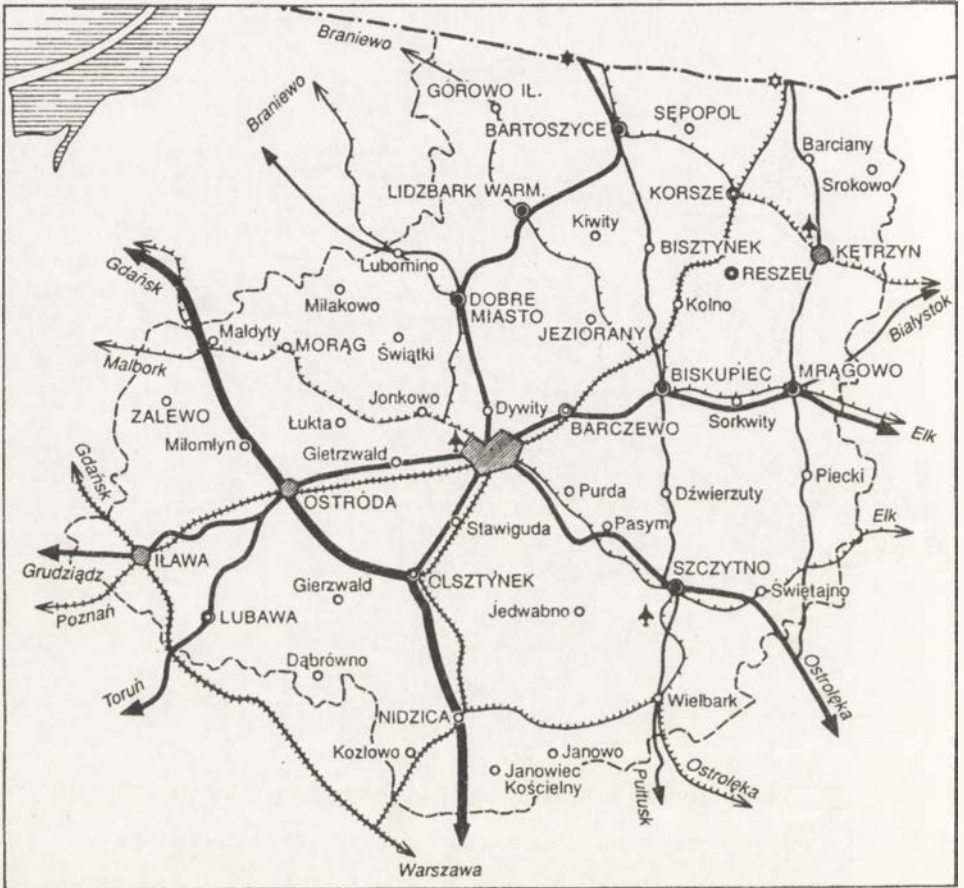
Teren województwa olsztyńskiego należy do Północnej Dyrekcji Okręgowej Koleji Państwowych. Administracyjnie województwo podzielone jest na dwa oddziały drogowe z siedzibą w Olsztynie i Iławie. Województwo obsługiwane jest ponadto przez linie kolejowe magistralne, I rzędne, II rzędne i znaczenia miejscowego.

Dla połączeń z krajem i zagranicą najważniejsze linie kolejowe to:

- magistrala Warszawa - Iława - Gdańsk (zelektryfikowana),

Ryc.4 Województwo olsztyńskie - natężenie ruchu na ważniejszych drogach krajowych

Linie kolejowe:

- magistralne
- I rzędne
- II rzędne
- zelektryfikowane
- przewidziane do elektryfikacji

Drogi główne:

- międzynarodowa ekspresowa
- międzyregionalne
- regionalne (ważniejsze)

Miasta:

- (shaded) ponad 150 tys
- (large) 30-150 tys
- (medium) 10-30 tys
- (small) 5-10 tys
- (small) poniżej 5 tys i ośrodki gminne

Przejścia graniczne:

- ★ istniejące
- ☆ projektowane

↑ lotniska

Ryc.5 Układ komunikacyjny województwa olsztyńskiego

- I-rzędna Poznań - Olsztyn - Korsze - Skandawa - granica państwa (zelektryfikowana do Korsz),
- I-rzędna Działdowo - Olsztyn (zelektryfikowana),
- I-rzędna Olsztyn - Bogaczewo (przewidywane zakończenie elektryfikacji do 31.12.1994),
- I-rzędna Białystok - Korsze (przewidywana do elektryfikacji do roku 1995),
- II-rzędna Korsze - Bartoszyce - granica państwa,
- II-rzędna Gutkowo - Orneta - Braniewo.

Linie dwutorowe to trasy Warszawa - Gdańsk i Poznań - Korsze.

Istotne znaczenie dla powiązań międzynarodowych mają odcinki toru szerokiego w strefie przygranicznej oraz dwa kolejowe przejścia graniczne obecnie dla ruchu towarowego:

- przejście Wielewo na linii Poznań - Olsztyn - Korsze - Skandawa - granica państwa - Żelaznodaroznyj (dawniej Gierdawy), dla ruchu międzynarodowego towarowego,
- przejście Głomno na linii Korsze - Bartoszyce - granica Państwa - Bagrationowsk (dawniej Hawa Pruska), dla ruchu towarowego dwustronnego.

Przejście w Wielewie może wykorzystywać istniejącą infrastrukturę dużej stacji przeładunkowej.

3.3. Lotnictwo

Na terenie województwa znajdują się dwa lotniska V klasy technicznej o nawierzchni naturalnej:

- lotnisko w Kętrzynie będące własnością Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego Okęcie w Warszawie,
- lotnisko w Olsztynie należące do Areoklubu Warmińsko - Mazurskiego.

Lotniska te są wykorzystywane do lotów pasażerskich, czarterowych, krajowych. Ponadto w Szymanach znajduje się lotnisko wojskowe będące w gestii Dowództwa Wojsk lotniczych i Powietrznych, częściowo dopuszczone do lotów czarterowych turystycznych.

Najbliższe lotniska ruchu międzynarodowego znajdują się w Warszawie i Gdańsku oraz w Kaliningradzie.

4. Strefa przygraniczna - delimitacja obszaru i wybrane elementy charakteryzujące jej potencjał

(poniższy tekst jest informacją z aktualnie opracowywanego tematu "Studium możliwości rozwoju strefy przygranicznej w województwie olsztyńskim")

4.1. Delimitacja obszaru

Delimitacje obszaru funkcjonalnego przeprowadzono kilkakrotnie. Po raz pierwszy na początku roku 1992, kiedy rozpoczęto prace nad badaniem strefy przygranicznej. Do strefy zaliczono wówczas gminy leżące bezpośrednio przy granicy oraz Kętrzyn i Korsze jako ważny węzeł kolejowy na linii do granicy państwa.

Następnie niezależnie prowadzone były prace nad określeniem subregionów w województwie. Analizowano predyspozycje przestrzenne i gospodarcze, warunki naturalne, zainwestowanie oraz już wykształcone funkcje i ciężenia. Wynikiem było określenie m.in. subregionu "Północnego" obejmującego gminy przygraniczne - Górowo Iławeckie, Bartoszyce, Sępole, Barciany, Srokowo oraz Lidzbark Warmiński, Kiwity, Bisztynek, Korsze, Kętrzyn, Reszel, Kolno i Jeziorany. W ostatniej fazie prac włączono gminę Dobre Miasto, leżącą wprawdzie na trasie drogi nr 51 do granicy państwa, ale w nowym układzie "powiatowym" ciągnącą do Olsztyna. W obrębie strefy wyodrębniono strefę "A" sąsiadującą bezpośrednio z granicą (plus gmina Korsze - węzeł kolejowy) oraz strefę "B", pośrednio związaną z granicą i przejściami granicznymi. Najmniejszą analizowaną jednostką terytorialną była gmina.

Obszar strefy obejmuje 14 gmin i miast, zajmuje 3.703 km² (30% powierzchni województwa) i liczy 195 tys. mieszkańców (26% ludności województwa). Na 1 km² zamieszkują 53 osoby (średnio w województwie - 62, w kraju - 123).

4.2. Warunki naturalne

Obszar strefy północnej (przygranicznej) należy do dwóch jednostek naturalnych:

- Niziny Staropruskiej i
- Pojezierza Mazurskiego.

Pod względem hydrograficznym cały obszar należy do zlewni Zalewu Wiślanego. Większość terenu położona jest w dorzeczu rzeki Łyny - głównej arterii wodnej województwa olsztyńskiego.

Obszar strefy północnej charakteryzuje się:

- występowaniem rozległych kompleksów wysoce urodzajnych gleb,
- niedoborem powierzchni leśnych i nierównomiernym rozmieszczeniem lasów,
- stosunkowo małą zasobnością surowców mineralnych, zwłaszcza kruszywa naturalnego,
- występowaniem wód podziemnych na znacznych głębokościach i o zróżnicowanej wydajności,
- znacznymi zasobami wód powierzchniowych w skali województwa oraz ich jakością w większości nie odpowiadającą wymaganym klasom czystości.

Północna część województwa jest regionem rolniczym. We wszystkich 14 gminach gleby klas trzecich i czwartych stanowią ponad 80% gruntów ornych, a w gminach Barciany i Bisztynek zajmują ponad 95%.

Lasy na tym obszarze zajmują 19.6% powierzchni. Rozmieszczenie ich jest nierównomierne. Najmniejszą lesistością charakteryzują się gminy o najlepszych glebach: Barciany - 8%, Bisztynek - 10% (odpowiednio województwo olsztyńskie - 32%, kraj 28%).

Występujące w strefie przygranicznej surowce mineralne można ująć w dwóch grupach:

- kopaliny budowlane - surowce ilaste ceramiki budowlanej i do produkcji kruszywa lekkiego oraz kruszywo naturalne,
- kopaliny rolnicze - kreda jeziorna i torf.

Wody podziemne podstawowego użytkowego poziomu wodonośnego występują w utworach czwartorzędu i zalegają na głębokości do 100 m. W rejonie Skandawy, Kętrzyna, Reszla i na północny-zachód od Lidzbarka Warmińskiego użytkowa warstwa wodonośna zalega głębiej niż 100 m. ppt. Warstwy wodonośne ujmowane studniami wierconymi są na ogół izolowane od powierzchni terenu utworami nieprzepuszczalnymi (gliny, ility). Z większości ujęć tylko poziom użytkowy na ujeciu dla Dobrego Miasta nie posiada izolacji od powierzchni terenu.

Potencjalne wydajności pojedynczych studni wynoszą 15 - 70 m³ na godzinę. We wszystkich gminach występują rejonry o gorszych warun-

kach hydrogeologicznych, gdzie wydajności studni są mniejsze niż 15 m³ na godzinę.

Wody powierzchniowe z tego obszaru odpływają do Zalewu Wiślanego. Przepływ średni rzeki Łyny wynosi przy granicy państwa 34,9 m³ na sekundę. Jakość wód powierzchniowych w większości nie odpowiada wymaganym kategoriom czystości.

4.3. Ludność i sieć osadnicza

Dane dotyczące powierzchni, ludności i gęstości zaludnienia przedstawiają się następująco:

Największymi miastami w strefie są Kętrzyn - 30,3 tys i Bartoszyce - 23,7 tys. mieszkańców. Dwa następne pod względem wielkości to Lidzbark Warmiński - 17,7 tys. i Dobre Miasto - 11,0 tys. osób. Pozostałe miasta na tym terenie zaliczają się do małych miasteczek liczących od 2 do 6 tys. mieszkańców.

Ogółem na obszarze strefy zamieszkuje około 193 tys. mieszkańców, co stanowi 23,8% mieszkańców województwa. Powierzchnia strefy zajmuje 30,0% całego obszaru województwa a gęstość zaludnienia kształtuje się tu w wysokości 53 osób na 1 km², podczas gdy średnio w województwie 62 osób na 1 km². Gęstość zaludnienia na terenach wiejskich jest również niższa w porównaniu do średniej w województwie,

Tabela 1

Powierzchnia i ludność strefy nadgranicznej

Wyszczególnienie	Powierzchnia w km ²	Ludność og. dn. 31.12.92	Ludność og. na 1 km
Strefa ogółem	3702.8	194.992	53
W tym:			
miasta razem	57.5	108.650	1890
gminy razem	3645.3	86.342	24

choć różnica ta jest niewielka: strefa nadgraniczna - 24 osoby na 1 km², średnia wojewódzka - 25,4 osób na 1 km². W sieci osadniczej dominującą rangę posiadają miasta

Kętrzyn i Bartoszyce wyposażone w usługi o zasięgu regionalnym. Nieco niższy zasięg i stopień obsługi posiada Lidzbark Warmiński (obsługa zespołu gmin), a jeszcze niższy Dobre Miasto, świadczące

niektóre usługi o charakterze ponadgminnym dla południowej części zespołu gmin lidzbarskich. Pozostałymi ogniwami sieci osadniczej na obszarze strefy nadgranicznej są małe miasteczka lub wsie obsługujące teren gminy.

4.4. Główne funkcje

Główną funkcją na terenie strefy przygranicznej jest rolnictwo, co wynika z naturalnych warunków przyrodniczych. Rejon charakteryzuje się najwyższym w województwie wskaźnikiem wartości rolniczej przestrzeni produkcyjnej.

Funkcją uzupełniającą, występującą głównie w miastach jest przemysł. O stopniu uprzemysłowienia poszczególnych miast świadczy procent osób zatrudnionych w przemyśle wśród ogółu pracujących w gospodarce narodowej. Na koniec 1992 roku wskaźnik ten dla ogółu miast w województwie kształtował się na poziomie 27%, natomiast w miastach położonych na obszarze strefy osiągnął on 34%. Biorąc za podstawę powyższy wskaźnik, do miast o najbardziej rozwiniętej funkcji przemysłowej zaliczyć należy Dobre Miasto - 57% zatrudnionych w przemyśle, Reszel - 46%, Kętrzyn - 38% i Bartoszyce - 30%.

4.5. Rolnictwo - stan w trakcie restrukturyzacji

Powierzchnia ogólna województwa wynosi ok. 1.2 mln ha, powierzchnia strefy nadgranicznej - 367 tys. ha, czyli ok 30% powierzchni województwa. Powierzchnia użytków rolnych w całym województwie wynosi 661 tys. ha, zaś w obrębie strefy 257 tys. ha. (40% użytków rolnych całego województwa). Wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynosi w strefie 75.3 pkt. (w województwie - 65.3 pkt.). Gleby II, III i IV klasy stanowią w województwie 74% powierzchni użytków rolnych, w strefie - 88%. Użytki zielone zajmują na terenie strefy 35% powierzchni użytków rolnych (w województwie - 32%).

W 1991 roku przed rozpoczęciem działalności Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, użytki rolne należące do PGR stanowiły w województwie 41%, zaś w strefie 50% powierzchni użytków rolnych ogółem, zaś należące do gospodarstw indywidualnych odpowiednio 47% i 43%. W 1994 r., wg danych Urzędów Gmin, w granicach strefy powierzchnia indywidualnych gospodarstw rolnych wynosi 125 tys. ha

(50%), zaś ilość gospodarstw 8.5 tys. Średnia wielkość gospodarstwa wynosi 15 ha. Gospodarstw o powierzchni powyżej 15 ha jest ok. 40%.

W strefie Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa przejęła 32 gospodarstwa rolne o powierzchni 121 tys. ha, wraz z obiektami inwentarskimi dla bydła (61 tys. stanowisk), trzody chlewnej (138 tys. stanowisk), a ponadto mieszalnię pasz o wydajności około 140 tys. ton / rok, suszarnie zielonek o wydajności około 30 tys.ton/rok oraz bazy obsługi technicznej - ZMR - 10 sztuk. Powierzchnia już wydzierżawiona przez Agencję, spółkom rolniczym i innym użytkownikom wynosi ok. 24 tys. ha, w tym Gospodarstwa Rolne Skarbu Państwa:

- Sępopol - 1.800 ha (23% areалу),
- Liski - 1.845 ha (100% areалу),
- Skandawa - 6.742 ha (100% areалу),
- Górowo - 2.784 ha (24% areалу),
- Bezledy - 6.246 ha (94% areалу),
- Wótówko - 1.888 ha (51% areалу),
- Bisztynek - 580 ha (40% areалу),
- Sątopy - 2.172 ha (30% areалу).

W stosunku do całej strefy areal wydzierżawiony wynosi 20% całości, aktualny stopień wykorzystania stanowisk inwentarskich dla bydła ok. 26%, a dla trzody chlewnej ok. 55%. Wykorzystanie obiektów produkcji pasz na obszarze strefy nie przekracza 25%.

Wg danych WUS na 30.06.1993 r. zatrudnienie w rolnictwie wynosi ok. 50% zatrudnienia z 1991r. Obecnie wg danych zebranych przez BPP spadło do około 30% zatrudnienia z 1991r. Gospodarstwa rolne Skarbu Państwa będące we władaniu AWRSP w obrębie strefy przygranicznej obsiały 84% powierzchni gruntów ornych. Struktura zasiewów w strefie przedstawia się wg WUS (30.06.93) następująco:

- zboża podstawowe - 41%
- rzepak - 10%
- ziemniaki - 1%
- pastewne - 10%

4.6. Infrastruktura techniczna - wybrane elementy

4.6.1. Drogi kołowe

Ogólna gęstość dróg utwardzonych w poszczególnych gminach kształtuje się w granicach od 28 km / 100 km² w gminie Lidzbark, do 79

km / 100 km² w gminie Srokowo. Oprócz Lidzbarka najniższą gęstość dróg twardych na 100 km posiada gmina Dobre Miasto (33 km) oraz Kiwity (37 km). Średnia dla województwa kształtuje się na poziomie 43 km / 100 km², a w kraju 58 km / 100 km².

4.6.2. Telekomunikacja

Wskaźnik abonentów telefonicznych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców wsi w województwie osiągnął w 1992 roku - 40.7. Najniższy stopień telefonizacji posiada gmina Sępolec i Korsze, gdzie na 1000 mieszkańców przypada zaledwie 14.7 abonentów. Najwyższy stopień telefonizowania w roku 1992 posiadała gmina Bartoszyce - 49.5 oraz Srokowo - 47.1 abonentów na 1000 mieszkańców wsi.

W miastach przypada średnio w województwie 139 abonentów telefonicznych na 1000 mieszkańców. Wyższy od średniej wojewódzkiej wskaźnik telefonizacji posiada Dobre Miasto (197) i Sępolec (159), natomiast najniższe wskaźniki miasta Bartoszyce i Korsze.

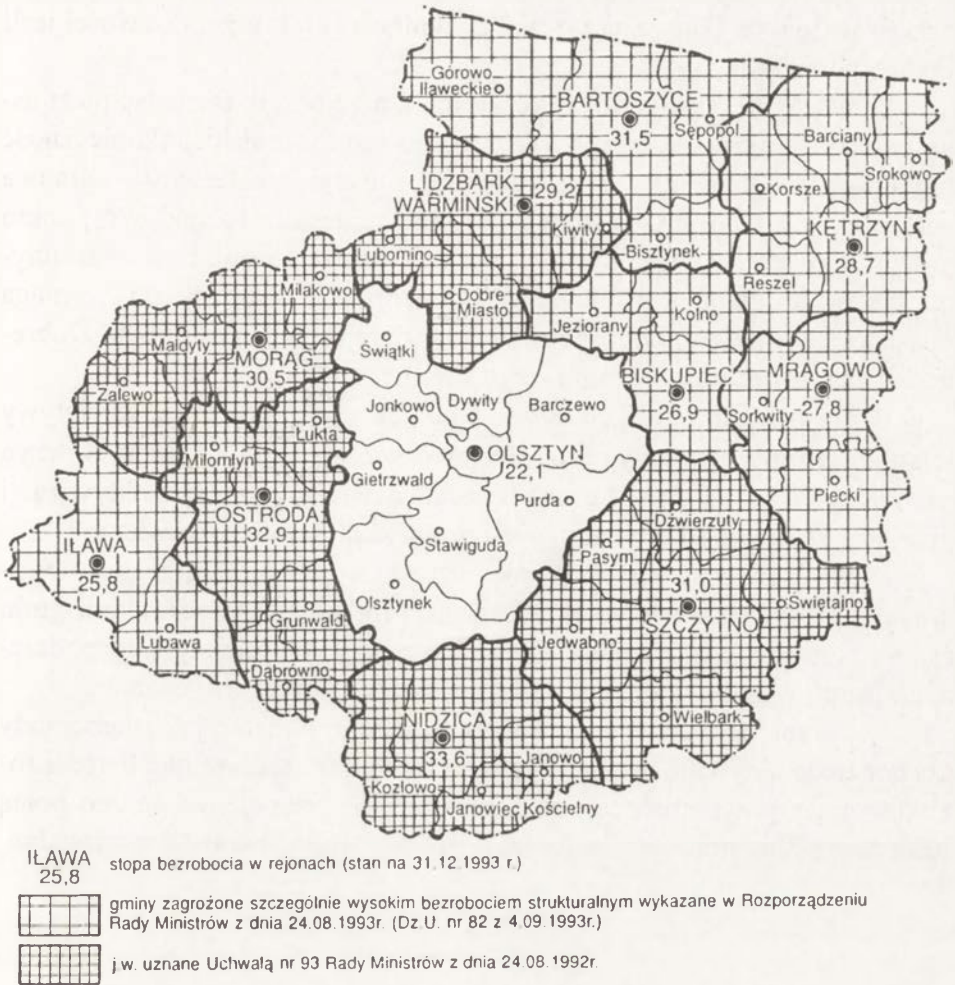
4.7. Bezrobocie

Wg szacunkowych danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy stopa bezrobocia mierzona stosunkiem liczby bezrobotnych do liczby czynnych zawodowo wynosiła na koniec 1993 r. 27.7% w skali województwa. Z poszczególnych gmin strefy nadgranicznej najwyższą stopę bezrobocia notuje się w gminie Górowo (35%) i Kętrzyn (32%). Ponad 30%-ową stopę bezrobocia wykazują też gminy: Bartoszyce, Sępolec, Bisztynek, Korsze i Jeziorany.

Najniższy stopień bezrobocia w porównaniu do średniej w województwie posiadają gminy Kolno i Lidzbark Warmiński (po 24%) oraz Reszel i Srokowo (po 27%). Biorąc pod uwagę wyłącznie miasta, najwyższe bezrobocie występuje w Górowie - 35% i Lidzbarku - 34%, natomiast najniższe w Dobrym Mieście - 26%.

4.8. Potencjalne możliwości i uwarunkowania rozwoju

W oparciu o wstępną analizę subregionów województwa olsztyńskiego - w subregionie "Północnym" poza rozwojem intensywnego rolnictwa, przemysłu tłuszczowego, mięsnego, przetwórstwa zbożowego, nowoczesnego przemysłu lekkiego i reaktywowaniem przemysłu elektromaszynowego, szansą rozwoju jest budowa infrastruktury usługowej

Ryc.7 Województwo olsztyńskie - stopa bezrobocia (stan w dniu 31.12.1993 r.)

związanej z funkcjonującymi i projektowanymi przejściami granicznymi w Bezledach i Michałkowie oraz Głomnie i Skandawie (wykorzystanie infrastruktury kolejowej).

Międzynarodowe przejście w Bezledach projektowane było jako "średnie", gdzie zakładano ruch rzędu 3.5 tys. oraz 20 tys. osób na dobę. Obecnie (licząc od pełnego otwarcia w kwietniu 1993 do końca 1993 r.) odprawia się 1015 samochodów, 42 autobusy i 3021 osób na dobę (wg

informacji Warmińsko- Mazurskiego Oddziału Straży Granicznej), osiągając już w pierwszym roku działalności 1/3 przepustowości jeśli idzie o pojazdy.

Warunkiem pełnego wykorzystania przejścia w Bezledach jest usprawnienie dojazdu do niego zarówno po stronie polskiej (konieczność modernizacji drogi nr 51 na odcinku Olsztyn - Bezledy - granica państwa), jak i po stronie rosyjskiej oraz realizacja rozbudowy punktu granicznego po stronie rosyjskiej, co było zagwarantowane dwustronnymi umowami międzynarodowymi. Modernizacja drogi nr 51 wymaga poza dostosowaniem parametrów technicznych, budowy obejścia Dobrego Miasta, Lidzbarka Warmińskiego i w II etapie Bartoszyc.

Na specjalną uwagę zasługują podjęte na tym obszarze inicjatywy lokalne. Gminy Barciany, Srokowo, Korsze, Kętrzyn i miasto Kętrzyn zawiązały celowy związek gmin "Barcja" działający na rzecz aktywizacji przejścia kolejowego w Skandawie i drogowego w Michałkowie.

W Bartoszycach aktywnie działa Komisja Regionalna Olsztyńskiej Izby Przemysłowo-Handlowej, która wraz z samorządami gmin rejonu bartoszyckiego podejmuje szereg ciekawych inicjatyw gospodarczych (targi, wystawy, aktywizacja przejścia kolejowego w Głomnie).

Trzeba podkreślić, że zarówno samorządy lokalne jak i samorządy gospodarcze aktywnie uczestniczą w pracach nad studium możliwości rozwoju strefy przygranicznej, co pozwala mieć nadzieję, że da ono pełną informację dla opracowania strategii rozwoju tego obszaru funkcjonalnego.

Marek Proniewski

PROBLEMY I KIERUNKI ZAGOSPODAROWANIA WOJEWÓDZTW NALEŻĄCYCH DO MAKROREGIONU PÓLNOCNO-WSCHODNIEGO, GRANICZĄCYCH Z OBWODEM KALININGRADZKIM¹⁾

Wstęp

Celem opracowania jest:

- ocena głównych potencjalnych czynników rozwoju województw graniczących z obwodem kaliningradzkim (województwa olsztyńskiego i suwalskiego), tkwiących w zasobach przyrodniczych, położeniu geopolitycznym, oraz w istniejącym potencjale produkcyjnym i usługowym;
- zidentyfikowanie priorytetowych przedsięwzięć warunkujących z jednej strony restrukturyzację sfery gospodarczej i usługowej, a z drugiej strony zachęcających do lokowania kapitału zorientowanego na rynki zagraniczne, a głównie na rynek obwodu kaliningradzkiego.

I. Potencjalne przesłanki rozwoju gospodarczego

1. Zasięg i wielkość obszaru

Województwo olsztyńskie graniczące w całości z obwodem kaliningradzkim i województwo suwalskie graniczące z nim w części północnej (od gminy Węgorzewo do gminy Dubeninki) łącznie zajmują obszar o powierzchni 22.810 km² (t.j. 7.2 % terytorium kraju). Obszar

¹⁾ Opracowanie wykonano dla potrzeb Biura Planowania Regionalnego Centralnego Urzędu Planowania w Białymstoku. Dlatego też pominięto w nim problemy województwa elbląskiego należącego do północnego makroregionu planistycznego. <http://rcin.org.pl>

tych województw zamieszkuje (wg. stanu na 31.03.1993 r.) 1.243.4 tys. mieszkańców, tj. 3.2% ludności kraju. Ludność miejska liczy 726.2 tys. mieszkańców, stanowi 58.4% ogółu ludności (w kraju 62%) i rozmieszczona jest w 37 ośrodkach miejskich. Ludność wiejska w liczbie 517 tys. osób rozmieszczona jest w 3.814 miejscowościach wiejskich. Obszar obu województw podzielony jest na 106 gmin. Bezpośrednio z obwodem kaliningradzkim graniczą 4 gminy woj. olsztyńskiego (Górowo Iławeckie, Bartoszyce, Sępólno i Barciany) i 5 gmin woj. suwalskiego (Węgorzewo, Budry, Banie Mazurskie, Gołdap i Dubeninki).

2. Zasoby przyrodnicze i krajobrazowe

Zasoby i walory przyrodnicze oraz krajobrazowe stanowią podstawową bazę rozwoju społeczno-gospodarczego omawianych województw. Główne zasoby przyrodnicze stanowią:

- Najwyższy w kraju areał użytków rolnych w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Zajmują one obszar o powierzchni 1214.8 tys. ha, w tym użytki zielone stanowią 32%. Dobre jakościowo gleby, o wysokiej rolniczej jakości przestrzeni produkcyjnej (powyżej 70 punktów w skali IUNG), koncentrują się w północnej części woj. olsztyńskiego. Gleby tego regionu charakteryzują się małym stopniem skażenia i są predysponowane do rozwoju produkcji zdrowej żywności;

- Duża powierzchnia leśna (716 tys. ha) zajmująca 31% całej powierzchni obu województw. Lasy charakteryzują się dużą zasobnością. Zasoby grubizny brutto na 1 ha powierzchni zalesionej wynoszą 194 m³ w woj. suwalskim i 208 m³ w woj. olsztyńskim (w kraju 174 m³);

- Rozległe, atrakcyjne w skali Europy, obszary turystyczne o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych. Najwartościowsze obszary wypoczynkowe I-III kategorii stanowią ok. 13% krajowych zasobów wypoczynkowych tej kategorii atrakcyjności. Rejony turystyczne, czyste środowisko oraz zasoby torfów borowinowych koło Augustowa i Gołdapi stanowią atrakcyjną ofertę do zagospodarowania turystycznego a także do rozwoju lecznictwa sanatoryjnego;

- Duże zasoby kruszywa naturalnego mogące być wykorzystane do budowy dróg i produkcji materiałów budowlanych, których wielkość udokumentowanych zasobów przemysłowych, głównie w woj. suwalskim, wynosi 57 mln ton, co stanowi 6% zasobów krajowych; a także znaczne zasoby surowców ilastych - 10.4 mln m³ na terenie woj. olsztyńskiego i 0.7 mln m³ na terenie woj. suwalskiego.

3. Potencjał produkcji przemysłowej

W obu województwach dominują takie gałęzie przemysłu, jak: spożywczy, drzewno-papierniczy, elektromaszynowy, chemiczny i mineralny. Wg. stanu na koniec 1991 r. liczba pracujących w przemyśle na obszarze obu województw wynosiła 81 tys. osób tj. 18% ogółu pracujących w gospodarce narodowej. Szczególnie duży udział w produkcji krajowej przypada na takie wyroby jak:

W y r o b y :	jednostka miary	udział w produkcji krajowej w %	
		woj. olsztyńskie	woj. suwalskie
wyroby gumowe	tys.ton	24.7	-
meble	mld.zł	8.9	-
tarcica iglasta	tys.m ³	6.3	3.2
tarcica liściasta	tys.m ³	8.5	-
mięso i tłuszcze (ubój przemysłowy)	tys.ton	5.0	2.7
drób bity	tys.ton	8.2	2.1
masło	tony	4.4	3.9
plyty pilśniowe	km ²	-	8.2
plyty stolarskie	tys.m ³	-	6.8
papierosy	mln.sztuk	-	6.1

Źródło: Rocznik Statystyczny Województw 1992, GUS, tabl.3 (129), dane wg stanu z 1991 r.

Istniejący potencjał przemysłu, zwłaszcza rolno-spożywczego i drzewnego, wymaga restrukturyzacji organizacyjnej i technologicznej celem wzbogacenia asortymentu produkcji w dostosowaniu do potrzeb rynku wewnętrznego i eksportu.

4. Przekształcenia własnościowe i instytucje obsługi kapitału

W ostatnich latach postępuje wzrost prywatnej przedsiębiorczości. Zatrudnienie w sektorze prywatnym w 4 podstawowych działach gospodarki narodowej (przemysł, budownictwo, transport, handel) wynosi 50%, a w handlu prawie 100%.

Obserwuje się też, choć w małych jeszcze rozmiarach, napływ kapitału zagranicznego. Na koniec czerwca 1993 r. liczba spółek z udziałem kapitału zagranicznego wynosiła: w woj.olsztyńskim - 107, a w woj. suwalskim - 41. Obsługę kapitału prowadzą instytucje finansowe i ubezpieczeniowe w liczbie 158 w woj. olsztyńskim (zatrudnienie 3409

osób) i 81 w woj. suwalskim (zatrudnienie 2166 osób) - stan na koniec 1992 r. Ważną rolę w pobudzaniu przedsiębiorczości odgrywają instytucje i organizacje obsługi biznesu (agencje, izby gospodarcze, fundacje, stowarzyszenia), które koncentrują się głównie w ośrodkach wojewódzkich.

5. Ośrodki szkolnictwa wyższego

W przygranicznej strefie z obwodem kaliningradzkim wykształcił się znaczący krajowy ośrodek szkolnictwa wyższego w Olsztynie o kierunku rolniczo - technicznym i humanistycznym. Zapoczątkowany został proces kształcenia na poziomie wyższym w woj. suwalskim. Powstały już następujące placówki z uprawnieniami szkół wyższych;

- colleges: języków obcych w Suwałkach,
 polonistyczny w Suwałkach,
 matematyczny w Olecku ,
- Mazurska Wszechnica Nauczycielska w Olecku,
- Akademia Teologii Katolickiej w Suwałkach.

6. Przejścia graniczne i powiązania komunikacyjne

Zapoczątkowana współpraca gospodarcza zwłaszcza w zakresie wymiany towarowej i zwiększającego się międzynarodowego ruchu osobowego spowodowały uruchomienie następujących przejść granicznych:

- drogowego Bezledy - Bagrationowsk dla międzynarodowego ruchu osobowego oraz ruchu towarowego między Rzeczypospolitą Polską a Federacją Rosyjską,
- Kolejowych przejść granicznych Bartoszyce - Bagrationowsk i Skandawa - Żeleznodorożnyj

Jednocześnie na granicy polsko-litewskiej funkcjonują drogowe przejścia graniczne w Ogrodnikach i Budzisku oraz kolejowe w Trakiszkach. Ponadto uruchomiono regularne połączenia autobusowe między Kaliningradem i Olsztynem, Białymstokiem, Kętrzynem, Warszawą i Gdańskiem.

Ocenia się, że w stosunku do spodziewanych potrzeb obecne przejścia graniczne są niewystarczające. Istniejące przejścia oraz drogowy i kolejowy układ komunikacyjny tworzą dobre powiązania transportowe województw olsztyńskiego i suwalskiego z całym krajem oraz obwodem kaliningradzkim i wschodnimi państwami nadbałtyckimi. Jest to jedna z

ważnych przesłanek wpływających na obniżenie kosztów transportu przedsiębiorstw zlokalizowanych w omawianym regionie przygranicznym, a eksportujących swoje towary i usługi na rynek obwodu kalininogradzkiego i do krajów nadbałtyckich. W pierwszym etapie niezbędna jest modernizacja nawierzchni głównych ciągów drogowych i kolejowych.

W zakresie powiązań transportowych wskazać także należy na potencjalne możliwości uruchomienia transportu lotniczego. Możliwości te wyznaczają 4 lotniska V klasy technicznej o nawierzchni naturalnej. Są to:

- na terenie woj. olsztyńskiego:
 - lotnisko w Kętrzynie będące własnością Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego Okęcie w Warszawie,
 - lotnisko w Olsztynie należące do Areoklubu Warmińsko-Mazurskiego,
 - lotnisko wojskowe w Szymanach, częściowo dopuszczone do turystycznych lotów czarterowych,
- na terenie woj. suwalskiego:
 - lotnisko w Suwałkach.

II. Identyfikacja głównych barier i ograniczeń rozwojowych

1. Bariera lokalnej infrastruktury technicznej

Głównymi barierami w rozwoju nowej działalności gospodarczej i w lokowaniu przedsięwzięć inwestycyjnych jest: niepełne wyposażenie miast i wiejskich gminnych jednostek osadniczych w techniczne urządzenia gospodarki wodno-ściekowej, braki w zakresie łączności a na terenie woj. suwalskiego także mało sprawny system zasilania w energię elektryczną.

Wyrazem takiego stanu rzeczy jest m.in.:

- brak w szeregu ośrodków miejskich oraz w większości wiejskich ośrodków gminnych wysokosprawnych oczyszczalni ścieków oraz systemów kanalizacyjnych obejmujących całe miejscowości;
- niewystarczający stopień zaopatrzenia w wodę, głównie w wielu miastach woj. suwalskiego wymagających budowy lub rozbudowy ujęć wodnych oraz budowy i modernizacji sieci wodociągowej;
- jednostronne zasilanie 1/4 stacji transformatorowych w woj. suwalskim, głównie w pasie przygranicznym;

- niskowydajne kotłownie osiedlowe i lokalne w większości miast woj. suwalskiego, a na terenie woj. olsztyńskiego w następujących miastach: Dobre Miasto, Kętrzyn, Biskupiec, Lidzbark Warmiński, Nidzica;
- niesprawne i przestarzałe centrale telefoniczne, głównie w woj. suwalskim;
- małosprawne węzły kolejowe i drogowe na ciągach drogowego ruchu tranzytowego.

Słabe i niewydolne wyposażenie w techniczne urządzenia miast i gminnych ośrodków wiejskich jest dla podmiotów podejmujących działalność gospodarczą, zarówno w sferze produkcyjnej jak i usługowej, barierą kosztową, zmuszającą te podmioty do ponoszenia wysokich nakładów na urządzenia towarzyszące (infrastrukturalne). Jednocześnie stwarza też ono trudności w sprostaniu wymogom ekologicznym.

2. Ograniczona sprawność w zakresie międzyregionalnych i regionalnych powiązań infrastrukturalnych

Główne ograniczenia i niedomogi w ponadlokalnej sieci urządzeń infrastrukturalnych sprowadzają się do:

a. w zakresie infrastruktury transportowej:

- niedostosowania parametrów technicznych dróg krajowych na ciągach transportowych od istniejących przejść granicznych w Bezledach (woj. olsztyńskie), Budzisku i Ogrodnikach (woj. suwalskie);
- złej jakości dróg wojewódzkich i gminnych, głównie na obszarach gmin bezpośrednio przylegających do granicy państwowej, co ogranicza rozwój małej przedsiębiorczości;
- małej sprawności kolejowych przejść granicznych w Skandawie (woj. olsztyńskie, wyłącznie ruch towarowy), Bartoszcach i nowouruchomionego w Trakiszkach (woj. suwalskie).
- małej sprawności głównych ciągów kolejowych oraz urządzeń stacyjnych (ramp kolejowych, placów ładunkowych);

b. w zakresie elektroenergetyki:

- małosprawnej sieci linii przesyłu energii elektrycznej, zwłaszcza na obszarach wiejskich (małe przekroje przewodów i zbyt długie odcinki linii niskich i średnich napięć) oraz braki sprawnej sieci w północno-wschodniej części woj. suwalskiego;

c. w zakresie telekomunikacji:

- niesprawnych i przestarzałych central automatycznych i ręcznych o małej pojemności w woj. suwalskim oraz niewystarczającej pojemności central w Bartoszycach, Kętrzynie i Nidzicy (woj. olsztyńskie).

3. Problemy restrukturyzacji rolnictwa

W procesie przebudowy gospodarki i przechodzenia do gospodarki rynkowej uzewnętrznily się negatywne problemy w rolnictwie i w jego otoczeniu. Są to:

a. Grunty rolne przedsiębiorstw państwowych gospodarstw rolnych przejmowanych przez Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa i poddanie ich prywatyzacji i restrukturyzacji. W woj. olsztyńskim Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa do maja 1993 r. przejęła 81 PGR-ów o ogólnej powierzchni 260 tys. ha, a do przekazania przez Wojewodę pozostało 49 gospodarstw o łącznej powierzchni 75 tys. ha. W woj. suwalskim wg. stanu z września 1993 r. z ogólnej liczby 63 przedsiębiorstw o łącznej powierzchni 216 tys. ha, Agencja przejęła 38 przedsiębiorstw o powierzchni 86.7 tys. ha gruntów rolnych.

b. Brak sprawnych miejscowych organizacji obiegu przemysłowego poprzez system powiązań przemysłu rolno-spożywczego z producentami mleka, mięsa, owoców i warzyw oraz usługami turystycznymi.

c. Przestarzała technologia w zakładach przetwórstwa spożywczego ograniczająca wprowadzenie urozmaiconego asortymentu wyrobów i sprostanie wymogom konkurencyjności.

Istotnym ograniczeniem jest nieliczna sieć małych prywatnych zakładów przetwórstwa rolnego.

4. Brak efektywności w przemyśle

Mamy do czynienia z niedostosowaniem produkcji istniejących zakładów przemysłowych do wymogów i potrzeb rynku krajowego i eksportu. Postęp w tym zakresie obserwuje się w woj. olsztyńskim. Dotyczy on przemysłu meblarskiego, mięsnego oraz OZOS w Olsztynie.

5. Brak kapitału wewnętrznego

Brak kapitału miejscowego oraz mały napływ kapitału zagranicznego spowalnia procesy prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, a także powoduje niskie tempo powstawania prywatnych firm tworzących nowe miejsca pracy. Upadłość zakładów państwowych oraz brak ożywienia gospodarczego powodują stałą tendencję wzrostu bezrobocia na obszarze woj. olsztyńskiego i woj. suwalskiego, które aktualnie zaliczane są do obszarów o najwyższej stopie bezrobocia; w woj. olsztyńskim - 27%, w woj. suwalskim - 27.6 % (w kraju 15.4% - stan na sierpień 1993 r.).

6. Niski standard bazy turystycznej

Niski standard bazy noclegowej i obsługi ruchu turystycznego ogranicza wykorzystanie naturalnych zasobów przyrodniczych.

III. Priorytetowe przedsięwzięcia w regionie graniczącym z obwodem kaliningradzkim - województwa olsztyńskie i suwalskie

W celu aktywnego oddziaływania gospodarczego regionu obejmującego tereny województw olsztyńskiego i suwalskiego na obszar obwodu kaliningradzkiego, a także na państwa wschodniego basenu Morza Bałtyckiego, za niezbędne kierunki działań uznać należy:

- rozbudowę i budowę sieciowych ciągów i węzłowych urządzeń infrastruktury technicznej o znaczeniu krajowym i międzynarodowym;
- rozbudowę i budowę lokalnej i regionalnej infrastruktury technicznej;
- wspieranie polityką regionalną państwa oraz lokalną polityką samorządów, rozwoju przedsiębiorczości.

Rozbudowa infrastruktury o znaczeniu krajowym i międzynarodowym bez jednoczesnej rozbudowy infrastruktury lokalnej, zwłaszcza miejskiej, nie wpłynie na znaczący rozwój gospodarczy województw przygranicznych. Dobra i sprawna infrastruktura lokalna stwarza realne korzystne zachęty do lokowania w większej skali nowej działalności gospodarczej zorientowanej, z racji położenia geopolitycznego województw,

na rynki zagraniczne. Niedorozwój infrastruktury w dużym zakresie oraz brak wewnętrznego kapitału jednoznacznie wskazuje, że istniejące bariery infrastrukturalne nie mogą być usuwane regionalnymi, głównie samorządowymi, środkami finansowymi.

Przeprowadzona próba analizy potencjalnych warunków rozwoju oraz zidentyfikowanie głównych barier rozwojowych pozwoliły na określenie zakresu niezbędnych priorytetowych przedsięwzięć na obszarze województw olsztyńskiego i suwalskiego, które będą wpływać na zintensyfikowanie powiązań gospodarczych z obwodem kaliningradzkim i innymi państwami nadbałtyckimi.

1. Przejścia graniczne

1.1. Rozbudowa istniejących przejść granicznych

- a. Bezledy - drogowe międzynarodowe przejście graniczne dla ruchu osobowego i towarowego;
- b. Budzisko - drogowe przejście z Litwą dla ruchu osobowego i towarowego;
- c. Ogrodniki - drogowe przejście z Litwą
- d. Skandawa - kolejowe przejście graniczne dla transportu towarowego i osobowego;
- e. Bartoszyce - przejście kolejowe; doprowadzony z obwodu kaliningradzkiego szeroki tor tworzy dogodne warunki do przewozu towarów;
- f. Trakiszki - przejście kolejowe w kierunku Kowna;

1.2. Budowa nowych drogowych przejść granicznych

- a. Michałowo (gm. Barciany) - przejście o znaczeniu lokalnym; uruchomieniem przejścia zainteresowane są samorządy gmin: Barciany, Srokowo, Kętrzyn, Reszel i Korsze. Samorządy tych gmin upatrują w uruchomieniu tego przejścia szansę rozwoju kooperacji i wymiany towarowej z obwodem kaliningradzkim w zakresie przemysłu odzieżowego i wyrobów zmechanizowanego sprzętu gospodarstwa domowego;
- b. Gołdap - budowa przejścia drogowego dla ruchu osobowego i towarowego;
- c. Perły (gm. Węgorzewo) - budowa przejścia drogowego dla ruchu osobowego; planowane przejście na trasie Giżycko - Kaliningrad zmierza do obsługi ruchu turystycznego z obwodu kaliningradzkiego do rejonu Wielkich Jezior Mazurskich.

2. Modernizacja głównych ciągów transportowych

Otwarcie drogowych przejść granicznych w Bezledach (woj. olsztyńskie) i w Budzisku (woj. suwalskie) spowodowało wzrost natężenia ruchu na krajowych ciągach drogowych, nieprzystosowanych do takiego wzmożonego ruchu. Powoduje to obniżenie bezpieczeństwa użytkowników dróg i dużą kolizyjność w obrębie miast. W związku z tym za priorytetowe przedsięwzięcia uznać należy:

- a. modernizację drogi krajowej nr 51 na odcinku Bezledy - Olsztyn (długość 75 km);
- b. modernizację drogi krajowej nr 19 na odcinku Budzisko - Suwałki-Augustów;
- c. przebudowę drogi krajowej międzyregionalnej nr 16, Grudziądz - Olsztyn - Mragowo - Augustów (oprócz odcinka Olsztyn - Biskupiec), z uwagi na wzrastający ruch towarowy oraz turystyczny;
- d. poprawę stanu dróg wojewódzkich poprzez utwardzenie dróg gruntowych i modernizację dróg o nawierzchni ulepszonej - potrzeby w tym zakresie wyznacza występowanie dużego odsetka dróg gruntowych w woj. olsztyńskim (26%) i suwalskim (32%) w stosunku do ogółu dróg województwa;
- e. za priorytetowe przedsięwzięcia w transporcie kolejowym uznaje się
 - dokończenie elektryfikacji linii kolejowej Olsztyn - Morąg - Ełk;
 - elektryfikację linii Ełk - Giżycko - Korsze - Skandawa;
 - elektryfikację linii Sokółka - Augustów - Suwałki - Trakiszki;
 - budowę drugiego toru na linii Białystok - Ełk - Korsze.

3. Rozwój infrastruktury komunalnej

Realizacja priorytetowych funkcji ekologicznych (rekreacyjno-wypoczynkowej, sanatoryjnej, wdrażania rolnictwa ekologicznego, przetwórstwa lokalnych surowców, przemysłu nieuciążliwego dla środowiska o swobodnej lokalizacji) oraz funkcji handlowej, wynikającej ze współpracy z obwodem kaliningradzkim i wschodnimi państwami nadbałtyckimi, uwarunkowana jest budową i modernizacją infrastruktury komunalnej. Stan lokalnej infrastruktury komunalnej, a zwłaszcza uzbrojenia terenów przemysłowo-handlowych, utrudnia lub zachęca do lokalizacji nowych podmiotów gospodarczych.

Szczególnie istotne znaczenie, zarówno dla lokalizacji zakładów pracy, jak i rozwoju budownictwa mieszkaniowego, mają oczyszczalnie ścieków i sieci kanalizacyjne. Niedobór środków finansowych w budżetach gmin powoduje wydłużenie okresu realizacji tych inwestycji, a przez to wzrost kosztów. Również budżety wojewodów oraz środki wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej są niewystarczające dla wspierania tych przedsięwzięć.

Przykładowo gminy z terenu woj. suwalskiego złożyły wnioski o dofinansowanie w 1994 r. z budżetu wojewody oczyszczalni ścieków i wysypisk (38 zadań inwestycyjnych) na kwotę 79.618 mln zł. Przewidywane na rok 1994 możliwości budżetu wojewody pozwalają na dofinansowanie zaledwie 5 inwestycji (4 oczyszczalni ścieków i jednej kompostowni odpadów komunalnych) samorządowych w kwocie 10.000 mln zł.

Zakończenie i wnioski

Przygraniczne położenie województw olsztyńskiego i suwalskiego (graniczące z obwodem kaliningradzkim oraz z Litwą), w zmienionych warunkach politycznych, stwarza przesłanki do międzynarodowej współpracy gospodarczej nie tylko na obszarze pogranicza ale także o szerszym zasięgu terytorialnym obejmującym państwa wschodniego basenu Morza Bałtyckiego.

Rozwój międzynarodowej współpracy gospodarczej uwarunkowany jest:

- budową przejść granicznych, a na ich przedłużeniu modernizacją głównych ciągów drogowych i kolejowych oraz skojarzonych z nimi regionalnych i lokalnych powiązań drogowych;

- rozbudową powiązań telekomunikacyjnych i elektroenergetycznych, zwłaszcza w elementach stanowiących barierę w rozwoju nowych podmiotów gospodarczych;

- rozbudową lokalnej - głównie miejskiej infrastruktury technicznej stwarzającej warunki do korzystnej (mniej kosztownej) lokalizacji kapitału przeznaczonego na uruchomienie nowej działalności produkcyjnej jak i usługowej, zorientowanej proeksportowo.

Niski stopień zagospodarowania omawianych województw, wiodąca funkcja rolnictwa o postępującej recesji w produkcji roślinnej i

zwierzęcej oraz mała efektywność i konkurencyjność przedsiębiorstw państwowych, powodują w efekcie brak kapitału miejscowego do uruchomienia prywatnych firm tworzących nowe miejsca pracy w regionie charakteryzującym się najwyższą w kraju stopą bezrobocia.

W tych warunkach w pełni uzasadnione jest zewnętrzne wsparcie, środkami z budżetu państwa, działań podejmowanych w województwach - zarówno przez administrację rządową i samorządową, jak również ważnych inicjatyw środowisk lokalnych.

Jedną z głównych dziedzin mających realne szanse ożywienia gospodarczego i nawiązania współpracy gospodarczej, z obwodem kaliningradzkim, jest gospodarka żywnościowa. Zakres wzajemnych powiązań dotyczyć może:

- ulepszenia i promowania hodowli bydła mięsnego (w oparciu o centra hodowli w Dagałach i Bałdach na terenie woj. olsztyńskiego);
- hodowli drobiu, a zwłaszcza indyków prowadzonej i rozpowszechnianej przez Wydział Zootechniczny ART w Olsztynie;
- kooperacji w zakresie upraw m.in. takich kultur roślinnych jak rzepak, buraka cukrowego i rozwoju na tej bazie przetwórstwa zlokalizowanego m.in. w Bartoszycach i Dobrym Mieście;
- szkolenia kadr i doradztwa rolniczego przez ośrodki doradztwa w Olsztynie i Suwałkach.

Jednym z ważniejszych kierunków działań zmierzających do ożywienia współpracy gospodarczej m.in. z obwodem kaliningradzkim może być powołanie wspólnych izb gospodarczych, których zadaniem byłoby:

- zintegrowanie firm zainteresowanych wzajemną współpracą gospodarczą;
- udzielanie informacji prawnych i finansowych;
- sprawdzanie wiarygodności firm.

Taką inicjatywę podjęło już woj. olsztyńskie.

W pobudzaniu rozwoju przedsięwzięć gospodarczych zorientowanych na rynki zagraniczne, istotną rolę odgrywać mogą aktualne, określone przez rząd, instrumenty ekonomiczno - finansowe pobudzające do tworzenia miejsc pracy w gminach szczególnie zagrożonych wysokim bezrobociem. W 1993 do takich gmin zakwalifikowano w woj. olsztyńskim 49 jednostek (84%), a w woj. suwalskim 36 jednostek (75% ogółu gmin).

Tomasz Komornicki

POWIĄZANIA TRANSPORTOWE POLSKI I OBWODU KALININGRADZKIEGO STAN AKTUALNY, WYKORZYSTANIE, PERSPEKTYWY

Podobnie jak większość obecnych granic Polski, granica z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej jest granicą historycznie młodą. W 1945 rozdzieliła ona na pół jednolity organizm gospodarczy niemieckich Prus Wschodnich. Rozdzieleniu uległa również stosunkowo dobrze rozwinięta sieć transportowa tego obszaru. W efekcie potencjalne powiązania komunikacyjne terenów leżących po obu stronach dzisiejszej granicy są tu znacznie lepsze aniżeli w przypadku wszystkich pozostałych sąsiadów Polski. Dotyczy to przede wszystkim sieci dróg kołowych. Znaczna część szlaków kolejowych została bowiem zdemontowana jeszcze w czasie II wojny światowej lub bezpośrednio po jej zakończeniu.

1. Obecne powiązania transportowe

1.1. Wykorzystanie istniejących szlaków transportowych

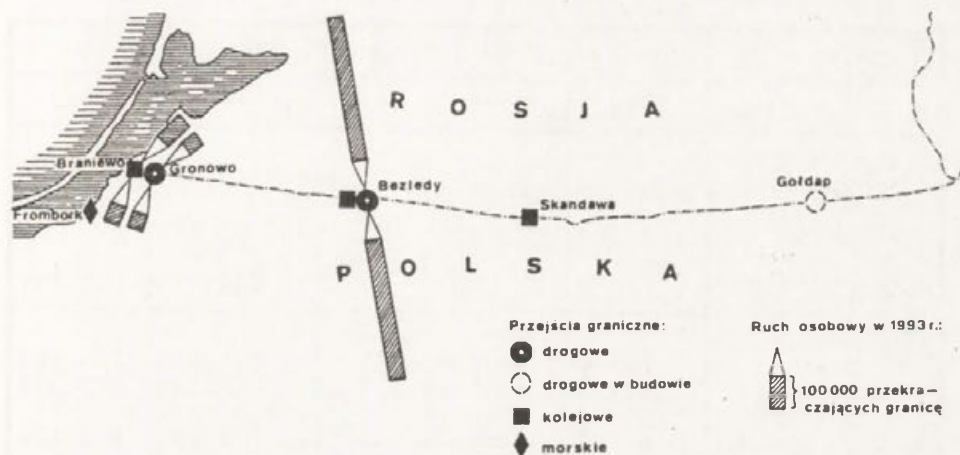
Wg mapy topograficznej granicę polsko-rosyjską przecina 17 dróg o nawierzchni utwardzonej (w tym jedna autostrada). Całkowita długość granicy z Obwodem Kaliningradzkim wynosi 209.73 km. Jedna droga przypada więc średnio na 12.3 km granicy. Dla porównania na granicy polsko-czeskiej średnio na 15.1 km, niemieckiej 24.3, białoruskiej 29.1 km a ukraińskiej nawet 47.8 km. Jednocześnie jednak aktualny stopień wykorzystania istniejących szlaków jest znikomy a ich stan techniczny na ogół krytyczny. Drogowe przejścia graniczne funkcjonują aktualnie jedynie na dwóch drogach: Braniewo-Kaliningrad (Gronowo) i Olsztyn-Kaliningrad (Bezledy). Stopień wykorzystania istniejących, transgranicz-

nych dróg o nawierzchni twardej wynosi zatem 11.8% i jest najniższy spośród wszystkich granic Polski (dla porównania na granicy ukraińskiej wynosi on 27.3%, słowackiej 38.5% i niemieckiej 63.2%). W rzeczywistości w przypadku niektórych dróg trudno jest jednak mówić o faktycznym przecinaniu granicy. Ich nawierzchnia urywa się na polskim szlabanie granicznym a odcinek wewnątrz rosyjskich systemów ochrony granicy jest niejednokrotnie całkowicie zarośnięty i w praktyce nie istnieje. Odbudowa tych dróg wymaga więc na ogół większych nakładów finansowych niż się powszechnie sądzi.

W roku 1937 obecną granicę polsko-rosyjską przecinało aż 13 linii kolejowych (T.Lijewski, 1993). 10 spośród nich zlikwidowano w roku 1945. Tory zostały wówczas całkowicie rozebrane. Z pozostałych trzech szlaków tylko jeden (Elbląg-Braniewo-Kaliningrad) wykorzystywany jest (od 1992 roku) dla komunikacji pasażerskiej. Pozostałe dwa, przekraczające granicę w Bartoszycach i Skandawie, obsługują niewielkie ilości pociągów towarowych. Tylko sporadycznie odnotowuje się tam przekroczenia granicy w trybie paszportowym (patrz tab.1)

1.2. Transgraniczny ruch osób

Aż do początku lat 90-tych ruch graniczny pomiędzy Polską i Obwodem Kaliningradzkim praktycznie nie istniał. W roku 1980 na podstawie paszportów granicę w obu kierunkach przekroczyło łącznie zaledwie ok. 5 tysięcy osób, 1.7 tys. samochodów ciężarowych i niecałe 300 samochodów osobowych. Aż do roku 1992 ruch na obydwu przejściach drogowych był ograniczony przez szereg sztucznych utrudnień formalnych (w Gronowie jest tak do dzisiaj). Mimo to już w latach 1990 - 1991 nastąpił bardzo szybki wzrost liczby podróżnych do i z Obwodu Kaliningradzkiego. W 1991 granicę przekroczyło ponad 232 tys. osób, 29 tys. samochodów osobowych i 4 tys. ciężarowych. Prawdziwy "boom" nastąpił jednak po pełnym udostępnieniu przejścia w Bezledach oraz uruchomieniu regularnej komunikacji kolejowej przez punkt w Braniewie. W 1993 liczba podróżnych przekroczyła 1.1 mln (w obu kierunkach), z czego 870 tys. przypadało na przejście Bezledy / Bagrationowsk, nieco ponad 100 tys. na punkt Gronowo / Mamonowo i 150 tys. na połączenie kolejowe Gdynia-Braniewo-Kaliningrad. W sumie udział ruchu osobowego do i z Obwodu Kaliningradzkiego w całości ruchu na granicach Polski wzrósł z 0.01% w roku 1980 do 0.61% w 1993. Szczegółowe dane odnośnie granicznego ruchu osób przedstawiono w tabeli 1.

Ryc.1 Ruch osobowy przez granicę przez polsko-rosyjskie przejścia graniczne w 1993 r.

Charakterystyczny jest, obserwowany na przestrzeni ostatniego roku, wzrost udziału obywateli polskich wśród przekraczających granicę. W 1992 stanowili oni 38.5% wszystkich przekraczających; w 1993 już 50.1%. Wynika to prawdopodobnie ze zmniejszającej się opłacalności tzw. drobnego handlu bazarowego (masowe przyjazdy mieszkańców Obwodu celem odsprzedaży "rublowych" towarów) przy jednoczesnym zwiększeniu zainteresowania Obwodem Kaliningadzkim wśród polskich przedsiębiorców a także turystów.

Przedstawione powyżej liczby nie obejmują ruchu na morskich przejściach granicznych. Ruch taki odbywa się (w ostatnich dwóch latach) pomiędzy portami w Gdańsku i Fromborku a Kaliningradem, za sprawą turystycznych rejsów wodolotowych. W 1993 na przystani we Fromborku granicę przekroczyło blisko 12 tysięcy osób, w tym przeszło 7 tysięcy obywateli polskich.

Tabela 1

Osobowy ruch graniczny pomiędzy Polską i obwodem kaliningradzkim w latach 1980-1993

przejścia graniczne	osobowy ruch graniczny w obu kierunkach*				
	1980	1990	1991	1992	1993
Kolejowe:					
Braniewo	0	122	2.449	132.582	152.609
Bartoszyce	0	0	0	0	60
Skandawa	0	684	554	189	18
KOLEJOWE RAZEM	0	806	3.003	132.771	152.687
Drogowe:					
Gronowo	2.940	39.548	112.213	164.349	103.814
Bezledy	2.132	42.578	117.563	613.640	868.307
DROGOWE RAZEM	5.072	82.126	229.776	777.989	972.121
R A Z E M	5.072	82.932	232.779	910.760	1124.808
udział w całości ruchu na gr. Polski w %	0.01	0.10	0.20	0.58	0.61

* w zestawieniu uwzględniono wyłącznie ruch paszportowy, bez tzw. obsługi środków transportu (m.in. załogi pociągów)

1.3. Transgraniczny ruch pojazdów

Udział samochodów osobowych z rejestracją polską wśród ogółu takich pojazdów przekraczających granicę polsko-rosyjską jest jeszcze większy niż to miało miejsce w przypadku ruchu osób. W 1993 wynosił on 64.4%. Wynika to z faktu, iż obywatele Obwodu częściej niż Polacy korzystają z międzynarodowej komunikacji publicznej. Jednocześnie jednak na przestrzeni ostatnich dwóch lat wyjątkowemu nasileniu uległo zjawisko importu do Obwodu Kaliningradzkiego używanych samochodów z Niemiec, Holandii i innych krajów Europy Zachodniej. Znalazło to swój wyraz w statystykach ruchu granicznego. W 1992 liczba samochodów osobowych przekraczających granicę w kierunku z Polski do Obwodu przekraczała o ok. 1000 liczbę przekraczających ją w kierunku przeciwnym. W roku 1993 różnica ta wzrosła do ok. 12 tysięcy. Biorąc pod uwagę, że powroty do Polski przez kraje trzecie (Litwę) mają znaczenie marginalne, możemy przyjąć, że różnica ta odzwierciedla skalę prywatne

Tabela 2

Ruch pojazdów osobowych pomiędzy Polską i obwodem kalinin-gradzkim

Przejścia graniczne	1992			1993		
	do Polski	z Polski	% poj. z rej. polską	do Polski	z Polski	% poj. z rej. polską
Gronowo	17.981	19.465	53.34	18.814	20.118	60.51
Bezledy	43.068	42.602	49.44	120.603	131.319	65.02
RAZEM	61.049	62.067	50.63	139.417	151.437	64.42

Tabela 3

Ruch pojazdów ciężarowych pomiędzy Polską i obwodem kalinin-gradzkim

Przejścia graniczne	1992			1993		
	do Polski	z Polski	% poj. z rej. polską	do Polski	z Polski	% poj. z rej. polską
Gronowo	776	998	33.15	1.068	1.270	45.17
Bezledy	8.621	8.303	38.67	8.792	8.961	46.64
RAZEM	9.397	9.301	38.15	9.860	10.231	46.47

go importu samochodów przez terytorium Polski. Dla znacznej części importowanych pojazdów krajem docelowym nie jest jednak Rosja lecz Litwa. Sprowadzający samochody Litwini wybierają trasę przez obwód kalininogradzki w celu uniknięcia kolejek na polsko-litewskim przejściu w Ogrodnikach.

Miarą ożywienia transgranicznych kontaktów gospodarczych jest szybki wzrost liczby przekraczających granicę samochodów ciężarowych. W roku 1993 liczba ta wynosiła 20.1 tys. pojazdów (w obu kierunkach). Udział ciężarówek podróżujących do i z Rosji w całości ruchu na granicach Polski, jest większy niż w przypadku ruchu osób i wynosi 0.92%. W latach ubiegłych w ruchu transgranicznym dominowały udające się na zachód Europy ogromne pojazdy państwowego przedsiębiorstwa Sovtranstvo. Na przestrzeni ostatniego roku wyraźnie wzrósł udział ciężarówek z rejestracją polską (z 38.2% w 1992 do 46.5% w 1993).

Świadczy to o rosnącej roli drobnych przedsiębiorstw transportowych i handlowych we wzajemnych kontaktach gospodarczych. Ogromna większość tego typu firm to firmy polskie. Również w przypadku samochodów ciężarowych zauważalna jest przewaga pojazdów wyjeżdżających z Polski nad wjeżdżającymi. W 1993 wynosiła ona ok. 370 ciężarówek. Może to, choć nie musi, świadczyć o tranzytowym imporcie pojazdów ciężarowych do Obwodu Kaliningradzkiego. Dane odnośnie ruchu pojazdów osobowych i ciężarowych przedstawiono w tab. 2 i 3.

Zarówno w przypadku samochodów osobowych jak i ciężarowych przytłaczająca większość ruchu granicznego odbywa się przez przejście w Bezledach. Udział punktu w Gronowie nie przekracza 20%. Wynika to z wciąż jeszcze utrzymujących się ograniczeń formalnych przy podróżowaniu szosą Mamonowo-Braniewo (ze strony polskiej bez przeszkód mogą z niego korzystać jedynie mieszkańcy województw elbląskiego i gdańskiego, a ponadto w przypadku wjazdu do Obwodu przez Gronowo, obligatoryjny jest powrót tą samą trasą). W efekcie możemy dziś mówić o przeciążeniu przejścia w Bezledach. W roku 1992 w meldunkach Straży Granicznej ani razu nie wspomniano o kolejkach granicznych na granicy z Rosją. W 1993 kolejki takie były już na porządku dziennym, a czas oczekiwania na odprawę przekraczał niejednokrotnie kilkanaście godzin. Powodem blokowania się przejścia jest przede wszystkim jego niedostateczna rozbudowa po stronie rosyjskiej (m.in. brak oddzielnych stanowisk odprawy dla samochodów ciężarowych) oraz niezwykle skrupulatny system rosyjskiej kontroli cłenej.

1.4. Regularne połączenia komunikacyjne

Północna i południowa część przedwojennych Prus Wschodnich połączone były za czasów niemieckich 74 parami pociągów pasażerskich na dobę (T.Lijewski, 1993). Począwszy od roku 1945 aż do 1992 z Polski do Obwodu Kaliningradzkiego nie istniało żadne regularne połączenie komunikacyjne. Nieliczni, w tym okresie, podróżni zmuszeni byli do korzystania z okrężnej trasy przez Wilno. W roku 1992 uruchomione zostało codzienne pospieszne połączenie kolejowe Gdynia - Elbląg - Braniewo-Mamonowo - Kaliningrad (i z powrotem). Wykorzystuje ono zachowany do dziś przedwojenny tor o szerokości zachodnioeuropejskiej. Umożliwia to przekraczanie granicy bez konieczności zmiany podwozi wagonów. Aktualny rozkład jazdy przewiduje też uruchomienie w najbliższych

miesiącach dwóch lokalnych połączeń kolejowych z Braniewa do Kaliningradu.

Począwszy od 1992 w żywiłowy sposób zaczęto też urochamiać linie autobusowe z terenu Polski do Kaliningradu. W sierpniu 1993 istniało 10 regularnych połączeń tego typu, na których odbywało się 106 kursów powrotnych tygodniowo. Bezpośrednie połączenie autobusowe z Kaliningradem posiadały: Białystok (42 kursy tygodniowo), Olsztyn (14), Gdańsk (14), Kętrzyn (14), Elbląg (7), Bydgoszcz (7), Lubliniec (woj. częstochowski; 6) i Warszawa (2 kursy). Ponadto tranzytem przez Kaliningrad kursowały autobusy z Warszawy do Sankt Petersburga (7 kursów tygodniowo). Większość linii autobusowych przekraczała granicę na przejściu w Bezledach. Jedynie autobusy z Gdańska i Elbląga kursowały przez Gronowo. Wszystkie istniejące linie obsługiwane były wymiennie przez współpracujące ze sobą przedsiębiorstwa polskie (terenowe oddziały PKS lub firmy prywatne) i rosyjskie (państwowe lub prywatne).

Jest charakterystyczne, że większość połączeń autobusowych ma charakter dalekobieżny. Jako regionalne uznać można co najwyżej linie z Elbląga, Olsztyna i Kętrzyna. Zupełnie brak jest natomiast połączeń stricte lokalnych, których istnienie byłoby wyrazem autentycznej współpracy transgranicznej na najniższym szczeblu. Potrzeba uruchomienia takich linii jest tym większa, że nadal na obydwu czynnych przejściach granicznych obowiązuje zakaz przekraczania granicy pieszo.

Do regularnych połączeń komunikacyjnych z Obwodem Kaliningradzkim można też zaliczyć wodoloty kursujące w sezonie letnim pomiędzy Gdańskiem i Fromborkiem a Kaliningradem. Ich pasażerami są najczęściej uczestnicy krótkich wycieczek turystycznych (często obywatele niemieccy), bądź handlowo-turystycznych. Do dziś nie istnieje natomiast połączenie lotnicze z terenu Polski do Kaliningradu.

2. Perspektywy rozwoju powiązań transportowych

2.1. Uwarunkowania wzrostu natężenia ruchu granicznego

Należy sądzić, że w najbliższych latach będziemy mieli do czynienia z dalszym wzrostem ruchu tak osób jak i pojazdów przez granicę polsko-rosyjską. Skala tego wzrostu zależy jednak od szeregu czynników politycznych i ekonomicznych m.in. takich jak:

- pozycja polityczna Obwodu Kaliningradzkiego w Federacji Rosyjskiej, a co za tym idzie stopień otwartości Obwodu na wymianę gospodarczą i turystyczną,

- sukces bądź niepowodzenie działań zmierzających do koncentracji działalności gospodarczej na obszarze Wolnej Strefy Ekonomicznej "Jantar" warunkujący rozwój wymiany handlowej w skali ogólnoeuropejskiej,

- rozwój autentycznych transgranicznych kontaktów gospodarczych (w tym o charakterze ściśle lokalnym),

- sytuacja ekonomiczna po obydwu stronach granicy wyrażająca się w zróżnicowaniu cen artykułów konsumpcyjnych (masowe podróże w celu odsprzedaży towarów lub na zakupy),

- rozwój infrastruktury turystycznej w Obwodzie Kaliningradzkim warunkujący napływ turystów z Europy Zachodniej (przede wszystkim z Niemiec) i z Polski.

Istotnym czynnikiem jest też tempo rekonstrukcji i rozbudowy transgranicznej infrastruktury transportowej. Warunkuje ono techniczną możliwość wzrostu ruchu osób i pojazdów. Dlatego w najlepiej pojętym interesie obydwu stron leży jak najszybsze otwarcie granicy w sensie czysto technicznym. W przeciwnym razie właśnie braki infrastrukturalne mogą już wkrótce okazać się głównym czynnikiem hamującym wzajemne kontakty handlowe i współpracę transgraniczną.

2.2. Najważniejsze zadania decyzyjne i inwestycyjne

Poniżej zestawiono w punktach najważniejsze zadania stojące przed władzami centralnymi i lokalnymi Polski i Rosji w kontekście poprawy wzajemnych związków transportowych:

1. Poprawa wykorzystania istniejących powiązań kolejowych, w szczególności normalnotorowej linii Braniewo-Kaliningrad. Wskazane byłoby także uruchomienie połączeń pasażerskich przez pozostałe przejścia kolejowe w Skandawie (Korsze-Czerniachowsk) i Bartoszycach (Olsztyn-Kaliningrad). Dla rozwoju wymiany towarowej szczególne znaczenie może mieć właściwe wykorzystanie stacji przeładunkowej (suchy port) w Skandawie. W dalszej perspektywie należałoby także rozważyć możliwość rekonstrukcji niektórych tras rozebranych po drugiej wojnie światowej.

2. Budowa nowoczesnych magistrali drogowych i przejść granicznych o wysokiej przepustowości (z wydzielonymi terminalami do od-

prawy samochodów ciężarowych) na głównych szlakach kołowych z Kaliningradu do Elbląga (autostrada poniemiecka, przejście graniczne w Grzechotkach, powiązanie z autostradą A-1 w rejonie Malborka) i z Kaliningradu do Olsztyna (przez Bezledy, konieczne wykonanie obwodnic takich miast jak: Bagrationowsk, Bartoszyce, Lidzbark Warmiński, Dobre Miasto, a w perspektywie także Olsztyn) i dalej do Warszawy.

3. Otwarcie maksymalnej liczby lokalnych przejść granicznych umożliwiających rozwój kontaktów gospodarczych w mikroskali, oraz stanowiących bazę dla turystyki transgranicznej. Opracowania Centralnego Urzędu Planowania (K.Fiedorowicz, 1992) wymieniają docelowo 7 takich punktów: Gołdap (obsługa ruchu turystycznego rejonu Puszczy Rominckiej, ewentualnie ruch tranzytowy z Obwodu Kaliningradzkiego na Białoruś; przejście znajduje się aktualnie w budowie), Perły (trasa Węgorzewo-Czerniachowsk), Michałkowo (trasa Kętrzyn - Żeleznodorożnyj), Szczurkowo (droga Korsze-Sępopol-Domnowo-Kaliningrad), Lelkowo, (droga Pieniężno-Korniewo; alternatywna trasa z Olsztyna do Kaliningradu), Gronowo (po przejęciu funkcji tranzytowych przez pobliskie Grzechotki) i Nowa Karczma (na Mierzeji Wiślanej, wyłącznie dla ruchu turystycznego, najlepiej tylko pieszego). Obowiązująca umowa międzypaństwowa, podpisana przez prezydentów Polski i Rosji wspomina jednak tylko o trzech przejściach lokalnych (Gronowo, Perły i Gołdap). W umowie nie znalazło się miejsce dla przejścia w Michałkowie (droga Kętrzyn-Żeleznodorożnyj), pomimo że w celu jego uruchomienia zawiązany został celowy związek gmin "Barcia". W praktyce jak dotąd, poza Gołdapią, prac budowlanych nie rozpoczęto jeszcze na żadnym z przejść.

4. Zniesienie zakazu przekraczania granicy pieszo.

5. Uruchomienie komunikacji lotniczej pomiędzy Warszawą i Kaliningradem.

6. Rozwój międzynarodowej żeglugi przybrzeżnej obsługującej ruch turystyczny w rejonie Zalewu Wiślanego i Zatoki Gdańskiej (np. połączenie Trójmiasta, lub Helu z ośrodkami turystyczno-wypoczynkowymi Sambii).

Nieziernie istotną kwestią jest też odpowiednia koordynacja inwestycji prowadzonych po obu stronach granicy. Jak dotychczas pozostawia ona wiele do życzenia. Po stronie rosyjskiej rekonstrukcja poniemieckiej autostrady Elbląg - Kaliningrad znajdują się już prawie na ukończeniu. Jednocześnie po stronie polskiej trasa ta ma nadal charakter

podrzędnej drogi lokalnej. Co więcej żadna ze stron nie przystąpiła jak dotąd do budowy samego przejścia granicznego w Grzechotkach. Nowoczesna autostrada z Kaliningradu będzie więc jak narazie prowadzić do nikąd... W ostatnich latach Polska zainwestowała natomiast około 100 mld złotych w budowę przejścia granicznego w Bezledach. Powstało tam m.in. jedenaście pasów odprawy, magazyny i oczyszczalnia ścieków. Jednocześnie po stronie rosyjskiej nie przeprowadzono prawie żadnych prac modernizacyjnych. Opisana sytuacja jest typowym przykładem braku koordynacji już na poziomie ogólnej koncepcji priorytetowych tras komunikacyjnych. Jest to tym bardziej niezrozumiałe, że potencjalne oba szlaki drogowe (z Kaliningradu na Elbląg i na Olsztyn) mają jednakowo istotne znaczenie i wcale nie muszą stanowić dla siebie konkurencji.

Literatura

- 1.Fiedorowicz Kazimierz, 1992, *Międzynarodowe powiązania transportowe Polski, stan i perspektywy*, Instytut Turystyki, Warszawa,
- 2.Komornicki Tomasz, 1992, *Ruch osobowy na polskich przejściach granicznych - analiza zmian 1980-1991*, Geografia w Szkole nr. 5
- 3.Komornicki Tomasz, 1994, *Międzynarodowe regularne połączenia autobusowe pomiędzy Polską i pozostałymi krajami Europy*, Biuletyn nr 5 programu "Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski", str 103-116, Warszawa
- 4.Komornicki Tomasz, 1994, *Przepustowość polskich drogowych przejść granicznych*, Biuletyn nr 5 programu "Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski", str 85-102, Warszawa
- 5.Lijewski Teofil, 1994, *Infrastruktura komunikacyjna Polski wobec zmian politycznych i gospodarczych w Europie Środkowej i Wschodniej*, Zeszyty IGiPZ PAN nr 23, Waeszawa
- 6.Lijewski Teofil, 1993, *Infrastruktura transportu wschodniego pogranicza Polski*, Biuletyn nr 2 programu "Podstawy Rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski", IGiPZ PAN, Warszawa, 1993

Halina Powęska

HANDEL I USŁUGI W STREFIE POGRANICZA POLSKO-ROSYJSKIEGO

I. Wstęp

Zmiana ustroju społeczno-gospodarczego z centralnie planowanego na rynkowy, pełne otwarcie granic, zmiana sytuacji geopolitycznej Polski i Rosji, pojawienie się za granicami naszych państw nowych sąsiadów, także o innym niż dotychczas ustroju, spowodowały masową migrację ludności, najczęściej w celach nielegalnej wymiany handlowej. Wybuchła również, dławiona przez długi okres czasu, możliwość swobodnego poruszania się i wyjazdów. Jednocześnie szybkość wprowadzanych reform w poszczególnych krajach była i jest różna, co spowodowało dyferencjację zachodzących procesów, obserwowalną chociażby w różnym stopniu refinansowania produktów. Skutkiem tego była i jest nadal różnica cen towarów. Bardzo opłacalnym zajęciem stał się nielegalny obrót towarowy pomiędzy sąsiadującymi krajami. W wyniku tego handel jest najszybciej rozwijającą się dziedziną usług w obszarach przygranicznych. Przyjmuje on najróżniejsze formy: od handlu plecakowo-bazarowego do powstających firm handlu zagranicznego. Rozwój handlu tworzy popyt na usługi innego rodzaju jak bytowe, gastronomiczne, transportowe itd. Bardzo istotnym zagadnieniem jest problem tempa aktywizacji badanego terenu. Pojawia się wiele pytań dodatkowych dotyczących zakresu terytorialnego występowania tego typu zjawisk. Czy ogranicza się on do obszarów przygranicznych a jeśli tak, to czy jest adekwatny do podziału administracyjnego? Czy może rozwija się wzdłuż arterii komunikacyjnych?

Niniejszy referat powstał w oparciu o doświadczenia zebrane w czasie badań terenowych prowadzonych w lipcu 1993 roku we współpracy z prof. Andrzejem Werwickim.

<http://rcin.org.pl>

W niniejszym referacie chciałabym odnieść się do dwóch zagadnień: 1) wyposażenie przejść granicznych w infrastrukturę usługową oraz 2) rozwój usług w strefie przygranicznej. Badaniem objęto usługi materialne takie jak: transportowe, bytowe, gastronomiczne i handlowe. Szczególną uwagę zwrócono na handel, ze względu na szybkość zachodzących zmian. Oprócz obserwacji terenowych wykorzystywano informacje z rejestrów gminnych dotyczących działalności gospodarczej przeprowadzając wśród gmin ankiety na ten temat.

II. Wyposażenie przejść granicznych w usługi

1. Przejścia stałe czynne

Na odcinku granicznym z Obwodem Kaliningradzkim znajdują się trzy przejścia stałe czynne dostępne w ruchu międzynarodowym. Jest to przejście kolejowe w Braniewie, drogowe w Bezledach i morskie we Fromborku.

Przejście w Bezledach, choć zaliczane do tzw. przejść średnich, charakteryzuje się dużym rozmachem budowlanym (w chwili prowadzenia badań było w stanie rozbudowy). Ostatecznie dla celów odprawy granicznej przeznaczonych będzie 11 pasów ruchu. Działające usługi znajdowały się w większości w blaszanych kontenerach, natomiast w budowie było siedem dużych budynków przeznaczonych do obsługi osób przekraczających granicę. Ilość placówek usługowych wydaje się odpowiadać potrzebom: działają tam dwie firmy ubezpieczeniowe, trzy spedycyjne oraz dwa kantory wymiany walut. Stosunkowo najliczniej występują tam placówki małej gastronomii rozmieszczone przy drodze dojazdowej do przejścia. Przy przejściu zlokalizowano również kiosk i sklep, prowadzący sprzedaż vaucherów. Brak jest natomiast większych, stałych placówek gastronomicznych typu bar, restauracja. Przejście administrowane jest przez wojewodę olsztyńskiego, który kładzie duży nacisk również na wygląd otoczenia przejścia, głównie drogi dojazdowej. Wsie tam położone otrzymały dofinansowanie na infrastrukturę społeczną (wodociągi i kanalizacja). Największym i najbardziej kosztownym przedsięwzięciem będzie jednak ulepszenie i poszerzenie drogi dojazdowej. Obecnie można napotkać odcinki, gdzie niemożliwe jest wyminięcie się dwóch ciężarówek. Krajobrazowo bardzo interesujące, obsadzone drze-

wami, kręte, mazurskie drogi okazały się barierą w rozwoju transportu na tym terenie.

Kolejowe przejście graniczne Braniewo-Kaliningrad jest od 1 czerwca 1993 roku otwarte w ruchu międzynarodowym. Kursują przez nie dwa pociągi dziennie. Odprawa paszportowa i celna odbywa się, bez względu na warunki pogodowe, na peronie dworcowym w Braniewie, gdzie brak jest jakiegokolwiek zabezpieczenia organizacyjnego dla odprawy pasażerów. Dodać jednak należy, że większość podróżnych udaje się w dalszą podróż do Elbląga i Gdyni. Natężenie ruchu na tej linii nie należy do największych. W bezpośredniej bliskości dworca znajdują się trzy placówki handlowe (mieszany asortyment) i jedna mała gastronomia.

Morskie przejście graniczne we Fromborku administrowane jest przez Urząd Morski w Gdyni a obsługiwane przez Straż Graniczną z Braniewa. Jest ono przeznaczone dla turystycznych i sportowych połączeń z Kaliningradem, w związku z czym natężenie ruchu jest minimalne. Poza ludnością polską w dużym stopniu połączenia wodolotowe są wykorzystywane przez Niemców, zainteresowanie których tym przejściem i taką formą transportu przyczyniło się w dużym stopniu do otwarcia portu dla ruchu międzynarodowego. W porcie brak jest infrastruktury granicznej. Wodoloty cumują przy moło, a w czasie dużego wiatru korzystają z przystani rybackiej. W sąsiedztwie moła znajdują się dwa kioski gastronomiczne i parking, mający o tyle istotne znaczenie, że można odbyć turystyczny rejs do Kaliningradu i z powrotem w ciągu jednego dnia. Trasa wodolotowa jest przedsięwzięciem prywatnym. Ta sama firma prowadzi również rejsy z Elbląga. Podobnie jak we Fromborku odpraw pasażerów dokonuje placówka Straży Granicznej z Braniewa. Choć Frombork ma status międzynarodowego przejścia, a w Elblągu dokonuje się odpraw doraznie, to właśnie tam armator zbudował obiekty dla odprawy celnej i paszportowej, którym towarzyszą usługi gastronomiczne - kawiarnia i kiosk spożywczy.

2. Przejścia o ograniczonym ruchu

Na odcinku granicy z Obwodem Kaliningradzkim znajdują się dwa przejścia o ograniczonym ruchu: drogowe w Gronowie i kolejowetowarowe w Skandawie. Przejście Gronowo-Mamonowo I jest czynne przez 12 godzin dziennie (8-20) i dostępne dla obywateli Obwodu Kaliningradzkiego z rosyjskiej strony i Województwa Elbląskiego i Gdańskiego z polskiej. Pozostali mogą korzystać z tego przejścia po uzyskaniu

pozwolenia z Komendy Mazursko-Warmińskiej Straży Granicznej w Kętrzynie. Przejście wyposażone jest w urządzenia do kontroli weterynaryjnej, fitosanitarnej i sanitarnej. Na przejściu znajdują się przedstawicielstwa dwóch towarzystw spedycyjnych, a na drodze dojazdowej kiosk gastronomiczny i sklep. Podobnie jak w przypadku Bezledów, przejście usytuowane jest w ciągu drogi IV klasy technicznej, wąskiej, krętej, nie dostosowanej do ruchu tranzytowego i towarowego. Ponadto pełne otwarcie tego przejścia uniemożliwia szeroki przejazd kolejowy w odległości kilku kilometrów od granicy. Pomimo tego, Wojewoda Elbląski, który administruje przejście, planuje jego rozbudowę i unowocześnienie. Przewiduje się zainstalowanie oświetlenia, wybudowanie wiaty z kanałami na cztery samochody, poszerzenie drogi dojazdowej, budowę hydroforni i sanitariatów, pomieszczeń socjalnych, stacji transformatorowej, oczyszczalni ścieków, instalację łączy telefonicznych i urządzeń ochrony środowiska.

Kolejowe towarowe przejście w Skandawie nie jest wyposażone w żadną infrastrukturę usługową.

III. Rozwój usług handlowych w strefie przygranicznej

Jak wspomniano na wstępie najintensywniej i najbardziej różnorodnie rozwijał się handel, w związku z czym osobno rozpatruje się handel sklepowy, bazarowy w połączeniu z obwoźnym oraz przedsiębiorstwa handlu zagranicznego.

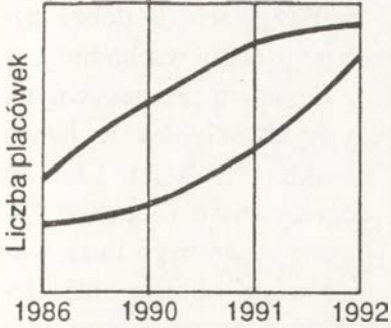
1. Handel sklepowy

Profesor Werwicki analizując sieć placówek handlu detalicznego wyróżnił pięć modeli obrazujących przemiany przywidywaczne:

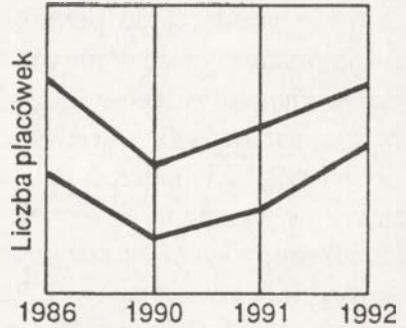
- a) progresywny,
- b) recesyjno -progresywny,
- c) progresywno-recesyjny,
- d) niestabilny i
- e) recesyjny.

Jednostki terytorialne, w których zmiany w liczbie sklepów zachodziły zgodnie ze schematem dynamicznym, po zakłóceniach w jej wzroście w latach 1980-86, wykazywały nieustanny do 1992 roku dyna-

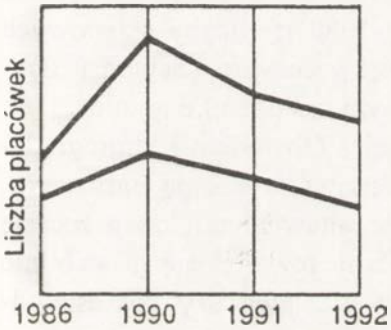
A. Model progresywny

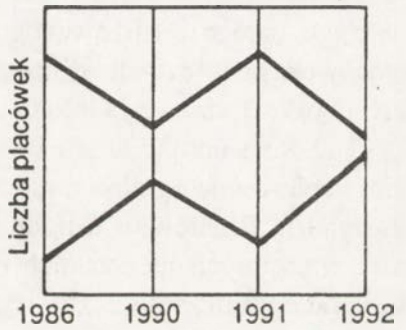
B. Model recesyjno-progresywny

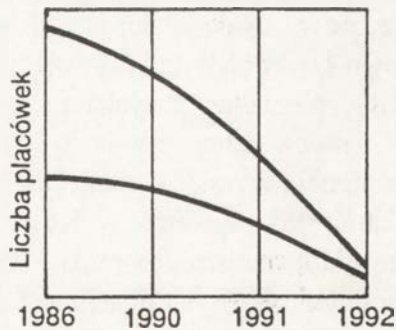
C. Model progresywno-recesyjny

D. Model niestabilny

E. Model recesyjny

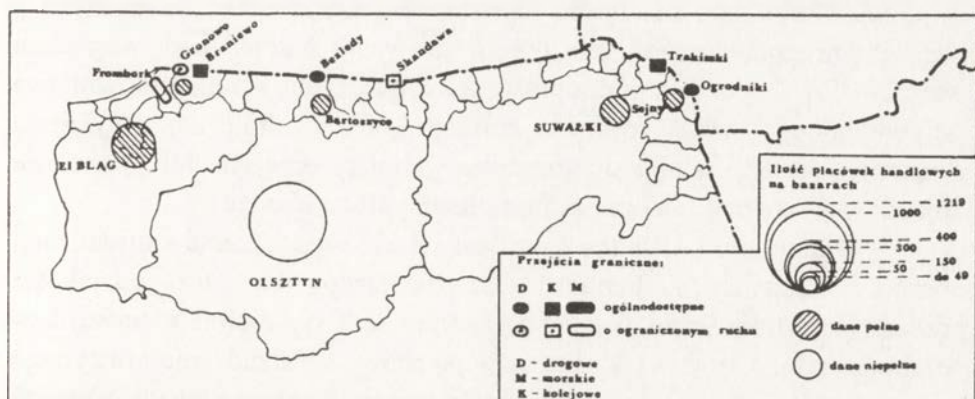
Ryc.1 Dynamika rozwoju handlu sklepowego i rzemiosła usługowego

miczny przyrost ilości sklepów (Schemat A). Na pograniczu polsko-rosyjskim zgodnie z tym modelem zachowywały się Bartoszyce, leżące na trasie wiodącej do przejścia granicznego w Bezledach. Podobna sytuacja miała miejsce w innych miejscowościach na granicy wschodniej, w których handel sklepowy rozwija się zgodnie z modelem progresywnym. W przypadku, gdy okres wzrostu liczby czynnych sklepów w latach 1990-1992, był poprzedzony znacznym jej spadkiem w latach 1986-90 mamy do czynienia z modelem recesyjno-progresywnym (Schemat B). Model progresywno-recesyjny przedstawia sytuację odwrotną a mianowicie szybki wzrost placówek handlowych w pierwszym okresie oraz nieznaczny spadek w latach 90-tych (schemat C). Odnotowano również jednostki administracyjne nie poddające się żadnemu z tych schematów a ich zachowanie połączono w model niestabilny (Schemat D). Większość jednostek bez przejść granicznych zachowywało się zgodnie z modelem recesyjno-dynamicznym i niestabilnym. Tam, gdzie odnotowano spadek w ciągu całego analizowanego okresu (po 1986 r.) liczby sklepowych placówek handlowych sformułowano model recesyjny (Schemat E) - Frombork, Braniewo i Gołdap na interesującym nas odcinku granicy.

Reasumując w strefie przygranicznej z Obwodem Kaliningradzkim zachowanie zgodne z modelem dynamicznym wykazują Bartoszyce. Frombork, Braniewo i Gołdap przeżywały w omawianym okresie recesję a w pozostałych jednostkach handel detaliczny rozwijał się niestabilnie bądź po ograniczeniu liczby tego typu placówek w pierwszym okresie odnotowano niewielki wzrost w początkach lat 90-tych.

2. Handel bazarowy i obwoźny

Oprócz handlu detalicznego niezwykle istotnym, szczególnie ostatnio stał się handel bazarowy. Najczęściej jest to handel, który możemy określić jako plecakowo-ławkowy. Przybywający do nas obywatele państw byłego ZSRR, pieniądze uzyskane ze sprzedaży często wymieniają na dolary. Trzeba jednak zaznaczyć, że ostatnio w Polsce pojawiła się również tendencja wymiany pieniężno-towarowej. Wiąże się to z wieloma czynnikami. Po pierwsze w Rosji i innych państwach ościennych pojawiła się grupa zamożnych ludzi i wzrosło zapotrzebowanie na dobra typu zachodniego, których dostępność i produkcja w Polsce jest duża a jednocześnie są dużo tańsze. Szczególnie dużym powodzeniem cieszą się buty sportowe produkowane w podwarszawskich warsztatach rzemieślniczych. Podobnie rzecz ma się z dzinsami i koszulami.

Ryc.2 Rozmieszczenie bazarów w polsko-rosyjskiej strefie przygranicznej

Rozmieszczenie bazarów jest proporcjonalne do wielkości ośrodków polskich ze względu na siłę nabywczą tych miast. Zgodnie z zasadą grawitacji i dostępności w ośrodkach największych a jednocześnie leżących w pobliżu granicy najefektywniej można sprzedać swe produkty. W związku z tym bazy są największe w Olsztynie i Elblągu, nieco mniejsze w Braniewie, Bartoszycach i Lidzbarku Warmińskim. Działalność bazarowa, którą można zaliczyć do zjawisk "przygranicznych" rozwija się wzdłuż linii komunikacyjnych, ma więc charakter wektorowy a nie powierzchniowy czy punktowy. Długość wektorów jest różna i dlatego często sięgają one aż do centrum kraju np. do Warszawy lub Łodzi. Handel bazarowy, chociaż nie w pełni uchwytny dla systemu podatkowego i stanowiący bazę dla nielegalnego przewozu towarów (przemysł), może być i jest pozytywnym zjawiskiem z punktu widzenia rozwoju danego terenu, o ile pieniądze zarobione na tym procederze zostają zainwestowane właśnie w ten obszar. Poziomy rozwoju danego obszaru i jego obraz kształtują zarówno jego władze jak i mieszkańcy. Władze dochody czerpią z różnych opłat. Najczęściej sprowadza się to do opłat placowych oraz od działalności gospodarczej. Najczęściej spotykana na bazarze formą podmiotu gospodarczego jest handel obwoźny, którego właściciel rejestruje swoją firmę w miejscu zamieszkania i tam płaci podatki. Swoją działalność natomiast może prowadzić na terenie całego kraju. Ponieważ brak informacji o stałych miejscach zamieszkania osób handlujących na bazarach przygranicznych, trudno ocenić na ile bazar przynosi wymierne korzyści dla danego samorządu lokalnego. Obraz wpływów finansowych jest w ten sposób bardzo rozmyty i trudno ocenić

w jakich kierunkach rozchodzą się transfery przychodów uzyskanych z handlu przygranicznego. Jednakże obserwacja terenu pod względem wzrostu ilości nowych podmiotów gospodarczych, stanu budownictwa indywidualnego oraz rozwoju infrastruktury technicznej, wykazała zasadniczą różnicę w obrazie gmin leżących przy przejściu lub przy trasie dojazdowej do przejścia oraz gmin położonych na uboczu.

Odmiennym zagadnieniem jest jakość wyposażenia i organizacji obszarów bazarowych. Standard obszarów targowych zależy od jakości podłoża (wybetonowane, wysypane żwirem bądź o zupełnie nieutwardzonej nawierzchni), oraz wyposażenia w podstawowe urządzenia i instytucje typu sanitariaty czy punkty pierwszej pomocy. Zaobserwowano również występowanie różnego rodzaju stoisk dla handlujących: stałe, zadaszone ławy i stoły oraz zupełnie odkryty teren dla handlarzy łózkowo-plecakowych. Występowanie dużej ilości stałych stoisk, przymocowanych do podłoża gwarantuje uporządkowanie przestrzenne, brak zagęszczenia i bałaganu. Na pograniczu polsko-rosyjskim daje się zauważyć stopień uporządkowania bazaru proporcjonalny do wielkości ośrodka i jego usytuowania. W miastach wojewódzkich np. w Elblągu wyposażenie dostosowane jest do potrzeb handlujących, to znaczy istnieją tam drewniane i metalowe pawilony dla handlarzy stałych oraz stoły dla handlujących czasowo, zaś podłoże jest wybetonowane lub wysypane żwirem. Nienajgorsza sytuacja panuje również w Braniewie i Bartoszycach, gdzie nieduże targowisko połączono z boiskiem sportowym, a porządku pilnują dodatkowo przedstawiciele urzędu Miasta w towarzystwie psów.

Oprócz stale czynnych bazarów gdzie odbywa się wymiana międzynarodowa w krajobrazie polskiego pogranicza północnego funkcjonują cotygodniowe targi rolnicze koncentrujące się na zaopatrzeniu miejscowej ludności. Szczególną uwagę na bazyry zwrócono ze względu na to, że po rozpoczęciu restrukturyzacji tak na omawianym terenie jak i w całej Polsce, na obszarach przygranicznych były one najbardziej wyróżniającym się elementem krajobrazu. Ponadto wpływały one aktywnie na inne działy usług.

3. Przedsiębiorstwa handlu zagranicznego

Oprócz działalności bazarowej na terenach przygranicznych z Obwodem Kaliningradzkim mamy do czynienia z wymianą handlową prowadzoną poprzez przedsiębiorstwa handlu zagranicznego. Jednakże

brak doświadczeń w tym względzie a jednocześnie bardziej skomplikowana struktura tego przedsięwzięcia jak również wzajemna nieufność kontrahentów polskich i rosyjskich sprawiają, że skala zjawiska nie jest duża.

4. "Legalny przemysł".

Innym procederem handlowym jest kilkakrotne przekraczanie granicy, przez te same osoby w ciągu jednego dnia i przewożenie towarów. Osoby te nie popełniają więc przestępstwa z punktu widzenia prawa celnego. Przekroczenie prawa polega w tym wypadku na niewpłaćaniu podatku dochodowego od sprzedanych towarów. Jednakże na odcinku polsko-rosyjskim skala zjawiska nie jest duża. Niewątpliwie jest to związane z rzadkim zaludnieniem po obu stronach granicy.

IV. Usługi pozostałych typów

Dla potrzeb niniejszego badania osobno potraktowano gastronomię typu restauracja, bar mleczny, a także tak zwaną małą gastronomię jak np. kurczaki z różną czy frytki. Zaobserwowano spadek ilości dużych jednostek gastronomicznych (najczęściej były to placówki GS) a jednocześnie wzrost placówek małej gastronomii, przy czym podobnie jak w przypadku handlu obwoźnego miejsce zarejestrowania placówki nie jest tożsame z miejscem działalności. Najczęściej placówki małej gastronomii w terenie zaobserwowano na bazarach w dużych miastach (Olsztyn, Elbląg), natomiast zarejestrowanych najwięcej jest w gminach gdzie nie ma przejść granicznych.

Spadek, bądź wzrost liczby placówek bytowych zależał bardziej od sytuacji społeczno-politycznej w kraju niż od obecności przejścia granicznego. W okresie 1986-1990 zaobserwowano żywiołowy wzrost liczby placówek tego typu. Jednakże podaż nowo powstałych placówek była zbyt duża w stosunku do popytu i dlatego około roku 1991 wiele z tych punktów zamknięto.

Liczba jednostek świadczących usługi transportowe znacznie wzrosła po przyzwoleniu na prowadzenie prywatnej działalności gospodarczej. Przy czym wzrost ten nie był skorelowany z obecnością przejść granicznych. Wręcz odwrotnie - najwięcej tego typu placówek usługowo-

wych odnotowano w gminach, gdzie przejść nie ma. Powyższa sytuacja dowodzi, że przejście i możliwość swobodnego korzystania z niego aktywizuje cały region, a granice administracyjne nie są żadnym wyznacznikiem.

V. Wnioski

Poza handlem bazarowym na prezentowanym obszarze rozwój usług jest proporcjonalny do sytuacji w całym kraju. Jest to z pewnością wynikiem małej liczby przejść oraz krótkim okresem ich funkcjonowania. Rozwojowi współpracy nie sprzyja również rzadkie osadnictwo po polskiej i rosyjskiej stronie. Są to przejścia najczęściej położone w terenie wiejskim, rzadko zaludnionym, poza tym nie występuje transgraniczny ruch pieszy, który w bardzo dużym stopniu aktywizuje gospodarczo teren.

Można zauważyć stymulującą rolę władz wojewódzkich, które dążą do aktywizacji terenu przeznaczając na to stosowne fundusze. Jest to uzupełnienie często niejako stagnującego zachowania ludności.

Opisane wyżej problemy przechodzenia od gospodarki centralnie planowanej do rynkowej są zupełnie nowe. Nie istnieje model teoretyczny na podstawie którego można oprzeć hipotezy. Dzieje się coś zupełnie sprzecznego z teorią rozwoju społeczeństw od ustroju feudalnego do komunistycznego, w którym ustroj kapitalistyczno - demokratyczny stał zawsze niżej niż podstawy ustrojowe gwarantujące gospodarkę centralnie planowaną. Teoria ta była podstawową tezą ekonomii politycznej, której podstawy wpajano naszemu społeczeństwu. Dzieją się więc procesy odwrotne do zakodowanych podstaw teoretycznych. Zrozumienie tego faktu jest pierwszym krokiem do uzyskania jaśniejszego obrazu sytuacji społeczno-gospodarczej i politycznej w naszym i ościennych krajach.

Włodzimierz Zgliński

**PRZEKSZTAŁCENIA WŁASNOŚCIOWE
ROLNICTWA PAŃSTWOWEGO W
PÓŁNOCNO-WSCHODNIM REGIONIE POLSKI,
ze szczególnym uwzględnieniem województw graniczących z
obwodem kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej**

1. Wprowadzenie

Celem artykułu jest przedstawienie procesów przekształceń sektora państwowego rolnictwa i problemów związanych z jego prywatyzacją i dostosowaniem do warunków gospodarki rynkowej w województwach sąsiadujących z obwodem kaliningradzkim. Polskie doświadczenia w tym zakresie mogą być przydatne w konstruowaniu programów i przebiegu przekształceń rolnictwa obwodu kaliningradzkiego dostosowujących je do gospodarki rynkowej.

Północno-wschodni obszar Polski sąsiadujący z obwodem kaliningradzkim charakteryzuje się wysokim udziałem restrukturyzowanego i prywatyzowanego rolnictwa państwowego. W 1985 r. w przeszło połowie gmin (67 gmin) udział gospodarstw uspołecznionych w ogóle użytków rolnych przekraczał 50%, z czego w 4 gminach: Lichnowy, Frombork, Korsze i Gołdap - 70%. W czwartej części gmin (32 gminy) wskaźnik ten utrzymywał się w granicach 30-50%, w 10 gminach 15-30%, a tylko w 19 gminach użytki rolne sektora uspołecznionego zajmowały do 15% ogółu użytków rolnych.

W 1992 r. (a więc w momencie rozpoczęcia przemian restrukturyzacyjnych) powierzchnia użytków rolnych gospodarstw państwowych wynosiła tu 627 tys. ha, co stanowiło prawie 40% ogółu użytków rolnych. W poszczególnych województwach wskaźnik ten wynosił w: elbląskim - 47,7%, olsztyńskim - 44,8% i w suwalskim - 32,8%.

Organizacja przestrzenna sektora państwowego rolnictwa podporządkowana tu była systemowi i technologii wielkoprzestrzennej

gospodarki (nawiązując zresztą do uformowanej w XIX wieku junkierskiej gospodarki folwarcznej). Charakteryzuje się ona ukształtowanym przez dziesiątki lat układem rozłogu dostosowanym do warunków przyrodniczych oraz istnieniem ośrodków gospodarczych i specjalistycznych ferm hodowlanych oraz skoncentrowanych ośrodków mieszkalnych, odróżniających się od wiejskiej sieci osadniczej.

PGR-y obok istotnych dla kraju funkcji produkcyjnych (zwłaszcza w produkcji zbóż, mięsa i mleka, wykwalifikowanego materiału siewnego i hodowlanego), stanowiły ważne ogniwo w sieci osadniczej oraz tworzyły infrastrukturę techniczną i społeczno-kulturową. W wielu gminach były dominującymi ośrodkami życia gospodarczo-społecznego.

W latach 1989-1992 (przed powołaniem Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa - AWRSP), nie licząc się ze skutkami ekonomiczno-społecznymi, regionalnym zróżnicowaniem i specyfiką produkcji oraz popytem na ziemię, a tylko ze względów doktrynalnych i ideologicznych, PGR-y jak wszystkie działy gospodarki, poddano silnej restrykcji gospodarczo - finansowej. Gospodarstwa te jako symbole socjalistycznej gospodarki rolnej miały za wszelką cenę, jak najszybciej zniknąć z krajobrazu Polski.

Okazało się, że państwowe przedsiębiorstwa gospodarki rolnej (PPGR) charakteryzowały się znacznie mniejszą odpornością na narastające zjawiska kryzysowe i były najmniej przygotowane do tego typu terapii szokowej i szybkich zmian restrukturyzacyjnych dostosowujących je do wolnego, konkurencyjnego rynku. W następstwie dokonujących się przemian nastąpił znaczny spadek produkcji, wyprzedaż i dewastacja majątku, odłogowanie gruntów, drastyczny wzrost zadłużenia a nawet bankructwo wielu gospodarstw [3,7].

Przemiany restrukturyzacyjne objęły też sferę społeczną, powodując przede wszystkim bezrobocie wśród załóg gospodarstw, szczególnie duże tam, gdzie udział sektora państwowego był dominujący. Bezrobocie w byłych PGR stało się problemem społeczno-ekonomicznym i moralnym. W jego następstwie nastąpiło zubożenie mieszkańców wsi i nasiliły się zjawiska patologii społecznej, które w konsekwencji rzutować będą na możliwości restrukturyzacji rolnictwa i jego otoczenia.

Oddzielenie sfery socjalnej od działalności produkcyjnej gospodarstw (słuszne w warunkach gospodarki rynkowej) i nie stworzenie warunków dla jej samodzielnej egzystencji, spowodowało zubożenie obszarów wiejskich w placówki infrastruktury społecznej i stworzyło

"pustkę kulturową" w wielu gminach. Nie podjęcie racjonalnych, zróżnicowanych regionalnie działań i brak strategii rozwoju dotyczących transformacji sektora państwowego, najbardziej dotknęły województwa północnej i zachodniej Polski, charakteryzujące się jego największym udziałem, w tym też województwa sąsiadujące z obwodem kaliningradzkim.

Przebieg przemian restrukturyzacyjno-własnościowych rolnictwa, zwłaszcza związanych z problemem bezrobocia jest tu też zdeterminowany specyficznymi, regionalnymi uwarunkowaniami, do których należą:

- małe zurbanizowanie, małe uprzemysłowienie i niedostateczny rozwój infrastruktury,
- monokulturowa struktura gospodarki, w której dominujące znaczenie ma rolnictwo,
- słabo zróżnicowana struktura zawodowa ludności oraz niskie i mało zróżnicowane kwalifikacje siły roboczej,
- słabo wykorzystana szansa rozwoju turystyki i ograniczenie jej tylko do sezonu letniego,
- wysoka stopa bezrobocia w rolnictwie jak również w pozarolniczej działalności gospodarczej.

Województwa sąsiadujące z obwodem kaliningradzkim Centralny Urząd Planowania (CUP) zaliczył do obszarów depresji społeczno - ekonomicznej (do kategorii tej należą także województwa: koszalińskie i słupskie). Są to obszary na których nastąpił głęboki regres gospodarczy i największe bezrobocie, spowodowane całkowitym załamaniem dotychczas dominującego rolnictwa uspołecznionego.

2. Przebieg przekształceń restrukturyzacyjno-prywatyzacyjnych gruntów państwowego sektora rolnictwa

Do końca czerwca 1994 r. w trzech Oddziałach Terenowych Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w: Elblągu, Olsztynie i Suwałkach¹⁾ przejęto do Zasobu WRSP grunty 330 zlikwidowanych

¹⁾ Do trzech oddziałów terenowych AWRSP w Polsce Północno-Wschodniej należą następujące województwa: oddział w Elblągu - gdańskie i elbląskie, oddział w Olsztynie - olsztyńskie, ostrołęckie i ciechanowskie, oddział w Suwałkach - suwalskie białostockie i łomżyńskie.

Tabela 1

Ilość i struktura własnościowa gruntów przejętych do Zasobu WRSP do 30 czerwca 1994 r.

Oddział AWRSP	Grunty przejęte do Zasobu WRSP w tys. ha		
	ogółem	z PPGR	z PFZ i innych tytułów
Elbląg	283,5	261,0	22,5
Olsztyn	421,1	376,5	44,6
Suwałki	285,6	239,7	45,9
RAZEM	990,2	877,2	113,0
Polska	4045,4	3653,9	391,5

Źródło: Materiały Agencji Własności Rolnej Skarzu Państwa

państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej (PPGR) o łącznej powierzchni 877.281 ha (24% gruntów PPGR przejętych przez AWRSP w Polsce). Jednocześnie przejęto grunty należące do Państwowego Funduszu Ziemi (PFZ) i innych użytkowników, o łącznym areale 113.944 ha (29% przejętych w Polsce gruntów PFZ).

W ogólnym areale przejętych gruntów znajdowało się 55.497 ha gruntów odłogowanych (5,6%) i 10.280 ha gruntów będących w bezumownym użytkowaniu (używanych głównie przez bezrobotnych pracowników PPGR). Najwięcej gruntów odłogowanych występowało w Oddziale Suwalskim - 33.866 ha (11,8%). W olsztyńskim było ich 12.739 ha (3,0%), a w elbląskim 8.892 ha (3,1%).

W trzech województwach bezpośrednio sąsiadujących z Obwodem Kaliningradzkim (elbląskie, olsztyńskie i suwalskie), przyjęto do Zasobu WRSP, do końca czerwca 1994, ogółem 794.066 ha gruntów, z czego 713.467 ha (89,8%) należało do 267 byłych PPGR. W województwach tych zakończył się proces przejmowania gruntów PPGR, natomiast do przejścia pozostało jeszcze 11.186 ha gruntów należących do PFZ.

Dla każdego przejętego gospodarstwa państwowego przygotowany jest program restrukturyzacyjny uwzględniający uwarunkowania społeczno-ekonomiczne takie jak: stan zatrudnienia, stan majątku trwałego i obrotowego, zapotrzebowanie na grunty ze strony rolników indywidualnych, zadłużenie gospodarstw i roszczenia byłych właścicieli. Restrukturyzacja gospodarstw zakłada różnorodne formy ich zagospoda-

Tabela 2

Struktura własnościowa gruntów przejętych do Zasobu WRSP w województwach: elbląskim, olsztyńskim i suwalskim

Województwo	Grunty przejęte do Zasobu WRSP w ha		
	ogółem	z PPGR	z PFZ i innych tytułów
elbląskie	192 387	173 096	19 291
olsztyńskie	368 666	332 986	35 680
suwalskie	233 013	207 385	25 628
RAZEM	794 066	713 467	80 599

Źródło: Materiały Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa

Tabela 3

Zagospodarowanie gruntów Zasobu WRSP do dn. 30.06.1994
w tys. ha

Oddział AWRSP	grunty prze- jęte do zasobu WRSP	grunty		grunty zasobu WRSP					
		prze- ka- zane nieod- płatnie	sprze- dane	powie- rzchnia ogółem	zagospodarowane przez:			oczekujące na zagospoda- rowanie	
					dzier- żawę	tymcza- sowy zarząd	admini- strowa- nie	ogółem	użyczo- ne
Elbląg	283,67	1,35	14,10	228,76	64,04	175,77	7,69	20,71	1,01
Olsztyn	421,06	1,03	3,64	327,30	149,76	206,96	32,38	27,29	6,38
Suwałki	285,59	1,30	3,34	193,18	152,64	93,73	0,99	33,58	1,36
RAZEM	990,32	3,68	21,08	749,24	366,44	476,46	41,06	81,58	8,75
Polska	4045,43	24,67	93,41	3927,34	1499,43	1922,95	200,23	304,72	51,63

Źródło: Materiały Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa

rowywania: sprzedaż, dzierżawę, administrowanie, przekazanie w zarząd na rzecz innych jednostek (w tym skarbu państwa), przekazanie szkołom rolniczym, zwrot gruntów Kościołowi Katolickiemu, przekazanie Lasom Państwowym i Parkom Narodowym oraz przekazanie gminom na cele infrastrukturalne.

Analiza zagospodarowania gruntów w 3 badanych Oddziałach AWRSP wykazała, że z przyjętych 990,2 tys. ha gruntów, rozdysponowanych zostało, w mniej lub bardziej trwałej formie (sprzedaż, dzierżawa, przekazanie nieodpłatne, administrowanie) - 432,26 tys ha, co stanowi 43,6% przejętych gruntów (nieco tylko mniej niż średnio w kraju - 44,9%). Największy odsetek tak rozdysponowanych zasobów występował w Oddziale Suwalskim - 55,4%, następnie w olsztyńskim - 44,4%, najniższy był zaś w elbląskim - 30,7%.

Najkorzystniejszą, z punktu widzenia interesów Agencji i Państwa, formą rozdysponowania mienia jest jego sprzedaż i dzierżawa. Łącznie w trzech Oddziałach Agencji sprzedano 21,08 tys. ha gruntów (2,1% przejętych gruntów; nieco mniej niż średnio w kraju - 2,3%). Wydzierżawionych zostało 366,44 tys. ha gruntów (37,0%, tyle samo co średnio w kraju).

W województwach bezpośrednio sąsiadujących z Obwodem Kaliningradzkim sprzedano łącznie 12.808 ha gruntów (1,6% wszystkich przejętych), z czego 9.772 ha z byłych PPGR i 3.037 ha z PFZ. Najwięcej gruntów sprzedano w województwie elbląskim - 8.312 ha (4,3%), następnie w olsztyńskim - 2.638 ha (0,7%), a najmniej w suwalskim - 1.859 ha (0,7%). W województwach tych wydzierżawiono natomiast łącznie 288.230 ha (36,3% przejętych gruntów), z czego 261.559 (90,7%) pochodziło z byłych PPGR, a 26.671 ha z PFZ. Najwięcej gruntów wydzierżawiono w woj. suwalskim - 122.670 ha (52,6%), następnie - 121.856 ha (33,0%) w olsztyńskim, i tylko 43.704 ha (22,7%) w elbląskim.

W związku z całkowitym rozdysponowaniem mienia poprzez sprzedaż, dzierżawę i nieodpłatne przekazanie, do końca czerwca 1994 roku, likwidacji uległo 47 gospodarstw w Oddziale suwalskim Agencji, 29 w elbląskim i 25 w olsztyńskim. Czynnikiem hamującym procesy prywatyzacyjne jest niedostatek środków finansowych u potencjalnych nabywców oraz trudności z uzyskaniem preferencyjnych kredytów na zakup ziemi, a w przypadku dzierżawy na wykup majątku obrotowego i ruchomych środków trwałych. Niska dochodowość produkcji rolnej i deko-

niunktura w rolnictwie, spowodowana wysokimi kosztami produkcji i niską rentownością, jest również jednym z głównych czynników opóźniających procesy prywatyzacji rolnictwa państwowego. Większość przejętego areалу ziemi pozostaje więc w formie tymczasowego zarządu WRSP (gospodarstwa Skarbu Państwa) i oczekuje na trwałe zagospodarowanie.

3. Przekształcenia własnościowe państwowych gospodarstw rybackich

Specyficzną formą gospodarki północno-wschodnich województw, graniczących z Obwodem Kaliningradzkim, jest działalność rybacka prowadzona w licznych jeziorach należących do byłych państwowych przedsiębiorstw rybackich. Udział wód śródlądowych przejętych przez AWRSP od byłych gospodarstw rybackich w ogólnej powierzchni przejętych gruntów wynosił tu 15,8% i był najwyższy w Oddziale Suwalskim Agencji - 33,1%

AWRSP, wykonując ustawową funkcję powiernika Skarbu Państwa, od stycznia 1992 r. rozpoczęła proces sukcesywnego przejmowania mienia państwowych gospodarstw rybackich od wojewodów, którzy byli ich organami założycielskimi. Ogółem w kraju do 31 grudnia 1993 roku do zasobu Agencji przyjęto mienie wszystkich gospodarstw rybackich o ogólnej wartości netto 2,3 bln zł i o powierzchni 262.594 ha jezior i 40.300 ha stawów. W oddziałach Elbląg, Olsztyn i Suwałki przejęto odpowiednio 14.431 ha, 46.161 ha i 66.084 ha - łącznie 126.676 ha, czyli prawie połowę krajowej powierzchni jezior należących do gospodarstw rybackich. W samym tylko woj. suwalskim przejęto 725 jezior, od drobnych akwenów typu "oczka", po jezioro Śniardwy.

Restrukturyzacja i prywatyzacja gospodarstw rybackich okazała się bardzo złożonym i skomplikowanym procesem. Obok realiów ekonomiczno-organizacyjnych prywatyzowanych przedsiębiorstw, uwzględniać ona musi istotne ze społecznego punktu widzenia sprawy pracownicze, a w szczególności obiektywnie istniejące uwarunkowania środowiskowe, aktualne przepisy, a także inne pozarybackie funkcje jakie spełniają jeziora i stawy w gospodarce ogólnonarodowej (retencjonowanie wód, żegluga, rekreacja i turystyka wodna).

Tabela 4

Powierzchnia wód śródlądowych przejętych przez AWRSP od państwowych gospodarstw rybackich (31.12.1993 r.)

Oddział AWRSP	Powierzchnia przejętych gruntów w ha	Powierzchnia przejętych jezior w ha	Powierzchnia przejętych stawów w ha	Udział wód śródl. w pow. przejętych gruntów w %
Elbląg	242 664	14 431	310	6,0
Olsztyn	371 654	46 161	713	12,6
Suwałki	203 164	66 084	1 246	33,1
OGÓŁEM	817 482	126 676	2 269	15,8

Źródło: Materiały Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa

Skomplikowanym zagadnieniem jest np. zmiana statusu własnościowego Jeziora Śniardwy. Jezioro to w całości wchodzi w skład w Mazurskiego Parku Krajobrazowego, z wieloma rezerwatami przyrody. Na zachodnim jego brzegu znajduje się Zakład Doświadczalny Instytutu Genetyki i Hodowli Zwierząt PAN w Popielnie, ze słynnym rezerwatem tarpanów. Przez jezioro przebiega szlak żeglugi mazurskiej. Jest też ono ogólnokrajową atrakcją turystyczną. Wszystkie te funkcje ograniczają możliwości ingerowania Agencji, gdyż jezioro stanowi dobro ogólnonarodowe.

W zdecydowanej większości, w opracowywanych programach restrukturyzacyjnych przyjęto, że najkorzystniejszą formą prywatyzacji z punktu widzenia długofalowych interesów państwa, jest przekazywanie jezior w dzierżawę. Wody jezior nadal pozostają wówczas własnością Skarbu Państwa, a korzystanie z nich może odbywać się na zasadach istniejących uregulowań prawnych. Dla dzierżawcy oznacza to, że nie będzie on miał prawa zabrania swobodnego i bezpłatnego dostępu do wody, urządzania kąpielisk i uprawiania sportów wodnych. Umowa dzierżawy upoważnia dzierżawcę wyłącznie do wykorzystywania jezior w celu prowadzenia racjonalnej działalności gospodarczej w zakresie rybactwa śródlądowego. ogólne zasady prowadzenia racjonalnej gospodarki rybackiej określa ustawa o rybactwie śródlądowym zawierająca szczegółowe ustalenia w zakresie uwarunkowań biologiczno-środowiskowych hodowli i połowu ryb.

Tabela 5

Zagospodarowanie mienia państwowych gospodarstw rybackich - stan w dniu 31.12.1993 r.

Oddział AWRSP	Powierzchnia wód w ha							
	Przejętych		W zagospodarowaniu przez:					
			tymczasowy zarząd		administrowanie		dzierżawę	
	jezior	stawów	jezior	stawów	jezior	stawów	jezior	stawów
Elbląg	14 431	310	13 750	310	-	-	681	-
Olsztyn	46 161	713	46 161	713	-	-	-	-
Suwałki	66 084	1 246	61 533	1 088	-	-	4 551	158
RAZEM	126 676	2 269	121 444	2 111	-	-	5 232	158
Polska	262 594	40 300	231 030	34 470	14 730	2 819	16 427	2 873

Źródło: Materiały Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa

W celu stworzenia stabilnych warunków ekonomicznych dla przyszłych dzierżawców ustalono nowe obwody rybackie (znacznie mniejsze od obwodów państwowych gospodarstw rybackich), których wielkość zapewnia podstawowe źródło dochodu dla dzierżawcy i jego rodziny.

Część jezior może być również przekazana do sprzedaży w trybie przetargów. Jeziora te muszą jednak spełniać szereg warunków, z których najważniejsze to:

- są to jeziora o wodach stojących w rozumieniu ustawy Prawo Wodne,
- nie są położone na obszarach prawnie chronionych (rezerваты, parki krajobrazowe),
- nie są w planach przestrzennego zagospodarowania przeznaczone do wykorzystania rekreacyjnego.

Zagospodarowanie mienia przejętych do zasobu WRSP państwowych gospodarstw rybackich w województwach sąsiadujących z Obwodem Kaliningradzkim, w końcu 1993 r. przedstawia tabela 5. Jak wynika z przedstawionego w niej zestawienia proces prywatyzacji mienia po byłych państwowych gospodarstwach rybackich, podobnie jak w całym

kraju, przebiega tu bardzo powoli. Większość akwenów wodnych znajduję się dotychczas w tymczasowym zarządzie Skarbu Państwa (tylko 4,1% jezior zostało wydzierżawionych), a skądinąd słuszne uwarunkowania prawne i skomplikowana procedura ogranicza proces prywatyzacji.

4. Zmiany zatrudnienia związane z restrukturyzacją PPGR w województwach sąsiadujących z Obwodem Kaliningradzkim

W 367 zlikwidowanych na terenie trzech województw graniczących z Obwodem Kaliningradzkim PPGR, których mienie przejęto protokularnie do Zasobu WRSP, w dniu przejęcia pracowało łącznie 22.257 osób. Stanowiło to 11,6% zatrudnionych we wszystkich PPGR na terenie Polski, z chwilą przejęcia ich do zasobu WRSP. Należy zaznaczyć, że w latach 1989-1992, a więc w okresie gdy PGR podporządkowane były Ministrowi Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej oraz wojewodom, zatrudnienie było znacznie większe. Trudna sytuacja PGR-ów spowodowana wprowadzeniem gospodarki rynkowej doprowadziła do systematycznego spadku zatrudnienia. W 1988 r. w PPGR w całym kraju zatrudnionych było 434,9 tys. osób, a na początku 1992 już tylko 261 tys. osób (40% stanu z 1989 r.). Podobne tendencje występowały w trzech badanych województwach.

W wyniku działań restrukturyzacyjnych zmierzających do tworzenia gospodarstw zdolnych do prowadzenia w warunkach gospodarki rynkowej trwale rentownej produkcji, w sposób radykalny zmniejszono zatrudnienie. W całym kraju 30.06.1994 r. wynosiło ono 5,2 osoby na 100 ha przejętych gruntów, zaś na omawianym obszarze wskaźnik ten był jeszcze mniejszy i wynosił w woj. elbląskim 3,9, w olsztyńskim 3,6 i w suwalskim tylko 1,7.

Najważniejszym problemem społecznym związanym z restrukturyzacją i prywatyzacją PGR są bezrobotni. Na ogół są to ludzie, którzy w większości przypadków utacili pracę bez własnej winy, w dużym stopniu bez wykształcenia, całe życie związani z danym gospodarstwem zarówno pracą jak i otrzymanym z PGR mieszkaniem.

W ciągu czterech ostatnich lat (1990-1993) w wyniku przemian własnościowych PGR w całym kraju straciło pracę około 260 tys. osób z czego 180 tys. jeszcze przed restrukturyzacją przedsiębiorstw. Wg stanu

Tabela 6

Zmiany zatrudnienia związane z restrukturyzacją PPGR do dnia 30.06.1994 r.

Województwo	zatrudnieni w PPGR przejętych przez AWRSP	zatrudnieni		zwolnieni	osoby które przeszły na emeryturę i renty
		w gospodarstwach Skarbu Państwa	u nowych właścicieli i dzierżawców		
elbląskie	6 696	3 812	2 086	665	133
olsztyńskie	12 109	5 499	1 642	4 200	768
suwalskie	3 452	871	999	1 570	62
RAZEM	22 257	10 182	4 727	6 435	963
Polska	191 446	85 945	50 427	49 146	8 817

Źródło: Materiały Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa

Tabela 7

Bezrobotni według ostatniego miejsca pracy (stan w końcu 1993 r.) w tysiącach

Województwo	Bezrobotni pracujący poprzednio			w tym w rolnictwie i leśnictwie			
	1992	1993	Różnica	1992	1993	% do ogółu	
						1992	1993
elbląskie	36,1	44,1	8,0	6,1	6,6	16,89	14,97
olsztyńskie	70,3	82,4	12,1	12,8	16,1	18,21	19,54
suwalskie	43,2	50,9	7,7	11,1	11,1	25,69	21,81
Polska	1965,2	2245,6	280,4	198,0	216,6	10,08	9,65

Źródło: B. Zdrojewski

w dniu 31.12.1993 r. w sektorze rolnictwa państwowego było 116 tys. bezrobotnych. Ich udział w całkowitej liczbie bezrobotnych w Polsce wynosił wprawdzie tylko około 5%, lecz ta skala bezrobocia stanowi poważny problem społeczny, gospodarczy, a głównie moralny. Dotyczy to zwłaszcza województw Polski Północno-Wschodniej (również zachodniej), gdzie PGR-y były przeważnie jedynymi zakładami pracy, a zwalniani pracownicy stracili szansę jakiegokolwiek zatrudnienia. Województwa północno-wschodnie pozbawione są wielkich zakładów przemysłowych. Są one też słabo zróżnicowane pod względem struktury zawodowej ludności. Należą one do grupy województw o najwyższej stopie bezrobocia (suwalskie - 28,6%, olsztyńskie - 27,8%, elbląskie - 26,8%).

Interesującą próbę przedstawienia struktury bezrobocia według ostatniego miejsca pracy w rolnictwie i leśnictwie przedstawił E.Z. Zdrojewski [6]. Jego zdaniem najwięcej (pod koniec 1993 r.) bezrobotnych w rolnictwie i leśnictwie występowało w woj. olsztyńskim - 16,1 tys. oraz suwalskim - 11,1 tys. W województwach tych co piąty bezrobotny zatrudniony był poprzednio w rolnictwie.

Mimo deklarowanych przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej i AWRSP przedsięwzięć oraz konstruowanych programów walki z bezrobociem dla byłych pracowników PGR, dotychczasowe wyniki tych działań nie przynoszą zadowalających rezultatów. Powagę sytuacji pogłębia fakt, iż przeszło 50% bezrobotnych straciło już prawo do zasiłków.

5. Wartość i struktura majątku prywatyzowanych państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej

Wraz z przejętymi gruntami AWRSP przejęła w trzech województwach sąsiadujących z obwodem kaliningradzkim majątek trwały po byłych PGR - w przeważającej części budynki i budowle przystosowane do wielkoprzestrzennego gospodarowania - o wartości na dzień 30.06.1994 r. - 9,4 bln zł (13,5% ogólnokrajowego majątku trwałego netto byłych PGR). Należy zauważyć, iż relatywnie wartość tego majątku była tu niższa w stosunku do przyjętego areału gruntów, gdyż grunty przejęte w tych trzech województwach stanowiły 17,8% ogólnokrajowej

Tabela 8

Wartość majątku i zadłużenia państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej w województwach: elbląskim, olsztyńskim i suwalskim (stan w dniu 30.06.1994 r.) w mln zł

województwo	wartość majątku trwałego netto	wartość majątku obrotowego	obciążenia	
			ogółem	kredyty i pożyczki
elbląskie	3 294 823	448 893	1 388 622	605 041
olsztyńskie	5 125 839	701 790	1 060 938	431 946
suwalskie*	1 166 199	186 998	240 069	109 743
RAZEM	9 586 861	1 337 681	2 689 629	1 146 730
Polska	70 770 555	12 689 441	19 200 578	8 313 741

* dane na 31.12.1993 r.

Źródło: Materiały Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa

Tabela 9

Wartość majątku i zadłużenia państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej na 1 ha powierzchni gruntów przejętych ogółem do Zasobu WRSP w województwach: elbląskim, olsztyńskim i suwalskim (stan 30.06.1994 r.) w mln zł.

województwo	wartość majątku trwałego netto	wartość majątku obrotowego	obciążenia	
			ogółem	kredyty i pożyczki
elbląskie	19,0	2,6	8,0	3,5
olsztyńskie	15,3	2,1	3,2	1,3
suwalskie	8,0	1,3	1,6	0,7
Polska	19,4	3,5	5,3	2,3

* dane na 31.12.1993 r.

Źródło: Materiały Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa

powierzchni byłych PGR. Podobnie kształtują się relacje gdy wartość majątku trwałego netto przeliczymy na 1 ha powierzchni przejętych gruntów. W trzech województwach łącznie wskaźnik wynosił 14,7 mln zł (tylko 8 mln zł w woj. suwalskim) i był niższy od poziomu ogólnokrajowego (19,4 mln zł).

Wartość przejętego majątku obrotowego, którego znaczna część uległa sprzedaży i dewastacji przed przejęciem do Zasobu Agencji,

wynosiła w trzech badanych województwach 1,34 bln zł, co stanowiło 10,5% ogólnokrajowej wartości majątku obrotowego przejętych PGR. Na 1 ha przejętych tu gruntów przypadało 2,1 mln zł majątku obrotowego (średnio w kraju 3,5 mln zł).

Wraz z przejmowanym majątkiem, AWRSP przejęła też ciężące na byłych PGR-ach obciążenia finansowe, które w trzech województwach wynosiły na dzień 30.06.1994 r. - 2,7 bln zł (w tym kredyty i pożyczki 1,1 bln zł). Zobowiązania finansowe w badanych województwach stanowiły 14% ogólnokrajowego zadłużenia byłych PGR, wynoszącego ogółem 19,2 bln zł i stale rosnącego. Obciążenia te dwukrotnie przekraczały wartość majątku obrotowego decydującego o płynności finansowej gospodarstw. Obciążenia finansowe ogółem przypadające na 1 ha przejętych gruntów (4,12 mln zł) były tu jednak mniejsze niż średnie w kraju (5,3 mln zł), zwłaszcza w województwach suwalskim (1,6 mln zł) i olsztyńskim (3,2 mln), i tylko w elbląskim osiągnęły sumę 8 mln zł.

Należy zaznaczyć, iż podobnie jak w całym kraju, zadłużenie byłych PGR-ów generalnie stale rosło, a próby jego ograniczenia i restrukturyzacji nie przyniosły dotychczas rezultatów. W całym kraju przejmowane do końca 1993 r. zadłużenie w znacznym stopniu (80%) znajdowało pokrycie w wartości środków obrotowych. W I kwartale 1994 r. wartość środków obrotowych stanowiła już tylko 32% zadłużenia a w II kwartale 1994 r. tylko 29%. Skrajny przypadek zadłużenia występował na terenie województwa olsztyńskiego w PPGR w Kozłowie. Zadłużenie przekroczyło tam wartość ewidencyjną całego przekazanego majątku trwałego i obrotowego.

6. Sytuacja ekonomiczna prywatyzowanych państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej

Ocena stanu ekonomicznego i finansowego byłych PGR przejętych do zasobu Skarbu Państwa w województwach sąsiadujących z Obwodem Kaliningradzkim, podobnie jak i innych gospodarstw w kraju, jest niezmiernie skomplikowana i zróżnicowana. Globalnie końcowe rezultaty całości czteroletnich przekształceń, wyrażające się wymiernymi skutkami gospodarczymi i społecznymi należy jednak ocenić negatywnie [4].

W porównaniu z rokiem 1989 rolnicza produkcja końcowa gospodarstw państwowych spadła w całym kraju o 50%. W produkcji roślinnej odnotowano 40 tys. ha odłogujących gruntów ornych, co przy nawożeniu zmniejszonym na pozostałych gruntach do poziomu lat 50-tych, dało w efekcie spadek produkcji zbóż o 40%, roślin strączkowych o 50% i oleistych (szczególnie rzepaku) o 60%. W produkcji zwierzęcej nastąpił spadek pogłównia bydła o ponad 60%, trzody chlewnej o 50% i owiec o 80%. Produkcja mleka jest obecnie niższa o 60% a sprzedaż żywca o 70%. Szczególnie dotkliwe i odczuwalne w przyszłości może okazać się załamanie w hodowli roślin i nasiennictwie. Wyraża się ono spadkiem zaopatrzenia w kwalifikowany materiał siewny zbóż o 65% i w sadzenia-ki ziemniaków o 80%. Podobny, a nawet większy, zważywszy na duży areal gruntów odłogowanych, regres produkcji nastąpił w gospodarstwach prywatyzowanych i restrukturyzowanych w województwach północno-wschodniej Polski.

Różne formy przekształceń własnościowych PPRG niewątpliwie rzutują na ich kondycję ekonomiczno-finansową, która w dużej mierze zależy jednak od możliwości przystosowania się do warunków gospodarki rynkowej i od zewnętrznych uwarunkowań - opłacalności produkcji rolniczej, systemu kredytowego, ceny środków produkcji itd.

Według badań Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej [2], przeprowadzonych w okresie grudzień 1993 - styczeń 1994, w 67 gospodarstwach w różnych grupach obszarowych (od 150 do 8.500 ha), w różnych oddziałach Agencji i na różnym etapie przekształceń (7 w administrowaniu, 4 jednoosobowe Spółki Skarbu Państwa, 50 dzierżawionych przez różne podmioty gospodarcze i 6 sprzedanych) kondycja ekonomiczna była różna. Ponad 40% gospodarstw było sprawnych ekonomicznie i miało dobrą sytuację finansową. Są to gospodarstwa przeważnie dzierżawione przez spółki pracownicze, wspierające rozwój produkcji rolnej działalnością pozarolniczą, w tym przetwórstwem rolnym, lub też gospodarstwa posiadające dobre gleby. W co czwartym badanym gospodarstwie sytuacja finansowa jest napięta (wskaźnik rentowności od 0 do +9,9) i również w co czwartym jest ona bardzo trudna. Dwa gospodarstwa zbankrutowały.

Podobne badania przeprowadzone w Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie dotyczyły byłych gospodarstw państwowych administrowanych przez Oddział Terenowy Agencji WRSP w Olsztynie [1], a więc na interesującym nas obszarze województwa olsztyńskiego.

Prześledzono wyniki ekonomiczno- finansowe 16 wybranych jednostek skarbowych w trzech kolejnych latach 1991-1993. Gospodarstwa te (dawne PGR) należały do przodujących w województwie pod względem ekonomicznym. Analizowane obiekty różniły się znacznie powierzchnią użytkową gruntów (od 1253 ha do 11.754 ha), a w każdym z nich przynajmniej część majątku sprywatyzowano. Wyniki badań wskazały na trudną i pogarszającą się sytuację finansową tych gospodarstw, postępujący proces dekapitalizacji majątku trwałego i małe zainteresowanie rolników zakupem ziemi i dzierżawą. Z badań tych wynika również, że na negatywną ocenę prywatyzowanych przedsiębiorstw wpływ mają uwarunkowania zewnętrzne: mała opłacalność produkcji rolnej, wysoko oprocentowane kredyty, zadłużenie gospodarki i niemożliwość restrukturyzacji długów, deficyt środków finansowych, trudności ze zbytem produktów rolnych i zatory w ich obrocie.

Również analiza kosztów i przychodów gospodarstw Skarbu Państwa w I półroczu 1994 r. wykonana przez AWRSP [5], wykazała ujemny wynik finansowy netto w gospodarstwach w tymczasowym zarządzie Skarbu Państwa, we wszystkich trzech oddziałach terenowych: Elblągu (-331.694 mln zł), Olsztynie (-344.907 mln zł) i Suwałkach (-99.207 mln zł). Także gospodarstwa Skarbu Państwa w administrowaniu charakteryzowały się ujemnym wynikiem finansowym netto, w: Elblągu -7.160 mln zł, Olsztynie -97.807 mln zł i Suwałkach - 4.601 mln zł.

Należy też jednak podkreślić pozytywne rezultaty przekształceń własnościowych byłych PGR. Należą do nich przede wszystkim:

- racjonalizacja organizacji gospodarstw; dotyczy to zarówno likwidacji gospodarstw wielozakładowych jak i zmniejszenia powierzchni gospodarstw i reorganizacji zarządzania;
- wprowadzenie pełnego wewnętrznego rozrachunku gospodarczego mobilizującego do lepszej pracy i poprawy efektywności gospodarowania;
- likwidacja lub ograniczenie zakładów usług socjalnych obciążających efekty produkcyjne;
- zainteresowanie przetwórstwem rolno-spożywczym i działalnością handlową;
- racjonalizacja zatrudnienia stałego i wzrost sezonowej siły roboczej;

- reorganizacja systemu wynagrodzeń poprzez likwidację naturalnej opłaty pracy (mieszkania, serwituty) i wzmocnienie roli pieniężnej opłaty pracy związanej z wynikami ekonomicznymi gospodarstw;
- zmiany w rolniczym użytkowaniu ziemi, hodowli i użytkowaniu budynków i maszyn, zmierzające do racjonalnego, opłacalnego i elastycznego ich wykorzystania zgodnie z potrzebami i wymaganiami rynku.

7. Pozarolnicze funkcje państwowych gospodarstw rolnych w województwach sąsiadujących z Obwodem Kaliningradzkim

Przedsiębiorstwa PGR obok produkcji rolnej spełniały również funkcje socjalno-bytowe w stosunku do pracowników, ich rodzin i innych mieszkańców wsi. Jedną z najistotniejszych była gospodarka mieszkaniowa. Pracownicy otrzymywali obok wynagrodzenia w formie pieniężnej i licznych serwitutów również bezpłatne mieszkania, których eksploatację finansowały PGR-y. Według stanu na koniec czerwca 1994, AWRSP przejęła od zlikwidowanych PPGR, w trzech badanych województwach 43.264 mieszkań (13,6% zasobów krajowych PPGR). Przekształceniom własnościowym w rolnictwie państwowym towarzyszyło oddzielenie funkcji gospodarczych od socjalnych, w tym możliwość wykupu mieszkań przez pracowników po bardzo preferencyjnych cenach. Średnia wartość mieszkania według wyceny wynosiła około 50 mln zł, natomiast ceny uzyskane ze sprzedaży były znacznie niższe (średnio 21 mln zł). Mimo tak preferencyjnych cen sprzedaż mieszkań nie cieszyła się zbytnim zainteresowaniem wśród pracowników. Spowodowane to było zarówno względami psychologicznymi (bezpłatne mieszkanie było przywilejem pracowników PGR), jak też kosztami eksploatacji, które w momencie wykupu spadały na nabywcę oraz brakiem środków finansowych, wśród zubożałych pracowników, zwłaszcza że prawie 35% mieszkań zajmowali emeryci i renciści. W 1994 r. sprzedaż mieszkań, skutkiem wprowadzenia jeszcze korzystniejszych warunków sprzedaży, cieszyła się większym powodzeniem (wyjątek stanowi tu tylko woj. elbląskie). W celu rozwiązania problemów eksploatacji, w tym ogrzewania propaguje się zakładanie spółdzielni mieszkaniowych.

Tabela 10

Mieszkania państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej przejęte, sprzedane i we władaniu AWRSP w dniu 30.06.1994 r.

województwo	liczba mieszkań			
	przejętych przez Agencję	sprzedanych		pozostające we władaniu Agencji
		liczba	%	
elbląskie	13 844	3 323	24,0	10 521
olsztyńskie	20 686	6 105	29,5	14 581
suwalskie	8 734	4 564	52,2	4 170
RAZEM	43 264	13 992	32,3	29 272
Polska	318 561	71 709	23,0	246 852

Źródło: Materiały Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa

Na badanym obszarze sprzedano do dnia 30.06.1994 r. - 13.992 mieszkania, czyli 32% mieszkań przejętych tu przez Agencję. Największy w kraju udział liczby mieszkań sprzedanych do liczby mieszkań przejętych występował w oddziale terenowym AWRSP w Suwałkach - 53% (w samym województwie suwalskim 52,2%). We władaniu Agencji na badanym terenie pozostało 29.272 mieszkania (11,8% mieszkań będących w jej władaniu w całej Polsce). Gospodarowanie tak dużym zasobem mieszkań w poważnym stopniu obciąża finanse Agencji, a próby rozłożenia opłat eksploatacyjnych na użytkowników nie zawsze przynoszą pożądane efekty.

Oprócz substancji mieszkaniowej we władaniu PGR znajdowały się też inne obiekty o charakterze socjalnym: przedszkola, żłobki, ośrodki zdrowia, ośrodki wczasowe, obiekty sportowe, biblioteki, ośrodki kultury, obiekty zabytkowe i inne. Ogółem w tej części kraju Agencja przejęła po PGR-ach: 14 hoteli, 8 restauracji, 60 sklepów, 43 ośrodki kultury i sportu i 338 zespołów dworsko-pałacowo-parkowych.

W niektórych "PGR-owskich" gminach, obiekty te stanowiły poważną, a często jedyną część infrastruktury społecznej i decydowały o kształtowaniu opieki społecznej i życiu kulturalnym mieszkanców. Oddzielenie tych obiektów od działalności gospodarczej przy jednoczesnym braku środków na ich utrzymanie spowodowało pustkę socjalno - kulturalną i przyczyniło się do narastania zjawisk patologii społecznej. Dewastacja i ograniczenie rozwoju urządzeń infrastrukturalnych wsi

"PGR-owskich" wpływa na warunki bytu i pracy ludności oraz ogranicza rozwój gospodarczy i tworzenie miejsc pracy.

Literatura

1. Dębniowska M., Suchta J., 1994, *Ocena stanu ekonomicznego i finansowego byłych PGR, przejętych do zasobu Skarbu Państwa (na przykładzie Oddziału Terenowego AWRSP w Olsztynie)*, [w:] Restrukturyzacja państwowych gospodarstw rolnych w świetle doświadczeń ogólnokrajowych, IZiM WSI w Koszalinie, Sekcja Geografii Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PTG, Koszalin

2. Guzewicz W., 1994, *Wyniki produkcyjno-ekonomiczne i sytuacja finansowa gospodarstw powstałych w oparciu o mienie po byłych PGR*, IERiGŻ, Warszawa

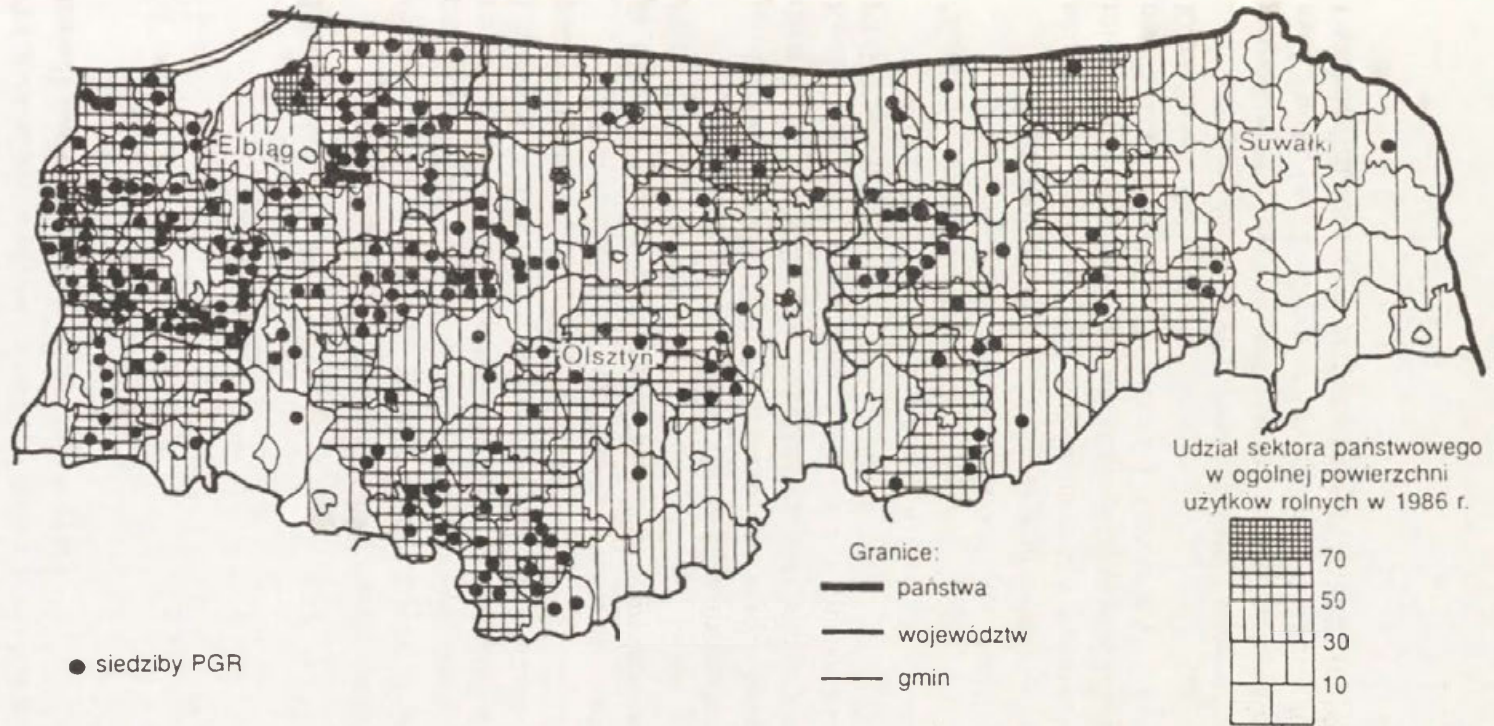
3. Jasiulewicz M., 1994, *Procesy restrukturyzacji PGR w województwie koszalińskim*, [w:] Restrukturyzacja państwowych gospodarstw rolnych w świetle doświadczeń ogólnokrajowych, IZiM WSI w Koszalinie, Sekcja Geografii Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PTG, Koszalin

4. *Opinia Komisji Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej na temat "Raportu z działalności AWRSP w 1993 r."*

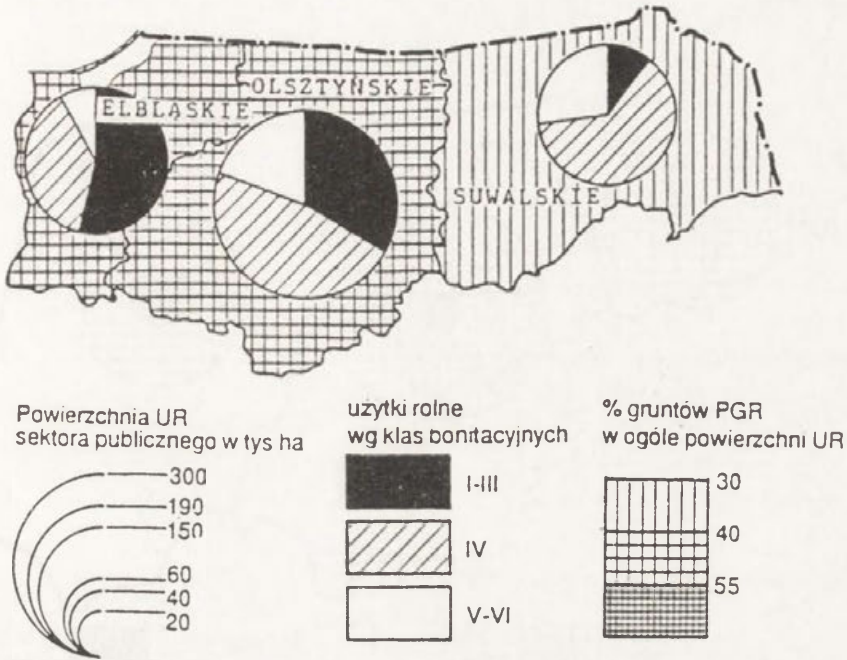
5. *Raport z działalności AWRSP w II kwartale 1994 r.*

6. Zdrojewski E.Z., 1994, *Zróznicowanie stopy bezrobocia w układzie województw*, [w:] Restrukturyzacja państwowych gospodarstw rolnych w świetle doświadczeń ogólnokrajowych, IZiM WSI w Koszalinie, Sekcja Geografii Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PTG, Koszalin

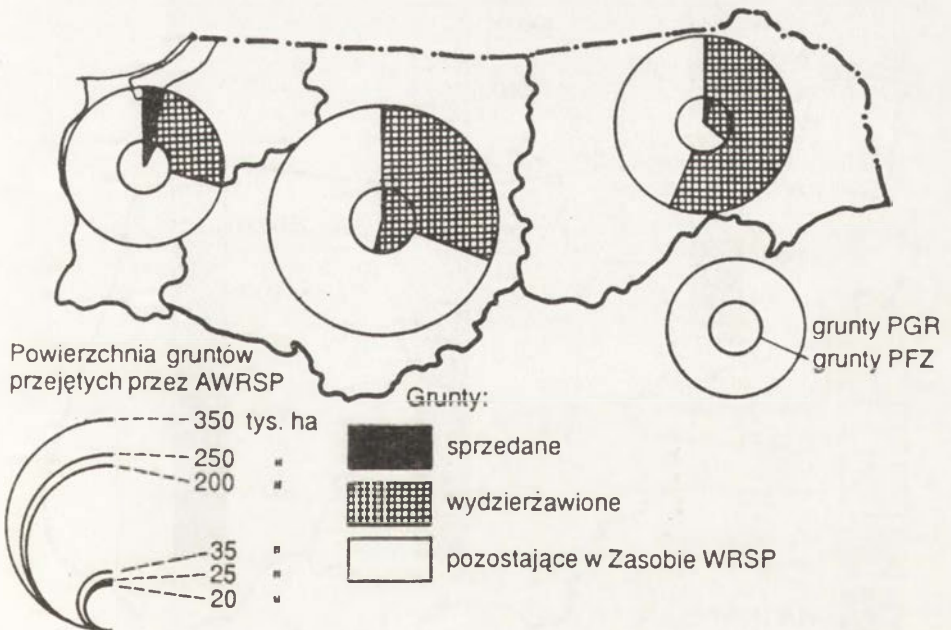
7. Zgliński W., 1993, *Przekształcenia własnościowe państwowych gospodarstw rolnych w zachodnich i wschodnich regionach przygranicznych Polski*, [w:] Biuletyn nr 4 programu "Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski", IGiPZ PAN, Warszawa

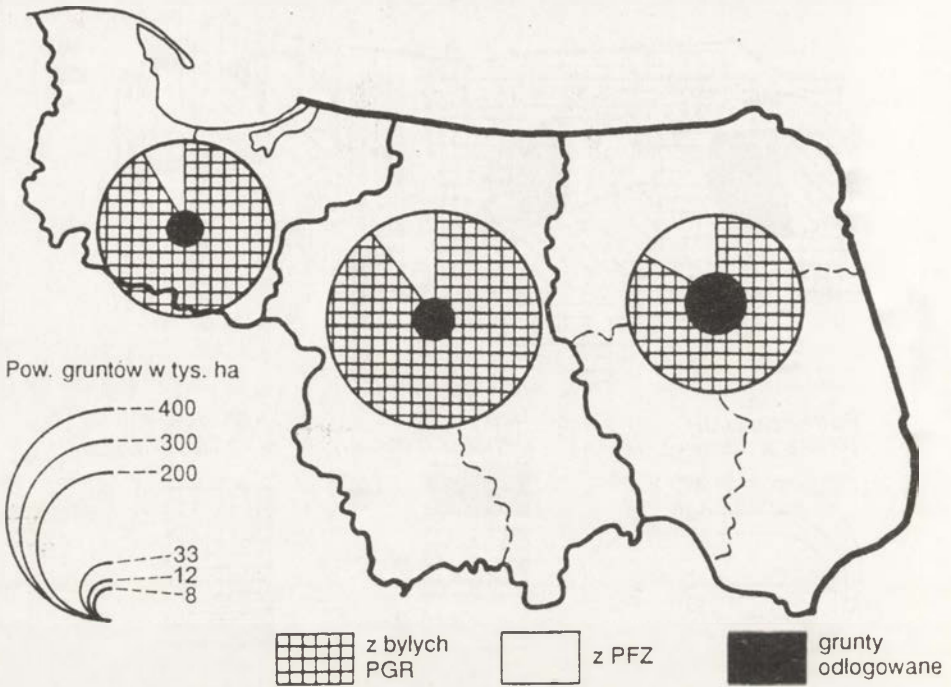

Ryc.1 Państwowe gospodarstwa rolne województw sąsiadujących z Obwodem Kaliningradzkim

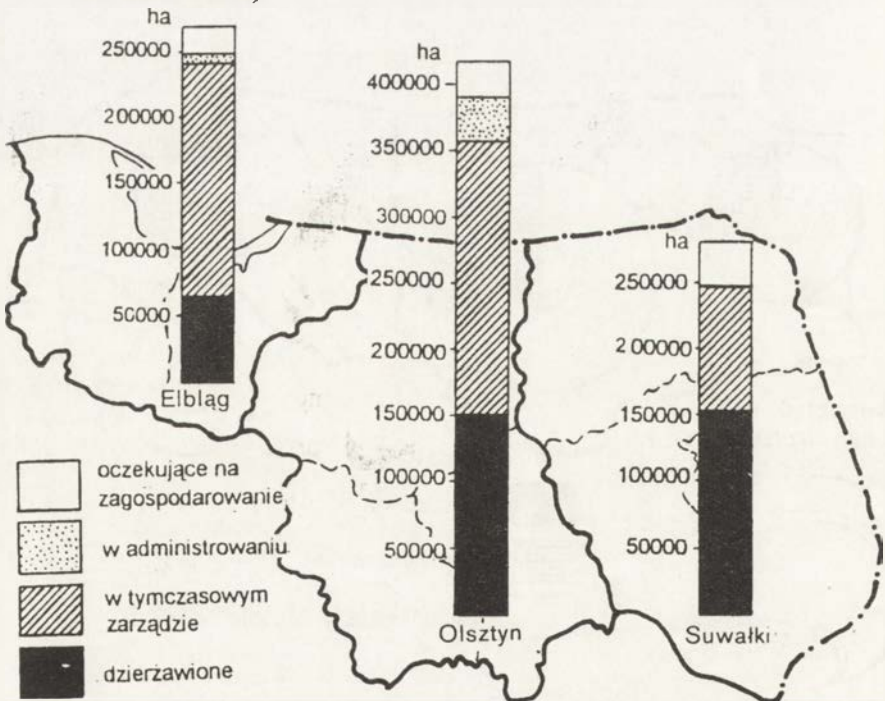

Ryc.2 Użytki rolne sektora publicznego

Ryc.3 Przebieg przekształceń własnościowych sektora publicznego (stan w dniu 30.06.1994 r.) <http://rcin.org.pl>

Ryc.4 Grunty rolne przejęte do Zasobu WRSP (wg oddziałów Agencji, 30.06.1994 r.)

Ryc.5 Zagospodarowanie gruntów Zasobu WRSP (wg oddziałów Agencji, 30.06.1994 r.)

Bożena Degórska

PROBLEMATYKA EKOLOGICZNA POGRANICZA POLSKO-ROSYJSKIEGO

I. Wstęp

Polsko-rosyjska strefa przygraniczna po stronie polskiej obejmuje trzy województwa: elbląskie, olsztyńskie i suwalskie o łącznej powierzchni 28,9 tys. km² (9,2% powierzchni kraju). Strefę zamieszkuje 1,7 mln ludności (4,5% ludności kraju). Gęstość zaludnienia wynosi 59 osób/km² (średnia krajowa: 123 osoby/km²). Przedstawiona w tab. 1, struktura użytkowania ziemi na tle kraju wskazuje, że woj. elbląskie, olsztyńskie i suwalskie charakteryzują się niższym stopniem wykorzystania terenu dla celów osadniczych i komunikacyjnych, znacznie wyższym udziałem wód powierzchniowych, a województwo olsztyńskie i suwalskie także wysokim wskaźnikiem lesistości.

Z uwagi na szczególnie cenne walory przyrodnicze środowiska, województwa: olsztyńskie, suwalskie i elbląskie (oprócz Żuław) włączone zostały do obszaru funkcjonalnego Zielone Płuca Polski. Z kolei w roku 1992 powstał projekt utworzenia Zielonych Płuc Europy (Deklaracja Wigierska). Oprócz Zielonych Płuc Polski, granice Zielonych Płuc Europy mają objąć: Obwód Kaliningradzki, Litwę, Łotwę, Estonię, Białoruś, północno-zachodnią część Ukrainy i zachodnie tereny Rosji. Na wymienionym obszarze zasoby przyrody mają podlegać szczególnej ochronie, a gospodarka powinna być zgodna z zasadami ekorozwoju.

Tabela 1

Struktura użytkowania ziemi w województwach: elbląskim, olsztyńskim i suwalskim (stan w końcu 1992 r.)

województwa	użytki rolne	lasy	wody	tereny		
				komunikacyjne	osiedlowe	pozostałe
w tys. ha (w %)						
elbląskie	392.9 (64.4%)	110.2 (18.0%)	50.7 (8.3%)	19.8 (3.2%)	16.8 (2.8%)	20.6 (3.4%)
olsztyńskie	672.3 (54.5%)	389.5 (31.6%)	56.1 (4.5%)	38.5 (3.1%)	26.9 (2.2%)	49.1 (4.0%)
suwalskie	536.9 (51.2%)	339,2 (32,3%)	82.0 (7.8%)	29.5 (2.8%)	16.6 (1.6%)	44.8 (4.3%)
Polska	18740.9 (59.9%)	8905.6 (28.4%)	828.1 (2.6%)	994.0 (3.8%)	970.7 (3.1%)	828.1 (2.6%)

Źródło: Ochrona Środowiska, GUS, 1993

II. Transgraniczne powiązania przyrodnicze

Pod względem funkcjonalnym analizowany obszar generalnie dzieli się na dwa pasma: północne - o zdecydowanej przewadze terenów rolniczych i południowe, na którym realizowane są dwie główne funkcje: turystyka i ochrona przyrody.

Pasma południowe, charakteryzuje się typową młodoglacjalną rzeźbą z dużym udziałem jezior i terenów zalesionych. Pas Pojezierny można uznać za pasmo o najwyższych walorach przyrodniczo-krajobrazowych na Niżu Polskim, łączące Pojezierze Meklemburskie z Pojezierzem Litewskim. W granicach opracowania obejmuje ono następujące pojezierza: Iławskie, Olsztyńskie, Mrągowskie, Krainę Wielkich Jezior Mazurskich, Pojezierze Ełckie i Pojezierze Suwalskie. Pas Pojezierny tworzący równoleżnikowe pasmo przyrodnicze o randze ponadkrajowej, posiada także południkowy układ powiązań przyrodniczych w skali regionalnej. Są to przede wszystkim ciągi dolinne towarzyszące rzekom odpływającym w kierunku południowym, wśród których z uwagi na walory przyrodniczo-krajobrazowe wymienić należy

dolinę rzeki Drwęcy (dopływ Wisły), Czarną Hańczę łączącą Pojezierze Suwalskie z doliną Niemna, oraz szczególnie istotne ze względu na powiązania przyrodnicze Polski i Obwodu Kaliningradzkiego, ciągi dolinne z rzekami o północnym kierunku odpływu wód. Tworzą one tzw. transgraniczne korytarze ekologiczne łączące Pojezierze Mazurskie z doliną Pregoty (jak np: dolina Łyny, dolina Węgorapy).

Cennym transgranicznym obiektem przyrodniczym jest Puszcza Romincka. Istnieje konieczność objęcia ochroną prawną całego kompleksu leśnego Puszczy Rominckiej zarówno po stronie rosyjskiej jak i polskiej. Obecnie ochrona tego terenu realizowana jest poprzez pięć rezerwatów przyrody utworzonych w polskiej części Puszczy i dwa w części rosyjskiej¹⁾.

Szczególne znaczenie jako obszar transgraniczny posiada Zalew Wiślan, o powierzchni 838 km² i długości około 90 km, podzielony granicą między Polskę i Rosję (Obwód Kaliningradzki). Ma on potencjalne wysokie walory przyrodnicze, mogące stanowić podstawę dla rozwoju turystyki wodnej. Niestety z uwagi na ponadnormatywne zanieczyszczenie wód, obecnie pełne wykorzystanie potencjału turystycznego Zalewu Wiślanego jest ograniczone.

III. Ochrona Przyrody

Na terenie województw: elbląskiego, olsztyńskiego i suwalskiego znajdują się liczne tereny o wyjątkowych walorach przyrodniczych i krajobrazowych, które zostały objęte ochroną prawną (rys. 1). W granicach wymienionych województw znajduje się 110 rezerwatów przyrody, w tym 22 w woj. elbląskim o łącznej powierzchni 6 691 ha, 41 w woj. olsztyńskim o łącznej powierzchni 9 369 ha, 47 w woj. suwalskim o łącznej powierzchni 15 274 ha (stan w dniu 31 XII 1992, Ochrona Środowiska 1993) oraz wymienione poniżej parki, jeden narodowy i 6 krajobrazowych²⁾.

¹⁾ Rąkowski G., 1993, System transgranicznych obszarów chronionych o wiodącej funkcji turystycznej w rejonie wschodniej granicy Polski. Zarys koncepcji. IOS, Inst. Turystyki, Warszawa.

²⁾ Dane wg Dzienników Urzędowych Województw

1. Parki narodowe

1.1. Wigierski Park Narodowy, rok utworzenia: 1988, powierzchnia: 4.956 ha, woj. suwalskie.

2. Parki Krajobrazowe

2.1. Suwalski Park Krajobrazowy, rok utworzenia: 1976, powierzchnia Parku: 6.284 ha, powierzchnia strefy ochronnej: 8.617 ha, woj. suwalskie.

2.2. Mazurski Park Krajobrazowy, rok utworzenia: 1977, powierzchnia Parku: 49.616 ha, powierzchnia strefy ochronnej: 19.603 ha, woj. suwalskie i woj. olsztyńskie. Obecnie istnieje projekt powołania Mazurskiego Parku Narodowego.

2.3. Park Krajobrazowy Mierzeja Wiślana, rok utworzenia: 1985, powierzchnia Parku: 4.410 ha, powierzchnia strefy ochronnej: 18.503 ha, woj. elbląskie.

2.4. Park Krajobrazowy Wzniesienie Elbląskie, rok utworzenia: 1985, powierzchnia Parku: 13.460 ha, powierzchnia strefy ochronnej: 23.257 ha, woj. elbląskie.

2.5. Park Krajobrazowy Pojezierza Iławskiego, rok utworzenia: 1993, powierzchnia Parku: 25.045 ha, powierzchnia strefy ochronnej: 18.038 ha, woj. olsztyńskie i elbląskie.

2.6. Park Krajobrazowy Wzgórz Dylewskich, rok utworzenia: 1994, powierzchnia Parku: 7.782 ha, powierzchnia strefy ochronnej: 14.525 ha, woj. olsztyńskie.

Ponadto na terenie wymienionych województw wydzielone zostały obszary chronionego krajobrazu. Zatwierdzono je dotychczas w województwie elbląskim. W województwie olsztyńskim zostaną prawdopodobnie zatwierdzone w b.r. Na terenie województwa olsztyńskiego znajduje się jeden z siedmiu polskich rezerwatów biosfery MAB - Jezioro Łuknajno, powołany w 1977 r na terenie istniejącego rezerwatu przyrody dla ochrony różnorodności biologicznej w skali ogólnosiwiatowej, a głównie dla ochrony miejsc lęgowych łabędzia niemeego.

IV. Zagrożenia środowiska

Obok terenów o wysokich walorach środowiska przyrodniczego, na pograniczu polsko-rosyjskim znajduje się jeden z dwu obszarów konfliktowych wydzielonych w rejonie wschodniej granicy Polski. Jest to re-

jon Zalewu Wiślanego. Teren ten znajduje się w zasięgu Gdańskiego Obszaru Ekologicznego Zagrożenia. Do gmin położonych nad Zalewem Wiślanym, a znajdujących się w jego granicach należą: Braniewo, Elbląg, Frombork, Tolkmicko, Stegna, Sztutowo. Na wymienionym obszarze zaistniał zatem konflikt pomiędzy potencjalnie wysokimi walorami środowiska przyrodniczego a obecną znaczną degradacją zasobów, głównie poprzez ponadnormatywne zanieczyszczenie wód i powietrza. Do Zalewu Wiślanego odprowadzane są ścieki komunalne i przemysłowe zarówno z polskiej części zlewni jak też i z części leżącej w granicach obwodu kaliningradzkiego. Największym zagrożeniem są ścieki pochodzące z Kaliningradu, odprowadzane bezpośrednio do Zalewu jak również dostarczane za pośrednictwem Pregoty i jej dopływów. W polskiej części zlewni Zalewu Wiślanego większość ośrodków posiada już funkcjonujące oczyszczalnie ścieków. W innych znajdują się one w trakcie budowy. Na terenie gmin położonych nad Zalewem jedynie Braniewo odprowadza do Pasłęki ścieki nie oczyszczone.

Wiodącym problemem ekologicznym jest zatem konieczność podwyższenia jakości wód rzek i jezior, ulegających degradacji na skutek odprowadzanych do nich ścieków komunalnych i przemysłowych oraz spływów obszarowych pochodzenia rolniczego. Na podstawie materiałów GUS można stwierdzić, że sytuacja w zakresie gospodarki ściekowej w województwach: elbląskim, olsztyńskim i suwalskim w ostatnich latach uległa pewnej poprawie, o czym świadczy wzrost udziału ścieków oczyszczanych metodą biologiczną w stosunku do oczyszczanych wyłącznie mechanicznie lub odprowadzanych bez oczyszczenia (tab. 2). W roku 1992 z terenu analizowanych województw odprowadzono do wód powierzchniowych 3,7% ścieków nie oczyszczonych a wymagających oczyszczenia (w Polsce 28,7%), natomiast oczyszczonych nowoczesnymi metodami około 67% (w Polsce 32%). Pozostała część to ścieki oczyszczone głównie metodą mechaniczną¹⁾.

Pomimo dość dobrych wyników w zakresie oczyszczania ścieków w województwach: elbląskim, olsztyńskim i suwalskim, w porównaniu z ogólną sytuacją w kraju, wody powierzchniowe a szczególnie rzeki charakteryzują się znacznym zanieczyszczeniem. Rzeka Pasłęka, uchodząca do Zalewu Wiślanego, prowadzi wody III klasy czystości (36% długości kontrolowanych odcinków) oraz nadmiernie zanieczysz-

¹⁾Ochrona Środowiska, 1993, GUS, Warszawa.

Tabela 2

Ścieki przemysłowe i komunalne wymagające oczyszczenia doprowadzone do wód powierzchniowych (w hektometrach sześciennych i procentach)

ścieki	jedn. miary	woj. elbląskie			woj. olsztyńskie			woj. suwalskie		
		1990	1991	1992	1990	1991	1992	1990	1991	1992
oczyszczone mechanicznie	w hm ³	30.0	28.3	23.4	48.8	10.0	9.4	7.8	7.5	7.3
	w %	12.4	41.0	34.8	26.9	21.3	20.9	32.2	31.5	30.7
oczyszczone chemicznie	w hm ³	0.0	0.1	0.0	0.7	0.7	0.7	0.0	0.0	0.0
	w %	0.0	0.1	0.0	1.4	1.5	1.6	0.0	0.0	0.0
oczyszczone biologicznie	w hm ³	37.5	37.4	41.8	30.5	32.1	31.8	16.0	15.9	16.2
	w %	53.0	54.4	62.2	62.5	68.5	70.8	65.7	66.8	68.0
nie oczyszczone	w hm ³	3.3	3.1	2.0	4.5	4.1	3.0	0.5	0.4	0.3
	w %	4.6	4.5	3.0	9.2	8.7	6.7	2.1	1.7	1.3
OGÓŁEM	w hm ³	70.7	68.8	67.2	48.8	46.9	44.9	24.4	23.8	23.8

Źródła: - Ochrona Środowiska 1991, GUS, Warszawa
 - Ochrona Środowiska 1992, GUS, Warszawa
 - Ochrona Środowiska 1993, GUS, Warszawa

czony (64% długości kontrolowanych odcinków). Dwa główne dopływy Pregoty: Łyna i Węgorapa prowadzą w przekrojach granicznych wody nadmiernie zanieczyszczone. Natomiast większość jezior posiada wody zakwalifikowane do II lub III klasy czystości¹⁾.

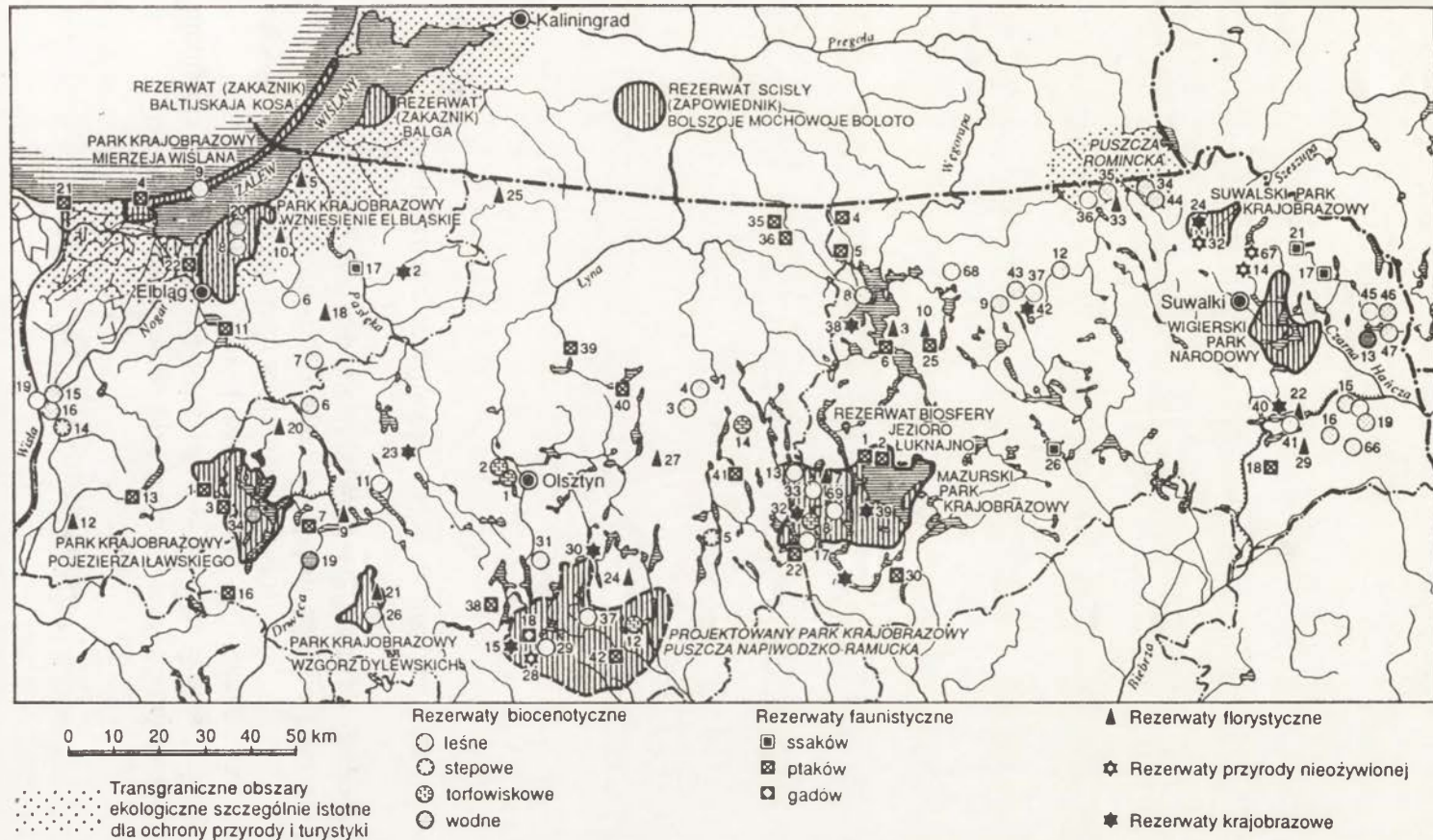
W wyniku uzgodnień służb ekologicznych województwa elbląskiego, olsztyńskiego i suwalskiego oraz Obwodu Kaliningradzkiego w grudniu 1993 roku, przyjęto wspólne zasady monitoringu jakości wód rzek granicznych oraz Zalewu Wiślanego. Obecnie prowadzone są także w tym zakresie wspólne polsko-rosyjskie badania naukowe przez instytuty Trójmiasta i Kaliningradu.

¹⁾ Ochrona Środowiska, 1992, GUS, Warszawa.

V. Podsumowanie

Jak z przedstawionego przeglądu wynika, za najważniejsze problemy dla współpracy polsko-rosyjskiej w zakresie ekologii należy uznać:

1. Podniesienie jakości wód Zalewu Wiślanego oraz rzek płynących z Polski do Obwodu Kaliningradzkiego.
2. Ochronę prawną całego kompleksu leśnego Puszczy Rominckiej oraz opracowanie wspólnego programu ochrony i zagospodarowania tego obszaru.
3. Zmniejszenie uciążliwości ruchu na drogach i przejściach granicznych.

Ryc.1 Ochrona przyrody na pograniczu polsko-rosyjskim oraz propozycja transgranicznych obszarów ekologicznych szczególnie istotnych dla ochrony przyrody i turystyki

Województwo elbląskie

1. Rez. Jezioro Gaudy
2. Rez. Dolina rzeki Wałszy
3. Rez. Czerwica
4. Rez. Kąty Rybackie
5. Rez. Cielętnik
6. Rez. Lenki
7. Rez. Dęby w Krukach Pasłęckich
8. Rez. Buki Wysoczyzny Elbląskiej
9. Rez. Buki Mierzei Wiślanej
10. Rez. Pióropusznikowy Jar
11. Rez. Jezioro Drożno
12. Rez. Kwidzyńskie Ostnice
13. Rez. Jezioro Liwieniec
14. Rez. Biała góra
15. Rez. Parów Węgry
16. Rez. Las Łęgowy nad Nogatem
17. Rez. Ostoja Bobrów na Rzece Pasłęce
18. Rez. Osiek II
19. Rez. Mątawy
20. Rez. Kadyński Las
21. Rez. Mewia Łacha
22. Rez. Zatoka Elbląska

Województwo olsztyńskie

1. Rez. Mszar
2. Rez. Redykajny
3. Rez. Dębowo
4. Rez. Bukowy
5. Rez. Kulka
6. Rez. Niedźwiedzie Wielkie
7. Rez. Jezioro Hgi
8. Rez. Zakręt
9. Rez. Jezioro Czarne
11. Rez. Sosny Taborskie
12. Rez. Galwica
13. Rez. Strzałkowo
14. Rez. Gązwa

15. Rez. Jezioro Orłowo Małe
16. Rez. Jezioro Karaś
17. Rez. Królewska Sosna
18. Rez. Źródła rzeki Łyny
19. Rez. Rzeka Drwęca
20. Rez. Zielony Mechacz
21. Rez. Jezioro Francuskie
22. Rez. Czaplisko Ławny Lasek
23. Rez. Wyspa Lipowa
24. Rez. Sołtysek
25. Rez. Jezioro Martwe
26. Rez. Dylewo
27. Rez. Zabrodzie
28. Rez. Koniuszanka I
29. Rez. Koniuszanka II
30. Rez. Jezioro Košno
31. Rez. Las Warmiński
32. Rez. Krutynia
33. Rez. Pierwos
34. Rez. Jasne
35. Rez. Kałeckie Błota
36. Rez. Bajory
37. Rez. Dęby Napiwodzkie
38. Rez. Bagno Nodrowskie
39. Rez. Mokradła Żegockie
40. Rez. Ustnik
41. Rez. Piłaki
42. Rez. Małga

Województwo suwalskie

1. Rezerwat Biosfery Jezioro Łuknajno
2. Rez. Czapliniac
3. Rez. Perkuny
4. Rez. Jezioro Siedmiu Wysp
5. Rezerwat na Jeziorze Rydzewskim
6. Rezerwat na Jeziorach Mamry, Dobskie, Kisajno
7. Rez. Lisiny
8. Rez. Mokre

9. Rez. Borki
10. Rez. Torfowisko Spytkowo
12. Rez. Cisowy Jar
13. Rez. Tobolinka
14. Rez. Cmentarzesko Jaćwingów
15. Rez. Mały Borek
16. Rez. Kozi Rynek
17. Rez. Ostoja Bobrów Marycha
18. Rez. Jezioro Kolno
19. Rez. Starożyn
21. Rez. Bobruczek
22. Rez. Brzozowy Grąd
24. Rez. Jezioro Hańcza
25. Rez. Jezioro Kozuchy
26. Rez. Ostoja Bobrów Bartosze
28. Rez. Perkuć
29. Rez. Glinki
30. Rez. Jezioro Pogubie Wielkie
31. Rez. Jezioro Nidzkie
32. Rez. Głazowisko nad Czarną Hańczą
33. Rez. Czerwona Struga
34. Rez. Dziki Kąt
35. Rez. Boczki
36. Rez. Mechacz Wielki
37. Rez. Wyspa Lipowa na Jeziorze Szwałk
38. Rez. Jezioro Dobskie
39. Rez. Jezioro Warnoły
40. Rez. Jezioro Kalejty
41. Rez. Srara Ruda
42. Rez. Mazury
43. Rez. Lipowy Jar
44. Rez. Struga Żytkiejmska
45. Rez. Kukle
46. Rez. Łempis
47. Rez. Pomorze
66. Rez. Kuriańskie Bagno
67. Rez. Głazowisko Łopuchowskie
68. Rez. Piłackie Wzgórza
69. Rez. Krutynia

ПОЛЬСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
Институт географии и пространственного освоения

Исследовательский проект № 6 6130 92 03
Основы развития западных и восточных
приграничных районов Польши

Бюллетень № 6

Руководитель проекта:
Проф. д-р Анджей Стасяк

**ПРОБЛЕМЫ ПРИГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА
МЕЖДУ ПОЛЬШЕЙ И КАЛИНИГРАДСКОЙ
ОБЛАСТЬЮ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ**

Под редакцией:
проф. д-ра Анджея Стасяка
и магистра Томаша Коморницкого

Варшава, декабрь 1994

Г. М. ФЕДОРОВ
доктор географических
наук, профессор
Калининградский государственный
университет

Российско-польские связи как фактор развития
Калининградской области
и северо-восточных воеводств Польши

Приграничные районы любой страны являются периферией ее территориального хозяйственного комплекса. В таком качестве они обычно развиваются медленнее внутренних регионов. И лишь активные международные связи могут обеспечить динамичное развитие приграничных территорий.

Этот тривиальный тезис в полной мере относится к Калининградской области и северо-восточным воеводствам Польши, удаленным от ведущих хозяйственных центров своих стран. Хотя до 1945 г. нынешние российские и польские земли, относившиеся к Восточной Пруссии, составляли единый хозяйственный комплекс, прежние связи были полностью нарушены государственной границей, и практически все экономические интересы Калининградской области стали замыкаться на экономику СССР. Точно так же северо-восточные воеводства полностью интегрировались в хозяйство Польши. Декларировавшаяся социалистическая экономическая интеграция стран Совета экономической взаимопомощи, реализовавшаяся на государственном уровне, практически не сказывалась на межрегиональном уровне. Приграничное сотрудничество не развивалось.

Нельзя сказать, что Калининградская область не играла никакой роли в российско-польских экономических связях. Через нее осуществлялся импорт польского силезского угля в СССР, и 1/3 потребностей области в угле удовлетворялась за этот счет. В торговую сеть области поступали польские товары: одежда, обувь, яблоки, картофель и др. В Польшу направлялась продукция калининградских предприятий: рыбпродукты, оборудование, целлюлоза. Но эти поставки, регулируемые централизованно из Москвы и Варшавы, были обезличены. Речь могла идти действительно о связях СССР и Польши, но не каких-либо конкретных регионов и предприятий.

Некоторые сдвиги стали происходить во второй половине 1980-х годов с либерализацией внешнеэкономической политики в СССР. Стала развиваться приграничная торговля на основе бартерных сделок. На безвалютной (обменной) основе активизировался туристический обмен, прежде ограничивавшийся официальными делегациями.

К настоящему времени полностью сошел на-нет прежний централизованный товарообмен. Переход обеих стран от административно-командного социализма к рыночной экономике - более быстрый в Польше, медленный и болезненный, но продолжающийся в Российской Федерации - определил новые формы сотрудничества. В торговле - это прямые сделки между предприятиями и фирмами двух стран. Это также создание совместных предприятий, в основном торгово-посреднических и туристических. Некоторое время большую роль играл так называемый "коммерческий" туризм, имеющий место и сейчас. Развиваются культурные связи.

О современном состоянии российско-польского сотрудничества и его роли в экономике Калининградской области свидетельствуют следующие данные о предприятиях с иностранными инвестициями, зарегистрированными Комитетом по развитию СЭЗ "Янтарь" (на 1%01.1994 г.):

№№ п/п	Количество юридических и физических лиц, принявших участие в создании предприятий		Уставной фонд	
	единиц	%	млн. руб.	%
1. ВСЕГО в том числе:	718	100,0	3186,8	100,0
1. Германия	151	21,9	1418,3	44,5
2. Польша	262	38,0	326,6	10,2
3. Австрия	6	0,9	200,4	6,3
4. Молдова	4	0,6	176,6	5,5
5. Швейцария	2	0,3	142,0	4,5
6. Казахстан	8	1,2	124,4	3,9
7. Ирландия	2	0,3	116,0	3,6
8. Литва	107	15,5	112,3	3,5
9. Англия	5	0,7	92,4	2,9
10. Латвия	58	8,4	67,2	2,1
11. Италия	11	1,6	66,4	2,1
12. США	16	3,3	62,4	2,0
13. Лихтенштейн	4	0,6	58,1	1,8
14. Беларусь	15	2,2	36,0	1,1
15. Франция	3	0,4	35,4	1,1
прочие	64	8,9	152,3	4,8

Среди 43 стран, участвовавших в создании совместных предприятий на территории Калининградской области Польша занимает первое место по их числу и второе (после Германии) – по объему уставного фонда предприятий. Это показывает активность польского бизнеса и его направленность в основном в сферу кооммерции, где не требуются большие объемы уставных фондов.

Развивающиеся экономические связи носят в целом взаимовыгодный характер. Но не всегда их оценка сугубо положительна. Приведем два характерных примера.

В 1992 г. с потоком туристов в Польшу резко возрос ввоз дешевой водки из Российской Федерации, в том числе из Калининградской области. Польскому руководству пришлось вводить жесткие количественные ограничения и усиленный таможенный контроль за импортом водки и спирта.

Другой пример связан, наоборот, с экспортом польских товаров. Во второй половине 1992 г. – начале 1993 г. польские продовольственные товары по установившемуся биржевому курсу рубля оказались намного дешевле российских. Они составили сильную конкуренцию молочно-мясным продуктам, производимым агропромышленным сектором Калининградской области, поскольку по условиям функционирующей здесь свободной экономической зоны их таможенное обложение не предусмотрено. Производители требуют установить специальные таможенные пошлины на импорт этой продукции, поскольку местное производство не находит сбыта и вынуждено сокращаться. Это грозит разрушением сельского хозяйства области.

Таким образом, требуется согласованная политика польской и российской сторон в развитии приграничных связей и двустороннего сотрудничества вообще. Иначе могут возникать достаточно сложные ситуации, не способствующие взаимопониманию, как это произошло с началом восстановления (а фактически нового строительства) на территории Калининградской области ведущей на Запад автомобильной магистрали (части бывшей автострады Кенигсберг–Берлин). Образованная специально для этой цели российско-немецкая фирма "Росбан", использовавшая преимущественно средства Калининградской области (государственные ассигнования), выполнила уже значительную часть работ. Но отсутствие договоренностей (а потому и финансирования) определило, что продолжение этой автострады на польской территории не реконструируется. Средства затрачены по сути на тупиковую ветку в ущерб дорожному строительству на всей территории Калининградской области.

Проведенный нами краткий обзор ситуации достаточно широко известных фактов и не претендует на новизну. Но рассмотренные в единстве, они помогают создать общую картину тех сложных условий, в которых ведется поиск путей к взаимовыгодному сотрудничеству. Понятно, что стихийное развитие событий, как и недоучет интересов одной из сторон, грозит серьезными

диспропорциями, что может подорвать начавшуюся экономическую интеграцию. Действующие двусторонние соглашения должны быть дополнены с тем, чтобы они не только охватывали весь спектр проблем приграничного сотрудничества, но и предусматривали ответственность сторон за соблюдение взаимных интересов. Для этого потребуются серьезные научные исследования - и не только отдельно специалистами каждой из сторон. Необходимы совместные научные проекты, которые могут предусмотреть сочетание российских польских интересов уже на стадии разработки, позволяя более быстро достичь взаимного понимания и административным лицам, принимающим решения.

Рассмотрим некоторые из проектов, представляющих интерес для Калининградской области и предполагающих возможность активного российско-польского сотрудничества. Но сначала остановимся на нынешней социально-экономической ситуации, во многом предопределяющей условия сотрудничества.

Важнейшее значение для развития Калининградской области имеет решение двух принципиальных проблем: реорганизация форм собственности (разгосударствление, приватизация, кооперирование и пр.) и реструктуризация хозяйства. Эти проблемы являются ведущими и для Российской Федерации в целом, но в условиях анклавности, изолированности области от основной части страны они приобретают особую важность. С одной стороны, географическое положение области вызывает стремление быстрее войти в общеевропейский рынок, ускоряя ход реформ, привлекая западный капитал и опыт. С другой стороны, ограниченность внутренних ресурсов, небольшой собственный экономический и демографический потенциал вызывают опасение, что быстрое разрушение традиционных хозяйственных механизмов и структуры экономики может не быть восполнено чем-то новым. И вместо процветающего европейского региона область превратится в отделенную от Российской Федерации отсталую окраину.

Сложность нынешней экономической ситуации можно оценить, проанализировав данные таблицы 1.

Таблица 1

Динамика основных экономических и социальных показателей
развития Калининградской области,
1985-1993 гг. (1989 г. - 100,0%)

	1985	1989	1990	1991	1992	1993
Промышленное производство	87,9	100,0	101,0	93,5	80,1	61,3
Сельскохозяйственное производство	89,0	100,0	99,2	99,4	79,4	...
Капитальные вложения	78,3	100,0	105,7	87,8	57,9	60,6
Введенное в эксплуатацию жилье	60,3	100,0	83,8	72,5	41,0	73,9
Грузовой транспорт	...	100,0	93,3	76,7	95,0	75,5
Пассажирский транспорт	...	100,0	101,0	93,4	75,7	...

Отметим, что в начале 1994 г. экономическое положение продолжало ухудшаться. В целом за год прогнозируется дальнейший и существенный спад промышленного и сельскохозяйственного производства, сокращение объемов строительства, снижение уровня жизни населения.

Первое, что, на наш взгляд, особенно важно для Калининградской области, имея в виду сотрудничество с Польшей, - использование польского опыта проведения реформы (как позитивного, так и негативного). К сожалению, в Российской Федерации, в том числе и в Калининграде, в качестве образца рассматриваются либо действующие в развитых странах Запада, либо чисто теоретические хозяйственные модели. Ведь речь должна идти не об отдаленном будущем, а о нынешнем процессе перехода от административно-командной социалистической системы к рыночному хозяйству. Уже ясно, что процесс этот достаточно длителен. В Польше он начался раньше, и его детальное изучение помогло бы избежать Калининградской области многих трудностей, ведущих сейчас к обвальному спаду производства и резкому снижению уровня жизни основной массы населения.

К сожалению, если и делаются попытки использовать зарубежный опыт, то калининградские специалисты отправляются за

его изучением в развитые страны Запада. Или приглашают экспертов из этих стран. Это небесполезно, но дает незначительный эффект. Потому при всей важности объявления Калининградской области приоритетной для оказания научно-технической помощи со стороны Европейского Союза (это произошло на февральской 1994 г. сессии Европарламента в Страсбурге), значение этого нельзя переоценивать. Калининград, если он желает действительно овладеть зарубежным опытом, должен являться не пассивной, а активной стороной. Он должен не просто ждать присылки экспертов, а сам изучать хозяйственную жизнь других стран, примеряя ее к собственным условиям. Сотрудничество в этом с польскими коллегами может дать весомые результаты. Исходя из этой предпосылки, Калининградский университет предполагает резко усилить контакты с соседями, надеясь на поддержку со стороны вузов Польши.

Такое сотрудничество может содействовать и решению той задачи, которая представляет взаимный интерес - расширение экономических связей между двумя странами. Речь идет об усилении товарообмена, производственной кооперации, создании совместных предприятий, деятельности польских фирм в Калининградской области и наоборот, научно-техническом сотрудничестве.

Определенные сложности представляет сходство отраслевой структуры производства Калининградской области и северо-восточных воеводств Польши. Производители сельскохозяйственной продукции этих регионов являются конкурентами друг для друга. Та и другая территории предполагают привлечение иностранных туристов. Возможно соперничество между производителями промышленных товаров широкого потребления.

В то же время, даже конкурирующие отрасли имеют основу для сотрудничества. Например, рекреационное хозяйство дает возможность развития международных туристических маршрутов, сочетающих посещение городских объектов двух стран с отдыхом в лесных районах Польши и на калининградском побережье Балтики. Развитая в Польше легкая промышленность, в особенности производство одежды, получает дополнительные возможности для реализации своей продукции на калининградском рынке. Уже налажен обмен товарами, производимыми мебельной промышленностью по обе стороны границы, поскольку ассортимент выпускаемой продукции различен.

Ряд калининградских отраслей, однако, не имеет аналогов у

соседей. Рыбная, целлюлозно-бумажная промышленность, добыча янтаря, производство пушнины – эти отрасли, вероятно, могут расширить сбыт на польском рынке. Сложнее с машиностроительной продукцией, пока менее конкурентоспособной по сравнению с товарами из стран Запада. Думается, не исчерпаны и перспективы сбыта польских товаров в Калининградской области.

Практически отсутствует кооперация в машиностроении, хотя ее потенциальные возможности могут оказаться значительными. Полезно изучить такие возможности и для других отраслей.

Слабость калининградской строительной базы, недостаток стройматериалов создают широкие возможности внедрения польских фирм в этой сфере.

Уже серьезно изучены направления развития транспортной сети, соединяющей северо-восток Польши с Калининградской областью и далее, с государствами Прибалтики. Проекты "Виа-Балтика" и "Ганзейский путь" предполагают развитие автомобильных дорог. Аналогичные предпосылки имеются и у железнодорожного сообщения, использования водных магистралей. Их реализация может активировать экономику по обе стороны границы. Отдельного рассмотрения заслуживают вопросы сотрудничества в сфере образования, науки, культуры, спорта. Конечно, нельзя не учитывать нынешнюю ограниченность финансовых ресурсов (о чем с российской стороны мы можем говорить определенно), затрудняющих развитие взаимных связей. Но, во-первых, можно рассчитывать на преодоление нынешнего экономического кризиса и улучшение финансирования социальной сферы – основы дальнейшего сотрудничества должны быть заложены уже сейчас. А, во-вторых, некоторые проекты могут принести и определенный экономический эффект – совместная разработка новой техники и технологии для отраслей специализации соседних регионов (скажем, для сельского хозяйства). Отдельные совместные программы – например, экологические – имеют возможности для финансирования со стороны Европейского Союза или скандинавских стран.

Координация усилий ученых двух соседних регионов может дать большую выгоду обеим сторонам. В совместных проектах можно лучше учесть взаимные интересы, понять потребности друг друга. Калининградский университет намерен активизировать усилия по изучению возможностей экономического и культурного сотрудничества с соседями, рассчитывая на научную кооперацию с научными центрами Польши.

В. С. БИЛЬЧАК
доцент, кандидат
географических наук
Научно-исследовательский
институт комплексного
изучения регионов,
Калининград

Формирование рыночных мотивационных механизмов в приграничных регионах

Усиливающиеся кризисные явления в сфере труда означают кардинальные изменения места и роли труда в жизни человека, закрепление негативных качественных изменений в отношении к труду, в стимулах и высокопроизводительной деятельности. Массовое отчуждение работников от самого процесса труда как деятельности, эффективно удовлетворяющей многообразные потребности личности, позволяет классифицировать кризис труда как вершину глубинного кризиса общественной системы. Кризис труда аккумулирует социальные последствия каждой из подсистем общества, является мощным катализатором дальнейшего углубления кризиса каждой из подсистем, создает препятствия на пути реализации любых мер, направленных на стабилизацию экономической ситуации. Такая роль кризиса труда обусловлена особой функцией труда в современном обществе. Трудовая, созидательная деятельность людей – системообразующий процесс общественной жизни, первейшая потребность самосохранения человека и общества. Все остальные виды деятельности, по существу, направлены на создание условий, побуждающих или принуждающих людей работать.

На поверхности общества кризис труда проявляется в массовой потере интереса к работе, отчуждения работника от средств производства и производственного продукта, потере общественного смысла труда, изменении системы ценностей труда, неподготовленности к инновациям, пассивной исполнительности и т.д. Сегодняшние работодатели имеют дело преимущественно с работником, физически изношенным, разочарованным в ценностях жизни, имеющим низкий уровень притязаний в сфере потребления и условий труда, социально усталым, утрачивающим профессионализм. Можно говорить о наличии всех характерных признаков люмпена среди трудового населения.

В этих условиях объективно возникает проблема переосмысливания труда и мотивационного механизма, разработки методических рекомендаций по преодолению кризиса труда, по формированию рыночного механизма функционирования социально-экономической активности населения.

По проблемам трудовой и социальной активности, изменению мотивации труда имеется обширная научная литература. Например, в зарубежной науке это теория человеческой мотивации А. Маслоу, учение В. Франкла о специфической мотивационной тенденции человека, мотивационно-гигиеническая теория Ф. Херцберга, М. Майнера, теория инструментальности В. Врума, концепция личностной причинности Чариса, концепция стратегий личности Дж. Роттера, гипотеза Рейковского-Козелецкого, концепция Э. Фромма о социальном характере, концепция К. Юнга о коллективном бессознательном и другие.

Авторская трактовка трудовой, социальной и социально-экономической активности населения сводится к следующему. Мы полагаем, что трудовая активность является мотивационной диспозицией личности. Эта диспозиция представляет собой социализированную форму выражения врожденной потребности человека в деятельностной самореализации и в самоутверждении как субъекта изменений. При этом трудовая активность как мотивационная диспозиция выступает в виде стремления личности к самореализации и самоутверждению в тех или иных видах деятельности.

Трудовая активность как мотивационная диспозиция, ее основные параметры формируются в рамках прежде всего господствующей в данном обществе ценностно-нормативной системы и индивидуализированных на ее основе видах и способах трудовой деятельности. Социальная же активность представляет собой свойство духовной личности, ее потребность и способность принимать волевые решения, занимать позицию по отношению как к природной и социальной среде, так и к своему собственному психофизическому состоянию, мобилизовывать свои сущностные силы на реализацию этой позиции. Но здесь важно подчеркнуть, что в рамках одной системы ценностей и деятельностей существуют разные позиции, которые определяют специфику трудовой активности, в том числе и социальной, и их конкретные виды. Так, в рыночной экономике речь может идти о развитии трудовой активности как в предметно-преобразующих видах трудовой деятельности, так и в

таких ее видах, как предпринимательство и коммерческая деятельность. Трудовая активность, формирующаяся в этих видах деятельности, может быть названа экономической активностью.

Итак, очевидно, что рыночный механизм хозяйствования может эффективно функционировать, если будет достигнута критическая масса работников нового типа, создан новый мотивационный механизм трудовой и экономической активности масс. На наш взгляд, можно привести следующие предпосылки формирования социально-экономической активности населения в рыночных условиях хозяйствования:

- преодоление отчуждения работника от средств производства путем приватизации и ликвидации монополии государства на рабочие места;
- превращение работника в реального собственника своей рабочей силы, заинтересованного в ее эффективном, полноценном использовании и постоянном совершенствовании. Стимулирование конкуренции на рынке труда;
- воссоздании ответственности человека за собственное благополучие и благосостояние семьи. Речь идет о личной моральной и материальной ответственности работника за качество своей жизни;
- восстановление в массовом сознании взаимосвязей между трудом и достигнутым уровнем благосостояния. Необходимо наработать систему требований к работнику, определяющих набор обязанностей данного вида трудовой деятельности, определяющей гарантированный уровень удовлетворения потребностей при безусловном выполнении определенных обязанностей;
- восстановление общественно-нормативной трудоспособности населения, на основе установления экономической цены рабочей силы, соответствующим реальным затратам спроса и предложения рабочей силы на рынке труда;
- расширение свободы работника, повышение его самостоятельности в выборе конкретных способов и средств выполнения трудовых обязанностей, несение полной ответственности за конечный результат труда;
- формирование социальных идеалов, где мотивация предполагает выход смысла труда за рамки удовлетворения личных материальных потребностей;
- учет социокультурных стереотипов труда русского народа, этнических или национальных черт труда.

Существенное влияние на состояние и динамику социально-экономической активности населения оказывает модель действующего в приграничных регионах механизма хозяйствования. В этом плане можно составить две основные гипотезы.

1. Когда базовая модель функционирования социально-экономической системы и основные парадигмы экономического поведения и управления четко определены на уровне метарегиона (России в целом). В этих условиях делегирование функции управления идет "сверху вниз" с учетом места региона в структуре метарегиона, реализуется сильная государственная политика по отношению к регионам.

2. Базовая модель хозяйствования на уровне метарегиона противоречива, неясна, рассчитана на автоматическое включение рыночных регуляторов (при отсутствии необходимой инфраструктуры). Соответствующее поведение на уровне хозяйствующих субъектов, перенос ответственности за условия жизнедеятельности на региональный уровень. В этих условиях начинается процесс делегирования функций "снизу вверх" до достижения равномерного, сбалансированного их распределения между федеральными и местными органами власти. Этот вариант развития реализуется сегодня в рамках отдельных приграничных районов, в том числе анклавной территории, возникшей в новых геополитических условиях после распада СССР.

Своевременность и значимость рассматриваемой проблемы наглядно видна в эволюции стратегических концепций существования и развития Калининградского приграничного региона. Анклавное положение региона, необходимость транспортировки грузов при сообщении его с основной частью страны через территории других суверенных государств, высокий приток мигрантов, уменьшение государственной поддержки развития ряда отраслей народнохозяйственного значения, специализирующихся на вывозе продукции в Россию, разрыве хозяйственных связей с соседними республиками и другими регионами России, нарастание проблемы трудоустройства и эффективности занятости и т.д. обусловили необходимость разработок новых программ социально-экономического развития региона с учетом изменившихся условий хозяйствования.

За последние пять лет стратегические установки и определения путей развития менялись в следующих направлениях:

- экономическая самостоятельность и самообеспеченность регионов. Концепция не была реализована, так как внутренних

ресурсов было явно недостаточно для обеспечения стабильного развития отраслей специализации и полной занятости уже возросшего населения. К тому же и центр противодействовал реальному усилению роли местных органов власти и распоряжению ими финансовыми и другими ресурсами региона;

- идея СЭЗ "Янтарь" (статус был получен в 1991 году). Предполагалось использовать особое географическое и геополитическое положение региона, заинтересованность в его развитии зарубежных государств. Потенциальных инвесторов, способных реструктурировать экономику региона, "отпугнула" экономическая и политическая нестабильность в России в целом. Приток иностранного капитала оказался незначителен, дарованные центром льготы не сыграли стимулирующей роли;

- идея превращения региона в экономически (и политически) независимую республику, входящую в единое экономическое пространство Балтии, без гарантии сохранения за регионом его российского и международного значения.

По нашему мнению, указанные стратегии не учитывают уникального общегосударственного значения региона (промышленного, транспортного, рекреационного, военного), которое обуславливает необходимость федеральной программы социально-экономического развития региона, позволяющей сохранить регион в российском экономическом пространстве и увеличивать его роль в интеграции России в мировое сообщество.

Вполне закономерно, что в нынешних условиях, когда регионы поставлены в центр политической и экономической жизни общества, следует сосредоточить внимание на научной разработке по созданию новых механизмов регулирования и прогнозирования экономических и социальных процессов. Такие механизмы необходимы любому обществу, но особенно обществу в состоянии кризиса. Очень важно в такой ситуации выработать критерии региональной стратификации рыночного пространства. На наш взгляд, критериями региональной стратификации рыночного пространства могут выступать:

1. Природно-экономические условия.

Оценкой данных условий могут выступать самые разнообразные факторы. В первую очередь - географическое положение. Например, один регион может занимать обширные низменные равнины или горные участки, северные тундры или засушливые степи. Другой - бескрайние таежные территории или большие заболоченные районы. Занимать выгодное геополитическое положение или находиться

далеко на периферии и т.д. Затем может идти геологическое строение, режим климата, рельеф, разнообразие почв и растительности, другие природные факторы. Если говорить о регионах России, то большинство из них расположены на равнинных участках (70% территории государства) и имеют вполне благополучные условия для развития высокопродуктивного сельского хозяйства и нормально функционирующей промышленности.

2. Целостность воспроизводственной базы.

Главными признаками целостности воспроизводственной базы выступают: потенциальная способность региона развиваться за свой счет и степень развития рынков воспроизводственных ресурсов в рамках конкретной территории. Для реальной способности развиваться за свой счет необходимы соответствующие средства и материальные ресурсы на уровне социального стандарта. Оценка степени развития рынков характеризуется следующим образом:

а) для рынка потребительских товаров: наличие в торговой сети товаров по ценам "средней потребительской корзины" 16% к эталонной корзине; соотношение расходных позиций бюджетов семей с эталонными (средний процент совпадений); соотношение темпов роста доходов и индекса цен; соотношение структуры потребительского спроса с нормативной, при которой расходы на приобретение товаров длительного пользования составляли 2/3 всех расходов населения; соотношение уровня цен в регионе со среднереспубликанскими;

б) для рынка средств производства: нормативное соотношение остаточной прибыли всех предприятий и организаций территории с валовым выпуском продукции предприятиями, производящими средства производства;

в) для рынка денежно-кредитных и финансовых ресурсов: соотношение среднего процента по депозитам и дивидендов на акции, обращающиеся на территории (соотношение 1:1 показывает развитость рынков): структура инвестиций в хозяйстве региона, соотношение с оптимальной, когда долгосрочные вложения составляют 1/3, а остальную часть краткосрочные;

г) для рынка трудовых ресурсов: средняя заработная плата по отношению к республиканской; соотношение уровня безработицы со структурными показателями безработицы по отраслям, преобладающим в регионе. Чем больше отклонений, тем менее развит сектор подготовки и переподготовки кадров по новым перспективным направлениям.

3. Уровень развития производительных сил и их территориально-отраслевая (структурная) организация.

Оценками, по которым определяется этот уровень, выступают: возрастной состав оборудования производства на территории (в среднем по отраслям группы А, группы Б и по господствующим отраслям в регионе); средний коэффициент выбытия и коэффициент ввода оборудования в регионе в отраслях специализации региона; степень автоматизации и информатизации производства; доля предприятий, производящих средства производства и предметы потребления; концентрация промышленности по районам территории; наличие (или процесс создания) технопарков; образовательный уровень рабочей силы, ее возрастной состав; средний срок до очередной переподготовки и повышения квалификации.

4. Степень завершенности производственно-энергетических циклов.

Основными показателями, характеризующими степень завершенности производственно-энергетических циклов выступают: доля производств с замкнутым производственно-энергетическим циклом в общей структуре хозяйства региона; доля продукции этих производств в общей сумме продукции территории; коэффициенты включения территории в межрегиональную кооперацию и специализацию производств; коэффициент выпуска конечной продукции

$$K_{\text{ВКП}} = \frac{\text{продукция, готовая к потреблению}}{\text{валовой выпуск продукции}} ;$$

Энергобаланс региона. Если в приходной части баланса вся энергия "завозная", то следует разработать четкую систему показателей по этапам сокращения потребления энергоносителей.

5. Производственно-хозяйственная специализация.

Ее уровень характеризуют: доля предприятий, ориентирующихся на производстве продукции, предназначенной для вывоза за пределы региона; доля производств, работающих на внешнерегionalный рынок; ввозной и вывозной баланс региона; соотношение структур ввоза и вывоза продукции в регион со структурой производственно-коммерческого спроса на средства производства; структура потребностей региона в ввозимой продукции по отраслям хозяйства; доля предприятий, специализированных на внутренний рынок по номенклатурным группам товаров (оценка по стоимости

фондов и стоимости продукции по отношению к сумме данных показателей по региону).

6. Уровень инфраструктурного обеспечения.

Может характеризоваться затратами на инфраструктурное обеспечение в расходах региональных органов власти и рыночных структур; ростом (сокращением) числа юридических и физических лиц, стремящихся к освоению мест в инфраструктуре; уровнем зарплаты работников, занятых в инфраструктурных отраслях по сравнению со средним и промышленно-коммерческим; долей расходов в общей сумме расходов промышленно-коммерческих структур на содержание объектов инфраструктуры.

Кроме того, следует учитывать, что высокий уровень инфраструктурного обеспечения региональных рынков может быть при наличии основных региональных подсистем. Это:

- научно-информационная подсистема (центры коммерческой информации, специализированные консультационные компании, маркетинговые фирмы, инжиниринговые, рекламные, коммерческие фирмы, которые занимаются подготовкой и переподготовкой кадров, некоммерческие службы информационных услуг и т. д.;
- подсистема товарного рынка (предприятия оптовой и розничной торговли, аукционы, центры оптовой торговли, магазины оптовой торговли, брокерские и дилерские фирмы, складское, холодильное и транспортное хозяйство, общества и комитеты потребителей);
- подсистема предпринимательской сферы (акционерные общества, малые предприятия, ассоциации, концерны, консорциумы, холдинг-компании, другие объединения предприятий);
- кредитно-банковская подсистема (коммерческие банки, страховые, пенсионные фонды, инвестиционные компании, финансовые компании, банковский надзор);
- антимонопольная подсистема (государственные учреждения: налоговые, внешнеэкономические, цен и доходов, формирования рабочей силы, инвестиционного регулирования);
- подсистема биржевых учреждений и организаций (фондовая, товарная, валютная биржа и биржа труда) и их организации, которые обслуживают рынок ценных бумаг, товарный рынок, валютный рынок и рынок рабочей силы;

7. Торгово-коммерческий потенциал.

Его возможности зависят от многих составляющих, начиная от общего состояния промышленности до характера товарного

обращения, роста (сокращения) внутреннего рынка, соотношения роста товарооборота с ростом общественного разделения труда, повышения (понижения) удельного веса промышленных изделий в общей товарной массе. Кроме того, должны учитываться группа товаров, производимых в регионе всеми предприятиями, товары, ввозимые в регион в больших или незначительных количествах и, наконец, объемы товаров в денежном выражении.

Возможности торгово-коммерческого потенциала (ТКП), которые могут быть приведены в действие, можно рассчитать, если:

i - группа товаров, производимых в регионе всеми предприятиями;

j - товары, не производимые в регионе или производимые в незначительных количествах и подлежащие обязательному ввозу;

z - товары, ввозимые в регион в больших количествах вследствие благоприятствующих экономических условий. Причем

$$z^1(1; n) = i; \quad z^2(n+1; m) = j$$

Q - объемы товаров в денежном выражении.

Тогда: $ТКП_i$ - один вариант, то-есть торгово-коммерческий потенциал по группе однородных товаров, а $ТКП$ региона - другой вариант. В первом варианте: $ТКП_i = (\text{Производственные мощности}) - (\text{Потребление в регионе})_i$. В другом варианте

$$ТКП_{\text{региона}} = \sum_{i=1}^n ТКП_i - \sum_{j=n+1}^m Q_j - A, \text{ где } A \text{ выступает в виде регио-}$$

нальных резервных и страховых фондов. Но и здесь $ТКП$ будет неполным, так как не учитываются коммерческие ввозы z - товаров вследствие каких-то особо благоприятных условий. Если производить расчеты с коммерческими ввозами, то картина будет следующей:

$$ТКП_{\text{региона}} = \left[\sum_{i=1}^n ТКП_i \right] - \left[\sum_{j=1+n}^m Q_j \right] + \left[\sum_{i=1}^n (Q_z - Q_{z1}) \right] + \left[\sum_{i=1}^m (Q_z - Q_{z2}) \right] - A$$

8. Развитость новых форм хозяйствования.

Кроме общепринятых показателей, которые характеризуют новые формы хозяйствования, следует обратить внимание на сетевые и объемные показатели относительно новых элементов в хозяйстве, которые будут отражать соотношение объявленных и оплаченных уставных фондов у рыночных структур, зарегистрированных в

регионе; прирост оборотов кредитно-финансовых ресурсов у новых элементов; котировка акций новых предприятий и цены купли-продажи акций; соотношение дивидендов, проценты по депозитам с темпами инфляции; котировка приватизированных чеков (котировка могла бы быть самым чутким индикатором, если бы их курс не падал ниже 30 номиналов).

Кроме того, общая концептуальная стратегия развития приграничного региона и стратификация его рыночного пространства должна быть дополнена системой индикаторов для оценки состояния экономического и социального потенциала региона, предопределяющего социально-экономическую активность населения.

Предлагается следующая принципиальная схема анализа:

- динамика общего уровня социально-экономического развития приграничного региона по отношению к мезоуровню, группе регионов, отдельным регионам;

- оценка положения приграничного региона к основному экономическому центру страны (с позиций близости или удаленности, наличия преград для нормального функционирования экономических отношений), к другим регионам, интераареальное или периферийное, зона потенциала или зона влияния. Характер взаимоотношений: конкурентный, подчиненный, доминирующий, взаимодопляющий;

- уровень экономического потенциала, его структурная оценка и степени использования. Здесь следует проанализировать природно-ресурсный, производственный, инфраструктурный, научно-технический, рекреационный, экспортный, социокультурный, квалификационный и другие элементы экономического потенциала с позиции и степени использования, наличия ресурсных ограничений;

- воспроизводственная структура приграничного региона по методологии расчета на основе национального дохода и по системе региональных счетов;

- отраслевая структура приграничного региона с позиции уровня специализации, диверсификации полноты производственного технологического цикла, уровня связанности регионального комплекса и степени его устойчивости;

- демографическая структура с точки зрения оценки общего состояния социально-экономической активности населения данной территории и формирования рынка труда;

- уровень жизни населения через уровень и динамику индивидуальных и совокупных доходов, общественного потребления и

личного потребления. Сравнительный анализ с другими регионами для определения причин миграции населения и изменения трудовой активности.

Сложность и многоаспектность, многовариантность количественной и качественной идентификации указанных индикаторов социально-экономического развития региона раскрытом на примере демографической ситуации. Возможные параметры демографического состояния в целом (рост, стагнация, сокращение населения) формируются под воздействием естественного прироста положительного, нулевого или отрицательного сальдо миграции, активного, нулевого или пассивного (поло-возрастной структуры), сбалансированной или диспропорциональной, национальной структуры занятости (без деформации, с деформациями закрепленности национальностей за определенными видами деятельности). Общее состояние рынка труда может быть: равновесное, дефицитное, перенасыщенное (полное, структурное). Состояние социально-экономической активности может быть оценено как высокое, среднее, низкое, нулевое, гипертрофированное, активное, пассивное и т. д.

В условиях поиска путей выхода из кризисного состояния экономики России в целом и ее отдельных регионов многие исследователи обращаются к анализу теоретических моделей мировой регионалистики (моделям Г. Мюрдала, Хэррода-Домара, неоклассической и других) и делают вывод о неприменимости ряда (если не многих) концептуальных положений этих моделей к функционированию механизма регионального развития России. Критически относясь к идее полного или частичного переноса зарубежных эффективных моделей развития на нашу страну, в условиях переходного периода к рыночному механизму хозяйствования смешанной экономики, следует отметить целесообразность углубленного исследования мультипликационных процессов на региональном уровне.

Практика показала, что колебания инфляции в региональном масштабе могут быть более выражены, чем в федеральном. В условиях командно-административной системы интенсивные вложения за короткий период позволили создать комплексы производственной и социальной инфраструктуры, которые сегодня нуждаются в срочной и одновременной замене. Чем больше была диверсифицирована структура региона, тем плавнее кривая инвестиций и экономического развития, тем менее выражена стадийность

инвестиционного цикла и связанные с ней колебания экономического состояния региона. Практиковавшиеся подходы в перераспределении инвестиций искусственно деформировали мультипликативные процессы (сдерживали их или стимулировали) независимо от наличия (отсутствия) в регионе благоприятной экономической конъюнктуры и резервов ресурсного потенциала.

При действии мультипликатора роста импульсы экономического роста, проявившиеся в одной отрасли региона, переносятся на другие (обслуживающие, вспомогательные и т.д.). При этом стабилизация в отраслях специализации создает предпосылки роста других отраслей. Инвестиционный цикл находится на восходящей линии. Мультипликатор спада разворачивается при падении производства в одной отрасли и распространяет импульс спада по технологической цепочке на инфраструктуру. В результате возможно участие экономической деятельности в региональном комплексе в целом. Относительно равновесное состояние достигается, когда все отрасли экономической деятельности и объемы производства пришли в некоторое равновесие после действия того или иного мультипликатора. Вялое протекание процесса или даже полное отсутствие регионального мультипликативного процесса отражается на отраслевой и воспроизводственной структуре региона. Процессы комплексирования и диверсификации не индуцируются. Для выхода экономики из кризисного состояния нужны отрасли с высокой мультипликативной активностью.

Рыночные условия хозяйствования позволяют разворачивать мультипликативный процесс по отношению к доходам населения. Речь идет о взаимосвязи экономической деятельности, доходов населения, налогов в местный бюджет, уровня развития социальной инфраструктуры, стандартов потребления разных доходных групп и степени удовлетворения их потребностей.

Ю. М. ЗВЕРЕВ
кандидат географических
наук
Калининградский государственный
университет

**Формирование инфраструктуры СЭЗ "Янтарь" как фактор
активизации российско-польского приграничного
сотрудничества**

Калининградская область, как известно, была и остается единственной российской территорией, имеющей общую границу с Польшей. Это, а также наличие в области незамерзающих морских и речных портов, является серьезной предпосылкой для активизации экономических, политических и культурных связей между пограничными регионами двух наших стран. До недавнего времени, однако, этому препятствовала "закрытость" Калининградской области, которая была одним из важнейших военных плацдармов в "холодной войне" между Востоком и Западом. В результате этого регион фактически остался в стороне от экономического взаимодействия между бывшим СССР и Польшей, которое осуществлялось главным образом по широтным комплексным транспортным артериям Брест-Варшава-Познань-Франкфурт-на-Одере (ГДР)-Берлин и Львов-Пшемьсль-Тарнув-Кракув-Вроцлав-Дрезден (ГДР). Отношения Калининградской области с польскими соседями в значительной мере сводилось к чисто символическим мероприятиям, вроде взаимных поездок коллективов художественной самодеятельности, делегаций трудовых коллективов, встреч на границе, проведения дней Калининградской области в Ольштынском и Эльблонгском воеводствах и Дней этих воеводств в области и т. д. При всей важности этих акций для поддержания добрых отношений и налаживания контактов между людьми они, безусловно, не могли заменить полноценного экономического сотрудничества. Ситуация начала меняться в 1991 г., когда территория Калининградской области получила статус свободной экономической зоны (СЭЗ "Янтарь"). Это, с одной стороны, создало условия для привлечения в область иностранного (в том числе и польского) капитала, с другой - повысило степень самостоятельности области в установлении контактов с сопредельными государствами. В то же время десятилетия закрытости не прошли даром. На пути расширения

связей с зарубежными странами, в том числе и с Польшей, остается множество препятствий. Многие из них связаны с неразвитостью инфраструктуры СЭЗ "Янтарь". Рассмотрению этого комплекса проблем и посвящена данная статья.

В данной работе, говоря об инфраструктуре СЭЗ "Янтарь", мы рассматриваем ее в широком смысле – и как комплекс отраслей хозяйства, обслуживающих зональное производство (прежде всего, энергетика, транспорт, связь), и как комплекс институциональных условий, обеспечивающих нормальное функционирование свободной зоны. При этом для нормального развития российско-польского приграничного сотрудничества второе, на наш взгляд, не менее важно, чем первое. Установление правовых рамок сотрудничества и образование соответствующих институтов позволит более успешно решать и чисто технические проблемы взаимодействия производственной инфраструктуры СЭЗ "Янтарь" и соседних польских регионов.

Среди правовых актов, способных существенно активизировать связи между СЭЗ "Янтарь" и Польшей, главное место принадлежит Закону Российской Федерации "О статусе Калининградской области", находящемуся на рассмотрении в Государственной Думе. В проекте Закона, в частности, указывается, что Калининградская область является самостоятельным участником международных и внешнеэкономических связей в соответствии с Конституцией и действующим законодательством РФ. Российская Федерация гарантирует участие органов государственной власти Калининградской области в подготовке и заключении договоров с другими государствами, если они затрагивают интересы области. Согласно проекту Закона закрепляются установленные в рамках статуса СЭЗ налоговые льготы на прибыль предприятий и организаций всех форм собственности, в том числе и с иностранными инвестициями. Товары, произведенные в Калининградской области и экспортируемые из нее, а также товары импортируемые в область для внутреннего потребления, должны освобождаться от ввозных и вывозных пошлин. Закон "О статусе Калининградской области", в случае его принятия Федеральным Собранием, позволит, таким образом, окончательно закрепить за областью права и льготы, отвечающие ее анклавному положению и статусу СЭЗ. Это, безусловно, положительно скажется и на российско-польском приграничном сотрудничестве. Принятие Закона тем более необходимо, поскольку на протяжении всего периода

существования СЭЗ "Янтарь" положение о зоне полностью или частично игнорировалось различными ведомствами (Государственным таможенным комитетом, Минэкономки, Министерством внешнеэкономических связей, налоговой инспекцией и т.д.). В рамках начавшихся в январе 1992 г. экономических реформ вообще не предусматривалось каких-либо льгот для территорий, объявленных ранее СЭЗ. Для того, чтобы Калининградской области хотя бы формально были предоставлены льготный налоговый и беспошлинный таможенный режимы, потребовалось три Указа Президента РФ (июнь и декабрь 1992 г., декабрь 1993 г.). Но многие проблемы все еще остаются и принятие Закона позволило бы их окончательно урегулировать.

Заложена определенная правовая и институциональная база сотрудничества Калининградской области и сопредельных регионов Республики Польша. Действует соглашение между РФ и Республикой Польша о сотрудничестве Калининградской области с северо-восточными воеводствами. В сентябре 1992 г. и июне 1993 г. прошло два "круглых стола", на которых в дополнение к этому соглашению были разработаны основы самого механизма сотрудничества по таким направлениям как развитие транспортной системы, связи, сельского хозяйства, совершенствования пограничных отношений и т.п. Действует 10 соответствующих рабочих групп. Третий "круглый стол", намеченный на этот год, будет посвящен проблемам субрегионального сотрудничества, т.е. налаживанию непосредственных связей городов и районов наших государств. В Калининграде открыто Генконсульство Польши, в Гданьске - представительство Калининградской области, выполняющее функции информационно-торгового центра и торгово-промышленная палата "Гданьск-Калининград". На повестке дня и формирование Российско-польского совета по сотрудничеству Калининградской области РФ и регионов Республики Польша. Сотрудничество уже дает свои плоды. Так, в структуре внешнеторгового оборота Калининградской области примерно 28% приходится на Польшу. Это самый высокий показатель в России. Из 689 предприятий с иностранными инвестициями, зарегистрированными Комитетом по развитию СЭЗ "Янтарь" на 1 января 1994 г., в 262 вложены польские капиталы. Правда, по размерам уставных фондов российско-польские совместные предприятия (СП) и предприятия со 100-процентным польским участием более чем в четыре раза уступают предприятиям с участием немецкого капитала. Среди

причин этого, как и того, что пока "пробуксовывают" многие согласованные направления приграничного сотрудничества, можно отметить и недостаточное развитие в СЭЗ "Янтарь" зональной инфраструктуры, прежде всего энергетики, транспорта и связи. Эти проблемы должны решаться и в рамках российско-польского экономического взаимодействия.

В энергетической сфере Калининградская область целиком зависит от поставок топливно-энергетических ресурсов, идущих, главным образом, из России транзитом через Литву и из самой Литвы (100% нефтепродуктов, каменного угля и природного газа, 80% электроэнергии). Для решения проблемы обеспечения области электроэнергией сооружается ТЭЦ-2 мощностью 540 МВт с использованием в качестве топлива природного газа. Для увеличения пропускной способности газопровода, идущего из России через Литву, предполагается проложить дополнительную нитку на трассе Вильнюс-Калининград или построить новую трассу протяженностью 460 км Иванцевичи-Гродно (Беларусь)-Сувалки (Польша)-Черняховск-Калининград. Руководство области намерено также построить нефтеперерабатывающий завод (НПЗ) мощностью 3 млн. т в год (1 млн. т местного сырья и 2 млн. т западно-сибирской нефти) неподалеку от городов Гвардейск и Знаменск. Для подачи сырья с территории Польши потребуется проложить 180 км трубопроводного отвода от магистрального нефтепровода "Дружба". Ввод НПЗ позволит отказаться от завоза в регион автомобильного бензина, авиационного керосина, топочного и флотского мазута.

Нетрудно заметить, что этот путь нацелен на достижение энергетической самодостаточности региона. Стремление это в условиях неурегулированности отношений с Литвой в общем-то понятно, но достижение этой цели потребует очень больших инвестиций (только строительство ТЭЦ-2 с сопутствующими энергетическими сетями в ценах 1993 г. обойдется более чем в 500 млрд. руб.). Поэтому, на наш взгляд, предпочтительнее, если будет функционировать Игналинская АЭС, заключить долгосрочное соглашение об импорте электроэнергии под серьезные гарантии. Литва могла бы получать российские энергоносители (нефть, уголь, газ), а также энергетические сборки для АЭС. Если же импорт электроэнергии непосредственно из Литвы окажется невозможным, следует решить вопрос о транзите электроэнергии из ближайших районов России. Возможно также заключение соглашения об импорте

электроэнергии из Польши.

Как альтернативу намеченному к сооружению НПЗ следует рассмотреть переработку калининградской нефти в Литве, на мощном НПЗ в Мажейкяе, или в Польше, на НПЗ в Гданьске.

Совершенствование железнодорожного транспорта предполагает реконструкцию основных магистралей и узлов, налаживание устойчивых связей с Польшей и другими странами Европы. Так, 22 мая 1993 г. по восстановленному и реконструированному пути европейской колеи (1435 мм) открылось регулярное пассажирское сообщение Калининград-Гдыня. На 1994 г. запланировано открытие регулярного беспересадочного сообщения Калининград-Берлин. Планируется также пустить пассажирский поезд и до Варшавы. Пограничный пункт в Мамоново уже имеет международный статус. на очереди - обустройство для международного движения погранпереходов Багратионовск-Бартошице и Железнодорожный-Скандава. В Калининградской области пять железнодорожных станций способны осуществлять перевалку грузов с узкой (европейской) колеи на широкую и обратно: Дзержинская-Новая, Черняховск, Багратионовск, Мамоново, Железнодорожный. Все они нуждаются в реконструкции, в которой могли бы принять участие и польские инвесторы.

Для улучшения связей с Россией нередко предлагается строительство железной дороги Гусев-Озерск-Голдап (Польша) с выходом через Сувалки на Гродно (Беларусь). Альтернативой этому проекту является налаживание взаимовыгодных партнерских отношений с Литвой, в том числе в области транспорта, а не стремление отгородиться от своего восточного соседа своеобразным экономическим "железным занавесом".

Основные перспективы развития автотранспорта связаны с подключением области к европейским автомагистралям. Как известно, на конференции министров транспорта Балтийского моря, проходившей в Калининграде 24-25 февраля 1994 г., не удалось прийти к согласованному варианту прокладки магистрали "Виа-Балтика". Наиболее часто предлагающийся вариант Хельсинки-Таллин-Рига-Каунас-Сувалки-Варшава минует Калининградскую область. Между тем, с апреля 1992 г. в калининградской области силами российско-германского СП "Росбан" ведется реконструкция старой автомагистрали Кенигсберг-Берлин (Дорожное-госграница). Обе полосы должны быть завершены в 1995 г. Эта дорога могла бы быть частью "Виа-Балтика", если она все же пройдет через

область, или, скорее всего, автомагистрали "ВИА Ганзеатика" (Санкт-Петербург-Нарва-Калининград-Гданьск-Гамбург), но в свое время не были в достаточной мере учтены возможности польской стороны по восстановлению своего участка "берлинки". Там, в частности, предстоит восстановить четыре моста. Поэтому, не отказываясь от планов реконструкции этой дороги, следовало бы больше внимания уделить модернизации дороги Калининград-Багратионовск, ведущей к наиболее интенсивно используемому автодорожному переходу Багратионовск-Безледы. Этот переход, хотя и имеет статус международного, нуждается в расширении (главным образом с российской стороны). На 1994 г. на месте упрощенного пункта пропуска Мамоново-1-Гроново также намечено строительство международного КПП. Планируется поэтапное открытие новых автопереходов (Гусев-Голдап, Мамоново-2-Гжехотки).

В 1993 г. действовали автобусные маршруты между Калининградом и польскими городами Ольштын, Эльблонг, Кентшин, Гданьск, Варшава, Белосток. Рассматривается возможность строительства автомобильной магистрали в направлении Гусев-Голдап-Сувалки-Гродно, но против этого проекта можно привести те же возражения, что и против аналогичной железной дороги. Разумнее видимо, было бы установить прочные политические и экономические связи между Россией и Калининградской областью как ее частью и повысить технический уровень основной дороги области - федеральной магистрали А-229 Калининград-Вильнюс.

Интерес для польской стороны может представлять и портовый комплекс Калининградской области. Так ведется реконструкция морского торгового порта в Калининграде. С 10 июня 1993 г. организовано грузо-пассажирское сообщение между Калининградом и немецким портом Киль (паром "Меркурий-2"). 15 мая 1993 г. открылось регулярное грузовое сообщение между Калининградом и портами США на Великих Озерах (четыре судна с горизонтальной погрузкой типа "PO-PO"). Планируется строительство нового грузового района на полуострове Рыбачий (Коровий). Привлекается к обслуживанию пассажирского и торгового флота и Калининградский рыбный порт. Здесь, в частности, проводится переоснащение свободных мощностей на прием жидких и химических грузов. Силами российско-гкрманского СП "Преголь" строится причальный комплекс в районе поселка Прегольский. В Светлом АО "Светпорт" создает фрнко-порт с будущим безвизовым заходом судов. Светлому предстоит стать звеном "Северного коридора", калининградско-

нидерландского проекта, предусматривающего создание морской транспортной линии между Калининградом и голландскими портами Эмсхафен-Делфзейл и Харлинген с крупными перевалочными базами с обоих концов. В конце 1993 г. АО "Транссвет" сдало в Светлом в эксплуатацию первую очередь таможенного склада, которая в 1994 г. получила соответствующую лицензию Государственного таможенного комитета. На втором этапе строительства комплекса АО "Транссвет" предполагает возвести склады для промышленных, продовольственных товаров, автомобилей. У Светлого серьезные возможности для строительства пассажирского порта. Там уже оборудован пропускной пункт, предполагается строительство новой причальной линии для пассажирских судов и пассажирского зала ожидания. В 1993 г. из Светлого осуществлялись рейсы в Гданьск ("Комета-17", теплоход "Юшар" кампании "Балтик фойлс" и др.).

В целом строительство причальных комплексов в Светлом, поселке Прегольском, реконструкция торгового и частично перепрофилирование рыбного портов должны увеличить пропускную способность Калининграда по морскому грузообороту с 6 до 12,5 млн. т в год.

Предусматривается также строительство нового порта в Приморской бухте (грузооборот до 10 млн. т в год), в пункте Восточный (недалеко от Балтийска). В настоящее время ведется разработка технико-экономического обоснования нового порта, определена головная структура, координирующая работы - АО "Росбалтпорт". Разрабатывается проект организации паронного сообщения между Балтийском и Данией.

Расширение калининградского портового комплекса - часть родившейся в правительственных кабинетах весьма дорогостоящей программы переключения потока российских грузов (до 35 млн. т в год к 2000-2005 гг.) из портов государств Балтии в российские. Но так ли это необходимо? Разумеется, калининградские порты нуждаются в модернизации и расширении, но при этом масштабы этих работ должны быть в разумных пределах. Альтернативой, скажем, строительству крупного порта в Приморской бухте могли бы стать договоренности о льготных условиях транзита российских грузов через порты стран Балтии в обмен на российские инвестиции и их реконструкцию. В любом случае, место каждого порта на Балтике для России должно определиться в результате свободной конкуренции, а не политических решений.

В целом, развитие Калининградского транспортного комплекса

может представлять интерес для польской стороны как с точки зрения инвестирования, поставок оборудования и материалов, осуществления строительных работ, так и с точки зрения возможности транзитных перевозок из Польши в государства Балтии и СНГ, может быть, перевозок и в Западную Европу. Кроме того, формирование мощного транспортного узла создаст предпосылки для активизации торговли, туризма, создания различных припортовых и сборочных производств, куда также могут быть вложены польские капиталы.

Положение Калининградской области в системе создающихся и существующих трансевропейских транспортных связей и основные проекты реконструкции транспортной сети региона приведены на рис. 1 и 2.

Важное значение для становления СЭЗ "Янтарь" имеет связь, прежде всего международная. Калининградская телеграфно-телефонная станция уже обеспечивает автоматический телефонный выход на Великобританию, Швецию, Данию, Норвегию, Нидерланды, Финляндию. В июне 1992 г. создано российско-французское СП "ВестБалт Телеком", французскую сторону в котором представляет дочернее предприятие государственной компании "Франс Телеком", четвертой в мире по обороту среди фирм, эксплуатирующих системы связи. В течение 10 лет СП рассчитывает вложить не менее 100 млн. долл. США в развитие связи в Калининградской области. Уже установлен современный цифровой автокоммутатор, связанный с европейским спутником ESC системы EUTELSAT, что обеспечивает доступ к операторам 180 государств, куда могут передаваться факсимильные и речевые сообщения. Подключение к этой системе могло бы, видимо, заинтересовать и приграничные регионы Польши, учитывая существующие проблемы в налаживании устойчивой связи между Калининградом и сопредельными польскими регионами. Используя географическое положение Калининграда, Польша по связи сможет легче работать с государствами Прибалтики. Предстоит решить вопрос об использовании территории Калининградской области и Польши для пропуска "нагрузки" по связи из России в Германию и обратно (до 240 каналов). В целях дальнейшего развития международной связи возможно подключение Калининградской области к самой большой в мире коммерческой сети MARK III (Mark Net) (четырёхсетевой управляющий центр в Стокгольме), а также к цифровому волоконно-оптическому кабелю Копенгаген-Кингисепп, проложенному по дну Балтийского моря.

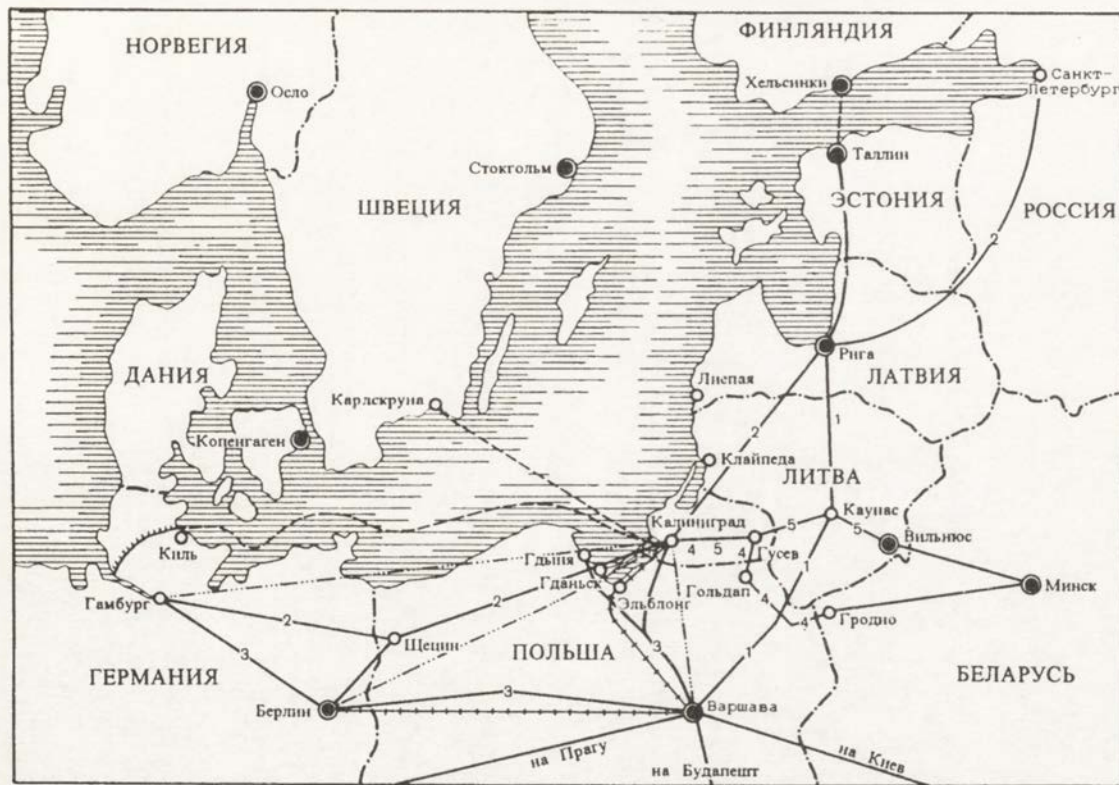
Говоря об инфраструктуре СЭЗ "Янтарь" нельзя не упомянуть о необходимости развития финансовой инфраструктуры свободной зоны, создания финансовых институтов, способных аккумулировать свободные средства предприятий и населения и инвестировать их в зональные проекты. В настоящее время в СЭЗ "Янтарь" зарегистрировано 70 коммерческих банков и филиалов, 14 из которых - из других регионов России (прежде всего из Москвы и Уфы). Объявленный уставной фонд банков и филиалов - 13 млрд. руб., а объем их собственных и привлеченных финансовых ресурсов - 120 млрд. руб. Это - в общем-то, не так много для СЭЗ. Достаточно упомянуть, что ни один из собственно калининградских банков пока не входит в число ста крупнейших коммерческих банков России. Поэтому, как нам кажется, имеются возможности для утверждения в СЭЗ "Янтарь" польских и совместных российско-польских банков. Правда, российское банковское лобби пытается воспрепятствовать проникновению иностранных банкиров на внутренний рынок. Однако в проекте Закона РФ "О статусе Калининградской области" заложено создание зоны льготного банковского предпринимательства. Все чаще звучат предложения об объявлении СЭЗ "Янтарь" оффшорной территорией, что могло бы быть интересным и для польского бизнеса. Создание в Калининграде оффшорного центра, однако, предъявляет повышенные требования к транспорту, связи, уровню подготовки кадров, правовому обеспечению такого центра и т. д. Нужно быть готовым к серьезным расходам и долговременной работе.

Так или иначе, приграничное сотрудничество Калининградской области РФ и соседних польских регионов находится еще в самом начале своего пути. Предстоит еще многое сделать, чтобы из барьера граница постепенно стала подлинной зоной контакта между двумя нашими странами. Речь может, в частности, идти о формировании зон свободной (беспешинной) торговли на калининградско-польской границе, создании международного туристского района с маршрутами, охватывающими север Польши и Калининградскую область (интересно в этом плане совместное рекреационное освоение Вислинской косы), взаимном обмене рабочей силой (рабочие фронтальеры), налаживании внутри- и межотраслевых производственных связей. Существенной предпосылкой для рентабельного экономического взаимодействия является развитие экономического потенциала северо-восточных воеводств Польши и Калининградской области, в том числе потенциала инфраструктурного. Ибо из территориальной близости наиболее

отсталых районов соседних стран не вырастает ничего, кроме консервации отсталости (В.Шейнис).

Рис. 1. Схема перспективного развития транспортной системы Калининградской области

Строящиеся
автомагистрали:

- 1— "Виа Балтика"
- 2— "Ганзейский автобан"
- 3— Трансевропейская магистраль (ТЕМ)
- 4— Калининград-Гусев-Гольдап-Гродно
- 5— Калининград-Вильнюс

- +— Железная дорога европейской колени
- - - Паромные линии
- ... Планируемые международные авиарейсы

Рис. 2. Положение Калининградской области в системе существующих и создающихся трансевропейских транспортных связей

К. К. ГИМБИЦКИЙ

старший научный сотрудник

Научно-исследовательский институт

комплексных исследований

Исследование демографических характеристик населения в разрезе населенных пунктов в Полесском районе Калининградской области

Расселение сельского населения и развитие определенных населенных пунктов определялось в Калининградской области деятельностью крупных коллективных хозяйств (колхозов и совхозов). Большая часть объектов социальной и инженерной инфраструктуры принадлежала хозяйствам и содержалась ими. Населенные пункты являлись местом проживания работников колхозов и совхозов. Роль сельсоветов была сведена до положения регистрирующего органа.

Начавшиеся в конце 80-х годов новые экономические и политические процессы видоизменяют лицо территории. Крупные хозяйства передают объекты инфраструктуры сельским советам, появляются новые центры экономической активности: фермеры, коммерсанты, общины, способные аккумулировать финансовые средства, превышающие возможности нынешних коллективных хозяйств и местных самоуправлений. Существенной становится миграция, значительно изменяющая кадровый потенциал в сельской местности.

Вместе с тем системы сбора данных подчинены уже несуществующей реальности, обобщая данные в разрезе колхозов – сельсоветов – районов. В связи с этим предпринято исследование по Полесскому району (рис. 11) с задачей собрать данные о природных ресурсах, демографии, состоянии домашних хозяйств, предприятий и местного самоуправления в разрезе населенных пунктов. В конечном итоге эти данные должны лечь в основу пространственного планирования. Полесский район выбран как типичный сельскохозяйственный район без промышленного узла, подобный Озерскому, Правдинскому, Нестеровскому, Славянскому и Краснознаменскому районам. На сегодня собрана информация о демографических характеристиках населения (таблицы 1, 2, 3, 4).

Собранные данные позволяют судить о перспективах развития населенных пунктов и влиянии на это развитие:

- немецкой хозяйственной истории;
- существовавшей в советское время хозяйственной структуры и ее

изменений;

- современных процессов.

Все существующие населенные пункты располагаются на месте бывших немецких. В той или иной мере используются немецкие постройки, коммунальная и производственная инфраструктура. Но размеры населенных пунктов не совпадают с немецкими, часть хозяйственной инфраструктуры (дороги, мелиоративные системы) не используются, созданы принципиально новые объекты (свинарники, коровники и т. д.).

Система хозяйствования в советское время (крупное коллективное хозяйство) изменила назначение населенных пунктов и отдельных элементов хозяйственной инфраструктуры. Центральная усадьба хозяйства являлась местом расположения школы, детского сада, библиотеки, клуба, фельдшерского пункта, используемых жителями всех населенных пунктов, расположенных на территории хозяйства. Такое значение центральной усадьбы (да еще и расположение в ней правления колхоза) делало ее главным населенным пунктом на территории хозяйства, наиболее привлекательным для нового жилищного и хозяйственного строительства.

Реорганизации хозяйств в советское время, направленные на укрупнение, создали населенные пункты с редуцированной коммунальной инфраструктурой (бывшие центральные усадьбы). Так, в Саранском сельсовете (рис. 2) сегодняшние центральные усадьбы - Саранск и Новая Деревня. Ильичево и Изобильное - бывшие центры хозяйств. Соответственно эти населенные пункты имеют следующие объекты инфраструктуры:

	Школа	Библиотека	Клуб	Фельдшерский пункт
Саранск	+	+	+	+
Новая Деревня	+	+	+	+
Ильичево		+	+	+
Изобильное			+	+

В этом смысле населенные пункты можно разделить следующим образом:

- центральные усадьбы бывших совхозов и колхозов (населенные пункты 1 ранга);
- бывшие центральные усадьбы (населенные пункты 2 ранга);
- рядовые населенные пункты (населенные пункты 3 ранга).

Населенные пункты 1 ранга являются наиболее

привлекательными для населения и в них концентрируется наибольшая часть специалистов. Одновременно эти населенные пункты имеют максимально развитую инфраструктуру. Являясь и ныне более привлекательным, населенные пункты привлекают и максимальное количество иммигрантов (зачастую ориентированных на развитие личного хозяйства).

Развитие фермерства пока, по нашим наблюдениям, не играет существенной роли в перераспределении населенных пунктов по степени привлекательности. Правда, местонахождение земель, выделяемых фермерам, может создать в близлежащем населенном пункте их значительную концентрацию (например, концентрация фермеров в Саранском сельсовете в пос. Беломорском).

На сегодня коллективные хозяйства практически не могут влиять на привлекательность населенного пункта, но созданное ранее положение вещей оставляет бывшие центральные усадьбы населенными пунктами 1 ранга.

Не только населенные пункты, но и сельские советы (хозяйства?) являются в разной степени привлекательными. Так, иммиграция немцев направлена в Славянское, Залесье, Головкино и Матросов - наиболее удаленные от Полесска центральные усадьбы, и почти незаметна в Сосновском, Саранском и Тюленийском сельсоветах. Возможно, что в этих случаях свою роль играет уже постсоветская история последних лет, и степень привлекательности места жительства определяется новыми хозяйственными и общественными образованиями (общины?). Будущее состояние населенных пунктов будет определяться, по всей видимости, деятельностью этих новых образований.

Таким образом, сегодняшние процессы (в частности, приток иммигрантов) не определяются немецкой хозяйственной историей, но являются продолжением советской хозяйственной истории.

	Всего	русские	украинцы	белорусы	литовцы	латыши	эстонцы	мордвы	татары	чуваши	грузины	армяне	азербайджанцы	молдаване	евреи	цыгане	поляки	немцы	
Саранское	870	520	30	56	16	-	-	59	10	149	-	-	13	-	-	1	1	9	1-нариец 4-чеченцы 1-болгарин
Белонорское	57	40	1	5	1	-	-	9	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	
Григорьевка	17	13	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Заповедники	9	4	-	-	1	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Ильичево	195	140	6	5	4	-	-	22	-	7	-	2	4	-	-	1	2	2	
Изобильное	153	126	2	16	-	-	-	1	1	7	-	-	-	-	-	-	-	-	
Красный бор	156	47	3	2	-	-	-	18	2	83	-	-	-	-	-	-	1	-	
Ломоносовка	116	76	19	5	1	-	-	9	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	1-коми
Марксово	75	38	2	2	1	-	1	26	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	
Междулесье	26	20	2	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	
Новая Деревня	394	161	7	12	1	-	-	7	1	201	-	-	-	-	-	-	-	1	1-узбек
Шолохово	121	77	4	14	4	-	-	16	-	4	-	-	-	-	-	-	-	2	
Всего:	2189	1262	76	117	29	-	1	175	14	466	-	2	17	-	-	2	4	14	

Таблица 1 Национальная структура населения Саранского сельсовета

Саранский сельсовет (на 18.10.93 г.)

Населенный пункт	чис-ло хоз.	чис-ло жит.	Мужчины				Женщины				Родившихся			Умерших			Прибывших			Убывших		
			0-14	15-64	>64	Всего	0-14	15-64	>64	Всего	91	92	93	91	92	93	91	92	93	91	92	93
1. Саранское	326	870	110	318	19	447	100	283	40	423	9	11	9	6	9	9	6	16	14	28	37	19
2. Белонорское	24	57	1	22	5	28	5	14	10	29	-	-	-	2	2	1	5	3	1	5	2	-
3. Григорьевка	11	17	-	5	2	7	1	7	2	10	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	2
4. Заповедники	5	9	-	3	2	5	2	3	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. Ильичево	77	195	23	71	2	96	24	57	18	99	5	5	1	4	-	4	2	1	5	10	18	12
6. Изобильное	57	153	20	56	6	82	10	51	10	71	1	2	-	1	4	2	1	2	1	6	5	2
7. Красный бор	57	156	19	60	4	83	16	41	16	73	2	1	-	2	1	4	3	5	2	-	4	1
8. Лоносовка	50	116	6	47	3	56	10	34	16	60	3	-	2	1	-	3	1	1	-	5	2	4
9. Марково	26	75	5	30	4	39	4	26	6	36	-	1	-	4	1	-	1	3	5	-	9	3
10. Междулесье	11	26	5	8	-	13	-	7	6	13	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	4
11. Новая Деревня	152	394	48	48	12	208	41	116	29	186	1	6	3	3	8	6	5	3	1	5	10	8
12. Шолохово	52	121	16	41	1	58	15	35	13	63	2	1	1	2	1	2	-	1	2	-	-	1
в целом:	849	2189	253	809	60	122	226	674	167	1067	23	27	16	25	27	31	25	36	31	60	88	56

Таблица 2 Поло-возрастная структура населения. Естественное и миграционное движение. Саранский сельсовет.

Сельсоветы	всего жит.	русские	украинцы	белорусы	литовцы	мордва	татары	чуваши	армяне	азербайджанцы	молдаване	цыгане	поляки	немцы			
Саранский	2189	1262	76	117	29	175	14	466	2	17	-	2	4	14	1-мариец 1-болгарин 1-кони	1-узбек 1-эстонец 4-чеченцы	
Головкинский	1578	1313	58	70	50	13	6	15	-	1	-	-	7	35	2-карелы		
Тюленийский	1788	1463	54	80	31	11	1	70	-	3	6	1	5	5	34-чеченцы 8-удмурты 8-аварцы	3-карелы 1-албанец 3-узбек	1-башкир
Славянский	2016	1593	96	126	47	17	11	8	5	4	3	1	24	64	9-чеченцы 2-корейцы 1-мариец	1-карел 1-казах 1-эвенк	1-туркмен 1-грузин
Залесовский	2177	1580	85	205	95	22	14	11	31	-	5	-	23	95	1-казах 4-болгары 1-буряты	1-грузин 2-удмурты 1-карел	1-мариец
Сосновский	1589	1103	58	134	20	37	214	3	-	-	-	-	8	6	1-латыш 1-якут	3-узбеки 1-еврей	
Всего	11337	8315	427	732	272	275	260	573	38	25	14	4	71	217			

Таблица 3 Национальная структура сельского населения
Полесского района по сельсоветам (на 18.10.93 г.)

Сельсовет	чис- ло хоз.	чис- ло жит.	Мужчины				Женщины				Родившихся			Умерших			Прибывших			Убывших		
			0-14	15-64	>64	Всего	0-14	15-64	>64	Всего	91	92	93	91	92	93	91	92	93	91	92	93
1. Саранский	849	2189	253	809	60	1122	226	674	167	1067	23	27	16	25	27	31	25	36	31	60	86	56
2. Головкин- ский	620	1578	173	544	63	780	142	517	139	798	22	10	1	12	18	10	4	5	2	29	33	10
3. Тюленийский	634	1788	202	628	47	877	203	580	128	911	17	13	8	23	17	13	6	50	-	11	36	2
4. Славянский	694	2016	222	669	63	954	242	663	157	1062	30	23	15	17	19	18	11	13	13	31	32	29
5. Залесовский	742	2177	288	683	77	1048	268	687	174	1129	24	26	18	27	18	26	107	136	128	144	89	52
6. Сосновский	600	1589	197	520	63	780	174	517	120	811	18	20	10	19	29	11	5	3	1	49	43	22
Всего:	4139	11337	1335	3823	373	5531	1255	3638	885	5778	134	119	68	123	128	109	158	247	175	324	321	171

Таблица 4 Поло-возрастная структура сельского населения
Полесского района по сельсоветам.
Естественное и миграционное движение.

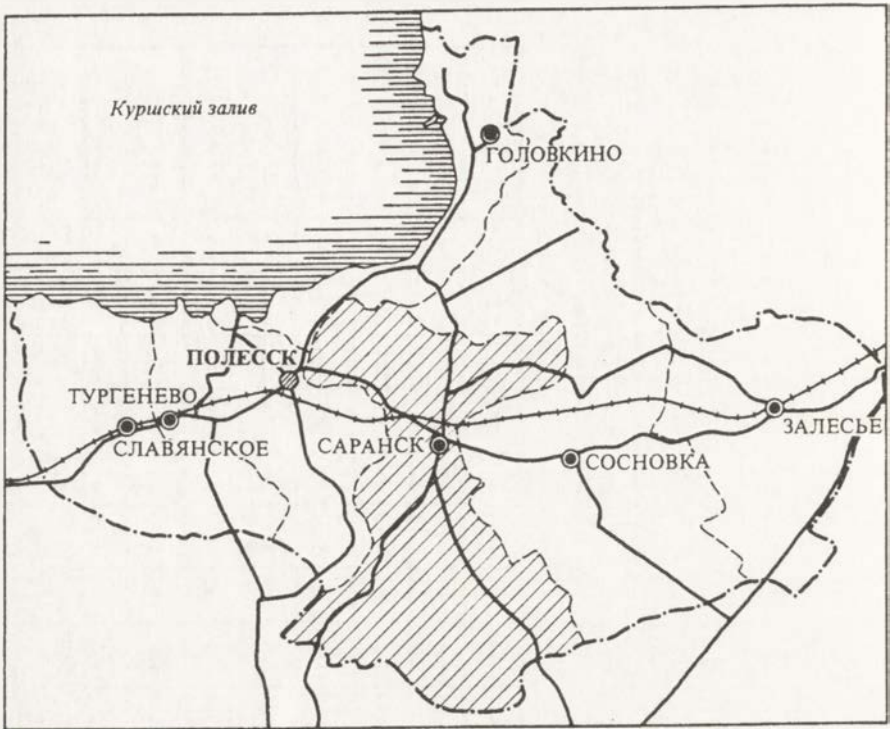

Рис. 1 Полесский район

----- границы района

----- границы сельсоветов

центр района

центры сельсоветов

— железные дороги

— автомобильные дороги

населенный пункт:

● 1 ранга

● 2 ранга

○ 3 ранга

Рис. 2 Саранский сельсовет

Б. В. ЧУБАРЕНКО¹

кандидат физико-математических наук
Научно-исследовательский институт
комплексного изучения регионов,
Калининградский государственный университет,
Калининград

**КОМПЛЕКСНАЯ МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ ПРОГРАММА
РАЗРАБОТКИ ОСНОВ УПРАВЛЕНИЯ И ОХРАНЫ ВОДНОЙ СРЕДЫ
ВИСЛИНСКОЙ ЛАГУНЫ**

Вислинская лагуна представляет собой типичную эстуарную лагуна и делится государственной границей между Россией и Польшей на две части: Калининградский и Вислинский заливы. Такое административное деление не совпадает с естественным разделением акватории лагуны на части, характеризующиеся преобладающим действием какого-то одного природного фактора.

В северо-восточной части лагуны более проявляются черты, характерные для эстуария. Впадающая в эту часть река Прегель приносит около 42% всякого речного стока в лагуна, составляющего $3.67 \text{ км}^3/\text{год}$. А вместе с рекой Прохладной и другими малыми реками в эту часть лагуны открывается более 50% речного стока.

Центральная часть Калининградского залива, в которой находится Балтийский пролив, наиболее подвержена влиянию вод Балтийского моря и обладает характерными чертами водоема лагунного типа.

В Вислинский залив пресная вода доставляется малыми реками Ногат и Лавой и притоками из Вислы (18% речного стока), р. Пасленка (14%), р. Эльблонг (6%), р. Бауди и р. Мамоновка (по 2%). Распределение этих источников пресного стока на южном и восточном побережье залива дает возможность более соленым водам центральной части лагуны внедряться в ее южную часть по более глубоким участкам, а также вдоль Балтийской косы. Условность государственной границы с точки зрения природных процессов и создает необходимость совместного изучения и исследования

¹⁾ Данный материал представлен Б. В. Чубаренко от имени коллектива исполнителей программы из различных научных организаций Калининградской области, Польши и Дании, которые представлены в тексте статьи.

ресурсов лагуны. В области совместных исследований в Вислинской лагуне российской и польской сторонами накоплен большой опыт. В первую очередь здесь следует отметить работы, венцом которых было издание фундаментальной монографии на русском и польском языках "Гидрометеорологический режим Вислинского залива" (1971 г.).

В дальнейшем, в 1979 г., была начата совместная исследовательская программа мониторинговых работ. В течение периода 1979-1981 гг. исследования включали измерения 19 различных физико-химических, бактериологических и гидробиологических характеристик. Измерения проводились в 6 точках мониторинга. В 1982/1987 гг. число точек мониторинга было увеличено: на российской стороне - до 5, на польской стороне - до 7. В 1987 г. с целью увеличения достоверности данных положение точек отбора снова было изменено, и их количество составило 8, по 4 на российской и польской сторонах.

После некоторого перерыва (с 1988 г. на российской части и с 1990 г. на польской части) в 1992 г. совместные работы были возобновлены.

В ходе всех проведенных исследований накоплен большой материал по динамике качества вод залива. Увеличение эвтрофированности его вод, увеличение за последние десятилетия антропогенной нагрузки на залив создало серьезную угрозу по катастрофическому ухудшению качества его вод. По этой причине в настоящее время на первый план выдвинулся вопрос о восстановлении утерянного уровня чистоты вод Вислинской лагуны. Недостаточная мощность очистных сооружений, устаревшего оборудования и недостаточное использование новых методов очистки в г. Калининграде (400 тыс.), г. Светлом (21 тыс.), городах Мальборк и Новый Став (40 тыс.), г. Бранево (20 тыс.), г. Тольмицко (7 тыс.) и других населенных пунктах на побережье залива, где работают старые и давно эксплуатируемые очистные сооружения, не позволяют в достаточной степени предохранить воды залива от загрязнения.

В 1994 году совместно польскими, калининградскими и датскими природоохранными научными организациями началась реализация научно-практического проекта, нацеленного на разработку и выполнение необходимых действий по восстановлению состояния окружающей среды Вислинской лагуны. Данный проект объединяет усилия региональных властей с российской и польской стороны и

базируется на соглашении о совместной работе по улучшению качества вод для Калининградского региона, регионов Эльблонга и Гданьска, подписанного на уровне министров Российской Федерации и Республики Польша.

Реализованный в проекте подход состоит в использовании существующей информации об историческом развитии и современном состоянии Вислинской лагуны, полученной в ходе предыдущих исследований и мониторинга, проводимых на калининградской и польской частях лагуны. Сбор дополнительной информации обеспечивается в ходе специальных изучений и полевых наблюдений. Полученные данные являются базой для последующей оценки зависимости между количеством загрязняющих веществ, поступающих в лагуну, и качеством ее воды, а в конечном счете и в экологическом состоянии Вислинской лагуны.

В проекте планируется проведение оценки как положительного влияния на природную среду лагуны в ходе мероприятий по уменьшению антропогенного пресса, так и технических и экономических характеристик этих мероприятий. Наряду с этим уменьшение нагрузки загрязняющими веществами в ходе этих мероприятий будет оцениваться в соответствии с поставленной Хельсинской конвенцией задачей пятидесятипроцентного уменьшения сбросов загрязняющих веществ в Балтийское море.

Данный проект обеспечивает базу для определения приоритетов по внедрению природовосстанавливающих мероприятий для "горячих точек" Вислинской лагуны и других возможных схем природоохраны для того, чтобы остановить нынешнюю деградацию ее биологического состояния, а также последовательно уменьшить антропогенный пресс на Балтийское море.

На основании анализа приоритетов будет подготовлена "Программа природовосстанавливающих мер" для Вислинской лагуны. Кооперация между российскими и польскими властями является основой успешного внедрения данной программы. Базирующаяся на компьютерной модели система оценки и принятия решений, которая будет разработана и опробована во время этого проекта, будет передана региональным властям и природоохранным организациям для обеспечения принятия научно обоснованных решений в будущем. Данная система принятия решений будет охватывать собственно Вислинскую лагуну в целом и учитывать антропогенные влияния как с польской, так и с калининградской стороны. Эта система будет разрабатываться в тесном сотрудничестве с региональными властями

Калининграда и Польши и будет передана им для дальнейшего использования как часть проекта.

Данный проект подготовлен региональными властями Гданьска и Эльблонга, а также органами управления и охраны водных ресурсов в Калининграде и Гданьске.

В реализации проекта принимают участие следующие организации: Морской институт, Институт метеорологии и управления водным хозяйством, консалтинговая фирма ГЕОМОР, управление водными ресурсами бассейна Вислинского залива – с польской стороны. Атлантическое отделение Института океанологии специалисты лаборатории экологических исследований НИИ комплексного изучения регионов при Калининградской университете и других научных организаций Калининграда, Комитет по экологии и охране природных ресурсов, Центр гидрометеорологической информации – с калининградской стороны. Институт качества воды и Датский гидравлический институт – с датской стороны.

В рамках проекта будут реализованы следующие этапы и направления работ.

1. Обзор существующих направлений использования Вислинской лагуны.

В настоящее время Вислинская лагуна используется для рыболовства, транспортного (грузового) сообщения и для целей рекреации. Кроме того, лагуна является ценным элементом прибрежной зоны как кормовая база для рыб и место гнездования и отдыха перелетных птиц.

2. Сбор и оценка существующей информации.

Данные исследований и программ мониторинга объединяются в общую базу данных и оцениваются. На основе этой оценки будут спланированы дополнительные полевые исследования.

3. Дополнительные полевые исследования. Анализ исторических данных показал необходимость проведения программы полевых исследований по следующим направлениям.

3.1. Промер глубин на избранных поперечных разрезах. Современные навигационные карты для калининградской части построены на основе данных промеров 1953-56 гг., 1958-59 гг., 1968 г., а для польской части – 1972 г. Сравнительный анализ этих карт с картой начала века показал как наличие локальных, так и общего для всего залива процесса изменения его глубины. Для определения нынешнего состояния рельефа дна будут проведены промеры глубин как минимум по 16 разрезам на российской стороне

и не менее 10 – на польской стороне.

3.2. Программа мониторинговых работ. В течение апреля–ноября 1994 г. будет проведена программа мониторинговых работ, включающая в себя сбор данных по природным и антропогенным факторам, воздействующим на залив, также программа полевых исследований гидрофизического, гидрохимического и гидробиологического состояния залива. Пробоотбор будет осуществляться еженедельно в течение апреля – мая один раз в три недели в остальное время в 11 станциях.

3.3. Программа гидрофизических полевых работ. В течение двух осенних месяцев будет проведена программа полевых гидрофизических работ, включающая в себя:

- измерение полей течений на акватории залива с помощью автономных измерений течений;

- измерение динамики полей температуры и солености на большей части акватории залива и особенно в зонах смещения водных масс различного происхождения: районы впадения рек и район Балтийского пролива, через который морская вода проникает в залив;

- дрейферные эксперименты, в ходе которых на отдельных районах залива будут проведены работы по запуску специальных поплавков, позволяющих определить направление и скорости переноса водных масс по заливу.

4. Гидродинамическая модель и базирующиеся на ней модели качества воды и процессов эвтрофикации будут адаптированы для условий Вислинской лагуны и лягут в основу системы принятия решений по управлению водным хозяйством залива.

5. Обучение персонала и передача модели.

Данная модельная система, которая должна быть использована для оценки результатов природовосстанавливающих мероприятий, проводимых в "горячих точках" залива, передается региональным структурам управления и природоохраны с обучением персонала этих организаций.

6. Определение адекватности природовосстанавливающих мероприятий и схемы снижения нагрузки на залив.

Базируясь на данных о существующих источниках загрязнения и об их планируемой мощности в будущем, будут изучены экономические и технические условия альтернативных схем снижения нагрузки на залив.

7. Оценка последствий.

На основе исторических данных о развитии Вислинской лагуны и ее нынешнем состоянии, на основе генерального опыта восстановления природных систем лагун и специальных модельных расчетов будет проведена оценка последствий внедрения различных схем снижения нагрузки.

8. Программа природовосстанавливающих мер

В ходе своего участия в программе региональные власти российской и польской сторон достигнут соглашения по приоритетам восстановления и охраны природной среды Вислинского залива. Базируясь на этом соглашении и результатах оценки последствий различных схем уменьшения нагрузки будет подготовлена Программа природоохранных мероприятий. Текущее взаимодействие между российскими и польскими природоохранными властями является предпосылкой успешной реализации данной Программы. Передача подготовленной системы принятия решений всем ответственным организациям регионального управления обеспечит единый подход к принятию совместных решений в будущем.

9. Схема мониторинга

На основе информации о современном состоянии качества воды и экосистемы Вислинской лагуны будет спроектирована схема мониторинга для обеспечения контроля за результатами природовосстанавливающих мер и будущего развития программы этих мер.

Представленная программа является комплексным научно-практическим исследованием Вислинской лагуны. Построенная на основе полученных в ходе реализации данной программы результатов численная модель, воспроизводящая гидродинамические и гидрохимические процессы, а также процессы эвтрофикации лагуны, является научным базисом для системы принятия управленческих решений, направленных на реализацию системы мер по восстановлению и охране ее природной среды.

Хотя экспериментальные исследования, которые будут проводиться в ходе выполнения этой программы, и уступают по объему и широте охвата проведенным в 70-х годах совместным польско-российским исследованиям в Вислинской лагуне, они естественным образом продолжают основные направления этих работ. Наряду с гидрогеологическими, гидродинамическими и гидрохимическими исследованиями основное внимание будет уделено изучению отдельных эффектов водообмена и трансформации загрязнения в окрестности основных их источников и практического применения полученных результатов для построения диагностической и прогностической модели Вислинской лагуны.

В. С. КОРНЕЕВЕЦ

Проблемы пограничной кооперации в аграрном секторе экономики

Рассматривая проблемы пограничной кооперации, следует отметить, что основной целью развития АПК области является повышение эффективности сельскохозяйственного производства, насыщение рынка продовольственными товарами и сельскохозяйственным сырьем. Другими целями развития АПК являются: максимальное самообеспечение региона доступными продуктами питания; развитие экспортно направленных производств; экологизация сельскохозяйственного производства; нравственное и духовное развитие сельского населения.

В Российской Федерации Калининградская область выделяется сравнительно высоким уровнем развития сельского хозяйства. Однако, как и в целом по России, объемы производства сельскохозяйственной продукции резко снижаются. Отрасль находится в глубоком кризисном состоянии.

В 1993 году в Калининградской области производство зерна составило только 56% от уровня 1991 г., картофеля – 91%, овощей – 89%. Еще большее снижение произошло в коллективном секторе – соответственно к 1991 г. произведено: зерна – 54%, картофеля – 54%, овощей – 34%. Низкие объемы производства ожидаются и в 1994 году, в связи с малыми площадями посева озимых (55% к уровню 1992 г.) и подъема зяби (59% к уровню 1992 г.).

В животноводстве объемы производства мяса снизились на 21% (по сравнению с 1992 г.), в т.ч. на 52% в Краснознаменском районе и 42% в Зеленоградском районе. Валовое производство молока сократилось на 19%, при сокращении надоев на 11%, а по сравнению с 1990 г. снижение производства молока от общественного поголовья снизилось на 42%, а надой молока на 29% (средний надой молока на одну корову составил в 1993 г. 2211 килограммов, что сопоставимо с уровнем кризиса в конце 70-х – начале 80-х годов).

По прогнозным значениям и экспертным оценкам пик кризиса приходится на 1996–1997 гг. После чего ожидается прирост объемов сельскохозяйственного производства, с выходом к 2000 году на объемы производства соответствующие примерно 90% уровня 1990 года. Лучше ситуация складывается с производством овощей и

картофеля и хуже с продукцией животноводства. Это вызвано слишком большим сокращением поголовья скота. Например, поголовье крупного рогатого скота сейчас ниже численности 1970 года, а поголовье свиней – ниже численности 1960 года. Восстановление же поголовья в короткие сроки не представляется возможным.

С экономико-географической точки зрения сельское хозяйство области развивается в условиях свободной экономической зоны "Янтарь", в условиях замкнутого географического пространства, не имеющего общих границ с Россией.

В связи с этим планируемый приток иностранных инвестиций, острая конкуренция со стороны западной сельскохозяйственной продукции, ориентация на формирование рынка сельхозпродукции за счет местных производителей окажут определенное влияние на расстановку приоритетов при становлении многоукладности в сельском хозяйстве, на формирование новой структуры АПК, что потребует корректировки инвестиционной и налоговой политики.

Экономическая ситуация в Европе в области сельского хозяйства ограничивающая квоты на ввоз сельскохозяйственной продукции, не позволяет ориентировать массовое производство области на получение валютной выручки. Поэтому коммерческие валютные инвестиции в производство массовой сельскохозяйственной продукции будут ограничены. Наоборот будет расширяться поставка импортной продукции, что составит жесткую конкуренцию местной продукции. Возможность кооперации будет развиваться в отдельных узкоспециализированных областях. Поэтому для реформирования и структурной перестройки отраслей АПК необходима разносторонняя поддержка со стороны государства. Государственное регулирование развития сельского хозяйства должно проявляться в следующих формах: содействие созданию и организации деятельности сельскохозяйственных кооперативных банков; пониженные кредитные ставки и требования к обеспечению кредитов для фермеров; выдачи коммерческим банкам гарантий на возврат задолженности; покрытия убытков организации сельскохозяйственного кредитования от пониженных процентных ставок.

Другим направлением государственного регулирования развития сельского хозяйства являются стабилизация доходов в сельском хозяйстве путем прямого и косвенного субсидирования. Косвенное субсидирование проявляется в виде налоговых льгот. Прямое субсидирование может производиться путем: компенсационных

платежей между закупочной и рыночной ценой на отдельные виды продукции; финансирование почвенно-мелиоративных работ; возмещение ущерба от стихийных бедствий; стимулирование производства отдельных видов продукции.

В целом государственное регулирование должно подстраховывать производителей сельскохозяйственной продукции при неблагоприятной рыночной конъюнктуре, но не компенсировать затраты при неудовлетворительном ведении сельскохозяйственного производства.

С Польшей граничат 4 района Калининградской области: Багратионовский, Правдинский, Озерский и Нестеровский. Уровень ресурсообеспеченности приграничных районов примерно соответствует среднеобластному уровню (по обеспеченности трудовыми, материальными и денежными ресурсами), но значительно уступает пригородным районам: Зеленоградскому и Гурьевскому.

Приграничные районы области, занимая 36% площади сельхозугодий области производят 30% мяса, 39% молока, 33% картофеля и только 1% овощей от среднеобластного уровня. Максимальный уровень производства был достигнут в 1990 г., когда в среднем по области было получено 30,6 ц/га зерновых, 115 ц/га картофеля (табл. 1), в том числе в приграничных районах от 26,3 ц/га зерновых в Нестеровском до 31,9 ц/га в Багратионовском и от 89 ц/га картофеля в Озерском районе до 164 ц/га в Правдинском. Как в целом по производству молока, так и по продуктивности коров показатели в приграничных районах выше среднеобластных.

В целом рассматриваемые районы не имеют четкой специализации по производству сельскохозяйственной продукции. Хотя следует отметить, что в Багратионовском районе отдельные хозяйства специализируются в производстве пушнины и выращивания оленей, в Правдинском и Озерском – на производстве свинины, а в Нестеровском – на производстве мяса крупного рогатого скота.

Предприятия по переработке сельскохозяйственной продукции имеют небольшие мощности и представлены сырзаводами в Ладушкине, Багратионовске и Правдинске, мясокомбинатом в Багратионовске, маслосырзаводами в Железнодорожном, Озерске и Нестерове. Основные объемы молока и мяса поступают на крупные перерабатывающие предприятия в Калининграде и Черняховске. В данный период мощности перерабатывающих предприятий были загружены на 100%, что говорит о недостатке мощностей.

Развитие приватизации и формирование частных фермерских

хозяйств в приграничных районах идет неравномерно (табл. 2). Так, если в Багратионовском районе создано 342 фермерских хозяйства, то в Правдинском только 70. В среднем на одно хозяйство приходится от 11,5 га земли в Багратионовском районе до 25,7 га в Озерском.

Багратионовский район имеет минимальное количество голов скота и свиней в одном хозяйстве. В среднем соответственно 0,4 и 0,2 головы. Максимальное количество животных в фермерских хозяйствах Правдинского района: 2,9 голов скота и 4,4 головы свиней.

В связи с развитием фермерских хозяйств и повышением значимости личных подсобных хозяйств, которые можно отнести к фермерским хозяйствам с частичной занятостью (в 1993 году в данной группе хозяйств произведено 84% картофеля и около 88% овощей) следует стимулировать их развитие посредством формирования рыночной инфраструктуры (лизинговые фирмы по техническому обеспечению, торгово-закупочные предприятия, цеха по переработке сельхозпродукции, расширение рынка малой обрабатывающей техники и кредитного обеспечения). В настоящее же время 37% фермерских хозяйств не имеют сельскохозяйственной техники, 90% телефонов, 31% водоснабжения. В среднем на одно хозяйство приходится 0,59 трактора, 0,18 грузовых машин, 2 единицы навесного оборудования. В данных условиях целесообразно стимулировать работу уже созданных хозяйств, ограничив формирование новых ввиду ограниченности кредитно-финансовых ресурсов.

Изучая тенденции приграничной кооперации, следует отметить, что для Калининградской области Польша является одним из основных торговых партнеров. В 1993 году Польша занимала первое место по доле в экспорте и импорте. Экспорт товаров в Польшу составил 21% общего экспорта (около 17 млн. долларов США). Импорт из Польши составил 50% общего импорта (также 17 млн. долларов США). После Польши второе место занимает Германия (14% экспорта и 25% импорта). В структуре экспорта и импорта важное значение отводится сельскохозяйственным и продовольственным товарам. В Польшу вывозились живой скот, яйца, сухое молоко, шкуры и субпродукты крупного рогатого скота. Из Польши ввозились мясо свинины, лук, фрукты и овощи (в том числе в консервированном виде), сахар, большой ассортимент кондитерских изделий (печенье, конфеты, полуфабрикаты).

После резкого падения объемов сельскохозяйственного производства в 1991–93 гг. практически ни по одному из продуктов питания нет полного самообеспечения области. В среднем уровень самообеспечения составляет: по молокопродуктам 83%, картофелю 74%, овощам 86%, яйцам 92%, мясопродуктам 71%. При этом следует учитывать небольшой ассортимент выпускаемых продуктов питания особенно по овощам. С учетом этого кооперация с польскими производителями и переработчиками будет играть важную роль в приграничном сотрудничестве. Первоочередными направлениями может стать строительство перерабатывающих предприятий и поставка линий по более глубокой переработке сельскохозяйственного сырья. Другим направлением является технологическое переоснащение сельскохозяйственных предприятий и налаживание производства сельхозпродуктов, в том числе ранее не производившихся в области: например, сахарной свеклы. На первом этапе возможна поставка сельхозсырья на польские перерабатывающие предприятия (например, молока, мяса, сахарной свеклы, семян рапса), на компенсационной основе.

При слабой оснащенности сельхозпредприятий и особенно фермерских хозяйств семенами, техникой, целесообразна организация специализированных фирм по обеспечению семенами и техникой, в том числе на лизинговой основе. Лизинговая основа является преимущественной и при реализации перерабатывающего оборудования, так как при низкой платежеспособности производителей быстрое развитие практически невозможно. Приведенные направления пограничного сотрудничества в отраслях сельскохозяйственной экономики должны развиваться на принципах взаимовыгодности и на первом этапе при гарантиях для потенциальных инвесторов со стороны правительственных организаций. Для Калининградской стороны это повысит уровень самообеспечения региона продуктами питания при экономии кредитных ресурсов инфляционного характера. Для польской стороны повышается экономическая активность предпринимательства одновременно с увеличением загрузки перерабатывающих предприятий.

Таблица 1

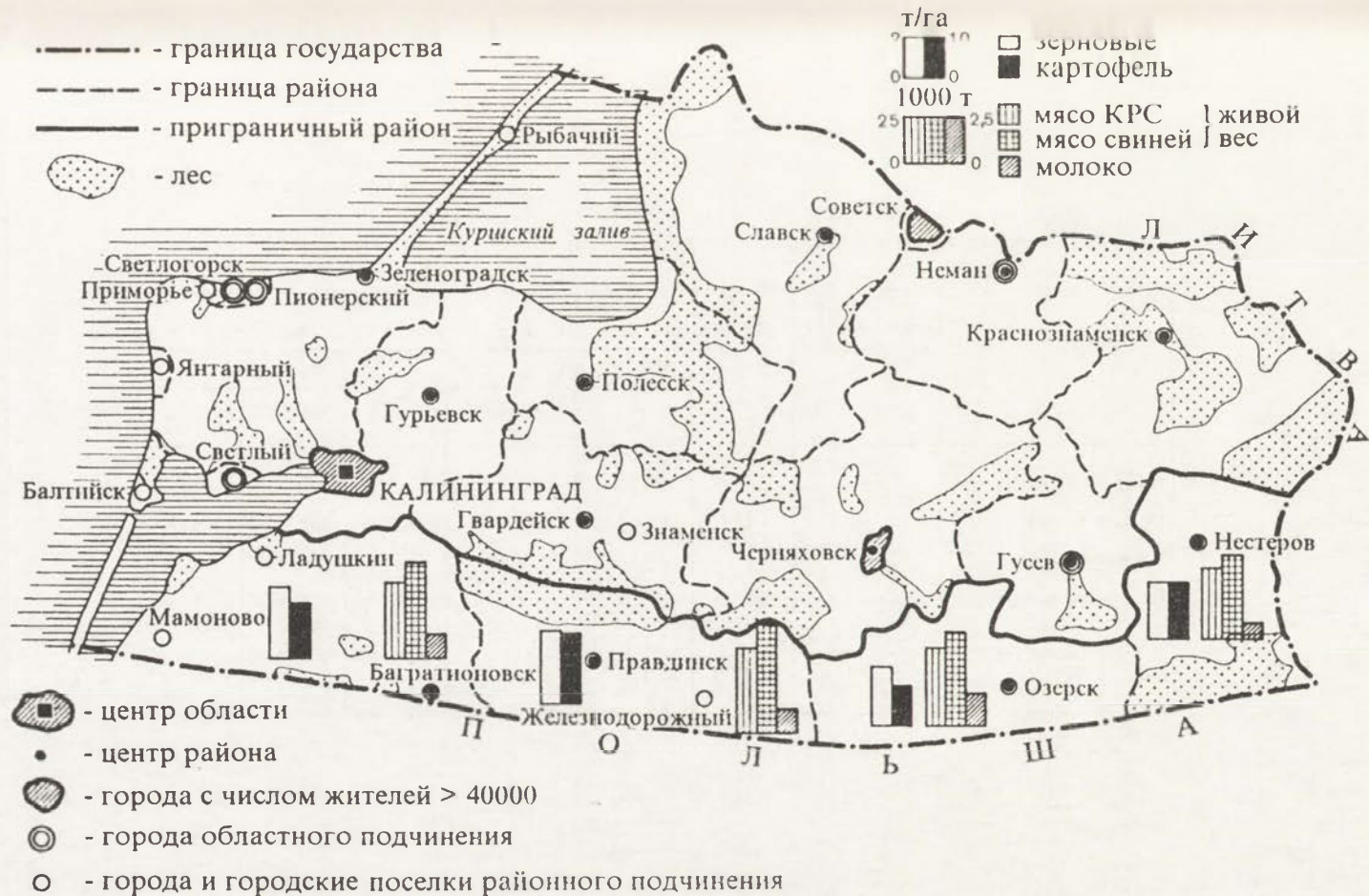
Характеристика приграничных районов
Калининградской области

РАЙОНЫ	Индекс ресур- сообес- печен- ности	Урожайность ц/га		Поголовье тыс. голов		Продуктив- ность ко- ров, кг/кор		Сред- ний при- вес сви- ней г/сут	Используй- вание мощ- ностей по переработ- ке	
		зерно- вые	кар- то- фель	КРС	сви- ньи	1990	1993		т/см	
									моло- ко	мясо кол- баса
Багратио- новский	1,0	31,9	122	34,3	17,1	3189	2076	305	1,3	1,33
Правдин- ский	0,98	31,4	164	42,3	18,3	3213	2379	330	4,5	
Озерский	1,0	28,8	89	35,5	20,3	3223	2370	273	0,7 (масло)	
Нестеров- ский	0,87	26,3	127	36,2	11,8	3287	2360	289	1,0 (масло)	
По области	1,0	30,6	115			3114	2211	281		

Таблица 2

Характеристика фермерских хозяйств
приграничных районов Калининградской области

РАЙОНЫ	Количество хозяйств	Площадь, га		Поголовье, гол.			
		всего	на 1 ферму	КРС		свиней	
				всего	на 1 ферму	всего	на 1 ферму
Багратионовский	342	3948	11,5	139	0,4	72	0,2
Правдинский	70	1669	23,8	200	2,9	311	4,4
Озерский	109	2789	25,7	251	2,3	386	3,5
Нестеровский	232	5116	22,1	453	2,0	286	1,2
В среднем по области	2524	39635	15,7	4913	1,9	3894	1,5

**LIST OF PARTICIPANTS OF THE POLISH-
RUSSIAN SCIENTIFIC SEMINAR
AT JABŁONKI STARE
10-14.04.1994**

1. Bilczak Wasilij, Prof., Institute of Complex Studies of Regions,
University of Kaliningrad

2. Czubarenko Borys, Science Candidate, Institute of Complex Studies of Regions, University of Kaliningrad

3. Degórska Bożena, M.Sc. Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Sciences, Warsaw

4. Dudo Jerzy, Dr., Agriculture and Technical Academy, Olsztyn

5. Eberhardt Piotr, Prof. Dr., Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Sciences, Warsaw

6. Fabiański Krzysztof, Vice-Voivode, Olsztyn

7. Fiedoruk Paweł, M.Sc. Office of Country Development, Olsztyn

8. Gimbickij Konstantin, Candidate of Science, Institute of Complex Studies of Regions, University of Kaliningrad

9. Hopfer Andrzej, Prof. Dr., Agriculture and Technical Academy, Olsztyn

10. Jaromińska Marzena, M.Sc., Office of Country Development, Olsztyn

11. Komornicki Tomasz, M.Sc., Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Sciences, Warsaw

12. Kozyra Ryszard, Chief of Commune Barciany

13. Kulikowski Roman, Dr. Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Sciences, Warsaw

14. Lorenz Janusz, Dr., Voivode of Olsztyn, Olsztyn

15. Mańkut Władysław, Bank of Agriculture Development, Elbląg

16. Mikulska-Bojarska Hanna, District Office, Department of Regional Policy, Olsztyn

17. Miros Krzysztof, M.Sc. Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Sciences, Warsaw

18. Olszewski Zdzisław, Voivode of Elbląg

19. Piekarska Ewa, M.Sc., Office of Country Planning, Olsztyn
20. Powęska Halina, Dr., Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Sciences, Warsaw
21. Proniewski Marek, Dr., Office of Regional Planning, Białystok
22. Rościszewski Marcin, Prof. Dr., Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Sciences, Warsaw
23. Stasiak Andrzej, Prof. Dr. Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Sciences, Warsaw
24. Szypillo Marian, District Office, Suwałki
25. Waclaw Jadwiga, M.Sc., Office of Country Development, Olsztyn
26. Zwieriew Jurij, Assistant Prof., Institute of Complex Studies of Regions, University of Kaliningrad

**LISTA UCZESTNIKÓW POLSKO-ROSYJSKIEGO
SEMINARIUM NAUKOWEGO W
JABŁONKACH STARYCH 10-14.04.1994**

1. Bilczak Wasilij, prof., Instytut Kompleksowych Badań Regionów, Kaliningradzki Uniwersytet Państwowy, Kaliningrad
2. Czubarenko Borys, kandydat nauk, Instytut Kompleksowych Badań Regionów, Kaliningradzki Uniwersytet Państwowy, Kaliningrad
3. Degórska Bożena, mgr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa
4. Dudo Jerzy, dr, Akademia Rolniczo-Techniczna, Olsztyn
5. Eberhardt Piotr, prof. dr hab., Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
6. Fabiański Krzysztof, wicewojewoda olsztyński, Olsztyn
7. Fiedoruk Paweł, mgr, Biuro Planowania Przestrzennego, Olsztyn
8. Gimbickij Konstantin, kandydat nauk, Instytut Kompleksowych Badań Regionów, Kaliningradzki Uniwersytet Państwowy, Kaliningrad
9. Hopfer Andrzej, prof. dr hab., Akademia Rolniczo-Techniczna, Olsztyn
10. Jaromińska Marzena, mgr, Biuro Planowania Przestrzennego, Olsztyn
11. Komornicki Tomasz, mgr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
12. Kozyra Ryszard, wójt gminy Barciany
13. Kulikowski Roman, dr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
14. Lorenz Janusz, dr, wojewoda olsztyński, Olsztyn
15. Mańkut Władysław, Bank Rozwoju Rolnictwa, Elbląg
16. Mikulska-Bojarska Hanna, Wydział Polityki Regionalnej, Urząd Wojewódzki, Olsztyn
17. Miros Krzysztof, mgr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
18. Olszewski Zdzisław, wojewoda elbląski, Elbląg

19. Piekarska Ewa, mgr, Biuro Planowania Przestrzennego, Olsztyn

20. Powęska Halina, dr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa

21. Proniewski Marek, dr, Biuro Planowania Regionalnego CUP, Białystok

22. Rościszewski Marcin, prof. dr hab., Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa

23. Stasiak Andrzej, prof. dr hab., Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa

24. Szypillo Marian, Urząd Wojewódzki, Suwałki

25. Waclaw Jadwiga, mgr, Biuro Planowania Przestrzennego, Olsztyn

26. Zwieriew Jurij, docent, Instytut Kompleksowych Badań Regionów, Kaliningradzki Uniwersytet Państwowy, Kaliningrad

**СПИСОК УЧАСТНИКОВ ПОЛЬСКО-РОССИЙСКОГО
НАУЧНОГО СЕМИНАРА
В СТАРЫХ ЯБЛОНКАХ 10 - 14.04.1994**

1. Бильчак Василий, доцент, кандидат географических наук , Научно-исследовательский институт комплексного изучения регионов, Калининградский государственный университет, Калининград

2. Чубаренко Борис, кандидат физико-математических наук, Научно-исследовательский институт комплексного изучения регионов, Калининградский государственный университет, Калининград

3. Дегурская Божена, магистр, Институт географии и пространственного планирования, Варшава

4. Дудо Ежи, кандидат наук, Сельскохозяйственно-техническая академия, Ольштын

5. Эберхардт Петр, проф. д-р, Институт географии и пространственного планирования ПАН, Варшава

6. Фабианьский Кшиштоф, Ольштынский вице-воевода, Ольштын

7. Федорук Павел, магистр, Бюро пространственного планирования, Ольштын

8. Гимбицкий Константин, старший научный сотрудник, Научно-исследовательский институт комплексного изучения регионов, Калининградский государственный университет, Калининград

9. Хопфер Анджей, проф. д-р, Сельскохозяйственно-техническая академия, Ольштын

10. Яроминьская Мажена, магистр, Бюро пространственного планирования, Ольштын

11. Коморницкий Томаш, магистр, Институт географии и пространственного планирования ПАН, Варшава

12. Козыра Рышард, войт гмины Барчяны
13. Куликовский Роман, кандидат наук, Институт географии и пространственного планирования ПАН
14. Лоренц Януш, кандидат наук, Ольштынский воевода, Ольштын
15. Манькут Владислав, Банк развития сельского хозяйства, Эльблонг
16. Микульская-Боярская Ханна, Отдел региональной политики, Воеводское управление, Ольштын
17. Мирос Кшиштоф, магистр, Институт географии и пространственного планирования ПАН, Варшава
18. Ольшевский Здзислав, Эльблонгский воевода, Эльблонг
19. Пекарская Эва, магистр, Бюро пространственного планирования, Ольштын
20. Повэнская Халина, кандидат наук, Институт географии и пространственного планирования ПАН, Варшава
21. Проневский Марек, кандидат наук, Бюро регионального планирования ЦУП, Белосток
22. Росцишевский Марцин, проф. д-р, Институт географии и пространственного планирования ПАН, Варшава
23. Стасяк Анджей, проф. д-р, Институт географии и пространственного планирования ПАН, Варшава
24. Шипилло Мариан, Воеводское управление, Сувалки
25. Вацлав Ядвига, магистр, Бюро пространственного планирования, Ольштын
26. Зверев Юрий, доцент, Научно-исследовательский институт комплексного изучения регионов, Калининградский государственный университет, Калининград

PL-ISSN 1230-6215

<http://rcin.org.pl>